

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Випуск 3

**Спеціальний випуск,
присвячений 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка**

Одеса
2014

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 27 січня 2014 року).

Редколегія:

Головний редактор

доктор філологічних наук, професор Н. В. Петлюченко

Заступник головного редактора

доктор філологічних наук, професор В. Я. Мізецька

Відповідальний секретар

кандидат філологічних наук А. О. Артюхова

Члени редколегії

доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор О. П. Воробйова
доктор філологічних наук, професор Р. М. Козлова
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор О. М. Образцова
доктор філологічних наук, професор О. Д. Петренко
доктор філологічних наук, професор Н. Д. Светозарова
доктор філологічних наук, професор О. О. Селіванова
доктор філологічних наук, професор І. В. Ступак
доктор філологічних наук, професор В. Г. Таранець
кандидат філологічних наук, доцент М. В. Мамич
кандидат філологічних наук, доцент Л. І. Морошану
Prof. Dr. Christian Sappok

О-41 **Одеський лінгвістичний вісник** : зб. наук. праць / [гол. ред. Н. В. Петлюченко] ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Випуск 3. Спеціальний випуск, присвячений 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. – Одеса : «Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 268 с.

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С.В. КІВАЛОВА

Шановні учасники Всеукраїнської наукової конференції «Мова Тараса Шевченка в контексті наукової парадигми ХХІ століття»!

Щиро вітаємо вас зі святом – 200-річчям від дня народження Т.Г. Шевченка, виразника дум українського народу, співця соціальної і національної свободи. Століття вивчається мова Шевченка, аналізуються його твори, погляди, прагнення, але й у наш час інтерес до вивчення творчості Шевченка, багатства та різноманітності його мовної спадщини не згасає. І у ХХІ столітті Шевченкове слово, його поетична мова продовжує запалювати серця мільйонів патріотичним вогнем.

Впевнений, що творче поєднання потенціалу вчених Національного університету «Одеська юридична академія» та Одеського національного університету імені І.І. Мечникова розширить горизонти науки та поглибить такі важливі напрями мовознавства, як комунікативна лінгвістика, герменевтика, прикладна лінгвістика тощо.

Мета конференції – привернути увагу науковців і практиків до найбільш важливих і актуальних лінгвістичних проблем сучасності у рік святкування ювілею Кобзаря.

У поданих на конференцію доповідях приділяється увага різним напрямкам мовознавства. Інтерес учасників викликають мовні аспекти літературної спадщини Т.Г. Шевченка й насамперед особливості його індивідуального стилю. Також учені піднімають проблеми особистісної ідентифікації, комунікативного впливу в різножанрових дискурсах, інтерпретації тексту тощо. Але при всьому розмаїтті тематики в доповідях є чимало спільного. Це, у першу чергу, новизна багатьох положень і висновків та поєднання в одному полемічному просторі мовних і комунікативних аспектів, об'єднаних постаттю Т.Г. Шевченка.

Сподіваюся, що видання матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Мова Тараса Шевченка в контексті наукової парадигми ХХІ століття» науковці зустрінуть із зацікавленням.

Бажаю подальших успіхів у науково-дослідній діяльності на благо нашої вільної та заможної України!

С.В. Ківалов,
Президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
академік НАПН України,
голова Комітету Верховної Ради України
з питань верховенства права та правосуддя

УДК 811.161.2

Азарова Л.Є.

«ЗОЛОТА» ПРОПОРЦІЯ ЯК ВИЯВ ГАРМОНІЇ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті розглянуто вияв гармонійних закономірностей у поетичній творчості Т. Шевченка. Доведено, що у його поезії структурна організація віршів базується на так званих r -числах Фібоначчі, які фундаментально пов'язані із «золотими» r -пропорціями. Визначено, що творчий доробок великого Кобзаря органічно вписується в загальну гармонію побудови живої і неживої природи.

Ключові слова: «золота» пропорція, числа Фібоначчі, вияв гармонії.

Азарова Л.Е. «Золотая» пропорция как проявление гармонии в поэтическом творчестве Тараса Шевченко.

В статье рассмотрены проявления гармонических закономерностей в поэтическом творчестве Т. Шевченко. Доказано, что в его поэзии структурная организация стихов базируется на так называемых r -числах Фибоначчи, фундаментально связанных с «золотыми» r -пропорциями. Определено, что творчество великого Кобзаря органично вписывается в общую гармонию построения живой и неживой природы.

Ключевые слова: «золотая» пропорция, числа Фибоначчи, проявление гармонии.

Azarova L.E. «Golden» ratio as a manifestation of harmony in the poetic works of Taras Shevchenko

Harmonic regularity in poetry of T. G. Shevchenko is described in the article. It is proved that structural organization of poems is based on so-called r -numbers of Fibonacci connected with «golden» r -proportions. It is determined that literature heritage of great Kobzar is connected with general harmony of alive and unlive nature.

Keywords: «golden» proportion, Fibonacci's r -numbers, harmony representation.

«Золота» пропорція («золотий» переріз) виникає внаслідок вирішення доволі простого геометричного завдання про поділ відрізка в крайньому і середньому відношенні. Відрізок a поділяють на дві нерівні частини b і $(a-b)$ так, що відношення меншої частини $(a-b)$ до більшої частини b дорівнює відношенню b до всього відрізка a . Внаслідок цього з'являється співвідношення $(a-b) : b = b : a$. Позначивши $a : b = x$, маємо вираз $x - 1 = 1 : x$. За цієї умови отримаємо квадратне рівняння $x^2 - x - 1 = 0$, яке відоме ще із середньої школи. Додатним коренем цього рівняння є $x_1 = (1 + \sqrt{5}) : 2 \approx 1,618$, тобто число, яке і називають «золотою» пропорцією. «Золотій» пропорції присвячені дослідження науковців із багатьох галузей природничих і технічних наук, а також філософії, математики і, нарешті, літератури та мовознавства. З'ясовано вже, що із «золотою»

пропорцією, яка є дробовим числом, тісно пов'язано досить багато рядів цілих чисел. Так, ще в середні віки (1202 р.) італійський математик Леонардо із Пізи у книзі «Liber abacci» («Книга про абак») описав ряд чисел 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 35, 89, ... і т. д. Цей ряд згодом названо Фібоначчі на честь згаданого Леонардо (Fibonacci – скорочене filius Bonacci, тобто син Боначчі).

У вказаному ряді кожне наступне число є сумою двох попередніх чисел. Такі послідовності, в яких кожен член є функцією попередніх, називають рекурентними або поворотними послідовностями. Рекурентним є й ряд чисел Фібоначчі, а члени цього ряду називають числами Фібоначчі. Ряд, у якому кожен наступний член дорівнює сумі двох чисел Фібоначчі, що є сусідніми, називають рядом Люка. Він являє собою послідовність 3, 4, 7, 11, 18, 29 і далі. Числа цього ряду названо числами Люка. Як відомо, вказані числа мають цікаві і водночас важливі властивості [2].

За чотири століття після відкриття Фібоначчі своїх чисел І. Кеплер (1571-1639 рр.) установив, що відношення чисел, які стоять поряд, гранично наближається до «золотої» пропорції.

Ще за сто років після цього англійський учений Р. Симпсон строго математично довів, що відношення поряд розташованих чисел Фібоначчі гранично наближається до «золотої» пропорції [2, 41].

Якщо визначити відношення поряд розташованих чисел Фібоначчі, то воно буде дорівнювати: 2.0; 1.5; 1.67; 1.6; 1.625; 1.615...; 1.619...; 1.6181...; 1.61797...; 1.61805... (і далі). Отримані відношення начебто коливаються навколо постійного значення, поступово наближаються до нього, різниця між сусідніми відношеннями зменшується й прямує до «золотої» пропорції.

Дослідження вчених у різних галузях природничих наук, справді, сприяли відкриттю в ній закономірностей, які відповідають числам Фібоначчі й «золотій» пропорції. Числа Фібоначчі виявляються в Сонячній системі, атомних сполуках, у структурі ґрунтів та хімічних елементів, кристалів, явищ філотаксису, а також у функціонуванні мозку.

Вияв «золотої» пропорції й чисел Фібоначчі в різних явищах природи дає підставу констатувати наявність єдиних критеріїв гармонії, загальних як для творінь природи, так і для продуктів розумової діяльності людини, особливо для її творчої діяльності, що найбільшою мірою виявляється у творах художників, композиторів, скульпторів, архітекторів, письменників. Цей висновок цілком

відповідає сучасній науковій парадигмі, яка підтверджує наявність загальних і спільних законів для людей і природи [3, 83].

Представники природничих та гуманітарних наук досліджували відповідність «золотій» пропорції об'єктів своїх досліджень. Це роботи Я. А. і А. А. Соколових, які встановили наявність гармонійних закономірностей у частотах електричних коливань людського мозку. Працями математика Ц. Ф. Шимпера, ботаніка А. Браунга, Л. Плантеороля створено основи сучасного знання філотаксису на основі «золотої» пропорції. В. Д. Цветков установив, що робота серцево-судинної системи за законом «золотої» пропорції забезпечує гармонійну діяльність функціонування всього організму. Теорію гармонії в музиці обґрунтував Л. Сабанєєв і М. Марутаєв. Музикознавець Л. Мазель вивчав розташування кульмінаційних моментів у музичній мелодії і встановив, що такий момент у творах Бетховена, Шопена, Скрябіна припадає на точку «золотого» перерізу. М. Васютинський особливого значення надав вивченню поезії О. С. Пушкіна, твори якого – зразок найвидатніших творінь російської культури. В. Ю. Альникова в рамках дослідження поліпредикативних складносурядних речень у сучасній російській мові довела, що форми цієї групи речень, їхня структура спирається на «золотий» переріз. Г. Г. Москальчук, дослідивши фразові повтори в діалектному мовленні, встановила, що зв'язок розташування повторів відносно сильних позицій сенсового блоку пов'язаний із «золотою» пропорцією [1, 59]. Тому дослідження вияву гармонійної побудови у поезії є конче актуальним.

Метою даної статті є дослідження вияву «золотої пропорції» в поетичній творчості Т. Г. Шевченка.

Частина ознак у структурі творів поезії споріднює цей вид мистецтва з музикою. Чіткий ритм, закономірне чергування наголошених і ненаголошених складів, упорядкована вимірність віршів, їхня емоційна насиченість – усе це робить поезію рідною сестрою музичних творів. Кожен вірш має свою музичну форму, свою ритміку й мелодію. Можна припустити, що згодом у побудові віршів виявлятимуться деякі риси музичних композицій, певні закономірності музичної гармонії – і «золота» пропорція, і числа Фібоначчі.

Зразком найвидатніших творінь української культури найвищого рівня гармонії є творчість класиків української поезії таких як Т. Г. Шевченко, Леся Українка, В. М. Сосюра. Українські поети і

письменники активно використовують у своїх творах розміри, що спираються на числа Фібоначчі та числа Люка. У результаті дослідження виявилось, що у віршах Т. Г. Шевченка кількість рядків тяжіє до чисел: 5, 8, 13, 21, 34. Це засвідчило закономірну тенденцію у творчій манері поета. Він явно віддає перевагу віршам, розмір яких наближений до чисел ряду Фібоначчі. Слід усе ж таки мати на увазі, що закони віршування вимагають наявності здебільшого парної кількості рядків, бо рядки попарно римуються найлегше. Не дивно, що поет використовує значно частіше дванадцятирядкові й чотирнадцятирядкові вірші, ніж тринадцятирядкові. Те ж саме характеризує й інтервал 20-22 рядки.

Числа Фібоначчі виявляються не тільки в розмірах віршів, але й у їхній структурі – у кількості рядків у віршах, у кількості віршів у творі. Деякі вірші побудовано за схемою 5 : 3; 8 : 5.

Систематизована таблиця значень пропорцій П для сімей «золотих» р-пропорцій виглядає так:

Р	П
0	2/1, 4/2, 6/3, 8/4, 10/5, 12/6
1	3/2, 5/3, 7/4, 8/5, 10/6, 11/7, 13/8
2	4/3, 6/4, 9/6, 13/9, ...
3	5/4, 7/5, 10/7, 14/10, ...
4	6/5, 8/6, 11/8, ...
5	7/6, 9/7, 12/9, ...
6	8/7, 10/8, 13/10, ...

При цьому набори р-чисел Фібоначчі залежно від Р мають вигляд:

Р=1	1, 2, 3, 5, 8, 13
Р=2	1, 2, 3, 4, 6, 9, 13
Р=3	1, 2, 3, 4, 5, 7, 10, 14
Р=4	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 15
Р=5	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12
Р=6	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 13
Числа Люка	
2, 1, 3, 4, 7, 11, 18	

Числа Фібоначчі домінують не тільки в розмірах віршів Т. Г. Шевченка. Нерідко ці числа визначають і внутрішню композицію

віршів. У побудові його творів подекуди з'являються числа з ряду, у якому кожен наступний член формується як продовження сусіднього члена і такого, що розташований через три, наприклад, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 15... . Цей ряд становить один із різновидів класичного ряду Фібоначчі, а саме: $p = 4$. Переважна більшість віршів Т. Шевченка побудована відповідно до $p = 4$ – чисел Фібоначчі. Для прикладу розглянемо строфу з вірша «Нащо мені женитися»:

<i>Нащо мені женитися?</i>	8
<i>Нащо мені братись?</i>	6
<i>Будуть з мене, молодого,</i>	8
<i>Козаки сміятись.</i>	6
<i>Оженився, вони скажуть,</i>	8
<i>Голодний і голий,</i>	6
<i>Занапастив, нерозумний,</i>	8
<i>Молодую волю.</i>	6

Нескладний арифметичний аналіз цієї строфи засвідчує, що кількість складів у сусідніх рядках становлять сусідні числа розглянутого ряду, а саме: 8 : 6.

У вірші «На роковини» Т. Г. Шевченка кількість складів у рядках дорівнює 8 : 6.

<i>Колись нашу рідну хату</i>	8
<i>Темрява вкривала</i>	6
<i>А чужа сусідська хата</i>	8
<i>Світлами сіяла.</i>	6
<i>Та минув ти, наш Кобзарю,</i>	8
<i>Чужії пороги,</i>	6
<i>Орав свою вбогу ниву,</i>	8
<i>Рідні перелоги.</i>	6

У вірші «Думка» Т. Г. Шевченка кількість складів у рядках дорівнює 8 : 6.

<i>Нащо мені чорні брови,</i>	8
<i>Нащо карі очі,</i>	6
<i>Нащо літа молодії,</i>	8
<i>Веселі дівочі?</i>	6
<i>Літа мої молодії</i>	8
<i>Марно пропадають,</i>	6
<i>Очі плачуть, чорні брови</i>	8
<i>Од вітру линяють.</i>	6

У вірші «Не женися на багатій» Т. Г. Шевченка кількість складів

у рядках також дорівнює 8 : 6.

<i>Не женися на багатій,</i>	8
<i>Бо вижене з хати,</i>	6
<i>Не женися на убогій,</i>	8
<i>Бо не будеш спати.</i>	6
<i>Оженись на вольній волі,</i>	8
<i>На козацькій долі;</i>	6
<i>Яка буде, така й буде,</i>	8
<i>Чи гола, то й гола.</i>	6

У вірші «Псалми Давидові» Т. Г. Шевченка кількість складів у рядках дорівнює 8 : 6.

<i>Блаженний муж на лукаву</i>	8
<i>Не вступає раду,</i>	6
<i>І не стане на путь злого,</i>	8
<i>І з лютим не сяде.</i>	6

У поемі «Відьма» Т. Г. Шевченка кількість складів у рядках дорівнює 8 : 6.

<i>Стоїть кутя на покуті,</i>	8
<i>А в запічку діти.</i>	6
<i>Наплодила, наводила,</i>	8
<i>Та нема де діти...</i>	6
<i>А я думала, що й досі...</i>	8
<i>Аж уже немає.</i>	6
<i>Слухай лишень, скажу тобі,</i>	8
<i>Кого я шукаю.</i>	6

У вірші «Заросли шляхи тернами» Т. Г. Шевченка кількість складів у рядках також дорівнює 8 : 6.

<i>Заросли шляхи тернами</i>	8
<i>На тую країну,</i>	6
<i>Мабуть, я її навіки,</i>	8
<i>Навіки покинув.</i>	6
<i>Мабуть, мені не вернутись</i>	8
<i>Ніколи додому?</i>	6

У вірші «Трохи одпочила» Т. Г. Шевченка кількість складів у рядках дорівнює 6 : 8.

<i>Трохи одпочила</i>	6
<i>Стара мати недобита.</i>	8
<i>Живущюю силу</i>	6
<i>Сила ночі оживила.</i>	8

<i>Встала, походила</i>	6
<i>Коло замкнутої брами</i>	8
<i>Та щось шепотіла.</i>	6

У вірші «Барвінок цвів і зеленів» Т. Г. Шевченка кількість складів у рядках дорівнює 8 : 6.

<i>Барвінок цвів і зеленів,</i>	8
<i>Слався, розстилався;</i>	6
<i>Та недосвіт перед світом</i>	8
<i>В садочок укрався.</i>	6
<i>Потоптав веселі квіти,</i>	8
<i>Побив... Поморозив...</i>	6
<i>Шкода того барвіночка</i>	8
<i>Й недосвіта шкода!</i>	6

Переважання в метриці віршів Т. Г. Шевченка чисел з класичного ряду Фібоначчі та його різновидів аж ніяк не можна вважати випадковістю. Наявність таких чисел виражає одну з фундаментальних закономірностей творчого методу поета, його естетичної вимоги, почуття гармонії. Характерно, що непарні числа рядів 3, 9, 13, 21 ускладнюють віршування, римування рядків. Поет, однак, усе ж користується такими розмірами, бо вони відповідають вимогам художньої форми його поезій, форми незвичайної, оригінальної й водночас такої, яка узгоджується з критеріями гармонії.

У коротких віршах із 4-8 рядків здебільшого втілено одну думку, один емоційний стан поета. Вірші більшого розміру, які налічують 12-14 чи 20-22 рядки, часто містять дві думки, два емоційних нюанси. Такі вірші складаються ніби з двох частин. Поділ вірша на дві частини буває симетричним – увесь твір поділяється на дві рівних частини. Проте значно частіше вони не рівні, а асиметричні. В таких творах відношення більшої частини до меншої найчастіше відповідає поряд розташованим числам Фібоначчі й, отже, наближаються до «золотої» пропорції. Все це засвідчує якісно високий рівень гармонії у віршах Т. Г. Шевченка.

Поезія, мабуть, пройшла той самий шлях еволюції в напрямку до досягнення гармонії, що й архітектура – від найпростіших гармонійних побудов (квадрат і прямокутник 1:2 – в архітектурі, чотиривіршшя – у поезії) до вершин гармонійного Олімпу, де панує «золота» пропорція. Можливо, що поетична форма розвивалась історично в напрямку від найпростіших побудов до все більш складних [2, 194].

Найпростішими віршовими формами виявилися симетричні, парні, з простими ритмічними сполученнями, з рівномірною, одноманітною ритмікою. У процесі еволюції форми ускладнювалися, доповнювалися закономірностями «золотої» пропорції, числами Фібоначчі, виявами асиметрії, складними ритмічними побудовами.

Різні форми асиметрії виявляються у використанні непарної кількості рядків, структур віршоскладання 3:5, 5:3, 5:8, у несиметричному розташуванні кульмінаційних моментів, меж поділу вірша на різні за змістом або інтонацією частини. Асиметрія надає віршам жвавості, рухливості, підвищує їхню емоційність. Одним із виявів асиметрії в метриці й композиції віршів слугує «золота» пропорція, підпорядкування метрики числам Фібоначчі.

Розглянемо рядки з вірша Т. Г. Шевченка « Ой крикнули сірі гуси»

<i>Ой крикнули, сірі гуси</i>	8
<i>В яру на ставу;</i>	5
<i>Стала слава на все село</i>	8
<i>Про тую вдову.</i>	5
<i>Не так слава, не так слава,</i>	8
<i>Як той поговір,</i>	5
<i>Що заїздив козак з Січі</i>	8
<i>До вдови на двір.</i>	5

Кількість складів у сусідніх рядках становить 8 : 5. Це є числа з розглянутого різновиду ряду Фібоначчі-1.

У вірші «Ми заспівали, розійшлись» Т. Г. Шевченка кількість складів у рядках дорівнює 8 : 7.

<i>Ми заспівали, розійшлись,</i>	8
<i>Без сльоз і без розмови,</i>	7
<i>Чи зійдемося ж знову?</i>	7
<i>Чи заспіваємо коли?</i>	8

Вказані числа входять до ряду $p = 6$ -чисел Фібоначчі.

У вірші «В дитячому крузі» співвідношення кількості складів 11 : 7, що відповідає числам Люка:

<i>Тішся, дитино, поки ще маленька.</i>	11
<i>Ти ж бо живеш навесні,</i>	7
<i>Ще твоя думка літає легенька,</i>	11
<i>Ще твої мрії ясні.</i>	7
<i>Мрія полине із думкою вкупці</i>	11
<i>Геть у далекі світа, -</i>	7

Крил не втинай сизокрилій голубці, 11
Хай вона вільно літа! 7

Отже, здійснений аналіз структурної організації віршів Т. Г. Шевченка показує, що вона є гармонійною. Це проявляється в тому, що співвідношення довжин рядків у віршах відповідає p -числам Фібоначчі. Здебільшого це $p = 4$ і $p = 6$. Слід також зазначити, що p -числа Фібоначчі у свою чергу породжують так звані числа «золотої» пропорції, які є еталоном краси і гармонії як для явищ природи взагалі, так і поезії зокрема. Вияв «золотої» пропорції у творах Т. Г. Шевченка є закономірним, оскільки його вірші є шедеврами української поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азарова Л. Є. Структурна та фонетична побудова складних одиниць у концепції «золотої» пропорції. Монографія / Л. Є. Азарова. – Вінниця, 2001. – 284 с.
2. Васютинский Н. А. Золотая пропорция / Н. А. Васютинский. – М. : Мол. Гвардия, 1990. – 238 с.
3. Сороко Э. М. Структурная гармония систем / Э. М. Сороко. – Минск : Наука и техника, 1984. – 196 с.

УДК 811.161.2'33:165.164:398

Антонюк О.В., Прісовська Г.Є.

РЕПРЕЗЕНТАНТИ КОНЦЕПТУ ВОДА У ТВОРАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Стаття присвячена питанню висвітлення репрезентантів одного з концептів у поетичних творах Т.Г. Шевченка. В процесі життя і розвитку суспільства створена певна світоглядна думка, що знайшла своє відображення в аналізованих поетичних текстах.

Ключові слова: Шевченко, поетичний текст, концепт, репрезентант.

Антонюк Е.В., Присовская Г.Е. Репрезентанты концепта ВОДА в произведениях Т.Г. Шевченко. В статье освещаются вопросы репрезентации одного из концептов в поэтических произведениях Т.Г. Шевченко. В процессе жизнедеятельности и развития общества создана определенная мировоззренческая мысль, которая нашла отображение в анализируемых поэтических текстах.

Ключевые слова: Шевченко, поэтический текст, концепт, репрезентант.

Antoniuk O., Prisovska G. Representants of «WATER» concept in T.G. Shevchenko's works. The article relates representation issues of T.G. Shevchenko poetry's concept. In the process of society's life and development a certain philosophical thought was created. It consequently was reflected in the analyzed poetical texts.

Keywords: Shevchenko, poetical text, concept, representant.

Когнітивна лінгвістика розглядає мову як особливу семіотичну систему, яка є системою організації та вдосконалення інформації, способів її подання у комунікативних процесах. В межах когнітивної лінгвістики лексична структура є регулятором взаємодії когніцій людини із семантичними параметрами конкретної мови. Одним із центральних понять когнітивної лінгвістики є поняття концептуальної картини світу, що постає у свідомості окремого індивіда або народу як цілісне уявлення про об'єктивний світ і місце людини у ньому [4, 4].

Концепт визначається як смислова одиниця розумової діяльності людини, що виникає у процесі створення інформації про об'єкти та їхні властивості [1].

Перші спостереження людини над світом, перші спроби дати йому пояснення віддзеркалюють архетипні уявлення про першоелементи буття. Образ води як одного з чотирьох матеріальних першоелементів

нтів є складним і суперечливим: це і народження, і смерть, це і плинність часу, і його короткотривалість, це і прозорість, і мутність.

Отже, у свідомості представлені різнозабарвлені репрезентанти концепту *вода*. Кожен народ сприймає довкілля відповідно до своєї «мережі координат», в основі якої лежить національна культура.

Ці «координати» можуть бути виявлені лише шляхом комплексного аналізу емоційного навантаження універбів у різних виявах культури: у фольклорі, художній літературі, засобах масової культури, соціальних міфологемах, наданні переваги певним цінностям.

Шевченко як поет, що відображає у своїй творчості фольклорні мотиви, зосереджується саме на тих цінностях, що і власне фольклорні тексти.

Аналіз текстів збірки Т.Г. Шевченка [3] дав нам можливість встановити інвентар когнітивних модифікаторів і складників, активізація яких формує концепт *вода*, зокрема, це конкретизатори-апелятиви: *ріка, річка, море, хвиля, вода, хмара*, найчастотнішим з яких є апелятив *море*. Єдність антропоморфного і природного фонів сприяють створенню образу моря як живої істоти:

...послухає моря, що воно говорить...[3, 73];

З морем розмовляє [3, 73].

На тлі моря – живої істоти – паралельно персоніфікуються і гори, і вітер, але в центрі постає людина:

Грай же, море, мовчить, гори,

Гуляй, буйний, полем!

Плачте, діти козацькії, –

Така ваша доля [3, 67].

Море подекуди стає об'єктом для порівняння: *А ніч, як море* [3, 352].

Море в текстах поезій Т.Шевченка набуває ознак зооморфної метафори:

Синє море звірюкою

То стогне, то виє [3, 83];

І море ревнуло... [3, 200].

Синтагматичні зв'язки апелятива *море* утворюють атрибутивні словосполучення з лексемами, що мають лише значення «колір неба»: *синє, синесеньке*; тобто практично в текстах поезій море виступає як одновалентна лексема.

Про асоціативні зв'язки лексем відомо, що вони «не спираються на послідовність, локалізуються в мозку і складають частину наявно-

го в пам'яті скарбу...» [2, 157]. Асоціативні відношення лексеми *море* утворюють вторинну номінацію з уявленням про смерть:

На синьому морі потопали... [3, 594];
І нишком море проковтнуло... [3, 511],
 а також про віддаленість:
Той блукає за морями... [3, 583];
Та й пішов торбину взявши,
За синєє море шукати долі... [3, 435];
Погнало горе аж до моря... [3, 434].

Інший апелютив – *ріка* – представлений лише в атрибутивному словосполученні *слов'янської ріки* [3, 252].

На противагу апелютиву, гідроніми у поезіях Шевченка представлені кількома універбами: Дніпро, Дністер, Дунай, Дон, Іква. Дніпро для Шевченка є *святим, своїм, крутоберегим, широким, старим, дуже жим, крутогорим*.

Як і в текстах українських народних пісень, так і у творах Т.Г. Шевченка Дніпро стає батьком, найстаршим у роді. Гідронім Дніпро у поетичних текстах виконує як а) локально-історичну, так і б) символічну функцію.

а) *А онде, онде, за Дніпром, козацька церква невеличка...* [3, 369]

б) *Меж горами старий Дніпро,*
Неначе в молоці дитина,
красується, кохується
на всю Україну [3, 439].

У поетичних текстах Шевченка онім Дніпро прирощує до свого когнітивного значення й прагматичне – 'батьківщина', посилюється це значення контекстом:

...кращого немає
Нічого в бога, як Дніпро
та наша славная країна... [3, 438];
Дніпро, Україну згадаєм... [3, 651];
Обідрана, сиротою [Україна]
Понад Дніпром плаче [3, 81].

У Шевченка Дніпро має й інше, автохтонне найменування

О мій Словутицю преславний! [3, 631]

Створена складна семантична структура оніма пов'язується не з одиничним контекстом, а опосередковується тими, що вже існують.

Якщо Дніпро у поетичних творах має широке коло означень, то Дунай, як і в текстах українських народних пісень і дум, є одновалентною лексемою:

*І на тихому Дунаю
Новим кошом стали [3, 597];
Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю [3, 567].*

Інші гідроніми в шевченківських творах виконують переважно локально-предметну функцію, тобто семантико-асоціативна трансформація гідронімів Дністер, Дон, Іква не розвинена, бо для її створення обов'язковим є антропоморфне тло, а також певні семантико-асоціативні зв'язки:

*Та й поплив Дністром на сей бік,
Покинувши волю [3, 436];
Води чимало з Ікви
В море утекло... [3, 397];
...після покрови
Вертався з Дону я [3, 534].*

Простір поетичних творів Шевченка наповнено репрезентантами концепту *вода*, які утворюють наскрізний асоціативний ряд, проте деякі з них поза текстом можуть втрачати емоційний вплив на читача. Та антитеза як семантичне зіткнення різнорідних понять змальовує об'ємні образи-картини навіть відірвано від тексту в цілому:

*Заступила чорна хмара
Та білу хмару.
Виступали з-за лиману
З турками татари [3, 470].*

Хвиля в тестах Шевченка сприймається як дихотомічна пара 'біда' – 'порятунок':

*І в синій хвилі потопає, пропадає [3, 594];
Аж хвиля синя реве...
І, ревучи, на той берег
Козака виносить... [3, 434];
А хвилі на той бік ідуть та ревуть [3, 201].*

Заданість стереотипної ситуації, наприклад, спокійний плюскіт хвилі на морі породжує за ознаками тотожності заданість емоційних реакцій:

*Тоді, хвиле, неси з милим,
Куди вітер віє... [3, 40];*

Пливають хвилі собі та співають [3, 83].

Семантико-асоціативна трансформація лексеми *хвиля* зумовлює появу семи 'рідний край'. Образ рідного краю переважно замальовується як гармонійне поєднання стихій води і повітря:

*Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України [3, 199].*

Універб *вода* у поетичних текстах прирощує негативні семи 'загинуті' або 'зажуритись':

*І що їй діяти з собою?
Або сховатись під водою,
Або принамені розбить
О стіну голову... [3, 517];
А над самою водою
Верба похилилась [3, 355].*

У фольклорних текстах, зокрема, українських піснях похилена верба також є символом зажури, туги, печалі.

До когнітивної системи концепту *вода*, крім базових лексем, виявляються включеними назви дій. Непряма співвіднесеність з предметом чи дією вважається однією з визначальних характеристик концепту та його вузлів:

*Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю,
Рости, рости, тополенько,
Все вгору та вгору [3, 78].*

У багатьох випадках імперативний заклик передбачає не просто 'рух направлений', 'рух переміщення', а 'рух бунтівний':

*...море, грай,
Реви, скелі ламай! [3, 200].*

Антропоморфне тло перетворює море на живу істоту, яке здатне *сказитися [3, 200], розмовляти [3, 73], грати [3, 45]*. Бунтарський дух моря здатний перетворити його дії на дії сильного і дужого звіра:

*І море ревнуло Босфорову мову [3, 199];
Реве синє море [3, 200].*

Коли в дію вступає суб'єкт, текст також набуває динамічності, але разом з тим визначається й певний перехідний момент з одного стану до іншого:

*Погуляю понад морем
Та розважу своє горе [3, 465].*

Подекуди море стає колискою, люлькою для сонця або вітру:

І сонце спатоньки зове у синє море [3, 489].

Отже, репрезентанти концепту вода є складовою частиною ментальної моделі, яка містить найрізноманітніші знання про світ, думки, установки і створює когнітивну систему поетичних текстів Т.Г. Шевченка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краткий словарь когнитивных терминов / Сост.:Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрат Ю.Г., Лузина Л.Г.. – М.,: МГУ, 1996.
2. Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Ф. Соссюр. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
3. Шевченко Т.Г. Твори у двох томах / Т.Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1966. – 698 с.
4. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. – К.: Арт Ек, 1998. – 326 с.

УДК 81'276.6:34

Ануфрієва Н.Д.

МОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В ЮРИДИЧНОМУ ПІДСТИЛІ УКРАЇНСЬКОГО ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено актуальним питанням сучасної прикладної лінгвістики – наслідкам тривалого контактного українсько-російського білінгвізму у функціонуванні української літературної мови в правовій сфері – граматичній інтерференції.

Ключові слова: білінгвізм, мовна взаємодія, інтерференція, граматична інтерференція, інтерферема.

Ануфрієва Н.Д. Языковая интерференция в юридическом подстиле украинской деловой речи: лексико-грамматический аспект. Статья посвящена актуальным вопросам современной прикладной лингвистики – последствиям длительного контактного русско-украинского билингвизма в функционировании украинского литературного языка в правовой сфере – грамматической интерференции.

Ключевые слова: билингвизм, языковое взаимодействие, интерференция, грамматическая интерференция, интерферема.

Anufrieva N.D. Linguistic interference in Ukrainian language's juridical substyle: grammatic aspect. The article is dedicated to up to date issues of Applied Linguistics – consequences of a long term contact between Russian-Ukrainian bilingualism functioning in Ukrainian language, mainly the grammatical interference in the jural domain.

Keywords: bilingualism, language interaction, interference, grammatical interference, interferema.

Незважаючи на зміну типу мовного регулювання після проголошення незалежності України, однією з характерних рис сучасної соціально-лінгвальної ситуації залишається українсько-російський білінгвізм, підтримуваний генетичною і структурною близькістю обох мов. Функціонування двомовності в одному етнічному середовищі викликає серйозні зрушення у мовному організмі. «У двомовних групах людей дві мовні системи вступають у контакт, впливають одна на одну, внаслідок чого з'являються контактні зумовлені відхилення від мовної норми, які називаються інтерференцією» [5, 192].

Сьогодні вчені в галузі мовних контактів говорять як про позитивний, так і про негативний вплив однієї мови на другу серед

білінгвів. У той час, як явище, що відображає позитивний вплив однієї мови на іншу, визначається лінгвістами як «трансференція», все ж більшість досліджень проводиться в галузі порушень мови білінгвів, тобто негативного впливу певної мови на іншу, що визначається терміном «інтерференція».

Інтерференція означає в мовознавстві результат впливу однієї мови на іншу. Цей феномен може виявлятися як в усному, так і в писемному мовленні і є результатом контактування мов. Е. Хауген визначає інтерференцію як лінгвістичний частковий збіг, за якого мовна одиниця стає елементом двох систем одночасно, або як накладання двох мовних систем [6, 69-70]. В. Ю. Розенцвейг вважає, що «інтерференція – це порушення білінгвом правил співвіднесення контактуючих мов, яке виявляється в його мові у відхиленні від норми» [4, 28]. «Інтерференція (від лат. *inter* – між собою, взаємно і *ferentis* – той, що несе, переносить) – взаємодія мовних систем в умовах двомовності, що складається або при контактах мов, або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови; виражається у відхиленні від норми і системи другої мови під впливом рідної...» [3, 197].

На відміну від запозичення і калькування, що розглядаються нами як нормативні мовні елементи, інтерференцію пов'язуємо з негативним аспектом мовної взаємодії, оскільки наслідком цього процесу є відхилення від норми. «Конкретним мовним виявом інтерференції є інтерферема» [2, 18] – лінгвоодиниця, утворена шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови, що зазнає впливу. Не мотивовані номінативно, інтерфедеми не стають фактом мови, оскільки функціонують як паралельні, але не синонімічні до нормативних засоби словесного вираження. Інтерфедеми є небезпечним денаціоналізуючим явищем, тому що витісняють з ужитку питомі мовні одиниці.

Наприклад, при нормативному функціонуванні дієслова *зараховувати* в юридичних документах фіксуємо випадки використання слова *зачисляти* (наприклад, речення «*На рахунок N. зачислюються гроші...*»), що кваліфікується нами як інтерферема, оскільки виникає внаслідок запозичення російської лексики «*зачислят*» та адаптування її до структурно-фонетичних законів української мови. Таким чином, унаслідок мовних контактів у лексико-семантичній системі української мови з'являються запозичення, серед яких слід виокремлювати позитивні лінгвоодиниці, що не порушують структурних можливостей мови

(кальки, власне запозичення, русизми), і негативні, які нівелюють національно-мовну своєрідність, а тому повинні вилучатися з ужитку (інтерфедеми; росіянізми; гібридні одиниці, чи суржикові утворення). Лінгвістичний статус ненормативних елементів залежить від того, якого ступеня адаптації до внутрішніх законів української мови зазнає утворення. Проте чіткої межі при визначенні різновиду лексичної помилки, очевидно, немає, оскільки поява й інтерферем, і росіянізмів, і суржику зумовлюється однаковою фактором – негативною дією інтерференційних чинників.

Інтерференція в умовах близькоспорідненої взаємодії не торкається суттєвих основ комунікації, але значне взаємопроникнення мов (навіть у граматико-структурному плані) спричиняє ускладнення, яке виникає під час розгляду проблеми культури мов. Воно полягає в необхідності встановлення надійних критеріїв визначення того, чи збагачує залучений мовний елемент однієї мови іншу, чи, навпаки, потребує вилучення з метою боротьби за високу культуру мови. Таким чином, подолання негативного впливу міжмовної інтерференції сприятиме формуванню комунікативної компетентності, адже процес спілкування має бути вільним та невимушеним. Кожному висловлюванню притаманні свої правила, які підпорядковуються загальним правилам граматики і засвоєння яких забезпечує спроможність використовувати мову в процесі комунікації. Суть комунікативної компетентності розкривається через здатність використовувати комплекс знань, умінь, навичок, які дають змогу вільно висловлювати свої думки.

Особливо важливим є це питання при розгляді правил-вимог юридичної техніки. Юридична техніка – це правила роботи та складання текстів нормативно-правових й індивідуальних актів. Важливе значення має з'ясування того, що нормативно-правові та індивідуальні акти повинні задовольняти суворо визначені і достатньо формалізовані критерії, і в першу чергу – правила-вимоги юридичної техніки, закони і принципи формальної логіки, правила граматики, а також положення Конституції України та загальновизнані норми міжнародного права. Ефективність будь-якого правового акта значною мірою залежить від його якості, яка, у свою чергу, визначається тим, наскільки витримано відповідні вимоги щодо його підготовки. Виокремлюють такі правила-вимоги юридичної техніки: 1) правові; 2) логічні; 3) мовностилістичні; 4) структурні; 5) реквізитні. Правові поняття і норми можуть бути виражені тільки за

допомогою мови. Мова є єдиним «робочим інструментом» юриста, інструментом, який повинен бути добре пристосований для роботи з «робочим матеріалом», тобто із системою правових відносин, щоб забезпечити її функціонування.

При висвітленні мовностилістичних вимог необхідно пам'ятати, що зміст нормативно-правових та індивідуальних актів повинен викладатися грамотно, адже писемне мовлення вимагає чітких синтаксичних конструкцій, суворого дотримання стилістичних норм і правил граматики. Терміни повинні відповідати тому змісту, який вони мають в літературній мові, законодавстві України і спеціальних науках. Як свідчить аналіз мовних одиниць, що зазнали інтерферентних впливів, визначають основні види інтерференції, а саме: фонетичну, лексико-фразеологічну, морфологічну і синтаксичну.

Фонетична інтерференція, як відомо, – це явище, пов'язане з порушенням вимови українських слів (акання, оглушення дзвінких у кінці слова, неправильне наголошування). Наприклад: *аренда замість (оренда), робота (робота), середіна (серéдина), громадянін (громадянин)* і под.

Лексико-фразеологічною інтерференцією вважають явище, пов'язане з уживанням слів у невласливому їм значенні, запозиченням ненормативних для української мови лексем, фразеологізмів та їх моделей (найчастіше калькування структури іншомовного слова чи фразеологічного звороту): *всестороннє розвинений (усебічно розвинений); на протязі року (протягом року; у відповідності до (відповідно до,; у залежності від (залежно від), згідно закону (згідно з законом); необхідність застосування строку позовної давності..., так як ... (оскільки) та ін.*

Помилки помітні насамперед тоді, коли автори документів не розрізняють лексичне значення слова, не знають його семантики; часто спостерігається міжмовна омонімія: *який його адрес (яка його адреса); вірне рішення (правильне рішення), другі плани (інші плани), усі без виключення (усі без винятку); відноситися до більшості (належати до більшості); якщо співставити суми оплати...(порівняти); прокурор, який приніс протест (виніс); ...вилучені гроші – звернути в доход держави (повернути)* тощо.

Щодо морфологічної інтерференції, то слід зазначити, що це явище пов'язане з неправильним утворенням форм словозміни під впливом іншомовного корелята. Дуже часто трапляється, наприклад, неправильне відмінювання іменників у множині в місцевому відмінку

з прийменником *по*: *по цим вимогам пройшов строк позовної давності, по областях (по областях)*; неправильне відмінювання іменників II відміни чоловічого роду: *першого курса (першого курсу), економічного факультета (економічного факультету)*; ненормативне утворення кличного відмінка іменників: *Іван Петрович (Іване Петровичу), Ольга Сергіївна (Ольго Сергіївно)*; заміна нормативної парадигми ступенів порівняння прикметників ненормативною: *самий головний (найголовніший), самий ефективний (найбільш ефективний, найефективніший)* і т.і.

Синтаксична інтерференція – це явище, пов'язане з порушенням синтаксичних зв'язків між словами, неправильним використанням синтаксичних конструкцій під впливом синтаксичних зв'язків з мовою безпосереднього контакту. В юридичних документах часто спостерігається помилкове і надмірне вживання дієприслівникових та дієприкметникових зворотів на зразок: *усі бажуючі прийняти участь (усі, хто бажає взяти участь); ...пляма бурого кольору невизначеної форми, просочуюча всі шари светра... (що просочує)*; порушення норм керування: *вжити заходи (вжити заходів); прокурор та ППБ про дату, час і місце судового засідання були повідомлені (прокурору та ... було повідомлено); постанова попереднього розгляду справи (постанова про попередній розгляд ...) тощо*.

Таким чином, дібраний нами матеріал (зокрема й не оприлюднений у цій статті) засвідчує серйозні проблеми, пов'язані з чистотою й правильністю сучасних українських лексико-граматичних форм і які продовжують множитися, незважаючи на безліч праць визнаних, авторитетних фахівців із питань культури мови. Очевидно, найпершим кроком у викоріненні таких проблем має все-таки стати посилення вимог до базової освіти, оскільки порушення загальноприйнятих лінгвістичних звичаїв і зразків, якими є граматичні, лексичні та інші правила, бере свої початки ще на середній ланці освіти. Не зайвим, а цілком виправданим видається також запровадження послідовних заходів щодо порушників законів мови, а також свідома лінгвістична самодисципліна кожного мовця, що в сукупності дасть новий шанс для збереження національної самобутності української мови навіть в умовах близькоспоріднених мовних контактів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М.П.Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 454 с.

2. Кривошеєва О. С. Питання культури української мови у періодичних виданнях української діаспори США і Канади. – Автореф. дис. ... канд. філол. Наук / О.С.Кривошеєва. – Х., 1996. – 18 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь. Гл. ред. В.И.Ярцева. – М. «Сов. энц.»,1990.
4. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты / В.Ю.Розенцвейг. – Л.: Наука, 1972. – 78 с.
5. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / Єрмоленко С . Я., Бибик С. П., Тодор О. Г; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
6. Хауген Э. Языковой контакт // Новое в лингвистике / Э.Хауген. – Вып. 6. – М.: Прогресс, 1972. – С. 61-80.

УДК 811.112.2'276.6:351.752.2

Артюхова А.А.

КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ В МИТИНГОВОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена особенностям речевого воздействия в условиях митинга. В исследовании описываются и анализируются коммуникативные стратегии и тактики, используемые оратором, а также способы их вербальной реализации в условиях митингового дискурса.

Ключевые слова: митинговый дискурс, речевое воздействие, коммуникативная стратегия.

Артюхова А. О. Комунікативні стратегії у мітинговому дискурсі. Стаття присвячена особливостям мовленнєвого впливу у мітинговому дискурсі. У дослідженні описуються та аналізуються комунікативні стратегії й тактики, що використовуються оратором, а також засоби їх вербальної реалізації в умовах мітингового дискурсу.

Ключові слова: мітинговий дискурс, мовленнєвий вплив, комунікативна стратегія.

Artiukhova A. O. Communicative strategies in meeting discourse. The paper focuses on the characteristics of the speech influence at the meeting. Communicative strategies and tactics frequently used by orator as well as means of its verbal realization in the meeting discourse are defined and analyzed.

Keywords: meeting discourse, speech influence, communicative strategy.

Воздействующая функция языка реализуется в политическом дискурсе через применение *коммуникативных стратегий*. Актуальность термина «стратегия» в лингвистике сопровождается отсутствием общепринятой интерпретации. Учеными используются термины «речевая стратегия» [6; 9], «коммуникативная стратегия» [13], «дискурсивная стратегия» [1515], которые понимаются в данной работе как синонимы. Функционирование данных терминов отражает появление новых объектов изучения в лингвистике (речь, коммуникация, дискурс).

Целью данной статьи является описание и анализ коммуникативных стратегий, используемых для речевого воздействия в условиях митингового дискурса. *Объектом* исследования является немецкий митинговый дискурс. *Предметом* анализа – способы вербальной реализации коммуникативных стратегий на митинге. В качестве *материала* исследования в работе использовались выступления на митингах политических и культурных деятелей Германии в период с 1989 по

2010 год. Поставленная цель предполагает решение следующих *задач*: 1) определение и классификация речевых стратегий и тактик в условиях политической коммуникации; 2) описание способов их вербальной реализации в митинговом дискурсе.

С позиций прагма-лингвистического подхода стратегия определяется как «совокупность речевых действий» [12], «цепочка решений говорящего, его выборов определенных коммуникативных действий и языковых средств» [7]. В русле когнитивного подхода О. С. Иссерс понимает под коммуникативной стратегией «комплекс речевых действий, направленных на достижение коммуникативных целей», который «включает в себя планирование процесса речевой коммуникации в зависимости от конкретных условий общения и личностей коммуникантов, а также реализацию этого плана» [6].

С точки зрения психолингвистики под стратегией понимается «способ организации речевого поведения в соответствии с замыслом, интенцией коммуниканта» [7], «осознание ситуации в целом, определение направления развития и организации воздействия», «развернутая во времени установка субъекта на общение» [3]. В широком смысле коммуникативная стратегия понимается как сверхзадача речи, диктуемая практическими целями говорящего [7]. О. Н. Паршина понимает под коммуникативной стратегией определенную направленность речевого поведения в данной ситуации в интересах достижения цели коммуникации [9; 11].

Исследователи называют различные виды коммуникативных стратегий в разных дискурсах. Е. И. Шейгал выделяет в политическом дискурсе, а в частности в митинговом следующие виды стратегий: (1) стратегия вуалирования, затушевывания нежелательной информации, которая позволяет притушить, сделать менее очевидными неприятные факты; (2) стратегия мистификации, помогающая скрыть истину, сознательно ввести в заблуждение; (3) стратегия анонимности или деперсонализации как прием снятия ответственности [13].

Применительно к митинговому дискурсу можно назвать еще несколько видов стратегий, таких как стратегия реификации, которая подразумевает конструирование образа врага, стратегия делегитимизации, способствующая разрушению образа оппонента и стратегия амальгамирования, под которой понимается создание так называемого «мы»-дискурса [14]. О. С. Иссерс анализирует стратегии дискредитации и самопрезентации в политическом дискурсе [6]. Ю. М. Иванова, исследуя политический дискурс США, выделяет варьирующую,

аддитивную и интродуктивную стратегии [5]. О. Л. Михалева выделяет в политическом дискурсе три стратегии: (1) стратегию на понижение, цель которой в развенчании позиций противника; (2) стратегию на повышение, которая подразумевает увелечение значимости собственного статуса; (3) стратегию театральности, которая создает театральный подход к ситуации [8, 57].

Дискурсивные стратегии в харизматическом дискурсе разделяются на: (1) риторическую, которая реализуется в тактиках аргументации и апелляции; (2) психологическую, которая влияет на психологическое состояние адресанта; (3) эмоциональную, которая создает необходимый эмоциональный настрой [10, 227].

В немецкой лингвистике принято разделение речевых стратегий политического дискурса на три вида: (1) базовые (нем. *Basis-*), (2) стратегии каширования (нем. *Kaschierungs-*), (3) стратегии конкуренции (нем. *Konkurrenzstrategien*) [17, 376-382]. К базовым стратегиям относится ориентирование на адресата, под которым понимается речевое упрощение (использование слоганов и лозунгов), укрепление собственного имиджа и дискредитация персоны противника, а также стратегии обусловленные СМИ. Стратегии каширования служат для того, чтобы сгладить нарушения основных принципов коммуникации. Политики скрывают, таким образом, дефицит информации, говорят о всем известных вещах, недоговаривают, используют иносказания, абстрактные понятия. С помощью стратегии конкуренции политические партии обращаются к определенным понятиям, изменяют и используют их в выгодном для себя и не выгодном противнику свете (нем. *Begriffe besetzen*) [17, 382-389].

Стоит отметить, что в митинговом дискурсе не может преследоваться цель информировать о чем-либо без желания сформировать при этом положительное или отрицательное отношение адресата к чему-либо или изменить его мировоззрение, повлиять на его образ мыслей. Таким образом, воздействие остается основной целью в митинговом дискурсе [9, 12].

Исходя из анализа широкой палитры классификаций речевых стратегий в политическом дискурсе, мы выделяем как основные в условиях собственно митинговой коммуникации следующие стратегии, которые реализуются при помощи ряда тактик: (1) *аргументативная*, т.е стратегия убеждения, (2) *агитационная стратегия* и (2) *стратегия формирования эмоционального настроения адресата* [6; 9]. Схема стратегий митингового дискурса представлена на рис. 1.

Рис. 1. Схема речевых стратегий и тактик немецкого митингового дискурса

В политической коммуникации *аргументативная стратегия* выполняет особую функцию, именно аргументация способствует осуществлению демократически оформленного участия граждан в выборе власти [9]. Убеждение подразумевает влияние на процесс принятия адресатом решений в условиях наличия у него свободы воли и возможности рационально мыслить, при помощи вербальных и невербальных средств, путем изменения онтологического статуса его знания о факте или событии таким образом, чтобы адресат был уверен в благоприятности для него самого принятия предлагаемых мнений, отношений, оценок или совершения какого-либо действия [2, 15-16]. Убеждение осуществляется, как правило, при помощи аргументов. *Аргумент* представляет собой средство убеждения, имеющее речевую форму выражения и апеллирующее к мыслительным способностям адресата и его личностным ценностям [1].

Процесс аргументации является неотъемлемой частью современной общественной жизни, даже если этот процесс становится просто средством достижения узких интересов определенных общественных групп [16, 98].

Аргументативная стратегия митинговой речи реализуется при помощи *тактики контрастивного анализа, тактики перспективы,*

тактики обоснованных оценок и тактики иллюстрирования. Тактика контрастивного анализа опирается на прием сопоставления. Сопоставление фактов, событий, результатов, прогнозов воспринимается адресатом как убедительные аргументы. В качестве аргументов часто используются статистические данные, сопоставляется прошлое и настоящее, реже – будущее [9, 102]. На вербальном уровне данная тактика реализуется применением форм будущего времени, например: *Ich bin sicher: wir werden als erste ans Ziel kommen*; использованием наречий, в форме оппозиции, например: *früher – jetzt, dann – heute* и т.п.

Тактика указания на перспективу направлена на то, чтобы выражать стратегические цели, позиции и намерения говорящего. В выступлении на митинге политики, оценивая ситуацию в стране, часто пытаются дать прогноз развития событий в будущем. Указание на перспективу включает предлагаемое решение и предполагаемый результат [9, 104]. Создание перспективы осуществляется при помощи форм будущего времени, инфинитивных конструкций, сослагательного наклонения, модальных глаголов и т.д., например: *Vor uns liegt die glänzende Aussicht, für alle Menschen in Europa eine Zukunft des Wohlstandes und der Demokratie aufzubauen* (1).

Под *тактикой обоснованных оценок* понимается использование суждений, при помощи которых оратор стремится объективно оценить предмет и обосновать оценку, что осуществляется установлением между частями аргументативного текста причинно-следственных отношений и на вербальном уровне проявляется использованием сложных предложений с придаточными причины и следствия [9; 107]. Например:

Seit drei Wochen wissen wir, Deutschland ist im Krieg. Und zwar mit drin und nicht nur dabei, denn wenn 100 Menschen auf Grund einer Bombardierung – ausgelöst durch die Bundeswehr – umkommen – darunter mehr als 3 nutzen Zivilisten – wie anders soll man das nennen als Krieg? (2).

Тактика иллюстрирования проявляется в использовании фактов и примеров, как типа аргумента. Оратор приводит конкретные примеры, статистические данные, цитаты и т.д., например:

Zu viele Altbewerber und Altbewerberinnen warten noch auf einen Platz und im Übergangssystem verschwenden über 500 000 junge Menschen ihre Zeit in Warteschleifen. Dies kostet rund 3,5 Mrd. Euro und viel

Lebenszeit. Das wollen wir verändern und haben dafür auch als einzige Partei gute Vorschläge (3).

Задачей *агитационной стратегии* является воздействие на поступки слушателей, чтобы побудить их к совершению определенного действия. В агитационной стратегии используются как тактики, свойственные аргументативной стратегии так и специфические *тактики обещания и призыва* [6].

Особую роль в митинговой речи играет *стратегия формирования эмоционального настроения адресата*. Для формирования эмоционального настроения используются *экспрессивные тактики*: 1) *единения*, 2) *обращения к эмоциям адресата*, 3) *учета ценностных ориентиров адресата* [11, 92].

Тактика единения реализует задачу объединить слушателей как народ, помочь его участникам осознать и укрепить свое единство в том, что касается повода сбора митингующих, а также осознать свою силу в единстве, что на вербальном уровне реализуется употреблением сплывающих обращений, например: *Mitbürger, Landsleute* и т.п., и слов с семантикой единства, например: *unser, gemeinsam, wir alle* и т.п. Использование инклюзивного местоимения «*wir*» (нем. «*inklusives wir*») [4, 103] играет важную роль в митинговом дискурсе, так как с его помощью создается чувство единения, эффект общности идей и интересов у оратора и митингующих.

Тактика единения тесно связана с *тактикой обращения к эмоциям адресата*. В условиях митинга очень важно создать высокий эмоциональный настрой среди митингующих, что осуществляется, например, за счет использования воодушевляющих фраз с положительной оценкой ситуации, например: *Ich möchte Sie zunächst begrüßen und beglückwünschen ... zu dieser größten Demonstration in der Geschichte der DDR* (4).

Воздействующий потенциал политических выступлений на митинге тесно связан с тем, насколько реалистично оратор может оценивать *ценностную систему адресата* и опираться на нее в своей речи. Очень важной является апелляция к ценностной системе, существующей в данном обществе, которая реализуется использованием лексики с ценностной семантикой.

Таким образом можно сделать *вывод*, что для осуществления речевого воздействия в условиях митингового дискурса основными являются аргументативная, агитационная и эмоциональная стратегии, которые реализуются при помощи определенных тактик и лексико-

синтаксических средств. *Перспективным* является исследование митингового дискурса с точки зрения когнитивной риторики, с учетом речесопровождающего кинетического компонента высказывания и гендерного фактора.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации: Лингвистика. Теория коммуникации. Английский язык / А. Д. Белова . – 2-е изд. – К.: Логос, 2003. – 304 с.
2. Бокмельдер Д. А. Стратегии убеждения в политике: анализ дискурса на материале современного английского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Д. А. Бокмельдер. – Иркутск, 2000. – 23 с.
3. Веретенкина Л. Ю. Стратегия, тактика и приемы манипулирования / Л. Ю. Веретенкина // Лингвокультурологические проблемы толерантности: Тезисы докладов научной конференции (Екатеринбург. 24-26 октября 2001 г.). – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2001. – С. 177-179.
4. Диденко М. А. Политическое выступление как тип текста: Дис. ... канд. филол. наук.: 10.02.04 / Максим Александрович Диденко. – Одесса, 2001. – 214 с.
5. Иванова Ю. М. Стратегии речевого воздействия в жанре предвыборных теледебатов. автореф. дис. ... канд. филол. наук / Ю. М. Иванова. – Волгоград, 2003. – 21 с.
6. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Омск: Изд-во Омск. гос. ун-та, 1999. – 284 с.
7. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
8. Михалева О. Л. Политический дискурс. Специфика манипулятивного воздействия: монография / Ольга Леонидовна Михалева. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 256 с.
9. Паршина О. Н. Российская политическая речь: Теория и практика / О. Н. Паршина. – М.: ЛКИ, 2007. – 232 с.
10. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс: монографія / Н. В. Петлюченко. – Одеса: Астропринт, 2009. – 464 с.
11. Савова М. Р. Искусство быть услышанным / М. Р. Савова. – М.: Национальный институт «Высшая школа управления», 2007. – 154 с.
12. Труфанова И. В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И. В. Труфанова // Филологические науки. – 2001. № 3. С. 56 – 65.
13. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Елена Иосифовна Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 326 с.
14. Филинский А. А. Критический анализ политического дискурса предвыборных кампаний 1999-2000 г.г.: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. А. Филинский. – Тверь, 2002. – 23 с.

15. Франко О.Б. Стратегії мовця-ініціатора у німецькомовному спонукальному дискурсі / О.Б. Франко // Вісн. Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. Сер. Філологія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – Т. 9, №1. – С. 115-121.
16. Юдина Т. В. Теория общественно-политической речи / Т. В. Юдина. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2001. – 160 с.
17. Klein J. Politische Kommunikation als Sprachstrategie / Josef Klein. In: Otfried Jarren, Ulrich Sarcinelli, Ulrich Saxer (hg.): Politische Kommunikation in der Demokratischen Gesellschaft. – Wiesbaden, 2002. – S. 376–395.

ИЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. Neujahrsprache 2000 von Bundeskanzler Gerhard Schröder. – Режим доступа: <http://www2.hu-berlin.de/francopolis/Sim99-00/Neujahr.htm> – Заголовок с титул. экрана.
2. Die Ansprache von Paul Schäfer bei der Wahlkampfkundgebung in Aachen am 24.09.2009. – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=DTvTGK7775I> – Заголовок с титул. экрана.
3. Rede von Priska Hinz auf der Großdemonstration in Berlin «Aus der Krise hilft nur GRÜN!» am 5. September 2009. – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=-GniOhCCBAc> – Заголовок с титул. экрана.
4. Rede von Gregor Gysi auf der Kundgebung am 4. November 1989 in Berlin <http://dhme.dhm.de/ausstellungen/4november1989/htmrede.html> – Заголовок с титул. экрана.

ВЗАЄМОДІЯ УСНО-РОЗМОВНОГО ТА НАРОДНОПІСЕННОГО В ПОЕТИЦІ ЕПІЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «КАТЕРИНА», «НАЙМИЧКА», «ПЕТРУСЬ»

У статті проаналізовано лексичні та граматичні маркери усно-розмовного та народнописенного в поетиці епічних творів Тараса Шевченка. Визначено три рівні поліфонізму оповіді загалом, представлено поглиблений аналіз рівнів макро- та мікродіалогу словесних образів у контексті Шевченкового мовомислення й образотворення.

Ключові слова: оповідність, поліфонізм, мова Шевченка, народнописенність, усно-розмовна побутова мова.

Биби́к С. П. Взаимодействие устно-разговорного и народнопесенного в поэтике эпических произведений Тараса Шевченко «Катерина», «Наймичка», «Петрусь». В статье проанализированы лексические и грамматические маркеры устно-разговорного и народнопесенного в поэтике эпических произведений Тараса Шевченко. Определены три уровня полифонизма сказа в целом, представлен углубленный анализ уровней макро- и микродиалога словесных образов в контексте шевченковского языкового мышления.

Ключевые слова: повествовательность, полифонизм, язык Шевченко, песенность, устно-разговорная бытовая речь.

Bybyk S. Oral-spoken and folk-poetics interaction in poetics T.Shevchenko's epic works «Kateryna», «Najmychka» and «Petrus». In the article the lexical and grammatical markers of oral-spoken and folk-poetics are analysed in epic works of Taras Shevchenko. Three levels of poliphonism are certain in epic work. The deep analysis of levels is presented macro- and microdialogue. Issues of linguistic thought of Shevchenko are discussed.

Keywords: narrative, language of Shevchenko, oral-colloquial everyday speech.

Вивчення художньої мови може відбуватися з використанням різноманітних методик, прийомів, методів та підходів. Мовний матеріал, що видобувається із глибин художнього тексту, засвідчує його жанрово-стильову специфіку, підпорядкування певним загальним закономірностям. Одні з них у сфері художнього мовомислення спільні для мови поезії та мови прози – художньої оповіді, сформованої у процесі трансформації усної народної оповіді. Художній твір – складна багаторівнева поліфонічна структура. Поліфонізм художнього слова має різні грані прояву, його можна засвідчити на різних рівнях лінгвостилістичного аналізу – текстового, функціонально-семантичного, семантико-стилістичного, контекстуального, контент-

аналізу тощо. Розрізняємо три основних **рівні поліфонізму художньої мови**.

По-перше, макродіалог голосів, тобто образів (образи автора, персонажа, предметні, конкретно-чуттєві, пейзажні тощо образи), що створюють цілі функціонально-семантичні, смислові плани у прозовому чи епічному тексті. Поліфонізм на цьому рівні виявляється в обміні емоціями, у вираженні проблем розуміння, сприймання тих чи тих ситуацій, людей, їх характерів, мови, вражень, думок та відображенні цього сприйняття через мову твору, через систему відношень, відчуттів, що наповнюють його сюжет. Як відзначив М. М. Бахтін, це не лише звернення до словника, до синтаксису, – «це передусім звернення до діалогу, до власне розмовності, до безпосереднього відчуття слухача, до посилення моменту спілкування, комунікативності» [1, 210].

По-друге, поліфонізм одночасно розгортається у внутрішній діалогічності слова, його предметно-смислового, експресивного наповненні, рефлексії. Це – рівень мікродіалогу, тобто життя образу самої мови, типової для певного періоду в історії літературної мови, позначеної авторським ставленням до неї. Такий рівень поліфонізму художнього слова найкраще виражений через поняття внутрішньої форми слова (О. О. Потебня, М. І. Голянич) та мовно-естетичного знака національної культури (В. П. Григор'єв, С. Я. Єрмоленко). Словесний мікродіалог – це актуалізація внутрішньої семантики мовних одиниць, наповненої асоціативно-образним потенціалом та національно-культурним змістом.

По-третє, рівень оповідного поліфонізму створюють власне діалоги, реплікації персонажів в усьому їх різноманітті. Вони мають велику драматизовану силу, оскільки в цих стилізованих типах усно-розмовної мови прямо засвідчене багатоголосся прозового тексту, що контрастує з непрямомовою, до того ж діалогічний ряд як компонент текстового цілого забезпечує розвиток теми, рухає словесну дію. Моделі реальної мовної комунікації в діалогічному контексті зазнають художньо-естетичної трансформації. У діалозі типізована чи індивідуалізована мова персонажів виступає одним із способів зображення характерів, відображення міжособистісних контактів. Це характерно не лише для мови прозового твору, але й для епічних поем – ритмізованої художньої оповіді, сюжетної з чітко вираженими характерами персонажів, лінією автора, оповідача.

«Препарування» художньої мови під кутом поліфонізму відкриває перед дослідниками жанрово-стильові закономірності структури та системи художнього твору. Цікаві спостереження дає такий аналіз і щодо мови епічних соціально-побутових творів Тараса Шевченка, зокрема «Катерина», «Наймичка», «Петрусь».

Саме у творах цього жанрово-стильового різновиду оживають і вступають у своєрідний діалог пласти народнописенної, народнорозмовної, усно-розмовної побутової та книжної писемної культури, вкорінені у мовомисленні митця, художника слова. Один із найскладніших планів поліфонізму аналізованих поем Кобзаря – макродіалог голосів – автора-філософа, співчутливого оповідача, персонажів, які не завжди за «сюжетом своєї долі» мають до кого мовити, то й ведуть внутрішні діалоги, емоційно й психологічно насичені, а також «голосів» природи, часо-простору подій.

Пригадаймо, що поема «Катерина» починається з повчальних слів автора-оповідача, який розгортає у своєрідній передмові сентенцію *Кохайтеся, чорнобриві, / Та не з москалями*, нанизуючи аргументи, в яких ключовими є негативно оцінні номінації – *чужі люде, дівчина гине, мусть погібати, серце в'яне, знущаються вами* [11, 28].

Упродовж твору не раз відбувається перевтілення такого філософського чи констатаційного за суттю мікроконтексту голосу автора в мову «оповідача з народу» (виділено курсивом. – С. Б.), якому близькі переживання персонажів, який разом з ними є свідком подій. На межі цих перевтілень – характерні дієслівні маркери на позначення сприйняття подій – *не слухала, робиться, побачимо, почуємо, поміркую, розпитаю* (пор.: *Бо москалі – чужі люде, / Знущаються вами. / Не слухала Катерина / Ні батька, ні неньки, / Полюбила москалика, / Як знало серденько* (с. 28); *Він, як мати, привітає, / Як брат, заговорить... / Побачимо, почуємо... / А поки – спочину / Та тим часом розпитаю / Шлях на Московщину* [11, 36]; *Лучче ж поміркую, / Де то моя Катерина / З Івасем мандрує* [11, 37]).

У поемах «Наймичка» та «Петрусь» образ «оповідача з народу» підтримують фольклорні зачини структурних частин твору або ж характерні наративні складники усередині строф: *Був собі дід та баба. / З давнього давна, у гаї над ставом, / Удвох собі на хуторі жили, / Як діточок двоє, – / Усюди обоє* [11, 271]; *Були на хуторі пани, / І пан, і пані небагаті. / І дочечка у їх росла, / Уже чимала піднялась* [11, 497]; *І кучері аж по плече, / І висипався чорний ус, / І ще... Та се ще не втече, / Розкажем іноді колись / Про те, що снилося Петрові. / А гене-*

ральші чорнобровій / Що тепер снилося? *то ми* / *Оце й розкажемо* [11, 499]; З нудьги із двору погуляти / *Якось*, задумавшись, *пішла*, / Та аж за царину зайшла, / *Та й бачить*, що пасе ягнята / *Мале хлоп'яточко в стерні* [11, 498].

Мова «оповідача з народу» ускладнена й елементами внутрішньої діалогізації, що стилізують уявну розмову зі слухачем. А це – 1) характерні для усно-розмовної народної оповіді стверджувальні чи заперечні слова-речення (*А може – вже в Московщині / Другую кохає! / Ні, чорнявий не убитий, / Він живий, здоровий...* [11, 31]); 2) питальні речення-самоперебивки (*А де ж найде такі очі, / Такі чорні брови? / На край світа, в Московщині, / По тім боці моря* [11, 31]), що нерідко нанизуються й посилюють психологізм оповіді (*На кого собаки на улиці лають? / Хто голий, голодний під тинном сидить? / Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...* [11, 40]); 3) елементи вставленості, що допомагають виділити, вирізнити аргументи (*А за віщо? Святий знає. / Світ, бачся, широкий, / Та нема де прихилитись / В світі одиноким* [11, 35]; *Бач*, на що здалися карі оченята: / *Щоб під чужим тинном сльози вилити!* [11, 38]; *Отаке-то лихо, бачите, дівчата* [11, 39]).

«Оповідач з народу» емоційно переживає спостережувані події, що виражається в структурах експресивного синтаксису, у ритмічному малюнкові фраз – паузах, перерваних конструкціях, повторах їхніх складників. У таких мікроконтекстах голос оповідача – це словесний образ «мови тут і зараз, під час подій». Пор.: *Бере шага , аж трусить-ся: / Тяжко його брати!.. / Та й навіщо?.. А дитина? / Вона ж його мати!* [11, 38]; У новенькій хустиночці / В вікно виглядає. / *Виглядає Катерина...* [11, 29]; Чистим серцем / *Поблагословила / Свого Марка... заплакала / Й пішла за ворота* [11, 278]; Вона благала пресвяту, / *Щоб та її... щоб та спасла* [11, 499]; *За ворітьми... мов дитина! / Побіжім лиш!.. Бачиш?* [11, 272]. У таких частинах творів накладаються план «оповідача з народу» й план внутрішніх переживань персонажа.

Властиво, що «оповідач з народу» не лише веде сюжет. Він також – співчутливий моралізатор. Ця властивість Шевченкової оповідності виражена в інтимізованих народнорозмовних звертаннях до своїх героїнь: *Катерино, серце моє! / Лишенько з тобою! / Де ти в світі подінешся / З малим сиротою? / Хто питає, привітає / Без милого в світі? / Батько, мати – чужі люде, Тяжко з ними жити!* [11, 30]; *Серце моє! / Не плач, Катерино, / Не показуй людям сльози, / Терпи до загины!* [11, 30]; *Шануйтеся ж, любі, в недобру годину, / Щоб не дове-*

лося москаля шукать. / Де ж Катруся блудить? [11, 39], а також у специфічній лексиці із семою 'співчуття', наприклад, *боюся*, як-от: *Украдений твоїм Петрусем? / Хіба архістратиг? Та й той / Не встереже тепер. Боюся, / І вимовить боюсь тепер / Твоє грядущее...* [11, 501].

Як і у прозовій оповіді, в епічних поемах Шевченка автор-оповідач окреслює часово-просторові координати подій, маркерами чого є відповідні номінації, обставинні словосполучення, як-от: *Виглядає Катерина... / Минуло півроку* [11, 30]; *А тим часом вороженьки / Чинять свою волю – / Кують речі недобрії* [11, 31]; *І дід, і баба у неділю / На призьбі вдвох собі сиділи / Гарненько, в білих сорочках* [11, 272]; *Чимало літ перевернулось, / Води чимало утекло; / І в хутір лихо завернуло, / І сліз чимало принесло* [11, 276]; *Через тиждень молодиці / Коровай місили / На хуторі* [11, 276]; *Після пречистої в неділю, / Та після першої, Трохим / Старий сидів в сорочці білій, / В брилі на призьбі* [11, 279].

Вище відзначено, що поліфонізм макродіалогу голосів епічного твору забезпечують ще власне пряма мова персонажів, перехідні мікроконтексти, у яких накладається план прямої мови та невластива прямої мови персонажа, його внутрішньої мови. Цілком органічно, що сюжет формують не лише акції персонажів, але й їхня комунікація. Одна із форм – пряма мова, якій передують слова автора чи автора-оповідача: *На рученьках носить сина, / Очиці поводить: / «Отут з муштри виглядала, / Отут розмовляла, / А там... а там... сину, сину!» / Та й не доказала* [11, 30-31]. Пряма мова персонажа – схвильована, емоційна – представлена як така, що насичена структурами експресивного синтаксису – питальними, окличними реченнями, наприклад у мові матері з поеми «Катерина»: *За сльозами ледве-ледве / Вимовляє доні: / Що весілля, доню моя? / А де ж твоя пара? / Де світилки з друженьками, / Старости, бояре? / В Московщині, доню моя! / Іди ж їх шукати, / Та не кажи добрим людям, / Що є в тебе мати. / Проклятий час-годинька, / Що ти народилась! / Якби знала, до схід сонця / Була б утопила...* [11, 32].

Спостережено, що пряма мова – це й спосіб графічного оформлення чужих, тобто почутих колись слів, а отже – стилізація промовляння. Таке виділення у тексті прямої мови робиться для відокремлення стереотипізованих аргументів-оцінок інформації, як-от у такому мікроконтексті: *Розказав би про те лихо, / Та чи то ж повірять! / «Бреше, – скажуть, – сякий-такий! / (Звичайно, не в очі), / А так тільки псує мову / Та людей морочить»* [11, 37]. Властиво, що чужа

мова трансформується у партії автора-оповідача в непряму мову, формою якої є підрядні з'ясувальні синтаксичні структури на зразок: *А жіночки лихо дзвонять, / Матері глузують, / Що москалі вертаються / Та в неї ночують* [11, 30].

Мовні партії автора, оповідача, персонажів у соціально-побутових поемах Тараса Шевченка мають виразну народну живомовну стилістику, вони зберігають особливості простої побутової розмовної мови – кліше, висловлення, тобто комунікати, у яких закорінені моделі ситуативного вираження думок, джерела художнього мислення народу, початкові етапи поетизації реального життя [пор. 10, 11]. Ці комунікати за структурою та семантикою широко варійовані.

Одні з них – примовки, побажання, прокльони, застереження (*Ледве-ледве / Поблагословила: / «Бог з тобою!»* – та, як мертва, / На діл повалилась... [11, 33]; *«Прости мені, мій голубе, / Мій соколе милий!»* / *«Нехай тебе бог прощає / Та добрії люде»* [11, 33]; *Боже ти мій!.. лихо моє!* [11, 34]; *А за віщо, боже милий!* [11, 38]; *Бодай же вас, чорні брови, / Нікому не мати, / Коли за вас таке лихо / Треба одбувати!* [11, 36]; *Попоміряв і я колись – / Щоб його не мірять!..* [11, 37]; *Цур же йому!..* [11, 37]; *Вийшов з хати карбівничий, / Щоб ліс оглядіти, / Та де тобі!* таке лихо, / *Що не видно й світа* [11, 41]; *А то лихо розказувать, / Щоб бридке приснилось! / Нехай його лихий візьме!* [11, 37]; *Бідна моя головонько! / Що мені робити?»* [11, 40]; *Бодай його не кидала / Лихая година!* [11, 43]; *Стривай лишень!* [11, 272] і под.

Друга велика група – це структурно злиті повнозначні й службові частини мови, здебільшого частки, сполучники. Наприклад: *Якби сама, ще б нічого, / А то й стара мати* [11, 28]; *Та й як його одній святії / Прожити літа молодії?* [11, 500]; *Стане собі під калину, / Заспіває Гриця* [11, 29]; *Бо ми старі, нездужаєм, / Та таки й дитина, / Хоча воно вже й підросло, / Та все ж таки треба / Коло його піклуватись* [11, 274]; *Бо уночі тільки й знає, / Що москаля кличе* [11, 41] тощо.

Третій різновид комунікатів – це усталені в народній усній оповіді, побутовій розмові речення, що окреслюють стан довкілля, типову ситуацію в побутовому повсякденні, типові моделі спілкування, зокрема ствердження, підтвердження чогось, заперечення, сумніву: *Сидить батько кінець стола, / На руки схилився* [11, 32]; *«А хто нас, Насте, поховає, / Як помремо?»* / *«Сама не знаю! / Я все оце міркувала, / Та аж сумно стало»* [11, 272]; *Правда ваша, правда, люде!*

/ Та й нащо те знати [11, 37]; А що, Насте? / Я й казав! От бачиш? / От і талан, от і доля, / І не самотній! [11, 237];

Четвертий різновид – буттєві сентенції, як-от: *Осталися сиротами / Старий батько й мати* [11, 33]; *Тоді не питайте, за що люде лають* [11, 38]; *А люде хоч бачать, та людам не жаль* [11, 39]; Так отак хіба, небого: / *Ні ти нас не знаєш, / Ні ми тебе* (с. 274); *І ніхто того не чує, / Не знає й не бачить* [11, 275]; Батько, мати – чужі люде, / *Тяжко з ними жити!* [11, 30]; *Як хоч, / А лихо, кажуть, перескоч, / А то задавить* [11, 500]. Свідченням того, що деякі комуніати-сентенції народнорозмовного походження, є увідні слова автора-оповідача на зразок *кажуть, казали, сказано*: «*Дала, – кажуть, – бровенята, / Та не дала долі!*» [11, 45]; Бо сказано: *хто не лічить, / То той і не має* [11, 274]. Відомі усім слова з поеми «Катерина» *Отаке-то на сім світі / Роблять людам люде! / Того в'яжуть, того ріжуть, / Той сам себе губить...* [11, 34] з часом також стали тим мудрослів'ям, що сприймається як народна сентенція.

До цього різновиду комунікатів тісно прилягає розмовно-побутова фразеологія зі сталою чи трансформованою структурою: *А жіночки лихо дзвонять* [11, 30] (пор.: ФСУМ: 1, 234: дзвонити в усі дзвони, як у дзвони дзвонити); *Нема нігде Катерини, / Та здалась на горі!..* [11, 31] (пор.: ФСУМ: 1, 428: лихо з ним, грець з ним, хай йому абищо, хай йому чорт); *Везла / Назад гадюку в серці люту* [11, 501] (пор.: ФСУМ: 1, 120: відігрівати гадюку (змію) біля серця) тощо.

Поліфонізм в Шевченкових соціально-побутових поемах створюють і українські пейзажі, нав'язані глибинними народнопоетичними традиціями – пісенно-ліричними чи епічними, як-от: *Кричать сови, спить діброва, / Зірненьки сіяють, / Понад шляхом, щирцею, / Ховрашки гуляють* [11, 36]; *Попід горою, ярмом, долом, / Мов ті діди високочолі, / Дуби з гетьманщини стоять. / У яру гребля, верби в ряд, / Ставок під кригою в неволі / І ополонка – воду брать...* [11, 41]. За пісенно-ліричними традиціями пейзажний конкретно-чуттєвий образ узгоджується з настроєм персонажа/ліричного героя. Пор. меланхолійний словесний образ матері з дітям, що гармонізований зі спокоем доквілля: *А воно, як янгелятко, / Нічого не знає, / Маленькими ручицями / Пазухи шукає. / Сіло сонце, з-за діброви / Небо червоніє; / Утерлася, повернулася, / Пішла... тільки мріє* [11, 34]. Цей ефект забезпечує синтаксична структура образу – практично неускладнені частини безсполучникового складного речення, а також його ритмічний малюнок – перелічувальна інтонація. Натомість відчуття страху, не-

впевненості, ворожості світу створює пейзажний зимовий слово-образ з нанизуваними дієслівними присудками, з міфологізованим ключовим слово-образом *завірюха*, пор.: *Реве, стогне хуртовина, / Котить, верне полем; / Стоїть Катря серед поля, / Дала сльозам волю. / Утомилась заверюха, / Де-де позіхає; / Ще б плакала Катерина, / Та сліз більш немає* [11, 39]. Наскрізний мотив розмови-діалогу в Шевченковій поетичній мові втілений й у пейзажі як компоненті оповідної структури, сюжету, що невідривний від персонажа. Тому за народнопісенною міфопоетичною традицією молодиця з туманом розмовляє: *У неділю вранці-рано / Поле крилося туманом; / У тумані на могилі, / Як тополя, похилилась / Молодиця молодая. / Щось до лона пригортає / Та з туманом розмовляє* [11, 270].

Окрім пейзажів, в епічній поезії Т. Шевченка живе своїм життям і народна пісня – особливий голос у поліфонічному оркестрові планів вираження змісту, ведення сюжету. Пісенний мотив тісно переплетений з мовою автора-оповідача: дівчина йде, ридаючи та співаючи, пісня пробуджується з емоціями, як-от: *Пішла полем, ридаючи, / В тумані ховалась / Та крізь сльози тихесенько / Про вдову співала, / Як удова в Дунаєві / Синів поховала: / «Ой у полі могила; / Там удова ходила* [11, 271].

Ведучи оповідь, Шевченко нанизує фактично рефлексивно усно-розмовні, народнопісенні семантико-синтаксичні структури, повсякденно-побутову фразеологію і комунікати усності – вони органічні в його мовомисленні, вкорінені у глибини пам'яті як мовообрази українського народного буття. Тому так званий другий рівень поліфонізму – мікродіалог словесних образів – дуже насичений, важко членований за такою стилістичною ієрархією, це репрезентація згустків народного Шевченкового стилю, концептуалізованих елементів образного мислення. Ці знаки – слова, поняття, слова-символи, культурами – обов'язково вписані, за висловом В. П. Григор'єва, у «максимальне уявлення національної, історичної мови» [4, 147], а прочитання «змісту мовного образу потребує знання культурно-лінгвального контексту» [4, 365], зокрема співвідношення мовотворчості письменника з певним мистецьким напрямком, стилем тощо.

Нині призабуті думки Д. М. Овсянико-Куликовського, сформульовані й викладені ще в першому десятилітті ХХ ст., про те, що «основна ознака образного мистецтва: поєднання (загального) з **конкретним образом** [виділення наше. – С. Б.], в якому втілюється загальне» [8, 87]. Ці конкретні образи позначені більшою чи меншою

типовістю, вони стають інструментом пізнання життя та людської психіки. Створюючи художні типи («1) типи побутові – етнографічні; 2) національні або національно-психологічні; 3) національно суспільні; 4) класові; 5) чисто психологічні, загальнолюдські типи» [8, 155–156]), письменник (прозаїк) спирається на поняття-слова, уявлення-слова, образи-слова. Дослідник обґрунтував ідею нерозривного зв'язку повсякденно-художнього мислення та вищої художньої творчості [8].

Саме ці теоретичні засади психології мовотворчості дають підстави для твердження про особливий симбіоз християнського, етнонаціонального, закладеного з дитинства у мовомисленні Т. Шевченка, та т. зв. інтелектуального, що належить світовій культурі, у словнику мови письменника.

Отже, строфіка соціально-побутових поем «Катерина», «Наймичка», «Петрусь» насичена етнографізмами – назвами пісень (Заспіває Гриця [11, 29]; Ідуть шляхом чумаченьки, / Пугача співають. [11, 37]), номінаціями обрядодій, наприклад, накривати коси молодиці (Катрусю накрили. / Незчулася, та й байдуже, / Що коса покрита: / За милого, як співати, / Любо й потужити [11, 29]), описом ритуалів, наприклад, плачу дітей на могилі батьків, висадження на могилі калини, поминання душ померлих (А хто ж мою головоньку / Без тебе сховає? / Хто заплаче надо мною, / Як рідна дитина? / Хто посадить на могилі / Червону калину? / Хто без тебе грішну дуту / Поминати буде? [11, 33]), репрезентацією через дії персонажів побутових традицій (Ледве встала, поклонилась, / Вийшла мовчки з хати [11, 33]; Іде Марко, не журиться. / Прийшов – слава богу! / І ворота одчиняє, / І молиться богу [11, 282]) тощо.

Вірний попереднім традиціям усної народної та книжно-писемної (М. Карамзін, Г. Квітка-Основ'яненко) оповідності, поет зберігає стилістику розповідання й ключові міфопоетичні побутові образи – вікна, у яке виглядає молодиця, недолі, що ходить кругом людей, сичів, що віщують недобре у нічному лісі. Наприклад: У новенькій хустиночці / В вікно виглядає. / Виглядає Катерина... [11, 29]; Недоля не бачить, / з ким їй жартувати [11, 39]; А тим часом сичі вночі / Недобре віщують / На коморі [11, 281].

Ще складнішим є масив народнопісенних маркерів – мовно-естетичних знаків української культури, які не можна перерахувати в межах статті. Традиційні з них – це постійні епітети, прикладкові структури, слова-формули, характерні порівняння, звертання,

пестливі словоформи, що зливаються потоком, перемежуючись узагальненнями автора-оповідача. Пор. уривки з поеми «Катерина»: *Вміла мати брови дати, / Карі оченята, / Та не вміла на сім світі / Щастя-долі дати. / А без долі біле личко – / Як квітка на полі: / Пече сонце, гойда вітер, / Рве всякий по волі. / Умивай же біле личко / Дрібними сльозами, / Бо вернулись москалики / Іншими шляхами* [11, 31]; *Прости мені, мій голубе, / Мій соколе милий!*» [11, 33].

Мотив журби, що проходить через аналізовані соціально-побутові поеми, має ключовий мовно-естетичний знак – поетизм *сльози*. Його епітетика народнопісенна (дрібні сльози: *Затоплю недолю / Дрібними сльозами, / Затопчу неволю / Босими ногами!* [11, 35]) та ідіостильова (огненна сльоза: *Ридала, билася... нечистую / Огненную сльозу лила* [11, 499]). Зажурені дівчата сльози втирають, лиють, ними вмиваються, як росою, ними вмивають, як чистою водою, своїх дітей, пор.: *Не журиться Катерина – / Слізеньки втирає, / Бо дівчата на улиці / Без неї співають. / Не журиться Катерина – / Вмиється сльозою, / Возьме відра, опівночі / Піде за водою* [11, 29]; *Чого наймичка сльозами / Його умиває* [11, 275].

Мотив чуттєвості, характерний для естетичного канону романтизму в літературі початку XIX ст., втілений через мовно-естетичний знак *серце*: *Серце в'яне співаючи, / Коли знає за що; / Люде серця не побачать, / А скажуть – ледащо! / Як буде серденько / По волі гуляти!* [11, 35]; *Вилле сльози на могилу – / Серденько спочине* [11, 44].

У контексті народнопісенних традицій у соціально-побутових поемах Т. Шевченка репрезентовано українське село, родинність як простір, де основне – це хата, (вишневий) садок, ставок, млин. Пригадаймо рядки з відомої пісні «Я дам тобі хатку / І сіножатку, / І ставок, і млинок, / І вишневий садок».

Наскрізний мовно-естетичний знак у шевченківській поетиці – *садок*. Це складник «свого» простору для українця (*Зеленіють по садочку / Черешні та вишні; / Як і перше виходила, / Катерина вийшла* [11, 31]), це середовище, де раює душа людини (*Зайде сонце – Катерина / По садочку ходить* [11, 30]), де вона може говорити з Богом, сповідуватися Йому (*Пішла в садок у вишневий, / Богу помолилась, / Взяла землі під вишнею, / На хрест почепила* [11, 33]), це місце, де зароджується кохання (*Полюбила молодого, / В садочок ходила, / Поки себе, свою долю / Там занастила* [11, 28]).

Садок – це також невід'ємний складник надбання сілянина: *Придбали хутір, став і млин, / Садок у гаї розвели / І пасіку чималу, – /*

Всього надбали [11, 271]. А основне – хата: І у хаті, і надворі, / І коло скотини, / Увечері і вдосвіта [11, 275].

Ширший простір – *поле, ліс*, що також репрезентовані як «свої» реалії, де людина шукає захисту: Де ж Катрусю пригорнула: / *Чи в лісі, чи в хаті? / Чи на полі під копою* / Сина забавляє [11, 36], Ні, не дави, туманочку! / Сховай тільки в *полі*, / Щоб ніхто не знав, не бачив / Моєї недолі!.. [11, 270].

Трагічні події, що лежать в основі сюжетів аналізованих поем Т. Шевченка, автор-оповідач осмислює з погляду *долі*, що реалізується в обставинах життя: Поки себе, свою *долю* / Там *занапастила* (с. 28); Не співає чорнобрива, / *Кляне* свою *долю* (с. 31). Крім актуалізації міфопоетоніма *доля*, автор-оповідач засоційовує *долю* з *волею*, посилюючи тим самим соціальність і протестне спрямування твору, зокрема поеми «Катерина»: Єсть на світі *доля*, / А хто її знає? / Єсть на світі *воля*, / А хто її має? / Єсть люде на світі – / Сріблом-злотом сяють, / Здається, панують, / *А долі не знають*, – / *Ні долі, ні волі!* [11, 35].

Отже, оцінка естетики, жанрово-стильових особливостей епічного твору, зокрема поетичного, пов'язана з його словесно-образними, семантико-стилістичними та структурно-стилістичними властивостями, які складають основу поліфонізму мовно-літературного феномену. Це поняття корелює з поняттям оповідності, що об'єднує закономірні зв'язки мовленнєвих конструктів розповіді, опису, роздуму, взаємодію, взаємозалежність діалогу та монологу як елементів зображення й оцінки подій, дій, почуттів, вчинків персонажів, їх сприйняття один одного та довілля. Шевченкова оповідь відображає злиття у творчому мовомисленні художника слова поетики пісенності, народнорозмовності й інтелектуалізованої книжності. Перевага двох перших якостей зумовлює його народний стиль з повсякденно-побутовими комунікатами усності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Бахтин М. М. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Библик С. П. Оповідність в українській художній прозі / Библик С. П. – Луганськ, 2010. – 288 с.
3. Голянич М. І. Внутрішня форма слова в образній системі / М. І. Голянич // Василь Стефаник – художник слова. – Ів.-Франківськ : Плай, 1996. – С. 101–114.

4. Григорьев В. П. Поэтика слова / Григорьев В. П. – М. : Наука, 1979. – 344 с.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (Стилістика та культура мови) / Єрмоленко С. Я. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
6. Єрмоленко С. Я. Стилістика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилістик / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1998. – № 2/3. – С. 25–36.
7. Мишанич С. В. Усні народні оповідання / Мишанич С. В. – К. : Наук. думка, 1986. – 328 с.
8. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Литературно-критические работы. В 2-х т. / Овсяннико-Куликовский Д. Н. – М. : Худ. лит., 1989. – Т.1. – 1989. – 542 с.
9. Потєбня А. А. Мысль и язык / Потєбня А. А. – К. : СИНТО, 1993. – 190 с.
10. Франко І. Я. *Bel parlar gentile* / І. Я. Франко // Франко І. Я. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Літературно-критичні праці (1906 – 1908). – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 37. – 1982. – С. 8–20.
11. Шевченко Т. Кобзар / Шевченко Т. – К. : Дніпро. – 640 с.

УДК 811.161.81'31

Боева Е.В.

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ УКРАЇНА У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

У статті досліджується лінгвокультурологічний концепт Україна у поетичній мовотворчості Т.Г. Шевченка. З'ясовано, що завдяки епітетним детермінантам концепт Україна у поезії здатний до продукування нових культурних кодів.

Ключові слова: концепт, Україна, епітет, текст, мовна картина світу.

Боева Э.В. Актуализация концепта «Украина» в поэтическом дискурсе Т.Г. Шевченко. В статье анализируется многоаспектная структура концепта «Украина», представленного в поэтическом дискурсе Т.Г. Шевченко. Определяются эпитетные детерминанты, которые являются универсальными составляющими архитектоники поэтических произведений гениального украинского писателя.

Ключевые слова: концепт, Украина, эпитет, текст, языковая картина мира.

Boyeva E.V. «Ukraine» concept actualization in T.G. Shevchenko's poetic discourse. The article deals with the analysis of the concept Ukraine in poetical language of T. Shevchenko. Due to epithets concept Ukraine in poetry can create signs of secondary semiosis.

Keywords: concept, Ukraine, epithet, text, a language picture of the world.

На сучасному етапі розвитку мовознавства гостро визріла проблема проаналізувати динаміку мови у світлі загальнокультурних парадигм, адже рівень культури суспільства безпосередньо пов'язаний з мовою. Дослідження зв'язку мови і культури передбачає вивчення такого національного феномену кожного народу, як мовна картина світу. Саме мовна картина світу містить інформацію про культурні особливості етносу, його менталітет. Вивчення цієї культурної інформації, закодованої в системі тексту, у формальній та семантичній структурі окремих слів, у конотативних компонентах значення лексичних одиниць, є актуальною проблемою мовознавчої науки, якій присвятили свої праці О.Вольф, І.Голубовська, Н.Кислицина, Т.Кіс, Т.Космеда, Ю.Лотман, В.Маслова, Т.Попова та інші.

Науковці вже давно помітили, що духовний код нації, її культурний потенціал зашифровано у літературних творах, оскільки, як зазначає Ю.Лотман, «текст – не лише генератор нових смислів, але й конденсатор культурної пам'яті» [3, 21]. Таким чином, тексти стають «важливими факторами, які провокують динаміку культури» [3, 22]. Як відомо, у літературних творах функціонують словесні знаки-коди

(концепти), які формують мовну картину світу окремої нації. Концепт – невичерпний змістовий чинник культури, інформаційна структура, одиниця ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості, ментального лексикону. І саме знакові постаті красного письменства допомагають сформуванню у мові ту концептосферу, яка б репрезентувала етнос у світовій спільноті.

На нашу думку, понятійний апарат української мовної картини світу важко уявити без творчого доробку Тараса Шевченка, адже «в свідомості поколінь, навіть у нас, на Україні, немало уявлень склалося не стільки з наукових праць, скільки з «Кобзаря»» [6, 5].

Твори Т.Шевченка давно вже стали енциклопедією українського народу, саме «він утверджував Україну і українство своїм поетичним словом упродовж усього життя», – зазначає Л.Мацько [4, 19]. Науковці дедалі більше звертають увагу на концептосферу поета. Шевченкіана останнього десятиліття репрезентована дослідженнями символів у творах поета (В.Русанівський, Н.Чамата, Л.Дяченко-Лисенко та ін.), Шевченкового міфу (Г.Грабович, О.Забужко, Т.Мейзерська, В.Пахаренко, Т.Бовсунівська та ін.), стилістичного потенціалу мовно-виражальних художніх засобів (О.Грабовецька, Л.Мацько, В.Русанівський та ін.). Кілька окремих наукових праць присвячено й дослідженню історіософії, міфології та мовно-виражальних особливостей функціонування концепту «Україна» в поезії Т.Шевченка. Проте вивчення його в проекції на здобутки української культури та мовно-концептуальну репрезентацію етнонаціональної мовної картини світу залишилося поза увагою дослідників, що визначає актуальність представленої розвідки.

За нашими спостереженнями, власна назва «Україна» у різних граматичних формах і контекстах зустрічається у поезіях Т.Г. Шевченка 255 разів. На важливості образу України для Шевченкового поетичного світу наголошує Юрій Барабаш: «Україна» для Шевченка – не така собі звичайна, одна з багатьох, текстова одиниця; ні, це підставовий, семантично вбирущий словообраз, який концентрує в собі найхарактерніші ознаки і глибинну суть поетового світовідчуття, світосприйняття, світогляду. Тобто йдеться про ключову, парадигмальну для Шевченкової свідомості, його поетичної уяви категорію, про сенсову і структурно-художню домінанту всієї творчості. Поза Україною не осягнемо Шевченка, та й без Шевченка неможливо ні уявити, ані вповні збагнути Україну» [1, 3-4].

Саме Тарас Шевченко став першим, хто розмежував поняття «Україна» і «Малоросія». Назву «Малоросія» він вживає в офіційних паперах і в листуванні з російськими кореспондентами, в російськомовній прозі, натомість у листах до земляків і в поетичних творах використовує зазвичай «Україна».

Багатоаспектну структуру концепту «Україна» не можна глибоко проаналізувати без вивчення художніх означень, які його конкретизують, уточнюють, ускладнюють його семантику.

Поетика творення образу України як просторового локусу включає як епітети з власне просторовою семантикою (*далекий, дальній, широкий*), так і художні означення, які персоніфікують Україну (*не-нька, сирота, бідна, убога* тощо). У певних контекстах семантичними еквівалентами мовообразу «Україна» також вважаємо лексеми «*край*», «*сторона*», «*земля*», «*світ*» (Пор.: «*Світе тихий, краю милий! Моя Україна!*») (І 252.1).

Просторовий локус, зовнішній світ як сферу буття ліричного персонажа майстер слова реалізує у численних пейзажах. Глибоке відчуття природи поетом сприяє тому, що її образи стають зазвичай візуалізацією його особистісної моделі всесвіту.

Колористика України впливає на поняття про кольорову гармонію й кольорові переваги Т.Шевченка. Це закономірне явище. Сучасні етнопсихолінгвістичні дослідження доводять, що будь-який митець підсвідомо відображає в своїх гамах барви рідної природи. Саме тому одним з найулюбленіших колористичних епітетів у Т.Шевченка є епітет «*зелений*», який поет широко використовує для змалювання українських пейзажів. Більшість з них поет відтворював з пам'яті, перебуваючи далеко від України – то в Петербурзі, коли був студентом Академії мистецтв, арештантом в казематі, то на засланні. Образи української природи, безперечно, мали ностальгічний характер. Шевченко в основному змальовує літній пейзаж в Україні, тому художнє означення «*зелений*» у його творчості є багатоживаним. На схильність поета до зображення України як «вічного літа» звернула увагу О.Забужко [2, 51].

Цікаву думку висловив С.Скиба: «з часів Шевченка стало традицією зображення пошуків втраченого рідного простору. «Наша, не своя земля» відчувається вже як традиція українського мислення. І пізніше озвичається осмислення України як «втраченого раю», який мають віднайти українці» [5, 48].

Зазначимо, що концепт України формують ряд метафоричних та метонімічних епітетних конструкцій: Україна *ленька* (I 126.113), *небога* (II 225.73), *безталанная* (II 11.19), *стоптана ляхами* (I 86.43), а також перифрастичні еквіваленти: *край неповинний* (II 332.5), *сторона весела* (II 243.405), *руїна велика* (I 348.24), *окрадена земля* (II 338.5) тощо. Порівняємо: *Мій краю прекрасний, розкішний, багатий! / Хто тебе не мучив? (II 45.40) ...Помолись/ За мене Богу, мій ти сину,/ На тій преславній Україні, / На тій веселій стороні* (II 243.405).

Мрія поета про спокійне, тихе життя абсорбувалася в найчастотнішому в його мовотворчості епітеті «*тихий*», Україна часто асоціюється з «*тихим раєм*». Наприклад, *Діти юродиві!/ Подивіться на рай тихий, /На свою країну, /Полюбіте щирим серцем/ Велику руїну...*(I 348.21); *Прийшли ксьондзи і запалили/ Наш тихий рай... І розлили/ Велике море сльоз і крові* (II 396.В).

У ранніх поетичних творах Т.Шевченка концепт України формують мотиви героїки і трагізму національної історії, характерною для цього періоду є ідеалізація минувшини, уславлення козацьких подвигів («Тарасова ніч», «Іван Підкова», «Гамалія» тощо). Поетика творення концепту зорієнтована переважно на фольклорно-пісенну традицію з притаманними їй локусами етнопростору і відповідними художніми означеннями: *Дніпр широкий* (I 159. 1292), *буйний вітер* (I 80.1), *синє море* (I 79.1), *зелена діброва* (I 148.874), *високі могили* (I 129.130) і под. Ці архетипальні образи «стануть наскрізними для всієї його творчості, увійшовши, однак, пізніше в новий, інтелектуально значно насиченіший і багатогранніший естетико-поетикальний, філософський, історіософський та націософський контекст» – зазначає Ю.Барабаш [1, 8].

Метафорика збірки «Три літа» демонструє драматичні реалії національного буття України, яка тут уже, як концепт, має тривимірну структуру: ретроспекція, сучасність й майбуття. Перифрастична епітетна конструкція *розрита могила* стає синонімом України, трагічної долі української нації на сучасному для Шевченка етапі. Вона спричиняє апологію «славних прадідів», уславлення героїчної минувшини України. Прогностичний характер має віра поета у майбутнє духовне й політичне відродження рідного краю. На мовно-стилістичному рівні це часто виражено ампліфікацією епітетів з позитивною конотацією: «... І оживе добра слава, Слава України, І світ ясний, не вечірній Тихо засіяє...» (I 354.256).

Ліричний, романтично піднесений образ України постає з циклу «В казематі»: «Свою Україну любіть, Любіть її... Во время люте, В остатню тяжкую минуту За неї Господа моліть...». Тут уперше мотив України стає релігією Шевченка, набуває сакрально-конфесійного звучання, «поет уповні усвідомлює, що любов до України невіддільна від любові до Бога, віри в Нього, що вона запліднена цією вірою» [1, 18].

Ностальгійно-ліричний образ України превалює у поезіях періоду заслання, протиставляється «далекому краю», чужині. З-під пера майстра слова з'являються рядки, поетика яких свідчить про його синівську любов до Батьківщини: «Я так її, я так люблю. / Мою Україну убогу, / Що проклену святого Бога, / За неї душу погублю» (I 40.58).

На нашу думку, багатовимірність концепції України формується почасти за рахунок Шевченкових рефлексій. Стилістично-мовленнєві потенції розкриваються у ліричних авторських відступах, що коментують оповідь, ускладнюють і поглиблюють образ України, в тому числі за рахунок художніх означень: «Од козацтва, од гетьманства / Високі могили — / Більш нічого не осталось...» (I 129.130).

Крім того, загальновідомий і широко використовуваний нині вислів «Україна-ненька», безумовно, сформовано не без участі Шевченкових контекстів: «Привітай же, моя **ненько!** / Моя Україно! / Моїх діток нерозумних, / Як свою дитину» (I 126.113); «Україно, Україно! / **Ненько** моя, **ненько!** / Як згадаю тебе, краю, / Заплаче серденько...» (I 86.46).

Для нашого розуміння асоціату «Україна-ненька» принциповим є співвіднесення його зі змістом культурної інформації, яку він передає. Це любов до Батьківщини. Вторинне значення стає здобутком як мови, так і культури. У такий спосіб поетичний текст формує підсвідомі ментальні структури, які, власне, і є складовими культури. Додавання нової інформації до вже існуючої відіграє важливу роль у розбудові концептуалізації тексту, у процесі його розуміння й продукування нових смислів читачем. Фактором формування культурних кодів стають асоціативно-образні мовні трансформації на основі денотативної та фонової інформації. «...Тяжко мені / Витать над Невою, / України **далекої!** / Може вже немає» (I 275.454); «...Україну любіте, / І за неї, **безталанну,** / Господа моліте» (II 11.19).

Концепт «Україна» у поетичній мовотворчості Т.Шевченка виступає як генетично й історично фіксований образ, соціально-культурна реалія: «Обіззавсь Тарас Трясило Гіркими сльозами: «**Бідна** моя Україно, **стоптана** ляхами!...» (I 86.43).

Отже, актуалізації концепту України сприяють художні означення, завдяки чому він стає новим знаком багатовимірною культурного простору. Таким чином, Шевченкові мовні коди та знаки і на сучасному етапі беруть участь у формуванні наскрізної, відкритої асоціативної структури – мовної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма / Ю. Барабаш. – К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 181 с.
2. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.Забужко. – 3-є вид. – К.: Факт, 2006. – 148 с.
3. Лотман Ю.М. Внутри мислящих миров: Человек-текст-семиосфера-история /Ю.М.Лотман. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
4. Мацько Л. Значення поетичної творчості Тараса Шевченка для розвитку української мови і культури/ Л.Мацько // Т.Г. Шевченко і світова культура. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції 26-28 лютого 2004 року. Сімферополь. – К.: Грамота, 2004. – С. 19-36.
5. Скиба С. Національний образ світу і художні часово-просторові поезії Лесі Українки / С.Скиба // Визвольний шлях. – Кн. 8 (629). – 2000, серпень. – Річник 53. – С. 48-51.
6. Шаховський С. Огонь в одежі слова. Питання майстерності і стилю поезії Т.Шевченка / С.Шаховський. – К.: Держвид-во худож. літ., 1964. – 158 с.
7. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т./ Редкол.: М.Г.Жулинський (голова) та ін. / Т.Г. Шевченко. – К.: Наук.думка, 2001. – Т. 1, Т.2.

УДК 808.3-15:93

Дружинець М.Л.

КОДИФІКОВАНА ВИМОВА ЗВУКОСПОЛУК НА СТОРІНКАХ ПЕРШОДРУКІВ ТА РУКОПИСІВ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Праця присвячена проблемі становлення норм вимови звукосполук української літературної мови в ХІХ ст. Правописна система першодруків та рукописів Т.Г. Шевченка була побудована значною мірою на фонетичних засадах. Тому завдяки особливостям правопису, а частіше всупереч йому, відбилися вимовні риси звукосполук, більшість із яких стала орфоепічною нормою сучасної української літературної мови.

Ключові слова: орфоенія, кодифікація, першодруки, рукописи.

Дружинець М.Л. Кодифицированное произношение звукосочетаний на страницах первопечатных изданий и рукописей Т.Г. Шевченко. Статья посвящена проблеме становления норм произношения звукосочетаний украинского литературного языка в ХІХ в. Система правописания исследованных материалов Т.Г. Шевченко была построена в основном на фонетическом принципе. Поэтому, благодаря особенностям правописания, а чаще вопреки ему, отразились орфоэпические особенности звукосочетаний, большинство с которых стала нормой произношения современного украинского литературного языка.

Ключевые слова: орфоэпия, кодификация, первоисточники, рукописи.

Druzhynets M. Sound combinations' codified pronunciation in T. Shevchenko's first-printed editions and manuscripts. The work deals with the problem of formation of the rules of pronunciation zvukospoluk Ukrainian literary language in the nineteenth century. Orthographic system incunabula and manuscripts Taras Shevchenko was built largely on the phonetic basis. Therefore, due to the peculiarities of spelling, and often in spite of him, reflected zvukospoluk pronounced features, most of which was orthoepic norm of modern Ukrainian language.

Keywords: orthoepy, codification, incunabula, manuscripts.

Однією з важливих ознак літературного українського мовлення є його відповідність орфоепічним нормам. Володіння орфоепічними нормами на сьогодні – проблема актуальна, адже з усіх норм сучасної української літературної мови найменш засвоєними практично є вимовні.

Найістотніші вимовні риси української літературної мови, сформовані під впливом живого народно-розмовного мовлення, розглядалися у вагомих теоретичних працях П.О. Лавровського, О.П. Потєбні, П.Г. Житецького, В.О. Науменка, А.Ю.Кримського, І.І. Огієнка, О.Н. Синявського, М.Ф. Наконечного, М.А. Жовтобрюха, П.Д.Тимошенка.

Серед досліджень орфоепічної системи української мови відомі праці В.І. Сімовича, Л.А. Булаховського, Л.І. Прокопової, Н.І. Тоцької та ін. Історичній орфоепії присвячені дослідження М.М. Фащенко, М.Л. Микитин, О.П. Шонц.

Матеріалом нашого дослідження послужили «Кобзар» (1840), рукописи Т.Г. Шевченка, «Букварь южнорусский» (1861), предметом дослідження є відбиття вимови звукосполук на сторінках вказаних джерел.

Основне джерело мови Т.Г. Шевченка – це мова українського народу, мова його фольклору [2, 130], зокрема це народна середньо-наддніпрянська вимова, яка стала основою орфоепічних норм сучасної української літературної мови. Звернувшись вперше посправжньому до фольклорної і усно-побутової мови, творчо синтезуючи різноманітні джерела, Т.Г. Шевченко збагатив літературну мову [7, 6-7]. Т.Г. Шевченко є основоположником тих норм літературної мови, які лежать в основі системи норм сучасної української літературної мови [10, 298]. На думку Л.А. Булаховського, «Шевченкову фонетику від сучасної нам літературної мови відрізняють, взагалі кажучи, лише малозначні деталі» [3, 18]. Я. Рудницький підкреслює, що «фонетика Шевченкової мови – це в основі фонетика сьогоднішньої літературної мови, за винятком кількох вузькомісцевих говорівих прикмет» [6, 232]. У творах Т.Г. Шевченка цілком виразно відбиті ті фонетичні риси, що становлять норми сучасної української літературної мови.

На основі «Кобзаря» (1840), рукописів Т.Г. Шевченка, «Букваря южнорусского» (1861) спробуємо дослідити, як ішов процес становлення орфоепічних норм сучасної української літературної мови, але, звичайно, враховуючи, що «Кобзарь» і «Букварь южнорусский» – це друковані твори, а «Мала книжка» і «Більша книжка» – рукописи. Т. Шевченко дотримувався в основному слобожанського правопису. Звук [и] він передавав літерами и та ы (думи, тыхенько), звук [і], незалежно від походження, – буквою и, а перед голосними – літерою І (идучи, зарис, патріот). Йотований [і] передавав буквами и та і (ихь, мой), йотований [е] – буквою е, для позначення [е] і м'якості попереднього приголосного вживалася буква ѣ (сынѣмундири), на місці сполучення йо, ъо вживалися букви е або ъо (его, слезы, сльози). Проривний звук [г] послідовно позначався буквою г: дзигари. Етимологічне звукосполучення [т'с'] передавалося буквою ц, а також тц- На кінці слова послідовно вживалося ь (байракь), замість апострофа

після губних та р перед йотованими вживалося ь (пье, бурьяни), проте часом і у цих позиціях пропускається зовсім (помяне) [13:113-114].

Я. Дзира, досліджуючи мову творів Т.Г. Шевченка, вважає, що поет користувався «козацьким правописом, в основі якого лежить фонетичний принцип: 1) вживання і на місці ь в переважній більшості випадків (власяніць, Зіновію); 2) [е] в ненаголошеній позиції звучить як [и]: Артимовський. Але простежуються прояви етимологічного принципу письма: война, запорозький [4:3].

Оскільки поет орієнтувався на усне народне мовлення, дотримувався в основному фонетичного принципу письма, то у досліджуваних джерелах знайшла широке відбиття вимова звуків у відповідних позиціях і сполуках, що стала літературною нормою.

Асиміляція свистячого перед шиплячим майже не фіксується Т.Г. Шевченком: *счулася* (25,К), *несчулась* (90,1), *близченько* (170,11), *росчиняють* (170,11), *счудять* (219,11), *росжєврівся* (250,11), *безчестя* (284,11), *брязчить* (303,11). Але – *близченько* (61,1), *Волощині* (26,11), *Туреччині* (26,11). У попередників Т. Г.Шевченка трапляються випадки, коли передавалась вимова свистячого перед шиплячим як шиплячого: у граматиці О. Павловського: *рожжалувався* (83), у словнику П. П. Білецького-Носенка: *дзижчати* (115).

Зрідка фіксується у досліджуваних джерелах: вимова шиплячого [ж] перед свистячим як свистячого внаслідок асиміляції за місцем творення. Очевидно, ця вимова була різною, тому засвідчуються паралельні написання: *Запорожци* (99,К; 331,1; 16,11), *запорозци* (45,11; 47,11). У «Більшій книжці» зустрічаємо передачу на письмі вимови [ш] перед [с] як [с]: *птаства* (235,11). Але яскраво представлена ця вимовна особливість у П. Куліша: *запорозці* (3, №11-12,1861), *запорозцямь* (5, №11-12,1861), *книзці* (157, №1,1862).

Абсолютно послідовно передається у Т. Г. Шевченка асиміляція шиплячого [ш] наступним м'яким свистячим [с']: вимова [шс'] як [с'] передається буквою с або двома буквами – сс: *смієся* (393,1), *радися* (393,1), *згнуцаєся* (311,1; 143,11), *сховаєся* (250ДІ), *вернеся* (163,11), *росиплєся* (283,11), *пидкрадеся* (309,11). Вимова [чц'] як [ц'] передається двома літерами цц або однією – ц: *вкупоци* (33) *хатиноци* (73,1), *колисоци* (267,11), *ріци* (267,11), *кupoци* (272,11). Індивідуальний правопис Т. Шевченка і тогочасна видавнича практика відрізняються: У «Кобзарі» Т. Шевченка знаходимо: *подинєся* (28), *умнешся* (49), у «Букварі південноруським 1861 року» *не вернешся* (26). У друкованих працях виявлено таке написання, яке відповідало

певній правописній системі, прийнятій видавництвом. У «Кобзарі» зафіксовано: *хатиноци* (27), *свитоци* (147). Напевне, це явище не відбиває особливостей розмовної мови, а зумовлене лише складністю орфограми.

Асиміляція твердого приголосного [т] за місцем і способом творення [тч] – [чч] -[ч] заслуговує на увагу. У рукописах: *квичала* (43,1), *заквичала* (229,1), *заквичались* (86,1), *квичалась* (27,11), *квичаты* (101,11), *квичану* (69,11), *але заквітчане* (294,1), *заквітчай* (250,11). Переконливого спостереження над асиміляцією [т] за місцем і способом творення у «Кобзарі» (1840) і «Букварі південноруським 1861 року» Т. Г. Шевченка зробити не можна, оскільки наявний тільки один приклад у «Кобзарі»: *безбачченкомь*. У «Букварі південноруським 1861 року» зустрічаємо єдине написання матчина (18), що не свідчить про вимову. Попередники Т. Г. Шевченка вживали зрідка написання, у яких передавалась на письмі асиміляція [т] за місцем і способом творення, зокрема у П. П. Білецького-Носенка: *чесніоче* (388), у П. Куліша: *квічали* (31, №11, 1862). В основному ця вимова фіксується у похідних словах від квітка. Отже, написання типу квічати спирається у Шевченкових творах на діалектну основу, сучасна українська літературна мова теж знає асиміляцію в групі приголосних [тч], але орфоепічною нормою для неї є вимова не стягненого, а подовженого [ч]: [кв'іччати] [5:60].

У досліджуваних джерелах у дієслівних формах фіксується: *мляця* (1,1), *гойдаюця* (3,1), *дивиця* (17,1), *пасуця* (31Д), *діеця* (5,11), *сміюця* (22,11), *здаєця* (29,11), *прибереця* (199,11), *вернеця* (49,11), *але дивитця* (247,11), *радуються* (213,11), *молыця* (32,Б), *святится* (16,Б), тобто вимова [т] перед [ц'] як свистячого частіше фіксується на письмі. Етимологічне -ться засвідчено як [тц'] у творах П. Куліша: *зоветця* (53,149,1861), як -тця (крім єдиного випадку *розільеця* (65) в альманасі «Русалка Дністрова»). І тільки О. Павловський етимологічне – тся передавав послідовно як [ц'ц'а]: *бицьця*.

Не передається у досліджуваних джерелах африкатизація [д], [д'] перед наступним свистячим: *людською* (53,1), *людськимь* (102,1), *людскою* (21,11), *людськи* (99,11), *людська* (204,11), *людського* (92,11), але єдиним прикладом засвідчується асиміляція [т] + [с'] – [ц']: *солдацькее* (40,1). Ця особливість вимови не передається у попередників: у словнику П. Білецького-Носенка: *людськость* (215), у творах П. Куліша: *людскую* (108 №9, 1861).

Подовжена вимова м'яких зубних і напівпом'якшених, якщо вони стоять між двома голосними, знаходить підтвердження у Т.Г. Шевченка: *возлисса* (61,К), *зиллячка* (78,К), *гильли* (13,1), *багатьтя* (54,1), *клоччямъ* (65,1), *попидтынню* (69,1), *зараньне* (11 ОДІ), *роспутти* (133,11), *сміття* (224,11), *каменная* (26,Б). Але зустрічаємо: *попидтынью* (16,К), *коріня* (252ДІ), *роспутє* (2,58,18). Подовжені приголосні мають тенденцію до скорочення, за даними дослідження Л.І. Прокопової, Н.І. Тоцької, і сьогодні. Це було виявлено під час проведення спостереження над мовленням україномовних студентів [11, 23].

Передається у Т.Г. Шевченка дисиміляція приголосних [чн] у ряді слів: *сердешна* (59,К), *рушниками* (76,К), *сердешная* (11,1), *рушники* (46,1), *рушницю* (335,1), *мирошныка* (345,1), *рушныками* (101,11), *сердешна* (127,11), *рушныцю* (43,11). У словах типу *пренепорочная* (382,1), *непорочными* (113,11), *ручными* (219,11), *сердечный* (292,11) дисиміляція відсутня. У «Букварі» приклади відповідного явища не трапляються. Дисиміляція приголосних [чн] знаходить відбиття у «Грамматику» О. Павловського: *мырошныкъ* (46), написання щн зафіксоване в «Словнику» П.П. Білецького-Носенка: *рушникъ* (318), зрідка фіксується у П. Куліша: *рушниця* (47, №1, 1862).

Непослідовно передається у Т.Г. Шевченка спрощення в групах приголосних: 1) у рукописах: *серце* (4,1), *щастливіи* (12,1), *серце* (88,1), *щастливимъ* (238,1), *серце* (6,II), *сонце* (9,II), *щасливій* (10,11), *щасливый* (98,11), *местника* (128,11), *честную* (209,11), *радостнымъ* (213,11), *щастлива* (280,11), *честна* (313,11); 2) у друкованих текстах: *серце* (10,К), *сердце* (58,К), *серцемъ* (13,Б), *честнымъ* (14,Б), *чеснои* (15,Б), *празныкъ* (19,Б; 20,Б), *праздныкъ* (27,Б), *нещасныхъ* (30,Б).

Чергування [д] – [дж] у дієслівних формах досліджувані джерела не фіксують: 1) у рукописах: *похожає* (6,1), *сажає* (33,1), *сыжу* (56,1), *захожуся* (237Д), *сажу* (160,11), *вихожає* (177,11), *насажу* (309ДІ), *похожу* (309,11); 2) у друкованих текстах: *виїзжавъ* (24,Б), *вихожає* (25,Б), *пріхожає* (26,Б), *похожає* (100,К). В альманасі «Русалка Дністрова» дане чергування абсолютно послідовно передається на письмі. М.А. Жовтобрюх вважає, що оскільки аффрикат [дж] не властивий говірці села Шевченкового Звенигородського району, то, можливо, й пояснюється те, що Т.Г. Шевченко відповідно до [дж] послідовно писав ж [5, 58]. Аффрикат [дж], за спостереженням Л.І. Прокопової, Н.І. Тоцької, переходить у звичайний фрикативний в мовленні студентів сьогодні [11, 23].

У досліджуваних джерелах Т.Г. Шевченка знайшли широке відбиття майже всі орфоепічні норми сучасної української літературної мови. Деякі незначні відхилення сучасних орфоепічних норм від фіксованих Т. Шевченком пояснюються традицією письма, неусталеністю вимови. Наведені факти ще раз підкреслюють визначне місце Т.Г. Шевченка в історичному процесі формування й розвитку української національної літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький-Носенко П. П. Словник української мови. Підготовка до видання В. В. Німчука / Відп. ред. К. К. Цілуйко / П.П.Білецький-Носенко. – К., 1966.
2. Білодід І. К. Вибрані праці: В 3 т. / Білодід І. К. – К., 1986. – Т. 2.
3. Булаховський Л.А. Питання походження української мови / Л.А.Булаховський. – К., 1956.
4. Дзира Я. Козацький правопис поета // Літ. Україна / Я.Дзира. – 1994, 10 березня.
5. Жовтобрюх М. А. Деякі особливості консонантизму поетичної мови Т. Г. Шевченка // Мовознавство. Наук. зап. / М.А.Жовтобрюх. – К., 1962. – Т. 17.
6. Курс історії української літературної мови / За ред. Білодіда І. К.- К. 1958. – Т. 1.
7. Медведєв Ф. П. Т. Г. Шевченко – основоположник сучасної української літературної мови // Вісник Харк. ун-ту / Ф.П.Медведєв. – 1965. – № 7. – Вип. 1.
8. Основа. Южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ. – СПб., 1861–1862.
9. Павловскій О. Грамматика малороссійскаго нарѣчія/ О.Павловскій. – СПб., 1818.
10. Плющ П. П. Історія української мови / Плющ П.П. – К., 1871.
11. Прокопова Л. І., Тоцька Н. І. Соціофонетичний нарис українського мовлення сучасної молоді // Мовознавство / Л.І. Прокопова, Н.І. Тоцька. – 1990. – № 3.
12. Русалка Дністрова. Фотокопія з видання 1837 р. – К., 1950.
13. Цілуйко К. К. Місце правописної практики Т. Г. Шевченка в історії українського правопису // Мовознавство. Наук. зап. / К.К. Цілуйко. – К., 1962. – Т. 17.
14. Шевченко Т.Г. Більша книжка. Автографи поезії 1847-1860 рр. / Т.Г. Шевченко. – К., 1989.
15. Шевченко Т. Г. Букварь южнорусскій. – СПб.: Въ печати Рогенфельдена. и К°, 1861. – 24 с. Фототип. вид. // Шевченко Т. Г. Буквар південноруський 1861 року. – К., 1991.
16. Шевченко Г. Г. Кобзарь Т. Шевченка. Факс. Вид. / Т.Г. Шевченко. – СПб., 1840 – К., 1974.
17. Шевченко Т.Г. Мала книжка. Автографи поезій 1847-1860 рр. / Т.Г. Шевченко. – К., 1989.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті йдеться про аспекти вивчення мови Шевченка: структурно-типологічний, нормативно-історичний, мовно-естетичний, лінгвокогнітивний. Виголошується думка про ієрархічну систему Шевченкового тексту. Запропоновано інтерпретацію цього тексту через виявлення концептів-мотивів, які уможливають відповідь на глобальне питання: чому Шевченка вважають творцем української літературної мови.

Ключові слова: Шевченко, мова творів, літературний стандарт, розмова, концепт-мотив.

Єрмоленко С. Я. *Современные аспекты исследования языка Тараса Шевченко.* Стаття посвящена аспектам изучения поэтической речи Т. Г. Шевченко: структурно-типологическому, нормативно-историческому, лингво-эстетическому, лингво-когнитивному. Предложен анализ иерархической структуры текста Шевченко, интерпретация этого текста с использованием понятий концептов-мотивов, что позволяет ответить на глобальный вопрос: почему Шевченко считают основателем украинского литературного языка.

Ключевые слова: Шевченко, язык произведений, литературный стандарт, разговорная речь (общение), концепт-мотив.

Yermolenko S. Y. *Modern aspects of T. Shevchenko's language researching.* The article discusses various aspects of studying Shevchenko's literary language: structural, typological, normative, historical, linguo-aesthetic, and linguo-cognitive. The author suggests that Shevchenko's texts are hierarchical in nature. The article proposes to interpret his texts by identifying concepts and motifs which suggest the answer to the global question of why Shevchenko is considered to be the creator of the Ukrainian literary language.

Keywords: Shevchenko, language of written works, literary standard, conversation, concept, motif.

Загальноприйняті твердження *мова Шевченка – це мова українського народу; Шевченко – творець нової української літературної мови* потребують уточнення, аргументації в контексті сучасної наукової парадигми, чи, точніше, наукових парадигм, які змінюються залежно від актуалізованих дефініцій мови, а також зв'язку мови з іншими суспільними категоріями, пор.: мова – система знаків; мова – втілення думки; мова як діяльність; мова – код культури, мова і національна ідентичність, мова і національна свідомість, мова і особистість, мова і суспільство тощо.

Виданий 1840 року «Кобзар» Тараса Шевченка відкривав читачам український світ, а його мова стала ознакою, мірилом української

ідентичності через осмислення історії народу, відтворення природних умов його життя, соціально-побутової культури, проникнення у психолінгвальні основи спілкування й світосприймання. «Ся маленька книжечка, – писав І. Я. Франко, – відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води, заяснила невідомою досі в українськiм письменствi яснiстю, простотою i поетичною грацією вислову» [9, 107].

Досліджуючи джерела мови Т. Шевченка (серед них – народно-розмовний словник, народнописенна мова, книжні історичні джерела, іншомовні запозичення), акад. В. М. Русанівський наголошує: «Шевченко по праву вважається творцем української літературної мови як основи розвитку нової, угрунтованої на народній основі української культури. ..Позбавлений права на власну історію і національну самосвідомість, український народ сприймав твори свого поета не лише як красне письменство, а й як фактор розвитку всього культурного життя в Україні» [5, 235-236].

Українці, живучи в різних державах, розмовляючи територіальними діалектами, відчули в мові Шевченка голос національного генія. Польський славіст Михайло Лесів пише: «Тарас Шевченко у свідомості українців з другої половини дев'ятнадцятого століття був і залишається до наших днів тим, хто мав і надалі має особливе й унікальне значення для української мови, сучасної української літератури та зміцнення національної ідентичності українців» [13, 7].

Мовотворчість Шевченка започаткувала новий період в історії української літературної мови, період усталення загальноприйнятої літературної норми. Причини, чому саме Шевченкове слово було сприйняте українською мовною свідомістю як літературно-нормативний взірець, власне, чому називаємо поета творцем нової української літературної мови, можна бачити різні.

Дослідники мови Т. Шевченка наголошують, що поет унікав вузькодіалектних слів, у його мові зафіксовані лексичні номінації, характерні для різних українських діалектів. Тобто мова Шевченка виконала об'єднувальну функцію для мовної свідомості українців із різних територій (держав), вона найвиразніше і найповніше втілила ідею поєднання особистого із своїм національним, і саме через нього – із загальнолюдським, вічним. Але насамперед, очевидно, важлива була суголосність ідей Кобзаря думам усіх українців. Тому й заговорив український народ мовою Шевченка.

Різні аспекти вивчення мови Т. Шевченка пов'язані з відповідями на питання, чому мовотворчість поета не стала лише об'єктом історії літературної мови, а залишається актуальною для всіх галузей українського мовознавства. Від самого початку свого зародження лінгвошевченкознавство поєднувало дві лінії аналізу Шевченкових текстів: 1) відповідність мови поета літературній нормі української національної мови (праці В. С. Ващенка, П. Д. Тимошенка, М. А. Жовтобрюха, В. М. Русанівського, І. Огієнка, Ю. Шевельова, М. Мозера та ін.); 2) художньо-естетична майстерність поетової мови (праці Л. А. Булаховського, Максима Рильського, І. К. Білодіда, З. Т. Франко, В. В. Жайворонка та ін.). Як правило, ці дві лінії об'єднуються формулою «мова і стиль Шевченка». У кожний історичний період мовознавці наповнюють цю формулу новим змістом, розширюють розуміння мови Т. Шевченка. З неослабною увагою вони вивчають джерела Шевченкової мовотворчості, відбиття їх у художній і епістолярній спадщині; аналізують фіксовані варіантні засоби слововживання, враховуючи автографи Шевченка. Показово, що життя друкованого слова Кобзаря виявило різні підходи до збереження особливостей авторського слововживання й правопису. Свого часу В. Сімович [6, 328-331] застерігав про пошуки автентичного поетового слова. Проте Шевченкове слововживання, по-перше, не було позбавлене варіантів, по-друге, маємо визнати, що засвідчена варіантність у різних друкованих виданнях так само містить цінну інформацію для вивчення еволюції літературної норми української мови.

Виявляючи художньо-естетичну майстерність Кобзаря, дослідники звертають увагу на засоби інтимізації його поетичної мови, а також на характерну ознаку його художнього мислення – антитезу: «Шевченко був майстром антитетичного стилю – і в поезії, і в прозі, про що свідчить велика кількість його крилатих висловів цього типу. Цей стиль також є однією з рис його художнього мислення, що органічно зближується в поета з його *філософським мисленням* (підкреслення моє. – С. Є.)» [2, 12]. У ліриці Т. Шевченка періоду заслання З. Т. Франко виокремлює ідилічний словник, соціально-політичний словник, послуговується також поняттям 'естетичний словник' Шевченкової інтимної лірики, проте в оцінці впливу мовотворчості Шевченка на вироблення зразкової літературної норми перевагу віддає структурному критерію, пор.: «Мовна творчість Шевченка, послуживши зразком літературних норм в галузі лексики і граматики, стала вважатись зразковою і у сфері естетики слова» [8, 76]. Очевидно, за-

лежність має бути інша: саме естетика Шевченкового слова, його зміст були первинними і визначальними для того, щоб утвердилася лексична і граматична літературна норма, взорована на мову Шевченка. Принаймні упродовж століть ці два чинники формування загальнолітературної норми діють паралельно, а з розширенням лексикографічного опрацювання мови Т. Шевченка вага естетичного критерію у формуванні загальнолітературної норми зростає,

За наявності спеціальних словників мови Шевченка, при широкому використанні текстів Кобзаря в загальномовних словниках розширюються можливості вивчення проблеми впливу індивідуальної мовотворчості на національну літературну мову та її зразкову норму. Йдеться і про нове прочитання Шевченкових текстів, і про поглиблене вивчення індивідуального словника. Дослідження не обмежуються структурно-рівневим підходом до мовних фактів, типологією тропів і стилістичних фігур, а орієнтуються на поняття мовної картини світу, мовно-естетичних знаків національної культури, пізнання яких передбачає застосування лінгвокогнітивних методів аналізу, оперування поняттями лексико-семантичних, лексико-асоціативних полів, концептів тощо.

Звичне у філологічних дослідженнях словосполучення «письменник пише / писав для народу (про народ)...» стосовно до мовотворчості Шевченка потребує уточнення, бо поет, пишучи, насамперед **розмовляв** із народом. У Шевченковій поезії реально чуємо, як автор говорить зі своїми героями, з уявними читачами-слухачами, з друзями. Він ословлює свої думки про світ, життя людей у цьому світі. Ось уже впродовж другого століття розмовляє Шевченко з «живими, мертвими і ненарожденними». І саме тим, що є Україна, українська мова, що ми називаємо й усвідомлюємо себе українцями, завдячуємо нашому генієві, який повернув українцям пам'ять, змусивши їх замислитися: *Подивіться лишень добре,/Прочитайте знову/Тую славу. Та читайте/ Од слова до слова,/ Не минайте ані титли,/ Ніже тії коми,/ Все розберіть...та й спитайте/ Тойді себе: що ми?/ Чиї сини? яких батьків?/ Ким? за що закуті?..* («І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє»). Пор. висловлення, яке можна вважати автоцитатою: *Слава не поляже;/Не поляже, а розкаже,/ Що діялось в світі,/ Чия правда, чия кривда/І чиї ми діти* («До Основ'яненка»).

У пророчих словах поета чуємо глибинні, всеохопні питальні інтонації як ознаки філософського мислення і як неодмінні мовні стру-

ктури діалогічного спілкування. Діалогізація поетичного висловлення Шевченка засвідчена у різноманітних функціях питальних конструкцій, питальних емоційних інтонаціях. Нагромадженням питань в інтонаційно динамічному Шевченковому вірші набули в українській літературній мові статусу афоризмів, мудрих крилатих слів.

Аналізуючи філософський зміст поетового «*Один у другого питаєм, / Нащо нас мати привела? / Чи для добра? Чи то для зла? / Нащо живем? Чого бажаєм? / І, не дознавшись, умираєм, / А покидаємо діла..*» [12, 53], філософ С. Б. Кримський обґрунтовує значення питань у пізнавальній діяльності людини: «.. Світ у питаннях ближчий до своєї автентичності, справжності та самотворення, ніж у відповідях, котрі спрямовують суще, схематизують його багатоманітність, орієнтують не на буття як океан можливостей, а на причали його гаваней. Запитання, як підкреслював М. Гайдеггер, це «благочестя думки», вивільнення від остаточних констатацій ... в запитальних ситуаціях свідомість залишається максимально відкритою реальності, характеризує відверті форми співвідношення з нею» [4, 4].

У мовомисленні Шевченка – особливий стан його пізнавальної діяльності, входження світового цілого в духовне буття поета. Філософ називає такий особливий стан пізнання «вищим духовним досягненням світу» [4, 78]. Не випадкова й висока частотність у поетичних текстах Шевченка дієслівних слововживань із лексичним значенням ‘звертатися до кого-небудь із запитанням, бажаючи дізнатись щонебудь’: *питати* (50), *спитати* (28), *розпитати* (10), *запитати* (5), пор.: *Тяжко мені сиротою / На сім світі жити; / Свої люде – як чужії; / Ні з ким говорити; / Нема кому **розпитати**; / Чого плачуть очі; / Нема кому розказати; / Чого серце хоче; / Чого серце, як голубка; / День і ніч воркує; / Ніхто його **не питає**; / Не знає, не чує; / Чужі люди **не спитають** — / Та й нащо **питати**?* (Думка «Нащо мені чорні брови...»);

*Хто **спитає**, привітає / Без милого в світі?* («Катерина»);

*Насипали край дороги / Дві могили в житі; / Нема кому **запитати**; / За що їх убито?* («Причинна»)

*Сидить вона, не йде в село; / **Не пита** й не плаче; / Одуріла!..* («Сова»)

*«А Марко в дорозі?» — / Ганна діда **питалася*** («Наймичка»).

Посилують питальну семантику заперечні конструкції, характерні для Шевченкового ідіостилю експресиви з подвійним запереченням на зразок *ніхто його [серце] не питає; ніхто його [світ] не до-*

дбає і не розруйнує. Принагідно зауважимо, що в обох фраземах займенник заступає слова-поняття, які належить до часто вживаних у поетичній мові Шевченка: *серце* (311 слововживань) і *світ* (284 слововживання).

Діалогізація поетичного тексту мотивована різними типами питань – питань як реплік класичного діалогу, коли спілкуються двоє суб'єктів, персонажів ліро-епічного, ліричного твору, коли спілкується автор із персонажем, питань, які не передбачають відповіді, а свідчать про нуртування авторової думки.

Питальні інтонації пронизують монологічний і діалогічний текст, вони формують ампліфіковані тексти, як наприклад, в однойменній поезії: *Чого мені тяжко, чого мені нудно, / Чого серце плаче, ридає, кричить, / Мов дитя голодне? Серце моє трудне, / Чого ти бажаєш, що в тебе болить? / Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш? / Засни, моє серце, навіки засни, / Невкрите, розбите – а люд навісний / Нехай скаженіє... Закрий, серце, очі.* Заголовки чи підзаголовки багатьох поезій мають форму питальних конструкцій: «*Чи є що краще, краще в світі...*», «*Чи ми ще зійдемося знову?..*»: «*Чи не покинуть нам, небого...*»; «*Самому чудно. А де ж дітись?*».

Питання-сумніви, питання-обурення й засудження, питання-співчуття, питання-роздуми – цілий спектр волевиявлення, по-різному представлений в інтимній ліричній і громадянській поезії Шевченка. Питальна інтонація супроводжує повтори, характерні для реплік експресивного діалогу, коли в одному висловлюванні поєднуються ствердження і одночасне самозаперечення, пор.: *А он старе Монастирище, / Колись козацьке село, / Чи те воно тойді було?.. / Та все пішло царям на грище: / І Запорожжя, і село... / І монастир святий, скарбниця, – / Все, все неситі рознесли!.. / А ви? ви, гори, оддали!!.. / Бодай ніколи не дивиться / На вас, прокляті!! Ні, ні.. / Не ви прокляті... а гетьмани...*

Феномен «діалогізму, діалогічних смислових взаємин між щонайменше двома суб'єктами висловлювання» [10, 352-354] шевченкознавці вважають конститутивною основою поетичного тексту Шевченка. Усебічно аналізуючи систему ліричних, епічних суб'єктів, виявляючи імпліцитного й експліцитного автора в Шевченкових текстах, В. Л. Смілянська пише: «Усі без винятку Шевченкові твори мають свого адресата, названого чи неназваного, ієрархічно структурованого, – це Бог, цар, церковники, панство, інтелігенція різного ґатунку, люди, кохана, друзі тощо. Така адресація виявлена жанрово – у

посланнях, номінативно – у ліричних посвятах і ліричних відступках-звертаннях, стилістично – через тональність (елегійну, саркастичну, іронічну тощо), позатекстово (у «Передмові» та зверненні до «субкрібентів» у поемі «Гайдамаки» [7, 228-229]. Крім адресності діалогічного висловлення для ідіостилю Шевченка важлива синтаксично-ритмічна, синтаксично-інтонаційна відмінність чужої мови, іншого голосу в тексті, оскільки часто висловлена думка, вибух емоції у формі питальної конструкції перебуває на межі мови автора і мови персонажа.

Як приклад різних голосів, що звучать у Шевченковому тексті, наведемо твір «Подражаніє 11 Псалму». Саме в тексті «Подражанія» функціонує вислів, що став крилатим у сучасній літературній мові, вислів, який символізує значення Шевченкової творчості для національної ідентичності українців : ***Я на сторожі коло їх поставлю слово!***

У тексті «Книги псалмів» (11 псалом) йдеться про те, що Господь поставить «в безпеці того, на кого розтягують сітку», він хоче захистити убогих, бідних. Шевченко в своєму творі робить наголос на СЛОВІ. Зміст цього образу підтримується всією структурою, стилістикою твору. Спочатку звучить голос автора: *Мій боже милий, як то мало/ Святих людей на світі стало./ Один на другого кують / Кайда-ни в серці.*

Потім звучить інший голос, пряма мова тих, кого Шевченко називає «лукавії уста», «велеречивий язик»: *.ми не суєта! / І возвеличимо надиво / І розум наш і наш язик.. / Та й де той пан, що нам закаже / І думать так і говорить?*

Зважаючи на саркастичний зміст цих рядків, (фраза «Ми не суєта» перегукується з подібною тональністю рядків у поемі «Кавказ»: *Ми християни; храми, школи, / Усе добро, сам бог у нас!*), не можна фразу *І возвеличимо на диво / І розум наш і наш язик..* використовувати, – а це, на жаль, не рідкісний випадок у сучасних наукових і публіцистичних текстах, – як крилатий вислів, пов'язаний із позитивною конотацією – піднесенням ролі українського рідного слова. Слова ***лукаві уста, велеречивий язик*** характеризують чужий, ворожий голос, якому протиставлено третій голос – голос Господа. Це відповідь його і відповідь Шевченка: – *Воскресну я, – той пан вам скаже. – / Воскресну нині! Ради їх / Людей закованих моїх, / Убогих, нищих... Возвеличу / Малих отих рабів німих! / Я на сторожі коло їх / Поставлю слово. І пониче, / Неначе стоптана трава, / І думка ваша і слова.*

У різних стилістичних регістрах звучить дієслово «возвеличити»: один раз (*возвеличимо*) – іронічно, а другий (*возвеличу*) – піднесено, урочисто.

Характерно, що Шевченко звертається до номінації «язик» у значенні «мова» саме в саркастичному контексті, а в устах Господа звучить улюблене Шевченкове *Слово*, яке він ставить на сторожі «людей закованих», «убогих, нищих». Майстерно поет вводить старослов'янізми, стилізує біблійний текст (звернімо увагу на естетично довершений звуковий образ «І пониче, неначе стоптана трава, і думка ваша, і слова» – *пониче* – це «поникне», «схилиться», а в цьому образному значенні, у порівнянні – «втратить силу»). Протиставляючи велеречивому *язику* поневолене українське *слово*, мову українського народу, поет заявляє про право народу на мовну самобутність, на творчість рідною мовою, на розвиток освіти рідною мовою. Без цього буде духовне поневолення, або, за висловом Шевченка, «кайдани в серці».

Чим же була українська мова для Шевченка? Найкоротша відповідь на це питання: для Шевченка українська мова була: а) ознакою зв'язку з мовою батьків (*не відцуравсь того слова, що мати співала*), б) інстинктом збереження своєї національної ідентичності, збереження зв'язку з родом і народом; в) найдієвішим, оптимальним інструментом самовираження, творчості, розкриття глибинних дум, мрій, бажань, почувань; г) невіддільною частиною і потребою людського спілкування (*промовить слово*). Саме так можна розкодувати складники лексико-семантичного поля або, за літературознавчою термінологією, мотиву Шевченкової творчості – «СЛОВО».

Мабуть, не може бути одноплосинного аналізу мови Шевченка. Нове прочитання творів поета, нові дослідницькі методи потребують стереоскопічного підходу до названого об'єкта. Сьогодні не задовольнятиме нас і усталений, дещо спрощений погляд на його мову як на конкретно-історичне явище, як факт історії української літературної мови, в якому поєдналися три джерела – фольклорне (народнопісенне), книжно-писемне і народнорозмовне.

Формальний, власне структурно-лінгвістичний підхід до опису лексики, уживаних Шевченком граматичних форм, тобто вивчення мовної структури може лише частково задовольняти попит на зацікавлення проблемою «Мова Шевченка».

Шукаємо в сучасній українській літературній мові основи Шевченкової мови, звертаємося до ядра словника, фразеології, до синтак-

сичних структур, у яких закорінена українська інтонація, особливості народнорозмовного мовомислення. Переконаємося, що мова – це не конвенційні, умовні знаки, не відкриті й закриті склади, чи різні типи простих і складних речень (хоч ці формально-структурні ознаки теж показові для ідентифікації ідіостилю письменника, для виявлення його диференційних ознак), а глибинна семантика, яку треба видобувати зі створених генієм текстів, щоразу прочитуючи їх по-новому.

Дослідники тем і мотивів поезії Шевченка наголошують на «багатоаспектній історіо- та націософській концепції слова», на тому, що Шевченкове слово – це «самодостатня мистецька вартість, кульмінаційний пункт і кінцевий результат художнього творення» [1, 279].

Когнітивно-текстовий аналіз багатозначної лексеми СЛОВО, яка пов'язана з дієсловами *промовляти, промовити, вимовляти, вимовити, говорити, казати, сказати* тощо не лише онтологічно, а й через структуру вживаних усталених зворотів, поетичних фразем, через характерні для діалогів синтаксичні конструкції, дає підстави структурувати семантику відповідної лексеми: *слово – спілкування, слово – творчість, слово – ознака національної ідентичності* [3, 11-18].

Наскрізна для творчості Шевченка ідея спілкування, взаєморозуміння, потреба розмови, мови особливо увиразнюється в невольничій поезії: *В неволі, в самоті немає, / Нема з ким серце поєднать.. / А душу треба розважати, / Бо їй так хочеться, так просить / Хоч слова тихого* («В неволі, в самоті немає»). У контексті невольничої поезії вислови *слово тихе, святе слово* конденсують у своєму значенні ідею рідного слова, рідної мови, якою поет мережить свої думи. Але цими думами на чужині нема з ким поділитися: *Тяжко мені. Боже милий, / Носити самому Оці думи. І не ділить / Ні з ким, – і нікому / Не скажуть святого слова..* («Заросли шляхи тернами»).

Бажання *привітати словом, добре слово сказати* – у самій природі людини. Вона прагне мовою передати свої думки, почування і, спілкуючись, досягти взаєморозуміння, гармонії співпереживання (*Серце рвалося, сміялось, Виливало мову, Виливало як уміло*). Художньо-образна уява поета відтворює особливий стан духовної близькості, високих почуттів, коли люди розмовляють *очима, душею, серцем: Кого ти без мови, без слова навчила / Очима, душею, серцем розмовлять* («Мар'яна-черниця»).

Звична розмова словами відступає на другий план, а високого емоційно-духовного змісту набуває спілкування *очима, душею, сер-*

цем: Нащо батько, мати, високі палати,/ Коли нема серця з серцем розмовлять.

Шевченко відчував силу й водночас безсилля своїх слів: *..змережаю/ Кров'ю та сльозами/ Моє горе на чужині,/ Бо горе словами/ Не розкажеться нікому/ Ніколи, ніколи,/ Нігде в світі! Нема слов/ В далекій неволі* («Лічу в неволі дні і ночі»).

Природно, що найбільші душевні муки через потребу комунікативного контакту, душевного відгуку поет відчував на засланні. *На чужині не ті люде –/ Тяжко з ними жити!// Ні з ким буде поплакати,/ Ні поговорити.*

Поет ословлює потребу мовосповіді, мовотворення, бажання спілкуватися як основу життєдіяльності людини. Закономірність саме такого прочитання авторського тексту підтверджується вербалізацією поняття «розмова» як одного з визначальних мотивів мовомислення поета.

Нове прочитання поетичних текстів Шевченка пов'язане із сучасною лінгвокогнітивістикою, що поєднує аналіз тексту з дослідженням концептуальної і мовної картин світу. Розширення, поглиблення змісту понять «мовна семантика», «семантика мовного знака» передбачає застосування методів моделювання лексико-семантичних, лексико-асоціативних полів, структурування концептів, встановлення ієрархічних зв'язків між семантикою художнього слова і мовною свідомістю творця тексту. Застосування методів лінгвокогнітивного аналізу до художніх текстів дає змогу розкрити власне мовний механізм оприявлення тем і мотивів поезії Тараса Шевченка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. Слово / Ю. Барабаш // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка. / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – С. 279.
2. Білодід І. К. Крилате слово Шевченка / І. К. Білодід // Джерела мовної майстерності Т. Г. Шевченка : зб. статей. – К. : Вид.-во АН УРСР, 1964. – С. 12-21.
3. Єрмоленко С. Я. Неокраєне крило Слова (Мотив слова в поезії Шевченка) / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1989. – №2. – С. 11-18.
4. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / Кримський С. Б. – К. : Вид.-во Парапан, 2003. – 240 с.
5. Русанівський В. М. У слові – вічність (Мова творів Т. Г. Шевченка) / Русанівський В. М. – К. : Наук. думка. – 2002. – С. 235-236.
6. Сімович В. Чи можна вже студіювати Шевченкову мову / В. Сімович // Праці у двох томах / упоряд. і передмова Л. Ткач. – Чернівці : Книги–XXI, 2005. – Т.1: Мовознавство. – С. 328-331

7. Смілянська В. Шевченкові розмисли : зб. наук. праць / Смілянська В. – К., 2005. – С. 228-229.
8. Франко З. Т. Засоби мовної майстерності лірики Т. Шевченка періоду заслання / З. Т. Франко // Джерела мовної майстерності Т. Г. Шевченка : зб. статей. – К. : Наук. думка. 1964. – С.76-98.
9. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року / Франко І. Я. – Львів, 1910. – 444 с.
10. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – Т. 2 : Г – З / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол. : М. Г. Жулинський (гол.) [та ін]. – К. : Наук. думка, 2012.
11. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 томах. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – 784 с.
12. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 томах. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 2. – 784 с.
13. Łesiów M. Poezja Tarasa Szewczenki w tłumaczeniu Piotra Kuprysia // Szewczenko T. Kobziarz». – Lublin, 2008. – S. 7.

УДК 821.161.2

Завальська Л.В.

ПРОБЛЕМА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Статтю присвячено дослідженню політичних текстів, що функціонують у двомовному інформаційному середовищі. Визначено особливості перекладу політичних текстів, з'ясовано специфіку перекладу проблемних аспектів та мовних одиниць, запропоновано способи перекладу політичних текстів.

Ключові слова: політична комунікація, політичний текст, переклад, трансформація.

Завальская Л. В. Проблема русско-украинского перевода политических текстов. *Статья посвящена исследованию политических текстов, функционирующих в двуязычном информационном среде. Определены особенности перевода политических текстов, выяснена специфика перевода проблемных аспектов и языковых единиц, предложены способы перевода политических текстов.*

Ключевые слова: политическая коммуникация, политический текст, перевод, трансформация.

Zavalska L. Problem of political texts' Russian-Ukrainian translation. *The article studies the political texts that function in a bilingual information environment. The features of the translation of political texts. The specificity of the problematic aspects of translation and linguistic units. The article suggests ways to translate political texts.*

Keywords: political communication, political text, translation, transformation.

У полікультурному інформаційному просторі переклад стає одним з визначальним засобів, що впливають на формування й адаптацію вербальної інформації, зокрема й політичних текстів. Наукові розвідки, присвячені проблемам перекладу (праці Л. Бархударова, В. Комісарова, В. Коптілова, Я. Рецкера та ін.), здебільшого висвітлюють теоретичні аспекти перекладознавства та регламентують методи й реалізацію техніки перекладу. Проте окремі проблеми перекладознавства, пов'язані з міжкультурною комунікацією набувають особливої актуальності, зважаючи на те, що «одне й те саме поняття, один й той самий фрагмент реальності має різні форми мовного вираження в різних мовах» [4, 49]. Крім того, такий тип соціолінгвістичного дискурсу (В. Карасик [2, 281]), як політичний, актуалізує нові аспекти перекладознавства: для політичних текстів насамперед характерна актуалізація чинника адресата (див. [5]). Саме орієнтація на адресата визначає змістове наповнення й вибір мовних засобів у політичному тексті, зокрема це

важливо в ситуації двомовності, що склалася в південному регіоні. У такій ситуації тексти, що функціонують у політичній комунікації, часто готують або двома мовами (українською та російською), або перекладають відповідною мовою. Зважаючи на це, набуває **актуальності** проблеми адекватності перекладу політичних текстів.

Мета наукової статті – проаналізувати політичні агітаційні тексти однакового змісту, створені для паралельного функціонування російською та українською мовами. Мета визначила розв’язання таких **завдань**: визначити напрям перекладу політичних текстів, порівняти двомовні тексти, виявити перекладацькі проблеми та запропонувати власний варіант перекладу.

Для аналізу перекладів політичних рекламних текстів ми обрали листівки, що функціонували під час останніх виборів до Верховної Ради в 2012 році в двомовному варіанті: однакові листівки, текст у яких подано двома мовами, тобто було підготовлено два паралельних варіанти політичних листівок. Не всі політичні сили вдавалися до таких заходів, зокрема в південному регіоні, де домінувала російська мова, але окремі політичні сили готували друковану продукцію двома мовами, саме ці приклади ми і розглянемо.

Листівка політичної сили В. Кличка «УДАР» містить програмні положення партії. Перша частина програми подана у вигляді тез «5 ударів «УДАРу». Представимо тексти листівок у формі таблиці:

<i>Українською мовою</i>	<i>Російською мовою</i>
Удар по корупції Знищити підвалини корупційної системи	Удар по коррупции Разрушить основы коррупционной системы
Удар по безвідповідальності влади Забезпечити ефективний захист людини	Удар по безответственности власти Обеспечить эффективную защиту человека
Удар по нерівності Гарантувати рівність шансів на успіх для кожного	Удар по неравенству Гарантировать равенство шансов на успех для каждого
Удар по безправ'ю місцевих громад Підтримати реальне місцеве самоврядування	Удар по бесправию местных громад Поддержать реальное местное самоуправление
Удар по бідності Досягти європейських стандартів життя	Удар по бедности Достичь европейских стандартов жизни

Як бачимо з порівняльної таблиці, первинним текстом був російський, оскільки в ньому немає жодних стилістичних помилок і порушень, тоді як в українському окремі перекладені позиції викликають негативну реакцію. Зупинимося на проблемних моментах.

1. Російське словосполучення «разрушить основи» перекладено українською як «знищити підвалини», що вважаємо невдалим. Тут наявна семантична трансформація дієслівної частини, оскільки в буквальному перекладі рос. *разрушить* – укр. *зруйнувати*.

У тлумачному словнику російської мови зафіксовано:

Разрушить – 1. Уничтожить, руша, ломая. 2. Ликвидировать, заставить исчезнуть. 3. Привести в упадок, ввергнуть в тяжёлое (обычно болезненное) состояние. 4. Нарушить, внести беспорядок во что-л. 5. Нарушить единство чего-л., тесную связь между членами чего-л. [1, с. 564]. На нашу думку, в контексті актуалізовано друге значення лексеми: «ліквідувати, змусити щезнути», тому що воно використовується не лише в предметному значенні іменника, на який скеровано дію, а й в абстрактному значенні.

Українське дієслово «знищити», вжите в листівці, має такі значення: **Знищувати, знищити**. 1. Вбиваючи, нищачи і т. ін., припиняти існування кого-, чого-небудь, призводити до загибелі, смерті. // Руйнувати, псувати що-небудь, ламаючи, рвучи і т. ін. // Скасовувати, ліквідувати що-небудь. 2. Припиняти, усувати (дію, вияв і т. ін. чого-небудь). 3. розм. З'їдати, випивати все, нічого не залишаючи. 4. перен., розм. Пригнічувати, принижувати кого-небудь своєю вищістю, перевагою в чомусь; // Критикувати [3, Т. 3, с. 664]. Перекладач, обравши лексему *знищити*, використав її перше пряме значення «скасовувати, ліквідувати що-небудь», яке найбільшою мірою відповідає російському слову та його значенню.

Український прями́й відповідник до лексеми «разрушить» – дієслово «зруйнувати» має такі значення: **Зруйнувати**. – 1. Перетворити на руїни, розбити, розламати. // Порушити цілісність чого-небудь; пошкодити. // перен. Довести до повного розорення, розвалу. 2. перен. Порушити, розладнати або знищити що-небудь [3, Т. 3, с. 718]. Як бачимо, це слово має меншу сполучуваність і вужче значення, тому вибір дієслівного компонента є вдалим. Однак його поєднання з іменниковою частиною спотворює переклад.

Словосполучення «разрушить основи» містить полісемічну іменникову лексему, що в російській мові тлумачать у такий спосіб: **Основа**. – 1. Опорная часть какого-л. предмета, на который

укрепляются остальные его части; каркас, остов. 2. То, на чём строится, зиждется, создаётся что-л.; источник; основание. 3. *только мн.*: основы, -ов. Начала, устои. (выступать против существующего порядка вещей). 4. *только мн.*: основы, -ов. Исходные, главные положения какой-л. отрасли знаний или направления научной деятельности, теории и т.п. 5. *Спец.* Продольные нити в ткани. 6. *Грамм.* Часть слова, которая включает в себе его лексическое значение и в которую кроме корня может входить приставка и суффикс [1, с. 783]. У словниковій статті нас цікавить переносне значення, пов'язане з абстрактною семантикою. Воно вказує на джерело, основу чогось.

Тлумачний словник української мови фіксує таку ж лексему з багатьма значеннями, що охоплюють усе семантичне поле, представлене в російській мові: **Основа.** – 1. Нижня опорна частина чого-небудь (будівлі, споруди, конструкції і т. ін.). // Грунт, на якому закладається будівля, споруда. // Нижня частина предмета, на якій тримається решта його або якою він прикріплюється до чого-небудь. 2. перен. Те, на чому що-небудь ґрунтується, тримається, базується. // Головна складова частина чого-небудь; серцевина, ядро. // Найважливіша частина змісту чого-небудь. // тільки мн. Головні засади, підвалини чого-небудь (моралі, поведінки і т. ін.). // тільки мн. Провідні принципи, правила, якими хто-небудь постійно керується в житті, діяльності. // Джерело, база виникнення, розвитку чого-небудь. Закладати (закласти) основи; Лежати в основі чого; Лягати (лягти) в основу чого; Ставати (стати) за основу (основою) чого – бути (стати) головним, визначальним елементом у виникненні, створенні чого-небудь. 3. тільки мн. Найважливіші, вихідні положення чого-небудь (науки, теорії і т. ін.). // Навчальний предмет, змістом якого є сукупність найважливіших відомостей з певної галузі науки. 4. Головна умова, запорука чого-небудь. // Визначальна риса, ознака чого-небудь. 5. Подовжні нитки в тканині, а також пряжа для них. 6. спец. Хімічна сполука, що утворює з кислотами сіль. 7. мат. Сторона геометричної фігури або площина геометричного тіла, перпендикулярна до їх висоти. 8. лінгв. Частина слова, що є носієм його основного значення. 9. заст., рідко. Заснування [3, Т. 5, с. 775].

В українській мові семантика лексеми ширша, а переносне значення охоплює більше значеннєвих компонентів. Воно одночасно вказує і на джерело, базу виникнення, і на абстрактне базування чогось. Словник фіксує і контекстуальне значення, яке нас цікавить: «закладати основи», «лежати в основі», тобто українське слово

повною мірою відповідає семантиці російської лексеми. Тоді як вжите в листівці слово «підвалини» має вузьке значення: **Підвалина**. – 1. Товста балка, що є основою дерев'яної стіни. // перев. мн. Фундамент будови, якого-небудь устаткування і т. ін. 2. перев. мн., перен. База, опора, основа чого-небудь. // Наукові, ідеологічні основи, вихідні положення, норми чого-небудь. [3, Т. 6, с. 402]. У переносному значенні воно виступає синонімом до «основа», але переважно вживається на позначення наукових та ідеологічних основ. Ми не бачимо потреби в перекладі використовувати нове слово, краще залишити лексему «основа». Отже, пропонуємо переклад програмної позиції здійснити в такий спосіб: **Знищити основи корупційної схеми**.

2. Далі в тексті листівки подано розгорнуті виборчі положення, сформульовані під гаслом:

<i>Українською мовою</i>	<i>Російською мовою</i>
Рівень доходів громадян, який дозволить кожному працюючому , не економлячи на харчах та одязі, на місячну зарплату купити холодильник або пральну машину, пересічній сім'ї протягом 5 років придбати автомобіль, протягом 10 років – житло.	Уровень доходов граждан, позволяющий каждому работающему , не экономя на продуктах и одежде, на месячную зарплату купить холодильник или стиральную машину, обычной семье на протяжении 5 лет приобрести автомобиль, на протяжении 10 лет – жилье.

У цьому перекладі з російської мови наявні певні стилістичні порушення, зумовлені невдалим перекладом як лексичних, так і граматичних одиниць.

Російський дієприкметник «работающий» має граматичні категорії активного стану та теперішнього часу. У російській мові такі дієприкметники утворюються за допомогою відповідних суфіксів, у цьому разі суфікса –ущ–. В українській мові такі форми є скоріше винятком, їх заступають іменники, прикметники або підрядні речення. Зважаючи на це, використовувати дієприкметник «працюючий» є ознакою росіянізмів. Ми пропонуємо замінити його підрядним реченням «який працює».

Лексична заміна, що має місце в перекладі слова «продукти» словом «харчі», теж здається нам невдалою. У російській мові слово

«продукти» має такі значення: **Продукт**. мн. **Продукты**. – 1. Предмет как результат человеческого труда. // чего или какой. Предмет, вещество и т.п. как результат труда в какой-л. отрасли производства. 2. *обычно мн.*: продукты, -ов. Предметы питания, съестные припасы. 3. Вещество, образующееся химическим или иным путём из другого вещества. 4. То, что служит для изготовления чего-л. 5. чего. Порождение, следствие, результат чего-л. [1, с. 891].

У тексті листівки йдеться про друге значення лексеми – «продукти харчування», коли слово вживають у формі множини.

В українській мові представлено такі значення слова:

Продукт. – 1. Предмет, що є матеріальним результатом людської праці, діяльності. 2. Наслідок, витвір, результат чого-небудь. 3. Речовина, яку одержують або яка утворюється хімічним чи іншим шляхом із іншої речовини. 4. Речовина, яка служить матеріалом для виготовлення або вироблення чого-небудь. 5. звичайно мн. Їстівні припаси, харчі; продовольство [3, Т. 8. С. 174].

Останнє значення слова відповідає російському, тобто можна залишити в перекладі слово «продукти».

Тоді як лексема «харчі» має лише два значення, перше з яких (його і використали в перекладі) одночасно з нейтральним має стилістичну позначку «розмовне»: **Харчі**, мн. – 1. Те, що споживають, їдять і п'ють; їстівні припаси, їда. // розм. Те саме, що корм. 2. Те саме, що харчування [3, Т. 11, с. 28]. Це накладає відбиток на її сприйняття реципієнтами. Тому в політичному тексті ми пропонуємо уникати такої лексики.

Крім того, складне речення загалом не характерне для текстів політичних листівок. У російському варіанті речення є простим, ускладненим відокремленим означенням (виражене дієприкметниковим зворотом) та відокремленою обставиною (виражена дієприслівниковим зворотом). З огляду на це пропонуємо переробити синтаксичну структуру речення, спростивши його. Наш варіант перекладу такий: *Рівень доходів громадян, що дозволить кожному без економії на продуктах та одязі, на місячну зарплату купити холодильник або пральну машину, а пересічній сім'ї протягом 5 років придбати автомобіль, протягом 10 років – житло*. Ми усунули проблемний дієприкметник та мінімізували кількість відокремлених частин, хоч уникнути використання складного речення повністю і не вдалося.

У політичній листівці Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина», створеній також двома мовами, читаємо:

<i>Українською мовою</i>	<i>Російською мовою</i>
<p>Негайно скасуємо пенсійну лже-реформу. Повернемо «дореформений» пенсійний вік і стаж.</p>	<p>Немедленно отменим пенсионную лже-реформу. Вернем «дореформенный» пенсионный возраст и стаж.</p>
<p>Справедливий перерахунок існуючих пенсій, в тому числі – для працюючих пенсіонерів. Підвищимо пенсії мінімум на 334 гривні.</p>	<p>Справедливый перерасчет существующих пенсий, в том числе – для работающих пенсионеров. Повысим пенсии минимум на 334 грн.</p>

У цьому прикладі також стає зрозумілим, що переклад здійснювали з російської мови на українську, на що вказують помилки в українському варіанті листівки. У першому фрагменті неправильно перекладено слово «лже-реформа», тому що український відповідник російського «лживый» є «хибний». Проте в перекладі вважаємо доцільним використати таку ж словотвірну модель з префіксом негативної семантики, тому пропонуємо вжити префікс запозичений псевдо-. У такому разі речення буде таким: *Негайно скасуємо пенсійну псевдореформу*. Значення залишилося без змін, але стилістика відповідає правилам української мови. У другому фрагменті маємо граматичну проблему в перекладі. У реченні «*Справедливий перерахунок існуючих пенсій, в тому числі – для працюючих пенсіонерів*» одразу два неправильно утворених дієприкметника: *існуючий* і *працюючий*. Ми пропонуємо використати граматичну трансформацію, замінивши слово *існуючий* відповідним українським прикметником *наявних*; а слово *працюючий* – підрядною конструкцією. Ми отримаємо таке речення: «*Справедливий перерахунок наявних пенсій, в тому числі – для пенсіонерів, які працюють*».

Отже, аналіз паралельних текстів, створених українською і російською мовами, засвідчив надання пріоритету російській мові як первинній, з якої здійснюється переклад. Українські переклади здебільшого тяжіють до російського тексту, в них наявні росіянізми, зокрема граматичні, а текст рясніє стилістичними помилками. Особливої уваги потребує саме український варіант політичних листівок, що однозначно сприймається як переклад, а не оригінальний текст, тому має на собі відбиток вторинності.

Перспективи подальшого дослідження полягають у створенні рекомендацій щодо адекватного перекладу політичних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой толковый словарь русского языка ; [гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб. : Норинт, 1998. – 1536 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
3. Словник української мови в 11 томах. – К. : Наука, 1970-1980.
4. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. 2-е изд. / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2008. – 264 с.
5. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

УДК 811.162.2'282.2(478)'373.2

Ігнатенко Д.А.

НАЙМЕНУВАННЯ МЕБЛІВ ТА ХАТНЬОГО НАЧИННЯ У ТВОРАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА ТА В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ НА ПІВНОЧІ МОЛДОВИ

У статті представлено результати компаративного аналізу лексики на позначення меблів та хатнього начиння у творах Т.Г. Шевченка та в українських говірках на півночі Молдови.

Ключові слова: Тарас Шевченко, українська діалектологія, північ Молдови.

Игнатенко Д.А. Наименования мебели и домашних принадлежностей в произведениях Т.Г. Шевченко и в украинских говорах на севере Молдовы. В статье представлены результаты компаративного анализа наименований мебели и домашней утвари в творчестве Т.Г. Шевченко и в украинских говорах на севере Молдовы.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, украинская диалектология, север Молдовы.

Ignatenko D.A. Furniture and household items' names in T.G. Shevchenko's works and in the Ukrainian dialects of the Northern regions of Moldova. The article presents the results of the comparative analysis of the vocabulary to describe furniture and household items in the works of Taras Shevchenko and Ukrainian dialects in northern Moldova.

Keywords: Taras Shevchenko, Ukrainian dialectology, north of Moldova.

Житло – один з найбільш значущих компонентів традиційно-побутової культури будь-якого народу. Це певний континуум, у замкненому просторі якого проходить родинне життя. Симбіоз міфологічного та релігійного світосприймання у процесі формування української етнокультури привів до певної сакралізації та особливого значення житла і предметів побутового ужитку в житті, історично усталених у народних звичаях і традиціях.

Комплекс народного житла складався протягом століть і увібрав досвід багатьох поколінь: у ньому щільно переплелися традиції різних історичних епох. За свідченням М.С. Сергєєвої, з цих позицій житло характеризує насамперед його інтер'єр. Як середовище, що постійно оточувало людину, житловий інтер'єр неминуче віддзеркалював основні риси її повсякденного життя [4].

На сучасному етапі розвитку мови як елемента культурної спадщини нації кількість найменувань хатнього начиння є досить різноманітною. Їх дослідження в структурно-семантичному змісті темати-

чної групи лексики «хатнє начиння» в літературній мові та в народних говірках дає змогу розкрити духовний потенціал нації.

Студіями, об'єктом зацікавлення яких обрано тематичну лексику на позначення меблів та хатнього начиння, є дослідження Е.Д. Гоци (назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах), Л.Н. Тищенко (побутова лексика південнословобожанських говірок), Л.В. Власової (лексика кухонного начиння та посуду в орловських говірках), М.О.Волошинової (назви посуду в східнословобожанських говірках), Т.П. Піцури (назви хатніх речей в українських говорах Карпат), Н.Й. П'яст (назви посуду в сучасній українській літературній мові), І.В. Муляр (назви меблів житлового приміщення в сучасній українській літературній мові) та ін.

Живе мовлення українців Молдови, які, за висловленням В.Г. Кожухаря, « є невід'ємною часткою українського народу, з одного боку, з іншого – гармонійною складовою частиною народу Республіки Молдова, де вони багато століть жили в мирі і злагоді з молдованами та представниками інших етносів « [1, 38], не є достатньо дослідженим, зокрема лексика на позначення меблів та хатнього начиння не вивчалася. Це зумовлює актуальність та доречність нашої теми.

Т.Г. Шевченко як світоч і філософ української культури, основоположник нової літературної української мови, стверджуючи її багатство, різноманітність та універсальність, усвідомлено уникав уживання діалектної мови, хоча, безумовно, був у невідривній близькості до народних джерел. Іван Огієнко, один з найперших та найкращих дослідників мови Т.Г. Шевченка, зазначав, що «народний елемент, головно пісенний, став основним у Шевченковій мові. Його рідна Кирилівка знаходиться у південній Київщині, географічному осередкові української землі: звідси до західних говірок яких 40-60 км, а до північних – 25-40» [2, 8]. Отже, вихований народними піснями, релігійними читаннями, місцевим мовленням, яке лягло в основу літературної української мови, Тарас Шевченко очистив мову «Кобзаря» від локалізмів, говіркових виразів, селянського жаргону, що «зробило його мову чистою й надавало їй ознак літературності... ось чому вона могла легко стати соборною мовою» [2, 20, 23]. Мова творчості Т.Г. Шевченка не перестає бути у центрі уваги дослідників, адже, на думку М.Рильського, «великі поети – завжди сучасники для нових поколінь, які щоразу відкривають у них нове, суголосне своїй добі» [3, 6]. Феномен генія Т.Г. Шевченка у тому, що до кожного, хто прагне його

почути, він звертається з першої половини ХІХ ст., проте його Слово завжди є сучасним, доречним, правдивим.

Метою дослідження є аналіз лексики на позначення меблів та хатнього начиння у літературній та діалектній формах української мови; наше **завдання**: виокремити тематичні групи лексики (далі ТГЛ) меблів і хатнього начиння та лексико-семантичні групи (далі ЛСГ) в їх межах; провести паралелі між функціонуванням зазначеної ТГЛ в літературній та діалектній формах української мови; визначити етнокультурний зміст найбільш вживаних лексем та їх стилістичних функцій. Джерельною базою дослідження послужили збірка Т.Г. Шевченка «Кобзар» та записи живого мовлення, здійснені у північних районах Республіки Молдови: Бельцькому, Глодянському, Ришканському, Синжерейському, Фалештському, Окницькому, Бричанському.

Найменування меблів та хатнього начиння становлять лексику активного ужитку як у літературній формі, так і в діалектній формі української мови. Вони належать не тільки мовному континуумі, а й є складниками численних культурно-історичних традицій (є безпосередніми «учасниками» родинних та суспільних обрядів, входять до складу усної народної творчості, є знаками та символами української культури тощо). Як зауважує Л.М. Тищенко, «тематична група лексики назв меблів та предметів хатнього вжитку характеризується збереженням традиційних номенів, що позначають реалії, які є невід'ємною складовою побуту» [5, 202]. Так, в українських говірках на півночі Молдови назви меблів та хатнього начиння вживаються переважно в прямих значеннях, не набуваючи символічного навантаження, хоча у надрах людської пам'яті та в обрядових діях посідають відповідну ланку.

У Тараса Шевченка, для якого поняття *хата*, *сім'я*, *рід* є чи не найріднішими, кожне слово дбайливо продумане, відібране, відшліфоване, тому назви меблів та хатнього начиння у контексті його творів, окрім номінативної, виконують аксіологічну, гносеологічну, морально-виховну функції, працюють на розкриття характеру персонажів, явищ, суті ідейно-тематичного змісту, виступають знаковими, символічними образами.

Проведене дослідження дозволило виокремити в межах ТГЛ «Меблі» ЛСГ «Нижній ярус улаштування житла», «Верхній ярус улаштування житла»; у межах ТГЛ «Хатнє начиння» ЛСГ «Ритуальні та святкові предмети», ЛСГ «Ткані вироби», «Начиння для зберігання і переробки продуктів», «Начиння для приготування та вживання

їжі», «Начиння для вживання, перенесення і зберігання води і напоїв», «Начиння для прання, прасування, миття й купання», «Пічне начиння».

Проведені паралелі між літературною українською мовою та українськими говірками півночі Молдови дозволили згрупувати зазначену лексику за такими ознаками:

1) Найменування меблів та хатнього начиння, вживані у творах Т.Г. Шевченка, але відсутні в досліджених українських говірках.

Лексема *покуть* у творчості Т.Шевченка презентує семему 'куток у селянській хаті, розміщений по діагоналі від печі, та місце біля нього': *В хаті, як у раї! А я сиджу на **покуті**, Тільки поглядаю* («Сова») [7, 193]; *Стоїть кутя на **покуті**, А в запічку діти* («Відьма») [7, 296]; в українській культурі, як і у поемах Т.Г. Шевченка, *покуть* – це символ найсвятішого місця в оселі, достатку, багатства [6, 284]. У досліджених говірках зазначена семема представлена лексемами /*вугол*, у *вуг/лов'ї*, у /*кутиков'ї*, вірогідно, за місцем розташування у приміщенні. Лексема *ліжко* вживається із значенням 'місце для спання, для відпочинку', а у Т.Шевченка – в опозиції до лексеми *домовина* (віра у позагробне життя як відгук дохристиянських вірувань): *Не на **ліжко** – в домовину Сиротою ляже* («Причинна») [7, 14]. У діалектологічних текстах з подібним значенням зафіксовано лексеми *д'ї/ван*, *кри/ват'а*, *со/фа*, */пост'іл'*. Лексема *каганець* представляє семему 'невеличкий світильник, що складається з гнота та посуду, у який наливається олія чи гас': *...Жидюга Дрижить, зігнувшись **Над каганцем**: лічить гроші Коло ліжка, клятий* («Гайдамаки») [7, 75]; в українських говірках на півночі Молдови на позначення цієї семими функціонують номени *гас*, */л'ампа*, *кара/с'ін* (метонімія). Лексема *шкатула* вживається Т.Шевченком на позначення семими 'невеличка скринька для зберігання дрібних цінних речей': *Чи в вас єсть бог який-небудь? В нас його немає... Пани вкрали та **в шкатулі** У себе й ховають* («Відьма») [7, 301]; в аналізованих говірках функціонують лексеми *шка/тулка*, *ко/робочка*, */скрин'а*, */скрин'ка*.

У склад ЛСГ «Ткані вироби» входять лексеми *килим*, *перина* на позначення семем 'тканий, найчастіше ворсистий, з візерунками виріб для вкривання підлоги, оздоблювання стін': *Брати, будем жити, Будем жити, вино пити, Яничара бити, А курені **килимами**, Оксамитом крити!* («Гамалія») [7, 177] та 'довгастиий мішок з пір'ям або пухом, на якому сплять або яким укриваються': *...Мабуть душно **На перині** спати Одинокій, молоденькій* («Гайдамаки») [7, 75]. Зазначені

лексеми пронизані сарказмом автора, який сам відчув усі випробування тогочасного життя українців, далеко не в усіх хатах яких були килими та перини. В українських говірках півночі Молдови ці семени є реалізацією номенів *ко/в'ор*, *па/лас*, *до/рожка*, */п'ілка*, */скорца*, *по/лог* (паралель з лексемою *килим*); *мат/рас*, *мат/рас* з *со/ломою*, *р'ад/но*, *р'ад/нина* (паралель з лексемою *перина*).

2) Найменування меблів та хатнього начиння, зафіксовані в українських говірках півночі Молдови, але відсутні у творах Т.Г. Шевченка.

До цієї групи слів входять специфічні найменування, переважно пов'язані з традиційними селянськими заняттями чи обумовлені культурно-мовними контактами з сусідніми етносами у межах полікультурного суспільства. Так, у галузі ткацтва, яке було традиційним для українців і в Молдові та розвинулося в окрему галузь традиційно-побутової культури, сформувалась специфічна лексика, наприклад, семема 'невелика домоткана вовняна кольорова ковдра на лаву для ліжка, іноді на півстіни' представлена лексемами *кад/р'ел*, */п'ілка*, *ви/рета*, *ве/ретка*, *на/валник*, */звойі*; на позначення семени 'шматок тканини або тюлю, яким завішують вікно, двері' функціонують найменування *ф'і/р'анка*, *ф'і/ранка*, */штора*, *зана/в'еска*, */т'ул'і*.

У межах ЛСГ «Начиння для приготування та вживання їжі» семема 'неглибокий круглий посуд, в якому смажать їжу' є реалізацією номенів *па/тел'н'а*, *сково/родка*, *тен/дж'ір'а*, */таука*, *та/вечка*; лексеми *та/р'елка*, */миска*, *по/лумисок*, */мисочка*, */страт'іна* репрезентують семему 'череп'яна посудина, в якій звичайно подають страву до столу'; семема 'товстий дерев'яний чи металевий стрижень, натискуванням якого подрібнюють або розтирають що-небудь' є реалізацією лексем *мако/гон*, *мако/гін*, *тол/кушка*, *тов/кучка*, *ток/мачка*, *меле/штеука*, *миле/штивка* (від рум. *melesteu* 'ступка для дроблення овочів'). Зазначена ЛСГ містить велику кількість запозичень з контактуючих мов – російської, румунської, польської.

До складу ЛСГ «Начиння для прання, прасування, миття й купання» входять лексеми *ко/рито*, */миска*, *це/бер*, */таз'ік*, */бал'йя*, *ло/хан'а*, *це/брин'і*, які вживаються для позначення семени 'довгаста посудина для прання та купання'.

3) Найменування меблів та хатнього начиння, вживані і в літературній, і в діалектній формах української мови (на дослідженому матеріалі), серед яких:

ТГЛ « Меблі «: лексема *стіл* має значення ‘ вид меблів у вигляді горизонтально укріпленої на ніжках широкої дошки, на яких розміщують різні предмети ’: *Сидить батько кінець стола, На руки схилився...* («Катерина») [7, 30] – словосполучення *кінець стола* неодноразово вживається Т.Шевченком у його творах, символізуючи втрату сили батьківського слова, найважливішого за принципами української етнопедагогіки, тобто моральний занепад покоління; *И слезы молча утирает, Садясь за братский круглый стол* («Тризна») [7, 191] – у даному контексті *стіл* – символ братської єдності, пам’яті. Лексеми *о/сл’ін* та *лава* функціонують на позначення семема ‘ лава у вигляді довгої дошки без спинки і бокових билець, на чотирьох ніжках ’: *Знаю вашу славу! Поглузують, покепкують Та й кинуть під лаву* («Гайдамаки») [7, 66] – вислів *під лаву* вказує на гірке усвідомлення автором зневажливого ставлення до українського народу та його батьківське застередження; *Коло його стара мати сидить на ослоні* («Катерина») [7, 30]. Номен */пост’іл’* презентує семему ‘ місце для снання ’: *Спочивайте, діти мої, В глибокій оселі! Сука мати не придбала Нової постелі* («Гайдамаки») [7, 123] – у найтрагічнішій картині поховання Гонтою вбитих власними руками дітей вживана Т.Шевченком лексема *постіль* символізує не місце для снання, а «місце для життя», тобто втрату майбутнього; *Ой баю, баю на мягкой постели* («Песня караульного у тюрьмы») [7, 146]. Лексема */зап’ічок* виражає семему ‘ місце на печі, відгороджене комином, або за піччю; місце для снання ’: *Сидіть, діти, у запічку, А я з журби та до шинку* («Тарасова ніч») [7, 47], поряд із прямим значенням, автор використовує слово *запічок* у значенні ‘ місце для схованки, збереження, що ще залишилося в українській хаті ’.

ТГЛ «Хатне начиння»:

ЛСГ «Ритуальні та святкові предмети «: семема ‘ живописне, мозаїчне або рельєфне зображення бога або святого, якому поклоняються віруючі ’ і в літературній, і в діалектній формах української мови є реалізацією номенів *образ, ікона*: *Другий свічечку, сердешний, Потом заробляє Та ридаючи становить Перед образами – Нема дітей!* («Наймичка») [7, 250]; у досліджених говірках дана семема представляє лексеми */образ, і/кона*.

ЛСГ «Ткані вироби»: семема ‘ шматок тканини, що використовується для витирання обличчя, тіла, посуду, для оздоблення житла, в народних обрядах ’ в літературній українській мові є реалізацією лексеми *руш/ник*: : *А на той рік Я до вас приїду З старостами – за то-*

бою *Та за рушниками...* («Невольник») [7, 236]; *Рушниками, що придбала, Спусти мене в яму* («Тополя») [7, 55]. Рушник в культурі українців (що і відбито у творах Т.Г. Шевченка) – чи не найвідоміший оберег, який супроводжує людину все життя, рушниками і зустрічають при народженні (дитини чи сім'ї) і проводжають в останню путь. В українських говірках півночі Молдови функціонують номени *руш/ник, /шервет, ути/ралник, поло/т'енце*. Лексеми *р'ад/но, р'ад/нина* мають семему 'вид простирадла або покривала з домотканого полотна': *Оженився, зажурився – Нічого немає; У ряднині ростуть діти, А козак співає* («Гайдамаки») [7, 91] та виступають у багатьох творах Шевченка з метою описання тяжкого стану, бідності, безталання тогочасного покоління українців.

ЛСГ «Начиння для вживання, перенесення і зберігання води і напоїв»: семема 'металева або череп'яна посудина з ручкою для пиття' представлена у творах Т.Г. Шевченка лексемою *кухоль*: *Кухоль ходить, переходить, Так і висихає* («Гайдамаки») [7, 68], яка, виступаючи зазвичай символом єдності, у даному контексті свідчить про відсутність порозуміння; а в живому мовленні українців Молдови – */кухол', кух/л'атко, кух/л'а, /л'ітра, /кварта, /кружка*. Лексема *чарка* має значення 'посудина для пиття спиртних напоїв': *Горілку, мед не чаркою – Поставцем черпає* («Гайдамаки») [7, 89]; в українських говірках півночі Молдови: */р'умка, /румка, /чарка, /стопка*.

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що тематична група лексики назв меблів та хатнього начиння не тільки активно функціонує в літературній та діалектній формах української мови, але й виконує гносеологічну та аксіологічну функції, зберігаючи й передаючи досвід, історію і культуру українського народу. Існування слова Тараса Шевченка в українських говірках на півночі Молдови свідчить про здійснення основного призначення мови діаспори – етнічної ідентифікації та збереження рідної мови і культури, тобто причетність українців Молдови до загальноукраїнського національного ядра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кожухар В.Г. Українці Молдови: сторінки історії / Українці Молдови. Історія і сучасність. – Кишинів: 2008. – С. 19-44.
2. Огієнко І. Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови /

- Митрополит Іларіон. – Вінніпег: 1961. – 260 с.
3. Рильський М. Вогненне слово Тараса /М. Рильський. – Київ: Радянська школа, 1984.
 4. Сергєєва М.С. Житло: [Електр. ресурс] <http://litopys.org.ua/istkult/ikult15.htm>
 5. Тищенко Л.М. Стан і перспективи дослідження південнослобожанських говірок / Л.М.Тищенко // Лінгвістичні студії. – Вип.24. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – С. 200-205.
 6. Україна в словах. Мовокраїнознавчий словник-довідник: Навч.посіб. / Упоряд. і кер. авт. кол. Н.Данилюк. – Київ: ВЦ Просвіта, 2004. – 704 с.
 7. Шевченко Т.Г. Кобзар/Т.Г. Шевченко . – Київ: Дніпро, 1980. – 612 с.

ФАКТОР МОВИ ЗМК У НАЦІОНАЛЬНІЙ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Статтю присвячено вивченню впливу мови сучасних українських ЗМК на формування національної самосвідомості. На підставі експериментальних методик доводиться провідна роль української мови у національній самоідентифікації молоді.

Ключові слова: ЗМК, вплив, вербальна поведінка, національна самоідентифікація

Киселева А. А. Фактор языка СМК в национальной самоидентификации. Статья посвящена изучению влияния языка современных украинских СМК на формирование национального самосознания. На основе экспериментальных методик доказывається ведущая роль украинского языка в национальной идентификации молодежи.

Ключові слова: СМК, влияние, вербальное поведение, национальная самоидентификация.

Kiseliova A.A. Mass media's language factor in national self-identification. The article is dedicated to the study of mass media language part in national self-consciousness forming. A leading role of Ukrainian language in national self-identification of youth is proved by the results of the conducted questionnaire.

Keywords: mass media, influence, verbal behavior, national self-identification.

Все більше в сучасному суспільстві стверджується думка про те, що людство знаходиться на початку розвитку «третьої» (поряд з усною та писемною) системи культури – культури засобів масової комунікації (ЗМК) суспільства. У той же час, з точки зору соціологічної науки, люди, що складають аудиторію масової комунікації, розглядаються як особистості, котрі «включаються» в мережу реальних суспільних відносин завдяки функціонуванню технічних засобів. Масова комунікація дозволяє їм встановлювати та підтримувати зв'язок з більш широким соціальним середовищем, кордони якого знаходяться далеко за межами їх безпосереднього оточення [4].

В сучасному світі людина з раннього дитинства опиняється в оточенні техносфери, вагомою частиною якої виступають ЗМК, що грають важливу роль в житті особистості. В умовах конкурентної боротьби великої кількості виробників однакових товарів, телекомпаній, політичних партій надання інформації виходить за межі простого інформування, розрахованого на свідоме сприйняття і трансформується у більш дійовий засіб впливу – в психологічне програ-

мування, підсвідоме навіювання. Орієнтуючись на позасвідому сферу особистості, на приховані інстинкти, інформація різних типів, фільми і реклама чинять тиск на психіку людини. Особливо під цей вплив підпадає молодь, адже вона не тільки частіше за дорослих звертається до Інтернету чи журналів в пошуках науково-популярної інформації та більше часу проводить біля телевізорів, а ще й емоційно вразливіша, сприйнятливіша до різних видів впливу. Впливовий аспект ЗМК є широко досліджуваним напрямом у сучасному мовознавстві, про що свідчать численні праці таких дослідників, як С. Г. Кара-Мурза, Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, В. М. Корнєєв, Н. В. Кутуза, Н. Ф. Непийвода, В. В. Різун, О. А. Семенюк, І. Ю. Черепанова тощо, проте слід, зауважити, що серед малодосліджених досі залишається механізм впливу ЗМК на формування української національної свідомості у молоді як важливого чинника державотворчих процесів в Україні. У складній політичній ситуації, що склалася наразі в нашій державі, не можна ігнорувати ставлення покоління, сформованого вже за часів незалежності, до державної мови, що є, за В. Сосюрою, «душею народу». Рідна мова – це мова, з якою людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей у їх національній своєрідності. Людина стає свідомою, оволодіваючи мовою своїх батьків, тому в художній літературі всіх народів поняття рідної мови сприймається не просто як засіб комунікації, не тільки як знаряддя формування думок, а значно інтимніше – як одне з головних джерел патріотичних почуттів, як рецептор духовно-емоційної сфери людини [7]. Наведене акцентує на актуальності та новизні даної наукової розвідки, в межах якої було проведено опитування 227 респондентів, віком 17-18 років, що є студентами першого курсу Національного університету «Одеська юридична академія».

Метою нашого дослідження є з'ясування актуальних для сучасної української молоді настанов щодо так званого «мовного питання» у нашій країні, а також безпосередньої оцінки ними ролі ЗМК в їхньому житті та сприйнятті державної мови, що передбачає необхідність розв'язання наступних завдань:

1. на підставі письмового опитування оцінити важливість для сучасної молоді проблеми функціонування української та російської мов на території України;

2. дати визначення поняттю «рідна мова» у трактовці респондентів;

3. проаналізувати ступінь залежності ЗМК на формування

національної свідомості українських студентів.

В процесі роботи нами використано кількісний та описовий методи для обробки даних, отриманих при аналізі результатів анкетування.

Об'єктом дослідження є мова ЗМК, а предметом – її роль у формування національної самосвідомості.

В межах опитування, проведеного 20-25.01.2014 серед 227 студентів першого курсу факультету адвокатури та соціального-правового факультету Національного університету «Одеська юридична академія», респондентам було запропоновано дати відповіді на наступні питання:

1. «Чи вважаєте Ви, що «мовне питання» є актуальним в сучасній Україні?»;

2. «Як Ви розумієте поняття «рідна мова» та яку мову вважаєте своєю рідною?»;

3. «Чи відіграють ЗМК важливу роль у Вашому житті і чи має для Вас значення мова, якою вони користуються?».

З опитуваних 227 студентів тільки 20 (9%) вважають, що «мовне питання», тобто питання взаємодії української та російської мов у сучасному соціально-політичному житті України, не є важливим и не заслуговую на ту увагу, яка приділяється йому на даний момент. Всі інші (91%) висловились на користь вагомої ролі зазначеної вище проблеми, яка зумовлюється, на їхню думку, «історичними передумовами» та «тісними зв'язками з Росією», що свідчить про достатньо високий рівень соціальної свідомості серед інформантів.

У відповідь на прохання вказати свою рідну мову і дати власне визначення цьому поняттю 46 (20%) студентів назвали російську мову, 5 (2%) – іншу мову національних меншин, 3 (1%) – суржик, а 174 (77%) – українську мову. Варто зазначити, що серед останніх була певна кількість (30%) інформантів, які, проте, наголошували на тому, що у побуті користуються здебільшого російською мовою через те, що так склалося у їхній родині чи у регіоні в цілому, але рідною все одно вважають державну мову. Такі настанови підтверджувалися й переважною більшістю поданих визначень «рідної мови», в яких домінували словосполучення на кшталт «мова країни, в якій ти народився», «державна мова», «мова твоїх батьків». На перший погляд, таке трактування дивує, проте не варто забувати, що у мовознавстві виокремлюють три концепції розгляду цього терміну: етнічна мова, перша мова та мова, засвоєна в дитинстві [6]. За першою концепцією

рідною мовою визнається мова народу чи етнічної групи, до якої належить людина, мова, що зв'язує її з попередніми поколіннями, їх духовними надбаннями, що є фундаментом етнічної та національної самоідентифікації [5]. Тобто ті молоді люди, що виростили в регіонах України, де мовою повсякденного спілкування є російська та з дитинства використовували у родинному побуті саме її, очевидно, відповідаючи на питання, спиралися здебільшого на національну самоідентифікацію, усвідомлення себе громадянами України, а, отже, українцями за етносом, адже, як зазначає А. Девіс, «незнання рідної мови не виключає її існування і не означає автоматичного привласнення цього означення засвоєній чужій мові» [10].

Незважаючи на актуальні світові процеси глобалізації та культивування рівності націй, вони мають передбачати дії на постійне підтримання ідеї розвитку кожної окремої національної групи – народу, бо саме відмінності між народами й зумовлюють ідеологію про їхню рівність. В українських реаліях багатонаціональної країни з домінуванням етнічної титульної нації (українців) дуже важко визначитись з національною приналежністю громадянина. Тобто, зараз складно достеменно точно говорити про етнічний склад населення держави, з чого, таким чином, справедливо постає питання: – що ж таке ідентичність? Якщо виходити з етимології поняття, то «*identifico*» з латині означає «ототожнення», «уподібнення». В соціально-філософських дослідженнях дане поняття вживається, перш за все, у значенні самоототожнення, ототожнення з «іншим» та певною соціальною групою [8]. Однак, найбільш суттєвою, на думку Т. Цимбал, є етнічна або національно-культурна ідентифікація, що вирішує проблеми утвердження особистої гідності через колективне конститування в світі різних націй і народів «людини культури», яка і забезпечує реалізацію гуманістичних цінностей та етико-онтологічних смислів буття людини як одиниці етносу, народу, нації [9]. На думку Ю. Куц, національна свідомість ґрунтується на уявленнях етноспільноти про соціальні вартості, норми, спільне походження, традиції, що своїми коренями сягають далекого минулого. Вона глибоко пов'язана з територією проживання, мовою, соціально-економічними набутками, які акумулюються в особливостях духовного розвитку, політичних інституціях, національних інтересах і традиціях, ідеях, національній мрії, національній ідеї, національній ментальності, національному характерові, національній психології [5].

Третє питання, поставлене респондентам в процесі опитування, мало на меті оцінити роль у житті сучасної української молоді ЗМК в цілому та мови, яку вони використовують, зокрема, бо світовий досвід переконує, що в процесі об'єднання націй в сильні держави важливу роль відігравали саме мас-медіа, завдяки діяльності яких створювався новий вид соціальної спільноти, яку, незважаючи на відстань, об'єднувала спільна зацікавленість інформацією. Лише 63 інформанти (28%) висловили байдуже ставлення до мови засобів масової інформації, тоді як переважна більшість (72%) зазначили, що ЗМК відіграють значну роль в їхньому житті. Серед них 103 (65%) надають в цій сфері перевагу українській мові, 3 (1%) – російській, а 53 (33%) не вважають це принциповим.

Отримані результати зайвий раз підкреслюють важливу роль мас-медіа у процесах самоідентифікації, бо саме вони, маючи всі можливості для швидкої трансляції єдиних символів і цінностей в національному масштабі, через створення суспільного діалогу ЗМК сприяють формуванню і зміцненню національної свідомості суспільства [2].

Отримані результати доводять необхідність подальших досліджень ЗМК, зокрема їх мовного аспекту, як потужного чинника національної самоідентифікації, що через мережу інформаційних комунікацій передають необхідна державно-політична, суспільно-економічна, ідеологічна, історична, етнічна та інша інформація і завдяки розкриттю змісту і пропаганді в засобах масової інформації таких понять, як «демократія», «громадянське суспільство», «правова держава», «національна ідея», «державна мова» формують відповідну систему духовних цінностей суспільства, які лежать в основі творення політичної нації й розбудови незалежної держави. Вищезазначене сприятиме подальшим розробкам у галузях теорії комунікації, іміджелогії, журналістикознавства, прикладної лінгвістики, увиразнюючи теоретичну вагу та практичні перспективи зазначеної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація / В. Іванишин., Я. Радевич-Винницький.. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. – С. 121.
2. Карлова В.В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості / В.В. Карлова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm>
2. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного

- програмування: Монографія / Т.Ю. Ковалевська. – Одеса: Астропринт, 2008. – 324 с.
3. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебнік С.Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посібник / Л.Г. Коваль, І.Д. Зверева, С.Р. Хлебнік. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с.
 4. Куц Ю. Національна свідомість і самосвідомість у етнополітиці й державотворенні / Ю. Куц // Актуальні проблеми державного управління: Наук. зб. – Х.: Харк. філ. УАДУ, 2000. – № 2(7). – С. 45-52.
 5. Рідна мова: вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/Рідна мова>.
 6. Русанівський В.М. Рідна мова / В.М. Русанівський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um82.htm>
 7. Телеуця В.В. Національна ідентичність та національна самоідентифікація як підсвідомі складові національних традицій в умовах півдня України / В.В. Телеуця // Фольклористичні зошити. – Луцьк, 2009. – №.12. – С. 23-40
 8. Цимбал Т. В.Український менталітет в контексті проблеми буттєвісного укорінення людини / Т.В. Цимбал // Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. Збірник наукових праць VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 6-8 жовтня 2005 року / Під заг. ред. М. В. Дедкова. – Запоріжжя: Облдержадміністрація, ЗНТУ, 2005. – С. 72-76.
 9. Davies A. The Native Speaker: Myth and Reality. – Multilingual Matters, 2003. – 237 p.

УДК 291/8 (477): 303. 687

Климентова О.В.

ЛІНГВО-СУГЕСТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРАГМАТИЧНОГО ТЕКСТУ: ЕМОТИВНА КОРЕЛЯЦІЯ

Адекватним об'єктом лінгвістичного аналізу в контексті окресленої проблеми виступають молитви. Було з'ясовано, що феномен гармонізувальної дії молитовного акту зумовлюється психо-екологічністю лінгво-сугестивного втілення молитви. Вочевидь, що механізми вербально-сугестивного впливу молитви можуть бути адаптованими до завдань інших впливових дискурсів.

Ключові слова: молитва, лінгво-сугестивна техніка, мовний вплив, емотивна кореляція, прагматичний текст.

Климентова Е.В. Лингво-суггестивный анализ прагматического текста: эмотивная корреляция. Молитвы, в контексте рассматриваемой проблемы, выступают благоприятным объектом лингвистического анализа. Установлено, что феномен гармонизирующего воздействия молитвенного акта обеспечивается психоэкологичностью его лингво-суггестивной формы. Очевидно, что механизмы вербально-суггестивного воздействия молитвы могут быть адаптированы к задачам других воздействующих дискурсов.

Ключевые слова: молитва, лингво-суггестивная техника, языковое воздействие, эмотивная корреляция, прагматический текст.

Klymentova O.V. Lingvo-suggestive analysis of pragmatic text: emotive correlation. In this aspect the prayers could be considered as favorable object for the process of language research. It has been stated that the phenomenon of harmonizing effect of the prayer corresponds to the request of psyche-ecological influence. The research has demonstrated that the prayer's mechanisms of verbally-suggestive influence might be adapted up to the other suggestive discourses.

Keywords: prayer, lingvo-suggestive technique, linguistic influence, emotive correlation, pragmatic text.

Проблематика, пов'язана з вербальними та невербальними засобами впливу на поведінку людини, є центральною для багатьох галузей сучасних наукових досліджень, зокрема й мовознавчих. Її комплексне психолінгвістичне осмислення є результатом міждисциплінарних підходів та поєднання давніх і сучасних знань. Репрезентативними для цієї галузі мовознавства є праці М.Голєва, В.Дем'янкова, Л.Мурзіна, О.Климентової, Т.Ковалевської, Л.Компанцевої, О.Романова, Н.Слухай, І.Черепанової та ін.

Мета нашої статті – дослідити лінгво-сугестивні техніки з використанням емотивної кореляції у прагматичних текстах, що потребує

вирішення таких завдань: 1) проаналізувати лінгво-сугестивні технології на основі емотивної кореляції в різних типах прагматичних текстів; 2) розкрити специфіку схем емотивної кореляції в молитовних текстах як таких, що збалансовані за параметром психоекологічності.

Актуальність проблеми полягає в тому, що емотивна кореляція виступає однією з домінантних характеристик сучасної уніфікованої моделі мовного впливу і показником його терапевтичності чи патогенності.

Вербальна сугестія є одним із різновидів мовного впливу, пов'язаним із специфікою лінгвістичного програмування поведінки людини через усне чи письмове мовлення. Основним інструментом такого мовлення є сугестивний текст, який зазвичай емотивно маркується через те, що емоції мають потужний програмуючий потенціал. Будь-яка емоція піддається вербалізації виражальними засобами тексту й може ставати його іманентною характеристикою. Окрім того, вона може привноситись у текст через адаптаційні механізми та долучатися до процесів вербальної дії.

Лінгво-сугестивний аналіз інструментів утілення емотивної кореляції у прагматичних текстах (ЗМІ, рекламних, пропагандистських, релігійних тощо) виявив, що конструкти з емоційним обтяженням безпосередньо задіяні в механізмах вербального впливу, зокрема й сугестивного. (*Зазикін, Компанцева, Луман, Медведева, Райгородський, Слухай, Черепанова та ін.*). На це вказували й фахівці з клінічної практики [8, 41]. Вони прямо або опосередковано моделюють імовірне емоційне реагування реципієнта на текстову інформацію та/або опредметнюють ті знання про світ, що вже є емоціогенними чи стають такими в процесі комунікації з текстом.

Вербалізатори емотивної кореляції виокремлюються в тексті особливою знаковістю, що сприяє їх впливовій дії (модальні афікси, брутальна лексика, слова-речення, неповні речення тощо). Це може бути й іконічність (опис емоції) або символічність. У такий спосіб можливостями сугестивного тексту стимулюються емоційні реакції реципієнта.

Дослідники вказують на безпосередній зв'язок між емоціями, які викликає інформація, та суб'єктивним відчуттям її достовірності. Позитивні емоції спонукають до більшої довіри й зменшують критичність сприйняття інформації. Натомість негативні збільшують рівень недовіри й підвищують критичність сприйняття. Ця залежність приз-

водить до того, що, в межах маніпулятивної риторики, ефективна комунікація передбачає вербалізацію очікувань реципієнта. Іншими словами, для позитивного сприйняття доречно говорити те, що від вас хочуть почути. Як результат, на рівні відчуттів у такий спосіб продукуються позитивні емоції. Чим сильнішою є позитивна емоція, з якою корелює текст впливу, тим вищий рівень довіри й симпатії до сугестора. І навпаки, чим більше лякає інформація, тим вищий негативізм у ставленні до джерела повідомлення. З давніх-давен відомо, що гінцю, який приносив погані вісті, стинали голову.

Дослідник впливових технологій у рекламі В.Ценев пише: «Логіка дуже проста: все, що дає радість, не може бути поганим, а все, що дратує, не може бути добрим. Так працює мозок» [9]. При цьому рівень об'єктивності інформації як у сиву давнину, так і зараз може бути будь-яким. Приміром, реклама алкогольних напоїв часто спирається на емотивну кореляцію з дружною, щирістю, радістю, довірою, навіть славою («Старий друже»; «Горілочка там, де весело!», «Хортиця» тощо), які цілковито не відповідають реаліям регулярного споживання алкогольних напоїв й пригнічують природні емоції, асоційовані з алкоголем. Невідповідність емотивної кореляції змістовим параметрам рекламованого товару, безперечно, сприяє патогенності такої реклами. Штучно нав'язане асоціювання негативного/нейтрального об'єкта реклами з позитивною емоцією виступає формою тиску на емоційну сферу особистості. Регулярність такого впливу призводить до почуттєвої індиферентності й деградації емоційного інтелекту.

Патогенні тексти «спричиняють моральну і психічну деградацію особи, суттєво впливають на спосіб життя та світогляд людської спільноти, нації» [5, 9]. Проте, на думку дослідників проблеми, «з патогенними текстами людина постійно має справу у процесі життєдіяльності» [7, 81]. Як результат, в інформаційну сферу системно вводяться приховані емоційні зрощення патологічного характеру.

У політичних текстах емотивний складник виконує роль, аналогічну з рекламними текстами. Тут так само нівелюється реалістична кореляція з фігурами політичних опонентів чи певними подіями. Незалежно від актуального змісту інформації, схема негативної політичної реклами зазвичай передбачає таку послідовність: «створення страху чи його виклик з пам'яті; формування асоціації з опонентом; вказівка на визволителя від страху» [6, 34]. Звісно, що політичний опонент конотується негативно, а суб'єкт пропаганди – позитивно.

Таким чином, інструментом впливу знову таки виступає вербалізований тиск на емоційну сферу реципієнта.

Зауважимо, що серед інструментів пропагандистської діяльності політичних сил поважне місце займають і комп'ютерні ігри з акцентованим тиском на емоційну сферу. Під час гри можна отримати віртуальний досвід убивства ворога, освоїти різні види зброї, відчувати міць командної взаємодії тощо. Зрозуміло, що завдяки емотивно підкріпленій візуалізації поширеної в пропагандистських текстах схеми «свої – чужі» можна латентно сформувати лояльність суспільної думки до будь-яких форм агресії. Ігри, що базуються на емоційному перевантаженні, так само як і пропагандистські тексти, призводять до втрати природної спонтанності емоційних переживань користувача й виступають жорсткою формою тиску на його емоційну сферу.

Замовний характер великих масивів інформації, цензура над ЗМІ, панування комерційних інтересів, креативне підкріплення інтелектуальної рецепції сенсорною, коли вербальні стимули впливають на органи чуття й закріплюють у пам'яті яскраві образи рекламованих товарів чи пропагованих ідей, разом із падінням етичних стандартів призвели до того, що неякісний інформаційний продукт надійно ховається в емотивно-привабливу обгортку.

За патогенністю дії, що спричиняється конфліктом між емотивною кореляцією та сутнісними параметрами об'єкта повідомлення, рекламним, пропагандистським та іншим різновидам прагматичних текстів протистоять насамперед сакральні тексти. Багатовіковий термін їхньої присутності в інфопросторі засвідчує, що вони сприяють емоційній стабілізації й гармонізують стан реципієнта. Це досягається тим, що сакральні тексти, на відміну від інших текстів впливу, містять самотутні адаптаційні механізми емотивної кореляції. Ці механізми дають змогу гнучко оперувати значними масивами негативно релевантної інформації, зокрема й апокаліптичної, й при цьому втримувати довіру реципієнта до інформації, що зазвичай має виключно гіпотетичний характер і не перевіряється емпіричним досвідом. Традиційна відсутність потреби у верифікації сакрального тексту робить його контактну аудиторію практично необмеженою. Комунікація з молитовним текстом у людських спільнотах ініціюється не за параметром *вірю/не вірю*, а насамперед на основі емпатії. Люди залучаються до читання молитов у надії розв'язати свої особисті проблеми. Терапевтичний вплив молитви на людину забезпечується

багатьма чинниками, водночас лінгво-сугестивні схеми з-поміж них є надзвичайно ефективними.

Так, у молитовному тексті схема впливу через кореляцію з емоцією має наступний вигляд: вербалізація негативної емоції; вказівка на легітимний в межах конфесії спосіб розв'язання проблеми, що спричинила молитовне звернення; вербалізоване зрощення його з позитивною емоцією.

Як з'ясувалося, базовою ознакою емотивної кореляції молитовних текстів є пліромність – дифузне зрощення різнополюсних емоцій. Завдяки здатності вербалізаторів емоційної кореляції змінювати емотивний модус на протилежний, латентно забезпечується здорова динаміка різнополюсних станів психіки, їх своєрідне перетікання й поглинання. Покрокова вербалізація контрастивних емоцій забезпечує в реципієнта відчуття цілісного й повного переживання. Воно, у свою чергу, відкриває доступ до збалансованих і благодатних станів психіки.

Ця ознака емотивної кореляції в сакральних текстах традиційно підтримується величезним арсеналом лінгвальних та паралінгвальних засобів, спрямованих на утримання канону: презентаційною ситуацією, ритмом, інтонаційними патернами, семантикою емотивів, оцінною лексикою, образами, метафорами, конотативним синтаксисом, апеляціями до переживань біблійних персонажів, жанровою специфікою тощо.

Різнномовні багаторазові переклади сакральних текстів не заважають збереженню канонізованих конфесією смислів, адже емотивна релевантність є природним для мови механізмом створення широкого спектру конотацій. При цьому, вербально-сугестивний вплив на основі кореляції з емоцією завжди має дифузний й компенсаторний характер. Динамізація емоційної сфери реципієнта через вербальну активацію негативних емоцій забезпечується їх трансформацією в позитивні переживання.

У православних текстах серед емоційних реакцій найчастіше продукується страх Божий як важлива моральна вимога. Це один з основних біблійних образів віри. Страх – найпотужніше з усіх почуттів людини. Він має велику руйнівну силу – послаблює зв'язок із реальністю, змінює сприйняття, паралізує мислення. Під тиском страху у світоглядній моделі починають домінувати відчуття безпорадності, розгубленості й залежності.

Дослідниками розрізняються: страх фізичної смерті (несумісність із життям), страх психічної смерті (втрата контролю над поведінкою,

посилення гетерогенності, зростання навіюваності тощо), страх втратити надію (страх перед змінами, гостре відчуття невідворотності жахливих подій тощо) та страх краху особистісної системи цінностей (руйнування моделі світу, її цілковита неефективність) [1, 377].

Окрім того, є специфічні різновиди страху, що також мають свої форми відреагування у молитовному дискурсі: перед Божою карою, сором і почуття провини за власну гріховну природу і слабкість духу, страх перед силами природи, бідністю, хворобами, кінцем світу, що дитина помре, родинне життя зруйнується, справа не буде успішною тощо. Молитви різного призначення доволі часто релевантні саме з емоцією страху, бо, за висловом І. Золотоустого, саме він народжує молитву [10, 73].

Страх є найважливішим психологічним елементом численних сугестивних схем, зокрема й тих, що задіяні в молитвах. Функцію вербалізаторів страху на першому етапі виконують численні прохання (воання) про прощення та полегшення, що реалізуються у відповідних інтонаційних патернах. Накопичення в тексті цих конструктів відтворює високий рівень емоційного дисбалансу молільника (хвилювання, відчай, безпомічність, безнадійність тощо): *Сам, Безсмертний Царю, прийми покаєння й від мене грішного, і нахили ухо Своє до мене, і вислухай слова мої: Згрішив я, Господи, згрішив перед Небом і перед Тобою* [2, 64].

Вербалізаторами страху також виступають лексичні конструкти, семантично асоційовані з концептом «страх»: негативно релевантні емотиви (*осквернив, прогнівив, порушив Твої Заповіді, зо страхом взиваємо, побійся Бога* тощо); метафоричні втілення страху (*сонце померкло, і земля затряслася, і гроби повідкривалися* [2, 21]); лексичні стимули, що входять у семантичне поле концепту «гріх» (*беззаконня, прогріхи вільні й невольні, які свідомо й несвідомо, які в переступі й непослузі вчинили раби Твої* [2, 57]).

Частотними у молитвах є предикати: *благаю, просвіти, охорони, захочай, ослаб, остав, прости, визволи, спаси, розріши, змилуйся* тощо. Зазвичай вони представлені в оточенні численних вербальних стимулів, релевантних до концептів «гріх» чи «гнів» та «смерть»: *грішним, лукавого, недостойні уста, прогріхи мої вільні й невольні, остаток часу життя, моління в журбі* тощо.

Емотивна кореляція зі страхом є дуже продуктивною у покаєнних молитвах. Гріховність людини в молитвах нерідко гіперболізується («я... всього себе піддав гріху й рабству пожадливорости») [2, 64]; «я

окаянний і паче всіх людей грішніший ... поринаю у море гріхів моїх» [4, 12]).

Конструкти, що формують концептологію гріха, зазвичай мають займенникову ідентифікацію (*злобами нашими; попустив мене на погибель з моїми беззаконнями* [2, 64]). З позицій лінгвосугестивного аналізу така ідентифікація створює ефект «привласнення» тексту реципієнтом, надає молитовному акту інтимності.

Вербалізація негативних емоцій у молитвах регламентується присутністю маркерів канону. Зокрема, цю функцію виконує об'єднання реципієнта з молитовним досвідом святих отців. Біблійна алюзія чи безпосередньо експліковані в тексті імена святих, нагадування про їх молитовний подвиг тощо імпліцитно сприяють зниженню високого рівня негативних суб'єктивних почувань через пресупозицію – «всі грішні».

Негатив, властивий багатьом, лякає значно менше й сприяє зниженню рівня тривожності. Ефект почуттєвої регуляції досягається за рахунок інтелектуальної рецепції. Вербалізовані судження, апеляція до вчинків персонажів сакралізованих подій, дива молитовного подвигу тощо впливають завдяки природній здатності людини переймати чужий досвід у готовому вигляді й наслідувати. В багатьох молитвах інтенція наслідування, завуальовані прохання дозволити бути схожим на Бога мають надзвичайно експресивну форму утілення: *Ризу подай мені світлу, Ти, що зодягнувся Світлом, як ризою, Многомилостивий Христе Боже наш!* [2, 39]. Ця експресія є частиною схем емотивної кореляції. Інтенсифікація емоцій забезпечується накопиченням маркерів їх природного вияву: *«побійся Бога, що сидить на Херувимах і зорить на безодні, що перед Ним тремтять Анголи, Арханголи, Престоли, Господства, Влади, Начальства, уряди, Сили, многоокі Херувими і шестикрилі Серафими, і перед Ним тремтять Небеса і земля, море і все, що в них* [2, 33]. Експлікується думка, що відчувати страх перед Богом, тремтіти перед ним – це сакральна дія. Натомість імпліцитно стверджується позитивність страху Божого як сакральної емоції. В свою чергу, сакралізація обмежує деструктивну дію переживання.

Впливовість дієслова *«тремтять»* імпліцитно посилюється прийомом накопичення суб'єктів дії, своєрідним нанизуванням. Водночас метафора містить і когнітивний складник. Його актуалізує висхідна градація: статус суб'єктів дії зростає по висхідній, а разом із ним збільшується уявлення про святість страху перед Богом.

Сакралізація страху сприяє дифузії страху в надію. В такий спосіб вербалізується емотивне зрощення *страх – надія*.

Поява позитивно релевантних емотивів (*надія, подяка, благодать, слава* тощо), їх накопичення й, врешті-решт, домінування позитивно релевантної образності маркують перетин умовної межі в семантичному просторі молитви і фіксують рух у бік радості: *Він розірвав рукописання прогріхів наших, скинув кайдани зв'язаним гріхом і сповістив полоненим прощення* [2, 62] та ін. Усі вербалізатори радості в молитовному тексті корелюють з ідеєю настання нового часу і приходом Христа. Омовлення радості в молитвах здійснюється завдяки: 1) кількісній перевазі позитивно оцінної лексики (*надія, подяка, благодать, слава* тощо); 2) домінуванню позитивно релевантної образності (*Віра неосудна, любов нелукава, Божественна Твоя Благодать, Святиня Твоя, правдиве бажання, голос святкуючих непереставний, промінь ясноблискучий у пільмі* тощо); 3) окличній інтонації (що зазвичай присутня лише в усній презентації, а у письмових текстах не фіксується); 4) емотивно-солідарній позиції з авторитетом, який реалізує цінності конфесії, відповідно до яких радість міфологізується; 5) ритуальному використанню звукосемантичних реліктів (*Мараната*); 6) канонізації презентаційної ситуації текстів, які мають емотивну кореляцію з радістю. В такий спосіб латентно чиниться тиск на реципієнта й програмується його емоційний вибір. При цьому має місце позитивна динаміка емоційного стану реципієнтів, молитва дає полегшення.

За ознаками результативності її вплив може визначатись як емоційно-стабілізуючий. Коли молитовна практика стає чинником активації радісних переживань, вони, у свою чергу, покращують самооцінку, підвищують упевненість у своїх силах, роблять свідомість більш відкритою для засвоєння нової інформації, сприяють рухливості психічних процесів [3, 183].

Потенційні перлокуції на основі емотивної кореляції з радістю найчастіше забезпечуються вербально-сугестивними комплексами. Це різні за структурою емотивно релевантні фрагменти тексту, що семантично об'єднуються як асоціати концепту «радість» і мають сакральну регламентацію. Доволі часто в цій функції виступають славослів'я, що об'єктивують найважливішу в рамках Нового Завіту істину – прихід Ісуса Христа. Емотивні мікротексти, що корелюють із радістю, зазвичай мають композиційно закріплене місце: вони завершують текст молитви. У такий спосіб емотивна кореляція

акцентується. Емоція радості виконує роль маркера комунікативної ефективності сакрального діалогу.

Отже, аналіз емотивної кореляції молитовних текстів у порівнянні з іншими прагматичними текстами виявив терапевтичний потенціал сугестивної схеми емотивної кореляції на основі пліромності – дифузного перетікання емоцій. Декодування базового принципу вербалізації емоцій у молитовних текстах дає змогу оптимізувати уніфіковану модель вербального впливу за параметром психо-екологічності. Виведення молитовного досвіду корекції розбалансованих емоційних станів за межі віросповідальної практики й активне застосування його у процесах впливу як на окрему особистість, так і на суспільство в цілому дозволяють вирішити цілу низку актуальних для успішної комунікації завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грановская Р.М. Психология веры / Рада Михайловна Грановская. – СПб.: Издательство «Речь», 2004. – 576 с.
2. Евхологiон або Требник цебто Чини Святих Таїнств, Благословення, Освячення та інші Церковні Моління на різні потреби. Ч.1. – Вінніпег: Видання Української Греко-Православної Церкви в Канаді, 1954. – 340 с.
3. Зенько Ю.М., Шеховцова Л.Ф., Элементы православной психологии / Ю. М. Зенько, Л. Ф. Шеховцова,. – СПб.: ООО Издательство «Речь», 2005. – 250 с.
4. Изард К. Психология эмоций / Кэррол Э. Изард ; [пер. с англ. А.Татлыбаева]. – СПб. : Издательство «Питер», 1999. – 440 с.
5. Поміч Пресвятої Богородиці: перед якими іконами Пресвятої Богородиці молитися в різних потребах. З історичним описом та молитвами до кожної ікони / [автор і складач, релігієзнавець Калінін А.В.]. – Б.м.: «Церковна майстерня», б.р. – 104 с.
6. Потятиник Б.В. Екологія ноосфери / Борис Володимирович Потятиник. – Львів, 1997. – 142 с.
7. Ротар Н. Політична реклама / Наталія Ротар. – Чернівці: «Рута», 2008. – 80 с.
8. Слухай Н.В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека : учебно-методическое пособие / Наталья Виталиевна Слухай. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. – 319 с.
9. Смирнов И. Психотехнологии. Компьютерный психосемантический анализ и психокоррекция на неосознаваемом уровне / Смирнов И., Безносюк Е., Журавлев А. – М.: «Прогресс» – «Культура», 1995. – 416 с.
10. Ценев В. Психология рекламы (реклама, НЛП и 25-й кадр) / Вит Ценев. – М.: ООО «Бератор», 2003.

УДК 007:821.161.2-92:659.182/.187

Ковалевська А.В.

МЕТАМОДЕЛЬ ЛІНГВІСТИЧНОЇ СУГЕСТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ

У статті проаналізовано та систематизовано алгоритми реалізації мовної сугестивності політичних рекламних слоганів з огляду на їхні іманентні впливові потенції, що стало основою для створення метамоделі реалізації сугестивної функції мови в цих дискурсах.

Ключові слова: слоган, метамодель, НЛП, сугестивна лінгвістика.

Ковалевская А.В. Метамодель лингвистической суггестивности политических рекламных слоганов. В статье проанализированы и систематизированы алгоритмы реализации языковой суггестивности политических рекламных слоганов учитывая их имманентные влиятельные потенции, что стало основой для создания метамодели реализации суггестивной функции во этих дискурсах.

Ключевые слова: слоган, метамодель, НЛП, суггестивная лингвистика.

Kovalevska A.V. Political Advertisement Slogans' Linguistic Suggestiveness Metamodel. In the article, the political slogans' linguistic suggestiveness realizations algorithms are analyzed and systematized. У статті проаналізовано та систематизовано алгоритми реалізації мовної сугестивності політичних рекламних слоганів considering their inherent influential potency, what became the basis for creating the political advertisement slogans' linguistic suggestiveness model.

Keywords: slogan, metamodel, NLP, suggestive linguistics.

У парадигмі новітніх гуманітарних наук явище комунікації характеризується з різних боків з огляду на його функційні, структурні, тематичні та інші аспекти. В широкому сенсі комунікацію розуміють як «процес існування інформації в суспільстві у різних формах – передача, обмін, сприйняття тощо» [13, 21], де саме засоби масової комунікації (ЗМК) «обслуговують інтереси різних соціальних груп суспільства, розвиваючи зв'язки, тобто комунікацію між ними» [4, 14] і корелюють із широким спектром жанрових різновидів, серед яких «особливої актуальності набувають політичні та рекламні контексти, що пояснюємо їх орієнтованістю на масового адресата, максимальною інформаційною асоційованістю до суспільно-економічного буття соціуму та корелятивністю функціональних пріоритетів, у межах яких переважає впливова (волюнтативна, вокативна, регулятивна, сугестивна) домінанта спектральної дії, реалізована насамперед на рівні лінгвальних експлікацій та загальносеміотичного конструювання» [12, 110].

У межах же зазначених текстових масивів вчені відзначають актуальність і своєрідність феномену політичної комунікації (Р.Барт, М.Варій, Є.Песоцький, О.Чудинов та ін.), специфіку її медіарепрезентацій (С. Кара-Мурза, С. Квіт, Н.Кондратенко, Н.Кутуза, Б. Потятинник, Г. Почепцов, Ю. Фінклер, Г.Штромайер та ін.), що зумовлює підвищений інтерес до дослідження її природи, специфіки, дискурсивної гетерогенності з боку як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців. Політична комунікація відзначається характерними вербально-невербальними стратегіями [3], скерованими на «обмін інформацією або повідомлення певної інформації в політичній сфері: між комунікантами-політиками, стосовно певної політичної ситуації, з метою формування політичних уподобань та прагнень тощо» [13, 22] і зокрема спирається на такі характерні для політичного дискурсу ознаки, як «евалюативність (зумовлена його етіологічною скерованістю, що визначається цінностями тих чи інших соціальних верств, політично активних груп) та аргументативність (ментальна основа дискурсу боротьби за владу)» [19, 178], що свідчить про його наскрізну впливову домінанту, оскільки процеси формування, корегування та й зміни таких глибинних психоструктур, як мотивації, вподобання та ін., практично неможливі без застосування відповідних психотехнік сугестивної орієнтованості.

У передвиборчих кампаніях провідним елементом комунікації стає політична реклама, ефективність якої доведено експериментально (напр. [22]), та один з її найважливіших компонентів – політичний слоган, що мають на меті створення у реципієнтів певного образу політика/партії за допомогою власне лінгвістичних та екстралінгвістичних елементів. Цьому аспекту присвячено велику кількість праць вітчизняних та зарубіжних учених (В.Різун, М.Ільїн, К.Крос, Ю.Сорокін, О.Шейгал), проте специфіка застосування вербально-невербальних стратегій у процесі конструювання політичного слогану вимагає відповідної систематизації їхніх потенційних моделей, які варіюватимуться залежно від загальних завдань, спектру впливових тактик, цільової аудиторії та стилістики позиціонування адресанта повідомлення. Але на сьогодні практично не існує усталеної систематизації політичних слоганів, створеної з урахуванням їхніх сугестивних потенцій, що унеможлиблює отримання об'єктивного уявлення про внутрішню архітекtonіку слоганістики в цілому, константні та варіативні стратегії її синтезу та прогнозування домінантних декодувальних тенденцій. Наведене визначає актуаль-

ність та загальну проблематику нашої роботи, скерованої на аналіз та моделювання структури реалізації сугестивності політичних слоганів (близько 100 одиниць, зафіксованих під час передвиборної кампанії 2009 – 2010 рр.) з огляду на їхню імманентну сугестивність. Об'єктом дослідження є тексти українськомовної політичної реклами як невід'ємного впливово активного складника сучасного медіапростору, а предметом – лексико-семантичні параметри мовних сугестогенів у слоганах українськомовної політичної реклами.

У процесі досягнення поставленої мети та з урахуванням складності об'єкта й предмета аналізу в роботі застосовано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Одним із провідних у роботі виступає метод моделювання з прийомами формалізації та ідеалізації, що уможливив узагальнене і формалізоване представлення об'єктів дослідження, вивчення на підставі цього представлення відповідних ознак, процесів, зв'язків зі встановленням закономірностей функціонування зазначених об'єктів. У межах цього методу прийом формалізації дав змогу встановити відповідності між динамікою полівимірних досліджуваних об'єктів, їхніх ознак і відношень та статикою сталих конструктивних моделей, які уможливили виявлення й фіксацію сутнісних особливостей предмета вивчення, а прийом ідеалізації застосовано з метою створення ідеалізованих об'єктів на підставі припущення умовної тотожності ідеальної моделі чи конструкта й реального зразка та формулювання ідеалізованих припущень. У роботі також використано спеціальні наукові методи. Визначення характеристик і властивостей предмета дослідження здійснено описовим методом із використанням елементів зіставного аналізу. Компонентний аналіз уможливив отримання необхідної інформації щодо семантичних особливостей досліджуваних одиниць. Метод метамодельної та Мілтон-модельної ідентифікації (нейролінгвістичне програмування) уможливив системне виокремлення мовних сугестогенів та з'ясування їхньої динаміки й обсягу.

Для створення сугестивних ефектів у рекламному повідомленні використовують цілу низку впливових елементів, що в галузі нейролінгвістичного програмування як новітній гуманітарній парадигмі систематизовано в запропонованій Р.Бендлером і Д.Гріндером метамоделі мови. На особливу увагу наведені технології заслугують у процесі конструювання рекламного слогану, адже слоган – це квінтесенція філософії фірми чи розповсюджувача товару, і природним є те, що саме від його сенсового наповнення залежать успішність

чи ж девіантність всієї рекламної кампанії. Дослідники рекламних слоганів (Р.Іванченко, І.Морозова та ін.) пропонують розподіляти їх залежно від інформаційної скерованості на емоційні та раціональні [15; 16; 18]. У наших попередніх наукових дослідженнях, беручи до уваги не лише інформаційний вектор таких слоганів, а й наявність у їхній тканині характерних лексико-семантичних одиниць як впливових маркерів, запропоновано виокремлювати три основні моделі побудови рекламного слогану: функціональну, гештальт-модель та комбіновану модель (див. [7, 8, 9]).

Ці загальні моделі є спільними для побудови будь-яких видів слоганів, але для виокремлення особливостей саме політичних пропонуємо деталізовану модель. У її межах, враховуючи лексико-семантичні особливості, аксіологічні орієнтації тексту, наявність маркерів загальних моделей побудови слоганів та метамоделі мови, виокремлюємо два взаємопов'язаних базових параметри: «позиціонування адресата» (ставлення до отримувача рекламного повідомлення) та «позиціонування адресанта» (оцінювання відправником рекламного повідомлення самого себе).

За першим параметром пропонуємо розрізняти дві групи слоганів: «наївні» (n._) та «фактичні» (f._). За другим параметром виокремлюємо «егоцентричні» (_e) та «критичні» (_c) слогани (детальніше див. [6, 8, 10]).

Поглиблений розгляд впливової природи саме політичних рекламних слоганів вимагає синтезу презентованих нами теоретичних розробок і застосування наукових надбань нейролінгвістичного програмування та сугестивної лінгвістики. Для цього пропонуємо ввести поняття метамоделі лінгвістичної сугестивності рекламного тексту політичного рекламного слогану. Спираючись на поняття моделі як такої та метамоделі мови (НЛП), у нашій роботі розуміємо метамоделі сугестивності політичного рекламного слогану як формалізовану структурну єдність системно організованих психолінгвальних сугестогенів, що виступають маркерами в процесах аналітичної реконструкції та синтезування концептуальних складників політичного дискурсу.

Запропонована нами метамоделі сугестивності політичного рекламного слогану (МСПРС) складається з п'яти основних елементів – системних конекторів.

Першим системним конектором МСПРС є наведена нами вище класифікація політичних слоганів.

Другим системним конектором МСПРС вважаємо типи неправди за класифікацією П. Екмана. Таку паралель ми можемо провести з огляду на основну мету політичного слогану, що полягає в підтриманні чи зміні політичних уподобань адресата і тісно пов'язане з процесами політичного маніпулювання [1]. Наведене дає підстави вважати рівень об'єктивності, відповідності реальності будь-якої політичної кампанії щонайменше гіпертрофованим, викривленим, ілюструючи наскрізну нетотожність її концептуальних і тактик та реального стану речей. У свою чергу, виокремлення такої фундаментальної ознаки апріорі уналежнює її до субстратних характеристик усього дискурсу в цілому, увиразнюючи її системну природу. П. Екман визначає неправду як «дію, якою одна людина вводить в оману іншу, роблячи це навмисне, без попереднього повідомлення про свої цілі та без чітко вираженого зі сторони жертви прохання не розкривати правду» [21, 21] і виокремлює дві її основні форми: замовчування і викривлення, а також «перебільшення правди» [там само].

Третім системним конектором МСПРС є NAR-структура лінгвістичної сугестивності, яка ілюструє певні стани свідомості сугестанта та зовнішні дії сугестора, скеровані на збереження чи змінення цих станів (див. 6, 8, 9). Запропонована нами NAR-структура складається з таких елементів: N-елемент (від англ. «negative» – «негативний») – вербалізує певний «негативно конотований» стан сугестанта, що потребує змінення; А-елемент (від англ. «action» – «дія») – вербалізує певну дію, яку сугестант повинен виконати для «подолання» негативно конотованого стану; Р-елемент (від англ. «positive» – «позитивний») – вербалізує певний «позитивно конотований» стан сугестанта, у якому той буде перебувати після виконання певної дії, зазначеної у попередньому елементі структури (див. 8, 9, 10).

Четвертим системним конектором МСПРС вважаємо метамодельні маркери, що реалізуються у трьох основних процесах, яким підлягає поведінка: упуцненні (deletion, делеція), узагальненні (generalization, генералізація) та викривленні (distortion, дисторція) [2].

П'ятим системним конектором запропонованої нами МСПРС вважаємо модель побудови рекламного слогану. В цьому аспекті сугестивна функція може реалізуватись у межах використання однієї з трьох загальних моделей побудови рекламного слогану незалежно від його жанру: а) функціональна модель (далі Fm), б) гештальт-модель (далі Gm) та в) комбінована модель (далі Cm), яка базується на

комбінуванні Fm та Gm із пріоритетністю рис однієї з них згідно із цілями й завданнями слогану.

Отже, окресливши теоретичне підґрунтя пропонованої нами МСПРС, перейдемо до встановлення взаємозв'язків між її елементами за механізмів її практичного використання.

Встановити системні зв'язки елементів першого системного конектора (тип політичного слогану) можна таким чином (детальніше див. 8, 9, 10):

- при наборі параметрів «n.e» найбільш частотними процесами метамоделі є делеція, представлена неспецифічною лексикою, й генералізація, репрезентована універсальними квантифікаторами. Загальна модель побудови слоганів – комбінована. Особливістю є невикористання фактичної моделі.

- при наборі параметрів «f.e» найчастотнішим процесом метамоделі мови є делеція, репрезентована неспецифічною лексикою. Загальна модель побудови слоганів – комбінована. Звертає на себе увагу відсутність використання мовних маркерів процесу генералізації (на відміну від попереднього набору параметрів).

- при наборі параметрів «n.c» найчастотнішим процесом є дисторція, представлена «читанням думок», а загальною моделлю – гештальт-модель. Необхідно відзначити відсутність маркерів процесу генералізації і невикористання фактичної моделі побудови слогану.

– при наборі параметрів «f.c» здебільшого фіксуємо маркери процесу дисторції, реалізовані в комбінованій загальній моделі побудови слоганів.

Природно також те, що:

при наборі параметрів «n.e» у політичному рекламному тексті найбільш активним є Р-елемент NAR-структури лінгвістичної сугестивності, оскільки в ньому описуються позитивні сторони та дії кандидата;

при наборі параметрів «f.e» у політичному рекламному тексті найбільш активним є також Р-елемент NAR-структури лінгвістичної сугестивності, бо такий текст апелює як до дескрипції надбань кандидата, так і до розкриття фактичного матеріалу стосовно цієї інформації;

при наборі параметрів «n.c» у політичному рекламному тексті найбільш активним є N-елемент NAR-структури лінгвістичної сугестивності, оскільки такий текст ілюструє помилки та негативні дії інших кандидатів;

при наборі параметрів «f.c» у політичному рекламному тексті найбільш активним знов-таки є N-елемент NAR-структури лінгвістичної сугестивності, бо такий текст апелює як до опису помилок і вад інших кандидатів, так і до розкриття фактичного матеріалу стосовно цієї інформації.

Для встановлення зв'язків елементів третього системного конектора МСПРС (елементів NAR-структури лінгвістичної сугестивності) можна зіставити елементи метамоделі мови, розробленої Р.Бендлером і Д.Гріндером, з елементами представленої нами NAR-структури сугестивності та співвіднести: – N-елемент – з неспецифічною лексикою процесів делеції; А-елемент – з модальними операторами необхідності процесів генералізації; Р-елемент (у семантичному комплексі з А-елементом) – з комплексною еквівалентністю процесів дисторції.

Системні зв'язки другого системного конектора МСПРС (тип брехні) можна встановити шляхом аналізу концептуальних ознак кожного з них та співвіднесенням їх із концептуальними ознаками маркерів інших системних конекторів. Так, замовчування характеризується тим, що брехун приховує істинну інформацію, але не повідомляє неправду, що дає підстави співвіднести цю форму брехні з метамоделним процесом делеції, оскільки її ознакою є редукція важливих частин повідомлення. Дефініція форми викривлення як такої, де «брехун застосовує певні додаткові дії – він не лише приховує правду, а й надає замість неї неправду інформацію, видаючи її за істинну» [21, 21], уможливорює її співвіднесення з метамоделним процесом дисторції, «суть якого полягає у вербалізації гіпотетично змодельованого доквілля з неідентифікованими у попередньому досвіді складниками» [11, 168]. Перебільшення ж як форма брехні характеризується тим, що брехун намагається говорити неправду таким чином, щоб у це неможливо було повірити (перебільшення правди), що дає змогу співвіднести таку форму з метамоделним процесом генералізації, «де всі елементи моделі, яка належить тому чи іншому індивідуумові, відриваються від вихідного досвіду, що і породив ці моделі, і починають репрезентувати в цілому категорію, щодо якої даний досвід є лише одиничним випадком» [2, 30].

Взаємозв'язки ж між системними конекторами форм брехні за П.Екманом, типами політичних слоганів, елементами метамоделі мови, моделями рекламних слоганів та елементами NAR-структури лінгвістичних слоганів можливо встановити, застосовуючи закони

логіки та закони множин. Тоді системні конектори МСПРС можна представити як множини з певною кількістю елементів, що мають між собою певні зв'язки (див. 8). В результаті таку форму брехні як викривлення, можна співвіднести з типом політичного слогану з набором параметрів «п.с.» та «f.c.»; замовчування можна співвіднести зі слоганами з набором параметрів «f.e.» та «п.e.», а перебільшення – зі слоганами з набором параметрів «п.e.». Гештальт-модель рекламного слогану можна співвіднести з таким процесом метамоделі мови, як дисторція, а комбінованій моделі властиве використання всіх трьох процесів метамоделі.

Як ми з'ясували раніше, з гештальт-моделлю побудови слоганів пов'язаний тип політичного слогану з параметрами «п.с.», з чого (на підставі наведених тверджень про властивості множин) можна зробити висновок про співвідносність і інших параметрів цього типу з цією моделлю. Тоді гештальт-модель побудови слогана співвідносна з такою формою брехні, як викривлення, N-елементом NAR-структури сугестивності й таким процесом метамоделі мови, як дисторція.

Комбіновану же модель побудови слогану можна співвіднести з кожним елементом кожного системного конектора. Наведене не суперечить запропонованій нами теорії, оскільки пояснюється тим, що комбінована модель є комплексною та акумулює в собі риси, притаманні як гештальт-моделі, так і функціональній моделі.

Той же факт, що функціональна модель не розглядалась у побудованих нами схемах, пояснюємо особливостями перебігу аналізованої передвиборної кампанії, слогани якої стали матеріалом для нашої роботи. За цей період не було зафіксовано жодного слогана, побудованого за моделлю Fm, бо всі без виключення кандидати будували свої політичні кампанії, базуючись на емоційності та імпульсивності текстів. Можемо припустити, що для функціональної моделі побудови слоганів могли б бути притаманними наступні характеристики: співвіднесення з такими формами брехні, як замовчування і перебільшення, такими елементами NAR-структури лінгвістичної сугестивності, як A- та P-елементи, і такими процесами метамоделі мови, як генералізація і делеція, що не суперечить алгоритму встановлення системних зв'язків між елементами МСПРС. Але за відсутності в цій передвиборчій кампанії слоганів із маркерами цієї моделі побудови, твердження щодо її ознак є суто теоретичним і потребує подальшої розробки.

Представивши запропоновану нами метамодель сугестивності політичного рекламного слогану, проілюструємо фактичними її дієвість під час аналізу зазначених текстових одиниць.

«Відродити Харків зможе тільки харківський Президент!» – тип політичного слогану: наївний егоїстичний (тип побудови – п.е.); тип неправди: замовчування / перебільшення. Елементи NAR-структури лінгвістичної сугестивності: вербалізований Р-елемент («відродити Харків»), пресупозитивний N-елемент (із обіцянки «відроджувати Харків» витікає певна необхідність його відроджувати і констатація якихось негативних факторів, які посприяли тому, щоб це необхідно було робити), невербалізований А-елемент. Задіяні тексти процеси метамоделі мови: делеція, представлена неспецифічною лексикою («відродити») та генералізація, представлена універсальними квантифікаторами («тільки»). Модель побудови рекламного слогану: комбінована.

«Країні потрібна нова влада» – тип політичного слогану: наївний критичний (тип побудови – п.с.); тип неправди: викривлення. Елементи NAR-структури лінгвістичної сугестивності: невербалізований Р-елемент, чітко виражений пресупозитивний N-елемент (якщо країні потрібна нова влада, значить, стара – погана), невербалізований А-елемент. Задіяні тексти процеси метамоделі мови: дисторція, репрезентована «читанням думок» (адресант повідомлення знає, що саме потрібно країні). Модель побудови рекламного слогану: гештальт-модель.

Отже, використання МСПРС при аналізі політичних рекламних слоганів дає комплексне вичерпне уявлення про глибинні психологічні та психолінгвістичні механізми, які було задіяно при його конструюванні. Запропоновану нами МСПРС можна використовувати і при синтезі політичних слоганів, але для розкриття її потенцій у цій сфері необхідні дані щодо цілей і засобів рекламної кампанії, її цільової аудиторії та інформаційне портфоліо кампанії (які не розголошуються і наявні лише у штабах учасників політичних перегонів), тобто коли наявні усі вихідні дані, необхідні для конструювання загальної стратегії рекламної кампанії. Наведене становитиме мету наших наступних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О.Д. Політичне маніпулювання : навч. посіб. / О.Д. Бойко. – К.: Академвидав, 2010. – 432 с. (Серія «Альма-матер»).

2. Бэндлер Р., Гриндер Д. Структура магии / Р. Бэндлер, Д. Гриндер. – СПб.: Белый кролик, 1996. – 496 с.
3. Варій М.Й. Політико-психологічні передвиборчі та виборчі технології: Навчально-методичний посібник / М.Й. Варій. – К., 2003. – 400 с.
4. Квіт С. Масові комунікації: Підручник / С. Квіт. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 206 с.
5. Климов Г.А. Фонема и морфема. К проблеме лингвистических единиц / Г.А. Климов. – М.: Наука, 1967. – 128 с.
6. Ковалевська А. Конструкт-модельовання як метод формації політичних слоганів / А. Ковалевська // Людина. Комп'ютер. Комунікація.: Збірник наукових праць / За ред. Ф.С.Бацевича. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – С. 143-145.
7. Ковалевська А.В. Оптимізація конгруентності бренд-ергоніма та рекламного слогана / А.В.Ковалевська // Діалог: Медіа-студії: Збірник наукових праць / За заг. ред. Александрова А.В. Вип. 6. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. – С. 257-264.
8. Ковалевська А.В. Реклама та PR у масовоінформаційному просторі / Реклама та PR у масовоінформаційному просторі: монографія / [Ковалевська Т.Ю., Кондратенко Н.В., Кутуза Н.В., Порпуліт О.О., Ковалевська А.В.]: за заг. ред. О.В.Александрова; відп. ред. Т.Ю.Ковалевська, Н.В.Кутуза. – Одеса: Астропринт, 2009. – 400 с.
9. Ковалевська А.В. Структурна модель текстової сугестивності (на матеріалі рекламних слоганів і замовлянь) / А.В.Ковалевська // Актуальні питання масової комунікації: науковий журнал / голов. ред. В.В.Різун; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2008. – 56с. – С. 35-38.
10. Ковалевська А.В. Суб'єктно-об'єктна класифікація політичних рекламних слоганів (на матеріалі президентської передвиборчої кампанії 2009-2010 р.р.) / А.В.Ковалевська // Світ соціальних комунікацій : Науковий журнал. – К., 2011. – Т. 2. – С. 89-91.
11. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : Монографія / Т.Ю. Ковалевська. – Одеса : Астропринт, 2001.
12. Ковалевська Т.Ю. Функціональні домінанти медіа-текстів: переконування чи вплив? / Т.Ю. Ковалевська // Діалог: Медіа-студії: Зб. наук. Праць. – Вип.4. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – С. 110-119.
13. Кондратенко Н.В. Політичний дискурс: сутність, типологія, специфіка функціонування / Н.В. Кондратенко // Реклама та PR у масовоінформаційному просторі: монографія / [Т.Ю. Ковалевська, Н.В. Кондратенко, Н.В. Кутуза та ін.]; за заг. ред. О.В. Александрова; відп.ред. Т.Ю. Ковалевська, Н.В. Кутуза. – Одеса: Астропринт, 2009. – С. 21-26.
14. Корнієнко В. Політичний ідеал як проблема вибору / В. Корнієнко // Електронний журнал «Людина і політика». – №2(14). – 2001. // Document HTML/ – <http://www.icaei.org.ua/lip/>

15. Мокшанцев Р.И. Психология рекламы : Учеб. пособие / Р.И. Мокшанцев / Науч. ред. М.В.Удальцова. – М. : ИНФРА-М, Новосибирск : Сибирское соглашение, 2000.
16. Морозова И. Слагая слоганы / И. Морозова. – М.: РИП-Холдинг, 1996. – 168 с.
17. Почепцов Г.Г. Имидж : от фараонов до президентов / Г.Г. Почепцов. – К.: АДЕФ-Украина, 1997.
18. Реклама: Словник термінів / [упорядник Р. Г. Іванченко]. – К.: Фонд сприяння розвитку книговидавництва та преси, 1998. – 208 с.
19. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність / К.С. Серажим. – К.: Київський національний університет, 2002. – 392с.
20. Черепанова И.Ю. Заговор народа. Как создать сильный политический текст / И.Ю. Черепанова. – М.: КСП+, 2002. – 464 с.
21. Экман П. Психология лжи. Обмани меня, если сможешь. – СПб.: Питер, 2010. – 304 с.
22. Devlin L.P. Political commercials in American presidential elections / L.P. Devlin // Kaid L.L. & Holtz-Bacha C. (Eds.). Political advertising in western democracies: Parties and candidates on television. – Thousand Oaks, CA: Sage, 1995. – P. 186-205.

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОГО ВПЛИВУ

В статті здійснено оглядовий аналіз сучасних наукових напрямів, орієнтованих на дослідження вербальної сугестії. Висвітлено потенціал нейролінгвістичного програмування в зазначеному аспекті.

Ключові слова: вербальний вплив, нейролінгвістичне програмування, комунікативна сугестія.

Ковалевская Т.Ю. Актуальные направления исследований вербального влияния. В статье рассмотрены актуальные научные направления изучения речевой суггестии. В этом аспекте описан потенциал нейролингвистического программирования.

Ключевые слова: речевое влияние, нейролингвистическое программирование, коммуникативная суггестия.

Kovalevska T.Y. Modern verbal influence research directions. The article examines the current scientific studies linguistic suggestion. In this aspect, the potential of Neurolinguistic Programming is described.

Keywords: speech influence, neurolinguistic programming, communicative suggestion.

Сучасні мовознавці активно опрацьовують проблематику комунікативного впливу як стрижневого поняття в континуальному просторі буття (О.Брудний, Г.Гончаров, Є.Доценко, В. Карасик, О.Климентова, Н.Слухай, Г.Франке, І. Черепанова та ін.). Погляди вчених також збігаються у визнанні комплексної природи впливу, що виявляється в синтезі вербальних і невербальних компонентів як актуалізаторів відповідного психологічного і нейрофізіологічного субстрату, максимально активованого в загальносеміотичному контексті комунікативної сугестивності. Так, Й. Стернін до актуальних складників мовленнєвого впливу (ми переконані, що вчений має на увазі комунікативний вплив) уналежнює візуальні характеристики сугестора, а також власне вербальні і структурні показники дискурсивних практик [6]. Т. Чмут та Г. Чайка до необхідних складників впливу зараховують психоментальні ознаки сугестора [8]. Визначальним у феномені впливу є й урахування психоментальної специфіки адресної аудиторії (див. праці В.Гостева), що спирається на положення про опосередкований інтегральний характер психічного віддзеркалення реальності, де психічний образ розглядається як своєрідна «призма»,

що опосередковує зовнішні впливи у процесі регуляції діяльності. У свою чергу, зовнішні впливи, формуючи відповідні образи (світ образів) й індивідуальні системи значень, змінюють інтегральний образ реальності, що дає підстави казати про психоментальну реальність особистості як таку, що може полегшувати чи ускладнювати маніпулювання її свідомістю. Узагальнюючи, припускаємо, що фундаментальними складниками впливу можна вважати 1) властивості сугестора (високий соціальний статус та рейтинг, інтелектуальна та характерологічна перевершеність), 2) характеристики сугерента, 3) відношення між сугестором та сугерентом, які ґрунтуються на довірі до того/тих, хто здійснює вплив, 4) спосіб конструювання повідомлення, тобто, власне мовний рівень дискурсу у проекції на специфіку його інформаційного подання (зокрема анулюючі, фінгуючі та індефінітизуючі перетворення). Наведене, на думку О. Селіванової, акцентує на тому, що загальна теорія впливу «є міждисциплінарною галуззю, складовою якої є теорія мовленнєвого впливу, яка також має чимало дотичних моментів із когнітологією, соціологією, психологією, логікою, конфліктологією, дискурсологією» [5, 430], оскільки зачіпає практично всю психоструктуру особистості.

Зауважимо, що феномен мовленнєвого впливу здавна привертав увагу дослідників, але систематизоване вивчення цього явища як домінанти комунікативної сугестії розпочалося лише у другій чверті минулого століття й зацікавило таких відомих учених, як М. Рубакін, Л. Якубинський, а згодом висвітлювалось у працях Р. Блакара, Д. Болінжера, П. Лазарфельда, Г. Ласвелла та ін. На сьогодні мовленнєвий вплив вивчають у низці наукових напрямів, що свідчить про актуальність зазначеної проблематики і необхідність її подальшого опрацювання, тим більше з огляду на стан теорії й практики мовленнєвого впливу у вітчизняній лінгвістиці, де він лише починає активно розроблятися (див. праці О.Климентової, Н.Кутузи, В.Різуна, О.Селіванової, О.Семенюка, Н.Слухай, С.Форманової та ін.). Наведене визначає загальну мету пропонованої розвідки, яка полягає в узагальненні вже наявного у науці теоретичного і практичного доробку дослідження мовленнєвого впливу, його об'єктивного аналізу, що зокрема передбачає висвітлення актуальних мовознавчих напрямів, ідентифікацію опрацьованих і лакунарних зон наукової кваліфікації та окреслення перспективних шляхів аналітичної реконструкції мовленнєвого впливу.

До основних наукових напрямів, почасти чи в цілому орієнтованих на дослідження мовленнєвого впливу, насамперед уналежнюємо

прагмалінгвістику, психолінгвістику, комунікативну лінгвістику, теорію мовної комунікації, сугестивну лінгвістику і нейролінгвістичне програмування (НЛП).

Прагмалінгвістика, започаткована працями Ч.Пірса, Ч.Моріса, Дж.Серля, Дж.Остіна, вивчає функціонування мовних знаків у комунікативних процесах в обов'язковому зв'язку з особливостями суб'єкта й об'єкта мовлення та ситуацією. Зауважимо, що вивчення впливового аспекту у межах цієї науки завдячує розробкам Ч. Пірса та Л. Блумфілда, які розглядали поведінку адресата як певний результат мовленнєвих й невербальних впливових стратегій адресанта. В цьому ж аспекті Дж. Остін та Дж. Серль співвіднесли іллокутивні акти з поняттям мовленнєвого впливу, що підтримують і сучасні фахівці, які «поступово прийшли до її (мови – Т.К.) розуміння як найважливішої категорії не лише осягнення світу (семантика), а й практичного впливу на інших людей (власне прагматика)» [1, 100]. В цьому аспекті мовленнєвий вплив найчастіше вивчають у межах мікропрагматики, яка найчастіше зосереджується на семантиці й прагматиці так званих дискурсивних слів, низки граматичних маркерів тощо. Додамо, що амплітуда таких показників може значно розширитися завдяки зверненню до теорії НЛП, де на сьогодні закладено основи системного підходу до виокремлення мовних сугестогенів на лексико-семантичному й граматичному рівнях. Проте відзначимо позитивний внесок прагмалінгвістики в дослідження мовленнєвого впливу, оскільки вважаємо, що саме ідеї цієї науки привернули увагу вчених до аналізованого явища, яке, на жаль, з розвитком прагмалінгвістики залишилося на периферії її завдань.

Психолінгвістичні аспекти дослідження впливу представлено в працях В. Беляніна, О.Кубрякової, О. Леонтєва, Л. Сахарного, Д.Слобіна, Ю. Сорокіна, Є. Тарасова та інших учених, які, вивчаючи процеси породження, сприйняття й формування мовлення, відзначали, що «ще недостатньо відомо, як слова впливають на людей ...» [2, 209-210]. До характерних мовних маркерів впливу у межах цієї науки найчастіше уналежнюють фонетичні, просодичні й ритмо-мелодійні елементи, сенсову варіативність і взагалі відзначають потужний впливовий потенціал лексико-семантичної системи, значеннєвих інтерпретацій. В.Белянін зауважує, що, працюючи із семантикою слова, психолінгвістика «розрізняє об'єктивну й суб'єктивну семантику. Перша є семантичною системою значень мови, друга уявляється як асоціативна система, наявна у свідомості індивідуума» [2, 129], що має велике зна-

чення для процесів здійснення впливу, оскільки уможлиблює експериментальну експлікацію внутрішніх базових уявлень адресата, штучна активація яких (через текстове конструювання й моделювання дискурсивних практик) употужнює сугестивний ефект. В цьому аспекті на особливу увагу заслуговують експериментальні методи психолінгвістики, насамперед – асоціативний експеримент, застосування якого дало змогу представникам Одеського національного університету укласти «Асоціативний словник української рекламної лексики» (автори – Т.Ковалевська, Г.Сологуб, О.Ставченко) та «Короткий асоціативний словник рекламних слоганів» (автори – Н.Кутуза, Т.Ковалевська), які не мають аналогів в Україні й становлять безперечний внесок у розвиток теорії мовленнєвого впливу, оскільки уможлиблюють фіксацію пріоритетних груп апелювальної та ономастичної лексики у процесах сприйняття (в даних випадках – сприйняття рекламних повідомлень), сприяють виявленню загальних ментальних орієнтирів у декодувальних процесах ретіальної та міжіндивідуальної комунікації, що, у свою чергу, може прислужитися моделюванню коректних сугестивно маркованих дискурсів та адекватних гармонійних контекстів. Проте у межах психолінгвістики дослідження мовленнєвого впливу також не набуло поширення і залишається маргінальним предметом аналізу, що унеможлиблює отримання цілісного й об'єктивного уявлення про глибинну природу й закономірності цього феномену.

На ґрунті досягнень прагма- й психолінгвістики виокремилася й галузь комунікативної лінгвістики, де основним об'єктом виступає вербальна комунікація як «цілеспрямована лінгвопсихоментальна діяльність адресанта й адресата у процесі інформаційного обміну та впливу на співрозмовника (адресата) за допомогою знаків природної мови» [5, 264]. Це, у свою чергу, акцентує на врахуванні сугестивних факторів спілкування, аналізованого у межах цієї науки в широкій рівневій амплітуді – від загальних дискурсивних характеристик (атмосфера, тональність, реєстр) до специфіки мовленнєвих жанрів і конкретики мовленнєвих актів. Представники цього напрямку (Ф. Бацевич, О. Кравченко, М. Макаров, І. Сусов та ін.) відзначають, що «спілкування людей – це ...насамперед, спеціально організований вплив на учасника по комунікації з метою зміни його зовнішньої поведінки та / або внутрішнього світу» [1, 138], формуючи в такий спосіб й одне із завдань цієї науки, орієнтоване на дослідження засобів мовленнєвого впливу. Проте методологічної бази аналізу конкретних мовленнєвих сугестогенів, критеріїв ідентифікації їхнього впливового потенціалу,

системного підходу до визначення сугестивної природи вербальних маркерів у межах цієї дисципліни ще не випрацьовано, хоч вона вже має вагомі здобутки в багатьох інших питаннях (основи гармонійної комунікації, типологія мовленнєвих девіацій та ін.). На нашу думку, прислужитись у поглибленні відповідних аспектів знов-таки може теорія НЛП, де доведено, що певні лінгвальні показники, які у побутовій комунікації спричиняють девіантний фон, у межах впливових інтеракцій здійснюють зворотний комунікативний ефект, максималізуючи загальну сугестивність повідомлення.

З основними ідеями комунікативної лінгвістики перетинається й теорія мовної комунікації, зокрема скерована на з'ясування способів і засобів комунікативного впливу. Проте запропонована в цій науці типологія мовленнєвого впливу викликає певні зауваження, оскільки використовує не зовсім коректні критерії його ідентифікації. Так, за характером мовленнєвого впливу тут розрізняють а)соціальний, який практично ототожнюється з етикетними формулами і майже нічого спільного з поняттям впливу як такого не має; б)волевиявлення як директивні мовленнєві акти, хоч визнаним на сьогодні є факт доволі низької ефективності імперативної комунікації; в)емоційно-оцінний вплив, який взагалі вважається субстратом сугестії, оскільки будь-який сугестоген «апелює до емоцій і почуттів, викликає асоціативні образи, що полегшують сприйняття інформації» [3]; г)інформування, що відповідає семантиці репрезентативних мовленнєвих актів і також має замало спільного з поняттям впливу; г)аргументація, яка, на думку авторки типології, «певною мірою співвідноситься з інформуванням, проте є впливовішою на звичайні повідомлення і судження, оскільки можна передбачати елемент навіювання (сугестії)» [9, 145]. Тут ми взагалі стикаємося з нерозрізненням понять сугестії, впливу, навіювання та інших операційних категорій цієї теорії. Також маємо й практично повну відсутність будь-яких критеріїв ідентифікації більшого чи меншого ступеня виявлення впливу, що в цілому зредуковує об'єктивність виокремлених різновидів. Крім того, уналежнення аргументації як різновиду переконування до систематики впливових ефектів вважаємо недоцільним, оскільки їхні механізми «вмикають» різні процеси нейрофізіологічної інформаційної обробки (відповідно ліво- та правопівкульна активація) і спираються на різні комунікативні настанови (відповідно інтеракційна емпатія, кооперативне спілкування та – імплікована експансія адресантних програм), що обґрунтовує різновекторну ідентифікацію цих процесів. Базу переконування

становить логічне подання інформації, що забезпечує її свідоме декодування (див. праці С.Головина, Д.Ольшанського, Д.Панкратова та ін.), навіювання ж (сугестія) спирається на некритичне, емоційне декодування інформації [4, 4]. Також дозволимо собі не погодитися з тим, що «Найвищою формою мовленнєвого впливу вважають кооперативно спрямоване спілкування, що характеризується відкритістю прийомів впливу» [9, 145], оскільки на сьогодні доведено, що вплив має ірраціональну й найчастіше латентну природу. Отже, як бачимо, дослідження мовленнєвого впливу у межах теорії мовної комунікації викликає виявляє коло суперечливих питань, що вимагає якнайретельнішого опрацювання цієї проблеми.

Найпотужнішими ж галузями дослідження мовленнєвого й комунікативного впливу вважаємо сугестивну лінгвістику й нейролінгвістичне програмування (НЛП). Сугестивна лінгвістика найширше представлена розробками Б.Мурзіна та І.Черепанової, які апріорі визнають сугестивними всі елементи мовної системи. Проте у межах цієї галузі найрозробленішим є лише фонетичний рівень мовних експлікацій попри максимальну потужність лексико-семантичного та граматичного, проаналізованих у НЛП, що в цілому визначає допоміжний характер цієї науки в колі відповідних студій. Додамо, що у межах наукової теми «Дослідження сугестії: механізми, джерела, захист», розроблюваної в Одеському національному університеті, видано колективну монографію «Реклама та PR у масовоінформаційному просторі» із цієї проблематики, яка, сподіваємося, зробить певний внесок у подальшу розробку сугестивної лінгвістики.

Предметом дослідження НЛП, є когнітивні структури людини, пов'язані зі специфічними процесами діакритизації метатексту дійсності та відповідною експлікацією вербалізованих і аналогових конструктів у полікомунікативних дискурсах. Об'єктом аналізу виступають поведінкові комплекси особистості, які реконструюють через використання різноманітних стратегій, у межах яких поєднано психолінгвістичні, філософські, інформаційно-кібернетичні та нейрофізіологічні аспекти. Ці стратегії скеровані щонайперше на оптимізацію комунікативних процесів і ґрунтуються на глибинному дослідженні суб'єктивних рефлексій, аналізі та ідентифікації складників внутрішнього світу людини й умінні конструювати позитивні моделі поведінки. Крім того, НЛП сьогодні – це засіб ефективного впливу «на мислення, емоції та поведінку окремих людей, груп, мас...» [7, 54], що увиразнює потужні можливості цієї науки, вимагаючи її якнайдеталь-

нішого подальшого опрацювання й розвитку. Проте у вітчизняному мовознавстві НЛП лише починає привертати до себе увагу фахівців попри визнання його теоретичної обґрунтованості та практично необмеженого прикладного застосування в широких колах закордонних учених (див. праці Р.Бендлера, Д.Гріндера, Р.Ділтса, С.Ковальова, О.Котлячкова, Дж.О'Коннора, Ф.Перлза, К.Роджерса, В.Сатір, Дж.Сеймора та ін.). За допомогою методик НЛП виокремлено основні лінгвістичні комплекси, які спричиняють змінене сприйняття внаслідок активованої сугестивності. До них належать елементи всіх рівнів мови, що засвідчує її наскрізний впливовий характер. Об'єднувальним стрижнем таких номенів і сигнатур насамперед є семантичне наповнення, яке може змінювати впливову активність залежно від сенсової етимології, контекстуального варіювання та мети прогнозованого використання. У НЛП впливові аспекти комунікації аналізуються за допомогою т.зв. Мілтон-моделі та зокрема предикатних технологій, де останні пов'язані з вербальним оформленням індивідуальної / колективної провідної (первинної) репрезентативної системи (модальності), скерованої на інтернальне або екстерналізоване сприйняття та діакритизацію доквілля. Встановлено, що модальнісне забарвлення лексики визначається через наявність у її архісемному конусі репрезентативної маркованості.

Отже, застосування й подальше розроблення НЛП для широкої амплітуди комунікативних комплексів, з одного боку, уможлиблює їхню усвідомлену емпатизацію завдяки об'єктивному визначенню стрижневих психоментальних настанов співрозмовника/співрозмовників через адекватне декодування мовленнєвих, нейрофізіологічних та аналогових репрезентантів, і з іншого, – оптимізує запрограмовану результативність інтеракцій. Відзначимо, що в ОНУ імені І.І. Мечникова на ґрунті методологічної бази НЛП захищено низку дисертаційних робіт (С.Бронікова, А.Кисельова, А.Ковалевська, О.Олексюк, О.Петренко, Ю.Станкевич), результати яких стануть у нагоді в подальшій розробці теоретичних засад теорії мовленнєвого і комунікативного впливу та інших суміжних галузей гуманітарного знання.

Наведене дає підстави твердити, що парадигма НЛП та певні аспекти зазначених наукових напрямів максимально прислужаться при аналізі та перспективному синтезі вербального впливу, що акцентує на необхідності відповідних подальших розробок, які матимуть і теоретичну вагу, і безперечну практичну цінність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Белянин В. П. Психолінгвістика : учебник / В. П. Белянин. – 4-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 232 с.
3. Болтаева С. В. Ритмическая организация суггестивного текста [Электронный ресурс] / С. В. Болтаева. – Режим доступа : <http://aboutyourself.ru/articles/organizaciya-teksta-vnushayushhego-ili-suggestivnogoharakter.html>.
4. Варшавский К. М. Гипносуггестивная терапия (Лечение внушением в гипнозе) / К. М. Варшавский. – Л.: Медицина, 1973. – 192 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К-Ю, 2010. – 844 с.
6. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : Кварта, 2001. – 252 с.
7. Суггестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / [В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Л.Ф. Компанцева, Є.Д. Скулиш, О.Д. Бойко, В.В. Остроухов]; за заг. ред. Є.Д. Скулиша. – 2-ге вид. – К.: ЗАТ «ВПІОЛ», 2011. – 248 с.
8. Чмут Т. К. Етика ділового спілкування : навч. посіб. / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка. – 4-те вид., стер. – К. : Вікар, 2004. – 223 с.
9. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О.В.Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.

УДК 81'42'371:659.1.01

Кондратенко Н.В.

ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НЕУДАЧ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ: ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена рассмотрению проблемы коммуникативных неудач как непонимания реципиентом намерения говорящего. В политическом дискурсе коммуникативные неудачи могут возникать в результате неправильно организованного текста, в частности его десемантизации. Причиной утраты смысла в политическом тексте становятся лексические и грамматические шаблоны, использование которых и снижает смысловую нагрузку на реципиента.

Ключевые слова: политический дискурс, десемантизация, коммуникативная неудача.

Кондратенко Н.В. Причини виникнення комунікативних невдач у політичному тексті: лінгвопрагматичний аспект

Статтю присвячено розгляду проблеми комунікативних невдач як відсутності розуміння реципієнтом наміру мовця. У політичному дискурсі комунікативні невдачі можуть виникати в результаті неправильно створеного тексту, зокрема у випадку його десемантизації. Лексичні і граматичні шаблони спричиняють зникнення смислу в політичному тексті, зменшуючи його смислове навантаження на реципієнта.

Ключові слова: політичний дискурс, десемантизація, комунікативна невдача.

Kondratenko N.V. Causes of communication failures in political text: linguopragmatic aspect.

Article is dedicated consideration a problem communication failure as incomprehension of recipient to intentions speaking. In political discourse communication failure can appear as a result wrong organized text, in particular its desemantification. Reason a loss of meaning in political text become lexical and grammatical pattern, use which and reduces the semantic load on recipient.

Key words: political discourse, desemantification, communication failure.

Политическая коммуникация, особенно в рамках предвыборных технологий, предполагает создание текстов, способных влиять на реципиентов определенным образом. В частности, коммуникативная установка политического текста предполагает соответствующий результат – поддержку политика или политической силы на выборах. «Работающим» можно считать текст, который приводит к победе политика. Естественно, следует учитывать и некоторые внеязыковые факторы, способные повлиять на результат политической коммуникации, однако лишь победа может быть однозначным доказательством действия текста.

Е. Шейгал, аналізуючи політичний дискурс, підкреслює, що його основною функцією є інструментальна, яка передбачає стимулювання до здійснення дії певного роду, т.е. політичний дискурс виступає інструментом політичної влади [8, с. 36], а цінності «політичного дискурсу зводяться до обґрунтування та отстаювання свого права на владу» [4, с. 286]. При цьому політична комунікація передбачає певну ілюквативну силу, яка може включати і бажання говорячого «зміняти уявлення слухача (слухачів) про навколишній світ (інформація), заохотити його до здійснення потрібних змін (прохання або наказ), спонукати до очікування певних подій або дій у майбутньому (обіцянка, попередження тощо)» [1, с. 136]. Непонимання реципієнтом комунікативного намерення говорячого і стає причиною комунікативних невдач, що і визначає *актуальність* нашого дослідження.

Нашою *цілью* є виявлення специфіки комунікативних невдач в політичному дискурсі, в частині визначення лінгвістичних факторів, що впливають на успішність комунікації. Поняття комунікативної невдачі широко використовується в роботах Е. А. Земської, яка визначає його як «неосуществление или неполное осуществление комунікативного намерення говорящего» [2, с. 602]. В політичній комунікації під комунікативними невдачами ми розуміємо нерозпізнання комунікативного намерення говорячого і відсутність відповідної реакції з боку реципієнта на політичний текст. В цьому випадку адресат не тільки не підтримує політичну позицію, а в принципі не реагує на передвиборні заклики. Такі тексти не викликають у реципієнтів позитивної або негативної реакції, вони не запам'ятовуються, не виконують своїх функцій і не здатні донести ілюквативне намерення говорячого. Перлюквативний ефект тексту в політичній комунікації полягає в певній дії – піти і проголосувати за людину або партію, про яку йшлося в тексті. Неможливість донести ілюквативне намерення стає причиною відсутності перлюквативного ефекту тексту. Таким чином, політичний текст може впливати на результати політичної комунікації і в певній мірі на результати виборів.

Для аналізу ми обмежились югом України, переважно одеським регіоном, а для порівняння використовуємо і елементи політичних лозунгів, поширених в західних регіонах країни, де

результаты существенно отличаются. Естественно, абсолютизировать роль политической рекламы и текста в данном случае не правомерно, но, несомненно, они оказывают сильное влияние на реципиентов.

Особой популярностью во время предвыборных кампаний пользуются политические слоганы, которые ориентированы на отражение четкой позиции кандидата. И. Черепанова, рассматривая слоган, говорит, что он содержит «минимум объема, максимум смысла, и вместе с тем имеет повелительную форму» [7, с. 307]. Рекомендации по составлению текста слогана предполагают его стабильность, унификацию, отсутствие вариативности, многократную повторяемость. Основной чертой слогана должна быть, по нашему мнению, концептуальность как отражение политической идеи или программы. К слогану предъявляют такие требования, как национальная специфика и простота (или оригинальность) [5, с. 258]. Слоган лучше всего запоминается, учитывая его лаконичность и афористичность. По этой причине большая часть политической агитации, не отражающая ключевые идеи предвыборных кампаний, имеет форму слоганов. Мы проанализировали политические микротексты, среди которых доминируют слоганы и предвыборные призывы различных политических сил в аспекте семантического наполнения и грамматических особенностей.

1. Коммуникативные неудачи могут возникать в результате **употребления абстрактной лексики или клише**. Использование абстрактных лексем само по себе не влияет на восприятие политического текста, но одновременное употребление в пределах одного микротекста нескольких абстрактных слов десемантизируют общий смысл высказывания. Особенно распространены такие случаи в официальных слоганах украинских политических партий, созданных по модели номинативных однословных предложений, напр.: Партия «Трудовая Украина»: *Справедливость – Законность – Моральность*; СДПУ (о): *Свобода! Справедливость! Солидарность!*; Народный Рух Украины: *Державність. Демократія. Реформи*; Партия промышленников и предпринимателей: *Патриотизм, Профессионализм, Порядочность – Украине*. В таких случаях использование трехкомпонентных сегментированных слоганов, каждая часть которых представлена номинативным предложением с абстрактным главным предикативным членом, является причиной коммуникативной неудачи. Реципиенты не воспринимают такие слоганы, хотя последние призваны отражать

программные положения соответствующих партий, но этому мешает отсутствие конкретики.

Абстрактные понятия не несут смысловой нагрузки, если они употреблены в контексте подобных лексем. Несмотря на это, абстрактные лексемы распространены в политическом тексте, и некоторые из них утратили семантическую нагрузку, превратившись в клише. К таким абстрактным словам-клише можно отнести: *справедливость, свобода, равенство, братство, честность, порядочность* и подобные. Десемантизация абстрактной лексики в политическом дискурсе также связана с ее семантической размытостью, обусловленной «референциальной неопределенностью» [6, с. 263]. Приведем пример из предвыборной листовки Социалистической партии: *Цель социалистов – социальная **справедливость**, **благосостояние** каждой семьи, сильное **демократическое, суверенное** государство*. Использование в одном высказывании нескольких абстрактных слов-клише стает причиной полной утраты смысла текстом. При этом наличие одной подобной лексемы в конкретной коммуникативной ситуации вызывает иную реакцию, так как референциальный диапазон определяется исходя из контекста, напр., предвыборный слоган Ю. Тимошенко: ***Справедливость** есть. За нее стоит бороться!*

Абстрактность политических текстов является одной из их характерных черт, особенно в слоганах партий, не представлявших конкретные программные положения, напр.: *Нравственность и желание изменить ситуацию к лучшему – наш искренний выбор!* (Эко+25%); *Достойные замыслы – реальные дела* (ПППУ).

2. Коммуникативные неудачи могут быть результатом **злоупотребления оценочной лексикой и использования аксиологических оппозиций**, которые стают семантической основой политического текста. В данном случае политический дискурс сближается с рекламным, в котором использование оценочной лексики «играет первостепенную роль в стратегии воздействия, побуждения и манипулирования» [3, с. 143]. В принципе предвыборная агитация на уровне текстов создается с использованием рекламных механизмов, где оценочность – один из основных параметров. Так, напр., слоган Социалистической партии: ***Честная** власть – **лучшая** жизнь каждому!* В политическом дискурсе частотны семантические оппозиции *свой/чужой, мое/твое, наши/ваши, старое/новое*, поданные в аксиологическом ключе: *Украина у нас **одна** – **наша** Украина!* (НСНУ); *Выбор в пользу **пчел**, а не **трутней*** («Пора» – ПРП).

Аксиологический аспект политического текста очень важен для восприятия: скрытые оценки отпечатываются в подсознании реципиентов, но эксплицирование, навязывание определенных оценочных суждений обычно приводит к обратному эффекту. Особенно это характерно для «грязных» политтехнологий, напр., приведем заголовки из газеты партии «Союз»: *Джордж Буш: Цветные революции – в национальных интересах США; 13 премьер и тридцать три несчастья; Остап Ибрагимович Ющенко – сын лейтенанта Шмидта.*

3. Коммуникативные неудачи могут стать результатом непродуманных **синтаксических конструкций** политического текста. При этом даже самые популярные модели могут не оказывать влияния на реципиентов в силу масштабности их распространения. На наш взгляд, к таким конструкциям относятся, во-первых, номинативные предложения, и, во-вторых, двусоставные с тире между подлежащим и сказуемым.

Номинативные отличаются речевой актуализацией компонентов, поэтому представлены либо отдельными высказываниями, либо отдельными предложениями. Чаще всего присутствует парцелляция: *Русский язык! Русская книга!* (Партия регионов); *С верой в будущее. Честность! Надежность! Порядочность!* («Пора» – ПРП).

Синтаксические конструкции, пунктуационно оформленные с помощью тире, чаще всего представлены простыми предложениями, в которых главные члены – существительные или инфинитивы. Напр.: *Достаток народу – власть регионам!* (Партия регионов); *«Трудовая Украина» в Одессе – ваш выбор навсегда* (Трудовая Украина); *НАТО – нет. Союзу – да. Остальное – ерунда!* («Союз»).

Показательно, что партии, достигшие определенных успехов на выборах, использовали слоганы и тексты, построенные с помощью изменяемых глаголов или в виде двусоставных предложений такого типа: *Я не сдалась, а ВЫ?* (Ю. Тимошенко), *Будущее рождается в регионах!* (Партия регионов); *Построим Европу в Украине!* (Социалистическая партия). Адекватно воспринимаемыми являются и императивные слоганы, особенно ритмичные и рифмованные: *Скажи НАТО – «Нет!»* (Блок «Не ТАК»).

Коммуникативные неудачи в политическом дискурсе, на наш взгляд, обусловлены стремлением к многомерности семантики, но лаконичность, простота слоганов и микротекстов требуют соответствующего смыслового наполнения. Использование абстрактных или шаблонных лексем, стандартных синтаксических моделей предложе-

ний приводит к утрате значения. Чрезмерная семантизация, как это не парадоксально, является причиной асемантизации политического текста. Референциальная неопределенность политических слоганов снижает силу их влияния на реципиентов, повышенная смысловая нагрузка не воспринимается адресатами – они не понимают и не воспринимают коммуникативное намерение говорящего. Таким образом, коммуникативные неудачи в политическом дискурсе прежде всего связаны с излишней семантической компрессией текста, обусловленной его полифункциональностью: говорящий одновременно преследует несколько целей, что и мешает адресату распознать истинное намерение и адекватно отреагировать.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіатології / Ф. С. Бацевич. – Львів : ЛНУ, 2000. – 238 с.
2. Земская Е. А. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского языка) / Е. А. Земская, О. П. Ермакова // Язык как деятельность : Морфема. Слово. Речь. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 601-647.
3. Зирка В. В. Манипулятивные игры в рекламе : лингвистический аспект / В. В. Зирка. – Днепропетровск : ДНУ, 2004. – 294 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг : личность. Концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Кривоносов А. Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций. 2-е изд. / А. Д. Кривоносов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2002. – 288 с.
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище : Методологія, архітектоніка, варіативність / К. С. Серажим. – К. : КНУ, 2002. – 392 с.
7. Черепанова И. Ю. Заговор народа. Как создать сильный политический текст / И. Ю. Черепанова. – М. : КСП+, 2002. – 464 с.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

УДК 811.77-65/13-2

Кравченко Н.О.

МЕЛОДИКА АНГЛОМОВНОЇ ПРОПОВІДІ ТА МОЛИТВИ

Стаття присвячена порівняльному вивченню мелодійних характеристик усних англомовних текстів проповіді та молитви. Виявлено інтегральні та дистинктивні мелодійні параметри досліджуваних текстів. Превалювання спільних мелодійних характеристик текстів проповіді та молитви довело їхню належність до релігійного функціонального стилю.

Ключові слова: мелодійні характеристики, проповідь, молитва.

Кравченко Н.А. Мелодика англоязычной проповеди и молитвы. Статья посвящена сопоставительному изучению мелодических характеристик устных англоязычных текстов проповеди и молитвы. Выявлены интегральные и дистинктивные мелодические параметры исследуемых текстов. Превалирование общих мелодических характеристик текстов проповеди и молитвы подтвердило их принадлежность к религиозному функциональному стилю.

Ключевые слова: мелодические характеристики, проповедь, молитва.

Kravchenko N. English sermon and prayer's melodic. The paper is devoted to the comparative study of the melodic characteristics of the English sermon and prayer texts. Integral and distinctive melodic parameters of the researched texts have been revealed experimentally. Prevalence of the sermon and prayer texts' mutual melodic characteristics has proved their belonging to the religious functional style.

Keywords: melodic characteristics, sermon, prayer.

Релігія – це сукупність поглядів на світ, що базуються на вірі в Бога, та сукупність дій, що складають культ. Молитва та проповідь – найважливіші релігійні дії, за допомогою яких людина отримує можливість висловити своє відношення до Бога.

Вибір теми даного дослідження зумовлений кількома факторами. По-перше, незважаючи на те, що власне лінгвістичний аспект релігійної проповіді та молитви знаходив висвітлення у лінгвістиці на матеріалі православної проповіді та молитви [10; 17], англомова проповідь та молитви, що супроводжують англіканське богослужіння, наскільки нам відомо, не розглядалася в сучасних лінгвістичних працях.

Мета даного дослідження полягала у встановленні основних закономірностей структурної організації текстів англомовної проповіді та молитви і пов'язаних із ними мелодійних особливостей.

Матеріалом дослідження слугували тексти 7 усних англомовних проповідей, 12 текстів молитви, записаних у природній обстановці (під час англіканських богослужінь – безпосередньо у храмі), загальним обсягом 58 сторінок формат А4, 14 шрифт Times New Roman Сур письмової транскрипції, усного тексту (127 хвилин звукового мовлення).

Однією зі сторін духовного буття людини є релігія, яка ціннісно осмислює все існуюче, пов'язуючи таким чином природу, суспільство, людину, буття й небуття, реальне та уявне, конкретне й абстрактне. Крім дослідників у галузі теології [4; 5; 7; 16], проблеми мови та релігії привертали до себе найчастіше увагу спеціалістів із соціальних, історичних наук і культурознавства [3; 6; 12; 15]. При цьому проблеми мови розглядалися ними принагідно при розв'язанні інших завдань, а власне лінгвістичний аспект мови релігії залишався осторонь.

Матеріалом дослідження слугували тексти 7 усних англомовних проповідей, 12 текстів молитви, записаних у природній обстановці (під час англіканських богослужінь – безпосередньо у храмі), загальним обсягом 58 сторінок формат А4, 14 шрифт Times New Roman Сур письмової транскрипції, усного тексту (127 хвилин звукового мовлення).

Через те, що одним з об'єктів дослідження є особливий вид мовленнєвої діяльності – релігійна **проповідь**, необхідно висвітлити основні положення вчення про християнське церковне проповідництво – *гомілетику*, метою якої є створення теорії проповіді, що базується на розкритті природи пастирського слова та описі адекватного методу проповідування. Головна проблема створення методу проповідування полягає в суперечності вимог, які ставляться до нього: з одного боку, проповідь Істини вимагає вилучення в душі будь-якої особистої егоїстичної зацікавленості, здатної спотворити Істину; вимагає повного зречення від своєї волі: «Не я живу, але живе в мені Христос» (Галл. 2,20), а з іншого боку, дієвість і ефективність проповіді передбачає зворотне – найповнішу мобілізацію волі, думки й духовних сил проповідника. Тому завдання створення проповідницького методу треба розуміти як примирення взаємосуперечливих вимог. Це духовно-практичне завдання неминуче доводиться вирішувати кожному проповідникові, бо гомілетична наука наразі не отримала потрібного розвитку в цьому питанні.

Власне лінгвістичний підхід до дослідження проповіді з позицій теорії комунікації і теорії мовленнєвих актів надає можливість зарахувати усну англomовну проповідь до специфічного виду комунікативного мовленнєвого акту. Підставою для цього слугував аналіз численних визначень проповіді, які існують у риториці, гомілетичі і лінгвістиці; він показав, що, незалежно від того, який аспект релігійної проповіді покладається в основу розуміння її сутності, проповідь визначається як промова, що виголошується, як правило, у церкві священиком (*адресантом*) перед громадою (*адресатом*) усно у формі монологу за допомогою певної мови (*коду*) з метою здійснити релігійно мотивований вплив на адресата.

Таким чином, можна стверджувати, що проповідь – це комунікативний мовленнєвий акт, тому що в ній наявні всі основні компоненти, що виокремлюються як обов'язкові складові комунікативного акту: відправник інформації, одержувач інформації, форма інформації, канал зв'язку, код, контекст.

Говорячи про проповідь як про мовленнєвий акт, необхідно акцентувати увагу на самій мовленнєвій дії одного з комунікантів – проповідника, яка створюється ним з урахуванням адресата з метою вплинути на нього. Розглядаючи проповідь як комунікативний акт, необхідно зосередитися не тільки на *дії* адресанта, але й на *взаємодії* комунікантів мовленнєвого акту проповіді.

Окремі складники мовленнєвого комунікативного акту проповіді мають певні ознаки, які відрізняють проповідь від світських комунікативних актів:

- адресант і адресати проповіді – це певне коло людей, об'єднаних або покликаних бути об'єднаними в межах релігійної віри;

- крім реальних комунікантів, у модель комунікативного акту проповіді «вбудовано» прихованого адресата, або вищого «нададресата» – Бога;

- у прагматичних намірах адресанта домінує бажання не стільки передати особистий світогляд, скільки вчення, дане згори; таким чином, можна говорити про те, що проповідник виступає в ролі адресанта – посередника між над адресантом – Богом і адресатами – людьми-вірянами.

Аналіз спеціальної літератури дав змогу виокремити низку умов, за яких відбувається комунікативний акт усної проповіді. Приводом для проповіді можуть слугувати святкові відправи; недільні літургії; виконання таїнств хрещення, сповіді, вінчання, обряду відспівування;

богослужіння, що проводяться з нагоди окремих подій у житті церкви і країни (інтронізація монархів, вищих ієрархів церкви, вдячні молебні та ін.). Виходячи з цього, у даному дослідженні розглядалися чотири основні види проповідей – *проповіді а) під час святкових відправ, б) під час недільних літургій, в) проповіді, які супроводжують проведення таїнств і обрядів, г) ізольовані проповіді.*

Запозичивши з античної риторики стійку схему розташування матеріалу, проповідь має щонайменше 3 обов'язкові частини: вступ, головну (основну) частину, завершення, яка й використовувалася у подальшому дослідженні текстів проповіді.

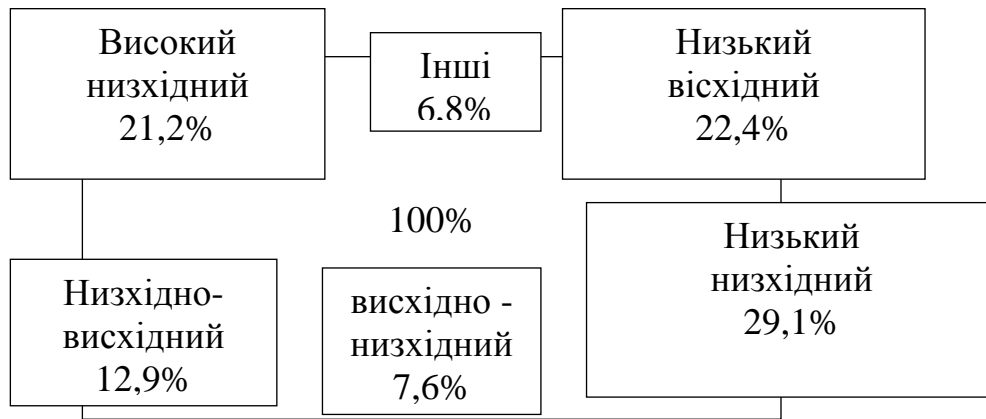
Безпосередньо спілкування з Богом здійснюється через **молитву**. «Молитва – природне діяння віруючого, це свого роду дихання його душі»[21, 213]. Власне у етимології слова «молитва» в різних мовах простежуються дві її іпостасі: звернення (звертання) до Бога та прохання. По суті, щонайменше половина молитви становить собою саме звернення, а у другій половині звернення переходить у прохання [20, 178].

Наведемо означення молитви, що зустрічається у різноманітних богословських та тлумачних джерелах. *Молитва* (англ. *prayer*) – звертання з проханням, побажанням чи подякою до *Духа* чи божества. *Молитва* – звертання священнослужителя чи мирянина до Бога чи святих з проханням про низпослання милості чи відвернення зла, з хвалою чи подякою [14, 21].

Таким чином, істотною ознакою молитви є те, що це звернення до надприродного (Бога, святих); цілі такого звернення можуть бути різними (прохання, хвала, подяка та ін.).

Виходячи з того, що текстам проповіді притаманні як спільні, так і розбіжні прагматичні настанови, доцільно припустити, що мелодійному оформленню усних текстів притаманні як інтегральні, так й диференційні ознаки.

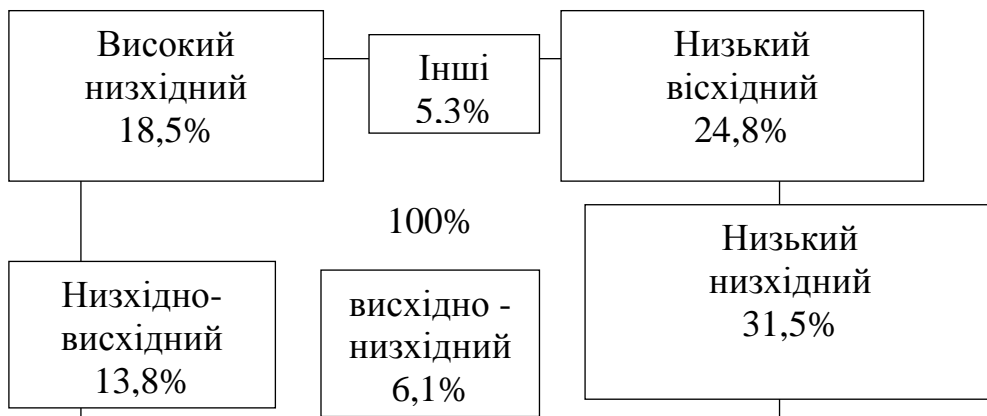
На підставі проведеного перцептивного та аудиторського аналізу були отримані данні щодо найбільш частотних термінальних тонів в різних частинах проповіді та молитви – у вступній частині, в основній частині, в заключній частині. Результати підрахунків наведені в мал. 1.

Мал. 1. Частотність вживання термінальних тонів у вступній частині молитви

Як свідчать дані, наведені вище, найбільш уживаним термінальним тоном у вступній частині молитви є низький низхідний тон (29%). Але треба відмітити, що такий низькочастотний експресивний тон як низхідно-висхідний набуває в цій частині молитви певної ваги, тому що 13% вживання складного емпатичного тону в межах одного тексту є достатньо рідким явищем.

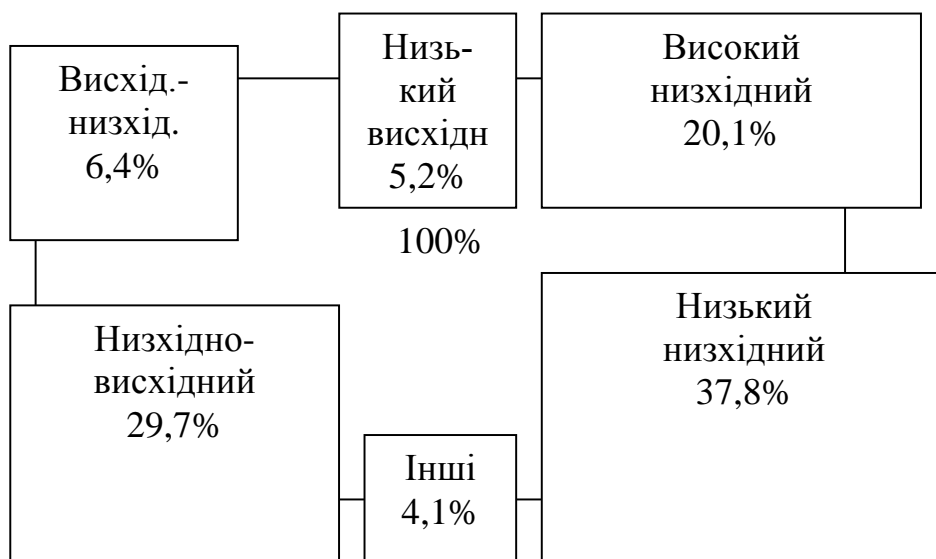
Вживання термінальних тонів в проповіді майже співпадає з текстом молитви. Результати підрахунків наведені в мал.2

Мал. 2. Частотність вживання термінальних тонів у вступній частині проповіді

Як видно з малюнку, відсоток вживання різних термінальних тонів в проповіді та молитві незначно відрізняється. Можливо, це можна пояснити тим, що вступна частина молитви часто носить спонукальний характер (наприклад, «*Let us pray*») та адресована не тільки Богу, але й усім присутнім в храмі.

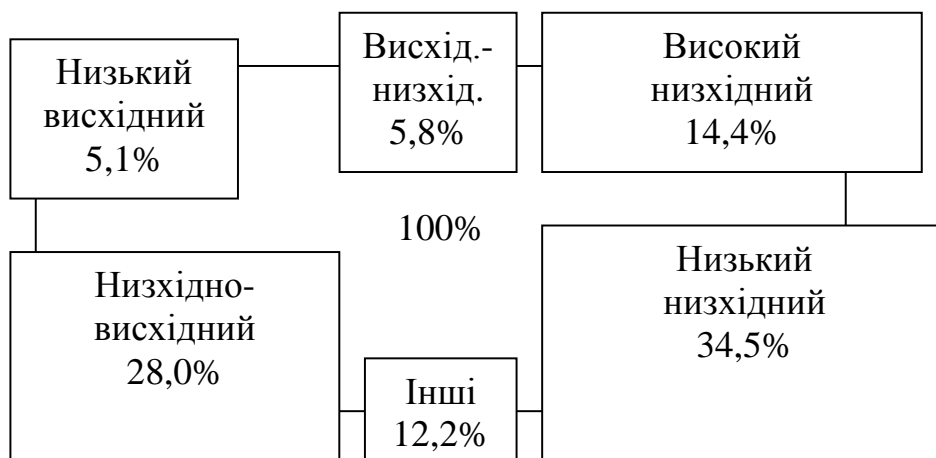
Дещо інша картина зафіксована в основній частині молитви. Результати кількісного аналізу вживаних тонів в цій частині тексту молитви наведені в мал. 3:

Мал. 3. Частотність вживання термінальних тонів в основній частині молитви

Як свідчать отримані дані, в цієї частині на першій план виходять два емпатичних тони – низхідно-висхідний (29%) та високий низхідний (20%). Низький відсоток низького висхідного тону (4%) пояснюється тим, що замість нього в некінцевих синтагмах використовується біль експресивний фінальний тон – низхідно-висхідний.

Результати кількісного аналізу вживаних тонів в цій частині тексту проповіді наведені в мал. 4:

Мал. 4. Частотність вживання термінальних тонів в основній частині проповіді

Як свідчать дані, що представлені на мал. 4., основна частина проповіді відрізняється від основної частини молитви значно більшою різноманітністю вживання термінальних тонів (інші – 12,2%). Цей факт є цілком природним, тому що, по-перше, корпус основної частини проповіді переважає відповідний корпус молитви, а, по-друге, священник під час проповіді використовує усі можливі просодичні засоби (зокрема, мелодійні) для надання більшої експресивності тексту.

Заклучна частина молитви має метою закликання до Бога або святих, до яких адресована молитва. Тому цій частині молитви притаманне найбільш різноманітне вживання як складних, так і простих термінальних тонів. Результати підрахунків частотності вживання термінальних тонів в заклучній частині молитви наведені в мал.5:

Мал. 5. Частотність вживання термінальних тонів в заклучній частині молитви

Як свідчать отримані дані, високий низхідний емпатичний тон вживається в 23% синтагм в цієї частині молитви. Слід зауважити, що він використовувався в більшості випадків в кінцевих синтагмах. Низький висхідний (18,6%) тон превалює в некінцевих синтагмах для створення контрасту з урочистим оформленням кінцевих синтагм за допомогою високого низхідного тону.

Результати підрахунків частотності вживання термінальних тонів в заклучній частині проповіді наведені в мал.6:

Мал. 6. Частотність вживання термінальних тонів в заключній частині проповіді

Як свідчать відсоткові показники, що наведені на мал.6., існує загальна закономірність розподілу вживання термінальних тонів в молитві та проповіді. Пояснити цей факт можна тим, що прагматична спрямованість цієї частини текстів є спільною: в молитві це – *закликання до Бога*, в проповіді – *закликання до слухачів*.

Таким чином, перцептивний та аудиторський аналіз дозволив дійти певних висновків щодо наявності певних спільних закономірностей мелодійної організації текстів проповіді та молитви. Залишивши поза дужками семантичний, інтенціональний та прагматичний аспекти досліджуваних видів мовленнєвої діяльності, можна констатувати, що на формальному рівні проповіді та молитви притаманна достатня кількість спільних рис, які свідчать про їх приналежність до одного функціонального стилю – релігійного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. Система форм речевого высказывания / РАН Ин-т лингв. исслед. – СПб., 1994. – 153 с.
2. Апресян Г.З. Ораторское искусство. – М.: МГУ, 1969. – 160 с.
3. Белецкий Л.П., Лебедь В.А. Анализ религиозной проповеди как одного из средств воздействия // Вопросы научного атеизма. – 1974. – Вып. 16. – С. 330-338.
4. Брага Дж. Как подготовить библейскую проповедь. – СПб.: Христианское общество «Библия для всех», 1995. – 204 с.
5. Булгаков Г. Теория православно-христианской пастырской проповеди (этика гомилии). – Курск, 1916. – 168 с.
6. Вундт В. Миф и религия. – СПб, 1913. – 416 с.

7. Искатель Непрестанной молитвы, или Сборник изречений и примеров из книг Священного Писания и сочинений богомудрых подвижников благочестия о непрестанной молитве. – М.: Правосл. Братство иконы «Неопалимая купина», 1991. – 222 с.
8. Куссе Х. Истина и проповедование. «Живое слово» архиепископа Амвросия (Ключарева, 1820-1901) и соотношение между гомилетикой и риторикой // Логический анализ языка: Истина и истинность в культуре и в языке. – М.: Наука, 1995. – С. 78-85.
9. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – Одесса: Латстар, 2002. – 288 с.
10. Левшун Л.В. Проповедь как жанр средневековой литературы. (На материале проповедей в древнерусских рукописных и старопечатных сборниках): Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1992. – 212 с.
11. Малинович Ю.М. Семантика эгоцентрических категорий в концептуальной модели естественного языка. – Иркутск: ИГПИИЯ, 1998. – С. 26-39.
12. Мечковская Н.Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов. – М.: «ФАИР», 1998. – 352 с.
13. Набиева В.М. Прагматический аспект дискурса современной литургической проповеди. – Дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1996. – 174 с.
14. Настольная книга священнослужителя: В 8 т. – М.: Изд-во Моск. Патриархии, 1985-1989. – Т. 2. – 196 с.
15. Никитин В.Н. Критика современной религиозной проповеди. – М.: Знание, 1971. – 40 с.
16. Певницкий В.Ф. Церковное красноречие и его основные законы. – СПб., 1908. – 293 с.
17. Прохватилова О.А. Речевая организация звучащей православной проповеди и молитвы. Дис. ... доктора филол. наук. – Волгоград, 2000. – 498 с.
18. Фаворов Н. Руководство к церковному собеседованию или Гомилетика. – Киев, 1858. – VIII. – 257 с.
19. Флоренский П. Храмовое действо как синтез искусств // Собрание сочинений. Т. 1. Статьи по искусству. – Paris, 1985. – С. 41-62.
20. Davies J.G. A Select Liturgical Lexicon. – London, 1965. – 289 p.
21. Dix D.G. Shape of the Liturgy. – London, 1960. – 345 p.

УДК 811.161.2'

Крупеньова Т.І.

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ В ІДІОЛЕКТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті досліджуються семантико-стилістичні особливості лінгвокультурних одиниць у творах Т.Г. Шевченка та їхня роль в інтелектуалізації української літературної мови ХІХ століття.

Ключові слова: лінгвокультурема, мовна картина світу, інтелектуалізація, ідіостиль.

Крупенёва Т.И. Особенности лингвокультурем в идиолекте Тараса Шевченко. В статье исследуются семантико-стилистические особенности лингвокультурных единиц в произведениях Т.Г. Шевченко и их роль в интеллектуализации украинского литературного языка ХІХ века.

Ключевые слова: лингвокультурема, языковая картина мира, интеллектуализация, идиостиль.

Krupenyova T.I. Peculiarities of linguocultural units in T.Shevchenko's idiostyle. The article is devoted to the analysis of semantico-stylistic peculiarities of the linguocultural units in the works of T. Shevchenko and analyzes their role in the intellectualization of the Ukrainian literary Language in the late nineteenth centuries.

Keywords: linguocultural unit, language picture of the world, intellectualization, idiostyle.

Інтерес до вивчення людини як мовної особистості спричинив необхідність дослідження мови як основної форми реалізації мовної свідомості багатьох поколінь людей – носіїв певної культури. Мовні одиниці, що несуть культурологічну інформацію, складаються в певну систему, своєрідну колективну мовну картину світу. Мовний знак як механізм інтерпретації уявлень людини про світ є засобом формування сучасної ментальності нації. Виходячи з цього вважаємо, що розвиток української мови відбувається в напрямі її інтелектуалізації. Підґрунтям інтелектуальних процесів у мовленні є мовнолінгвокультурологічна компетенція, що виникає внаслідок формування певного ментального досвіду. Лінгвокультурема на сучасному етапі вивчена недостатньо, методологічний базис та теоретичні основи дослідження розроблені лише частково в працях Н. Арутюнової, Л. Мацько, В. Костомарова, В. Воробйова, В. Маслової, С. Верещагіна та ін.

Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення семантико-стилістичних особливостей лінгвокультурем як засобів інтелек-

туалізації мовної системи, зокрема в текстах творів Тараса Шевченка, характерною ознакою яких є саме інтелектуалізм мовлення.

Мета дослідження – на матеріалі текстів художніх творів дослідити семантико-стилістичні особливості культурно маркованої лексики як засобу інтелектуалізації української літературної мови в ідіолекті Тараса Шевченка.

Українська література впродовж усього ХІХ ст. розвивалася в річищі народницької традиції, кредом якої було служіння народові (розумілося головним чином селянство). Реалізм позаминулого століття, за визначенням П.Хропка, пройшов кілька етапів свого розвитку: просвітницький у поєднанні з бароковими та бурлескними тенденціями (І.Котляревський, П.Гулак-Артемівський, Г.Квітка-Основ'яненко, Р.Андрієвич, І.Озаркевич), етнографічний (П.Куліш, Ганна Барвінок, П.Кузьменко), зрілий, класичний (Т.Шевченко, Панас Мирний, І.Карпенко-Карий, І.Франко). Але завжди його концептуальність характеризувалася прагненням наблизитися до життя і побуту селянства, розкрити його високі морально-етичні цінності, вибагливі естетичні смаки [3, 36]. Звичайно, у творах реалістів порушувалися, наскільки дозволяли цензурні полегшення, й теми з життя сільського духовенства (А.Свидницький, І.Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Б.Грінченко, Олена Пчілка, І.Франко, М.Павлик), проте й у них акцентувалося на необхідності вихідцям з освічених кіл, інтелектуалам «іти в народ», полегшувати його долю, служити йому.

Серед інтелектуалів своєї доби особливе місце посідав Тарас Шевченко. Його особиста доля й доля його народу стали віддзеркаленням одне одного. Україна для нього – це екзистенційний стан буття, тому образ України є об'єктом осмислення на емоційному, чуттєвому і особливо інтелектуальному рівні. «Щоденник», листування, повісті яскраво засвідчують високий рівень його духовних та інтелектуальних потреб, визначеність мистецьких уподобань.

Творчість Т.Шевченка була новою віхою в історії української літературної мови. Шевченко не лише утвердив народну мову як основу літературної – він створив нею високоінтелектуальні твори, пронизані громадянським пафосом, почуттям патріота свого народу, дав зразки високої і чистої лірики. Шевченкову мову сприйняли як взірцеву його сучасники, і за цим взірцем почала далі розвиватися і вдосконалюватися українська літературна мова, незважаючи на

абсолютно несприятливі для цього обставини – офіційні заборони, територіальну роз'єднаність тощо [1, 9].

Серед літературних антропонімів, які становлять інтелектуальне підґрунтя поетичного мовлення Т.Шевченка, можна виділити насамперед різні за походженням прізвища, рідше – прізвища, імена та по батькові, імена й прізвища, імена й по батькові, ще рідше самі імена або по батькові та псевдоніми історично реальних осіб – представників багатьох галузей мистецтва й науки. Це, зокрема, архітектори, гравери, живописці, композитори, скульптори, письменники, філософи, історики, ботаніки, геологи, фізіологи, мореплавці, друкарі, а також, хоч і в меншій кількості, – державні, політичні, військові, громадські тощо діячі різних країн та епох, починаючи з найдавніших часів і закінчуючи другою половиною ХІХ ст.:

а) епохи стародавньої Греції та Риму: *Апеллес* (художник), *Аполлоній*, *Скопаз*, *Фідій* (скульптори), *Вергілій*, *Гомер*, *Горацій*, *Назон* (поети), *Геродот*, *Лівій* (історики), *Диоген*, *Сократ* (філософи), *Брут*, *Лукулл*, *Перикл* (політичні й державні діячі), *Аттіла* (воєначальник), *Коклес* (легендарний герой стародавнього Риму), *Марк Аврелій*, *Декій*, *Нерон* (римські імператори), *Клеопатра* (цариця стародавнього Єгипту), *Давид*, *Помпій*, *Нума*, *Сарданапал*, *Соломон*, *Саул* (царі стародавніх Іудеї, Ассирії, Риму);

б) епохи раннього й пізнього Відродження: *Гольбейн*, *Дюрер*, *Корреджо*, *Рафаель*, *Цампієрі Доменіко* (художники), *Мікельанджело Буонаротті* (скульптор), *Боккаччо*, *Данте*, *Тассо* (поети), *Галілей* (учений), *Іван Гус*, *Жижка* (видатні діячі Реформації), *Гуттенберг* (друкар), *Колумб*, *Магеллан* (мореплавці);

в) ХVІ – ХVІІ ст.: *Герард Доу*, *Остаде*, *Рембрандт*, *Рені Гвідо*, *Бергем*, *Вазарі*, *Ван-Дейк*, *Веласкес*, *Вуверман*, *Рубенс*, *Рюїсдаль* (художники, гравери), *Бекон* (філософ), *Іван Богун*, *Дорошенко*, *Григорій Ромодановський*, *Петро Сагайдачний*, *Іван Самойлович*, *Петро Могила* (видатні військові та політичні діячі), *Сигізмунд*, *Ян Собеський* (польські королі);

г) ХVІІІ – ХІХ ст.: *Бетховен*, *Бортнянський*, *Вебер*, *Гайдн*, *Глінка*, *Михайло Іванович*, *Ліст*, *Мейєрбер*, *Мендельсон*, *Моцарт*, *Россіні*, *Себастьян Бах*, *Серве*, *Шуберт* (композитори), *Паганіні* (скрипаль і композитор), *Вольпато*, *Міллер*, *Одран* (гравери), *Борисполець*, *Платон Тимофійович*, *Брюллов Карл Павлович*, *Венеціанов*, *Гау*, *Орас Верне*, *Гревідон*, *Грез*, *Годен*, *Калам*, *Корнеліус*, *Михайлов*, *Пінеллі*, *Сошенко Іван Максимович*, *Штернберг*, *Щедрін* (художники), *Канова*,

Рамазанов, Ставассер, Торвальдсен, Флакман (скульптори), Гваренгі, Клейнц, Піранезе (архітектори), Владимиров, Щепкін Михайло Семенович (актори), А.Дюма, Аксаков Сергій Тимофійович, Байрон, Бальзак, Беранже, Вольтер, Скотт, Герцен Олександр, Гете, Гоголь, Гребінка, Григорій Квітка-Основ'яненко, Дефо, Діккенс, Дюпаті, Желіговський (Сова), Кольцов, Котляревський Іван Петрович, Лермонтов, Міцкевич, Марко Вовчок, Пантелеймон Куліш, Поль де Кок, Пушкін Олександр Сергійович, Тютчев, Хомяков, Шекспір (письменники) тощо.

Серед авторських антропонімів переважають українські за походженням прізвища, імена, по батькові, й це цілком природно, оскільки в цих творах більшість персонажів є художніми образами представників різних соціальних верств українського народу: *Сокира Никифор Федорович, Гнат Карий, Карп Зозуля, Назар Стодоля* тощо. Крім власне авторських антропонімів, переважно в художніх творах і в щоденнику, є чимало міфологічних та біблійних імен, наприклад: *Авраам, Аврора, Абель, Агар, Адам, Алкід, Антігона, Венера, Веста, Вешну, Вірсавія, Егерія, Ескулап, Єва, Зевс, Ірод, Кадм, Каїн, Кіпріда, Лаокоон, Ману, Медуза, Мідас, Морок, Немезида, Оріон, Прометей, Сатурн, Фавн, Феб, Харон, Цецилія, Яра*, імена святих (*Афанасій, Варвара, Мойсей, Угрін, Симеон Столпник* тощо).

Багато літературних антропонімів з творів Гоголя, Шекспіра, Фонвізіна, Котляревського, Грибоєдова, Гомера, Гюго, Пушкіна, Вальтера Скотта, Діккенса, Салтикова-Щедріна, Квітки-Основ'яненка, Гулака-Артемівського, Дефо, Ленського, Сумарокова, Баратинського, Гете тощо є власними іменами з фольклорних творів, з історичних українських дум.

Серед лексико-семантичних чинників інтелектуалізації визначаємо лексеми, які у творчості Т.Шевченка позначають домінантні образи. Л.Краснова, аналізуючи ці одиниці, слушно зауважує, що такі лексеми-домінанти – це своєрідні символи, архетипи, які мають свою історію, генезу, що сягає в давнину [1, 28]. Навколо таких лексем зосереджується художньо-інтелектуальна інформація твору. Наскрізними образами в Шевченка Л. Краснова називає такі, як *душа, тінь, ніч, день, туман, природа, кінь, сон* та інші. Лексеми-домінанти беруть участь у формуванні ліричного сюжету, надають його розвиткові потрібного авторові скерування. У такій функції вони оточують себе спорідненими лексемами,

наприклад, домінанта *сон* (*не спалося, дрімота, снилося, сплячий, прокинувся тощо.*)

Значна кількість запозичень, які позначали явища культурного, політичного та соціального життя людини, в українській літературі дошевченківського періоду ще не були відбиті. У цьому до певної міри позначалась обмеженість мовно-літературних позицій письменників цього періоду. Саме тут був потрібен ще один крок на шляху до усталення й зміцнення лексичного складу української літературної мови. Цей крок був зроблений Т.Шевченком і його наступниками. Т.Шевченко широко вводить у поетичні твори, використовує в листуванні іншомовну лексику на позначення різних понять духовного, культурного, суспільно-політичного життя людини, лексику, яка вже активно вживалася і в інших літературних мовах: *аристократ, оригінал, ентузіаст, аренда, кредит, комісія, комітет, індивідуалізм, дисципліна, консилиум, екземпляр, інститут, університет, інтродукція, композиція*. Щоденник Т.Шевченка, твори, написані російською мовою, відбивають високу ерудицію поета, що виявляється, зокрема, у використанні слів іншомовного походження різних галузей науки і мистецтва.

Отже, використання у творах Тараса Шевченка лінгвокультурних одиниць сприяло інтелектуальному збагаченню ідіолекту автора й української мови в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краснова Л. Характер і функції образів-домінант у творчості Т.Шевченка/ Л.Краснова // Дивослово. – 1999. – №3. – С. 2-4.
2. Маслова В.А. Лінгвокультурологія: учеб. / В.А.Маслова. – М.:Академия, 2001. – 208 с.
3. Шевченко Л.І. Інтелектуалізація української літературної мови: лінгвістична і теоретико-епістемологічна аспектологія. Автореф. дис...доктора філолог. наук. / Л.І.Шевченко. – К.: КНУ ім. Т.Шевченка, 2002. – 35 с.

УДК 81'42:007:304: 659.1:013

Кутуза Н.В.

ФОРМУЛА ВПЛИВУ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто феномен впливу, специфіку емоції як субстрату впливу, описано низку формул рекламного впливу загалом і сугестивні схеми / формули кожного жанру реклами зокрема. Запропоновано узагальнені формули впливу різновекторної (позитивної / негативної) скерованості рекламного дискурсу.

Ключові слова: емоції, рекламний дискурс, сугестія, формула впливу.

Кутуза Н. В. Формула впливу рекламного дискурсу. В статье рассмотрены феномен воздействия, специфика эмоций как субстрата воздействия, описан ряд формул рекламного воздействия в общем и суггестивные схемы / формулы каждого жанра рекламы в частности. Предложены обобщённые формулы воздействия разновекторной (позитивной / негативной) направленности рекламного дискурса.

Ключевые слова: эмоции, рекламный дискурс, суггестия, формула воздействия.

Kutuza N. V. Advertisement discourse's influence formula. In the article the phenomenon of influence, specific of emotions, is considered both basis of influence, the row of formulas of influence of advertisement is described in general and suggestive charts / of formula of every genre of advertisement in particular. The generalized formulas of influence of positive / negative orientation of advertisement discourse offer.

Keywords: emotions, advertisement discourse, suggesting, formula of influence.

На сьогодні проблема впливу в різних жанрах реклами зацікавлює багатьох учених, як зарубіжних (І. А. Авдєєнко, М. Р. Желтухіна, О. С. Попова, І. Ю. Черепанова та ін.), так і українських (Т. Ю. Ковалевська, Л. Ф. Компанцева, О. О. Селіванова, Н. В. Слухай та ін.). У межах гуманітарного напряму науковці пропонують схеми / формули сугестивного впливу кожного різновиду реклами з метою підвищення його навіювального потенціалу – комерційної (А. С. Кармін), соціальної (Ю. С. Бернадська, Л. М. Дмитрієва, Т. А. Костильова, С. С. Марочкіна, Н. В. Ткаченко), політичної (А. В. Ковалевська). У наших попередніх розвідках також було запропоновано формулу лінгвального впливу слоганів соціальної реклами, яка залежно від вектора емоційної скерованості (негативації / позитивації) містила відповідні мовні маркери. Проте загальної формули впливу рекламного дискурсу з огляду на його емоційну скерованість майже немає, що й увиразнює актуальність відповідних розробок та окреслює вагу проблематики запропонованої статті.

Об'єктом нашого дослідження стала реклама, предметом – лінгвістичні маркери реклами як чинники сугестивності рекламного дискурсу.

Мета статті – запропонувати узагальнені формули впливу комерційної, політичної, соціальної реклами відповідно до емоційної маркованості, реалізованої на лексико-семантичному рівні. Це, у свою чергу, передбачає вирішення низки таких конкретних завдань: описати характерні ознаки впливу, розглянути наявні моделі ефективного рекламного впливу, виокремити характерні показники емоційної маркованості рекламного повідомлення, синтезувати актуальні елементи рекламного впливу комерційної, політичної, соціальної реклами, виявлені на рівні емотивної лексики, у загальну формульну структуру.

У процесі досягнення мети в роботі застосовано низку дослідницьких методів. Завдяки описовому методу з'ясовано особливості реклами з негативним і позитивним навантаженням, поетапна дія рекламних формул на реципієнта. Методи аналізу та синтезу дали змогу з'ясувати складники аналізованого явища та поєднати їх у цілісність, метод моделювання уможливив конструювання формули лінгвального впливу реклами залежно від її векторної скерованості.

На сьогодні реклама пропонує готові рішення певних проблем, навчає, впроваджує автоматичну стандартну поведінку (переважно при купівлі товарів, голосуванні, пропагуванні цінностей), нав'язує певний стиль життя (пропонує певні послуги / товари) і навіть мовленнєві шаблони при спілкуванні (мовні штампи та кліше у вигляді слоганів та окремих висловлень міцно «вкорінилися» у лексикон споживачів). Тому можна стверджувати, що людина майже «живе» в сучасному рекламному дискурсі, який функціонує в різних видах ЗМІ. Реклама корегує ставлення людей до речей / ідей / політиків, змінюючи його таким чином, щоб мотивувати придбання товару / послуги, голосування, зробити цю мотивацію актуалізованою потребою, ґрунтуючись переважно на ірраціональних, несвідомих мотивах.

Взагалі реклама дефінується як «цілеспрямована комунікація, цілеспрямоване прагнення впливати на продаж / покупку» [Дейян, 9], що увиразнює сугестивну функцію реклами. Власне рекламний вплив витлумачують по-різному. Наприклад, Словник рекламних термінів подає таке визначення: 1) зміни у свідомості та поведінці реципієнтів внаслідок проведення певної рекламної акції; зміни у свідомості адресата не зводяться до звичайної реакції купити певний товар; 2) зміни в мисленні, в системі уявлень, поглядів, помислів і бажань не тіль-

ки окремого адресата, а і всієї мікрогрупи; залежить від численних факторів, які взаємопов'язані та діють водночас або окремо на адресата [2, 149–150], що втілено в численних рекламних формулах і моделях, які визначають вплив на споживача загалом: ACCA, DIBABA, DAGMAR, STASM, SABONE, VIPS, моделі А. Амшуца, Роджерса, циркуляційних зв'язків – модель споживацького попиту (Ф. Нікозія), модель Хауерда і Шета та ін., проте найефективнішою вважаємо AIDMA (модифікація формули AIDA), яка репрезентує класичну схему поетапної дії рекламного дискурсу на психіку людини (за першими літерами), де I етап – привертання уваги (attention); II етап – виявлення інтересу (interest) до змісту інформації; III етап – збудження бажання (desire) мати пропоноване; IV етап – мотив (motive) чи пам'ять (memory), V – спонукання до дії (action), тобто доведення до здійснення купівлі [4]. Отже, насамперед реклама повинна привернути ненавмисну увагу потенційного споживача, створюючи домінуючу сприйняття. Подалі реклама має викликати інтерес, впливаючи на інтелект й емоції споживача та спираючись на стереотипи, пов'язані з ментальними характеристиками.

Дослідники зазначають, що вищезазначені моделі купівельної поведінки ґрунтуються на теорії «стимул – реакція» (S – R) або біхевіористській теорії Дж. Уотсона та потребують деяких уточнень. Зокрема Е. Толмен увів у схему суттєву поправку, вмістивши середню ланку – проміжні змінні, й схема набула вигляду S – V – R. Під проміжними змінними V розумілися внутрішні процеси (мотиви), які впливали на зовнішню поведінку людини. Хоч ці змінні фактично є елементами свідомого й несвідомого, біхевіористи робили висновки про них лише за остаточною поведінкою людини [див. 7, 108]. А. Дейян зазначав, що ці моделі називають «ієрархією навчання», які враховують три стадії: стадію інформації, або когнітивну; стадію ставлення, або афективну; стадію поведінки, або конативну, котрі покупець послідовно «проходить» перед тим, як зробити купівлю. Реклама, яка містить ці складники, називається сугестивною, або навіювальною [1, 16]. Таким чином, когнітивний (пізнавальний) компонент описує те, як реклама сприймається, наскільки добре запам'ятовується її зміст; афективний (емоційний) компонент визначає ставлення реципієнта до реклами, тобто ті почуття та емоції, які виникають при сприйнятті рекламованого продукту / фірми. Конативний (поведінковий) компонент визначає дії людини під впливом реклами.

Ми вважаємо, що емоційний рівень є найважливішим, бо емоції визначаються переважно неусвідомленими процесами, скеровані на недомінантне сприйняття, а отже, характеризуються ірраціональністю, котра і є субстратом сугестії, витлумачуваної як «спосіб комунікативного впливу, розрахований на некритичне сприйняття інформації» [9, 198], і здатний «викликати не лише бажаний відгук, але й задані форми поведінки» [там само]. Л. І. Рюмшина наголошує, що конструюючи певні рекламні дискурси з превалюванням емоції, обов'язково потрібно керуватися такими відомостями про їхню специфіку: «Люди звертають увагу на те, що їм подобається або лякає; страхи тісно пов'язані з інстинктами; інтерес до інформації підвищується зі зростом ризику; позитивні емоції стимулюють, негативні призводять до уникання об'єкта, що їх викликає, очікування небезпеки при цьому підсилює пошук відповідної інформації» [8, 65]. Активізацію емоцій різного характеру в різножанрових рекламних дискурсах пояснюють їхньою комунікативною вагою, бо реципієнт не в змозі обробити великий обсяг інформації, з якими постійно стикається: «Що сильніше інформаційні перевантаження, то більше людський мозок орієнтований на емоційну експертизу інформації, яка звільнює свідомість від аналітичних розрахунків. Вибір можна робити несвідомо, ґрунтуючись виключно на емоційних перевагах, без участі розумової діяльності» [10, 40].

Вищезазначені формули описують дію рекламного впливу загалом, проте наявні формули, схеми, які застосовуються окремо для кожного виду реклами й визнаються такими, що підвищують впливовість рекламного повідомлення. Зокрема, сценарій «проблема – рішення», представлений на прикладі комерційної реклами дослідником А. С. Кармінім, поєднує позитивну та негативну стимуляції [3, 158]. У такому повідомленні не подається власне потреба потенційного споживача, яку має задовольнити рекламований товар, а міститься лише «натяк» на неї, тобто на цьому етапі формулюється проблема, яка може поставити під загрозу добробут, здоров'я, успіх тощо [3, 159]. Таким чином створюється негативний стимул, під впливом якого у покупця формується потреба в розв'язанні проблеми. Окресливши проблему (яка переважно є штучно створеною), реклама подальше миттєво пропонує засіб її вирішення: купити товар, чим створюється позитивний стимул, що підштовхує покупця до придбання рекламованого товару. Здебільшого така схема застосовується у рекламуванні ліків, предметів гігієни, миючих засобів та ін. Схематично сце-

нарий представляють так: *проблема – спосіб вирішення проблеми (рекламований товар) – описування ефекту – навіювання споживачеві впевненості* в тому, що рекомендований засіб вирішення проблеми діє ефективно [там само]. Отже, створена штучно проблема вирішується лише за допомогою рекламованого товару, а реципієнтові впроваджується у свідомість і підсвідомість ідея про власне наявність цієї проблеми та можливість її найоптимальнішого розв'язання.

В аспекті політичної реклами запропонована структурна модель лінгвістичної сугестивності рекламного слогану – NAR-структура, де N-елемент (негативний) вербалізує певний «негативно конотований» стан сугестанта, що потребує змінювання; A-елемент (від англ. «action» – «дія») вербалізує певну дію, яку сугестант повинен виконати для подолання «негативно конотованого» стану; R-елемент («позитивний») – вербалізує певний «позитивно конотований» стан сугестанта, у якому той буде перебувати після виконання певної дії, зазначеної у попередньому елементі структури [детальніше див. 5].

Для підвищення впливу соціальної реклами на цільову аудиторію вчені пропонують схему: *незадоволення – рішення проблеми – ідеальний результат*, зауважуючи, що «рекламне звернення, виконане в такому вигляді, спочатку має нагадати про проблему, гіперболізувати її, продемонструвавши негативні емоції. Наступний акцент ставиться на позитивні емоції, пов'язані з розв'язанням проблемної ситуації, або на очевидний «ідеальний» результат» [9, 88].

Можемо констатувати, що вищезазначені моделі майже тотожні та окреслюють лише один «сценарний» тип рекламних текстів. Грунтуючись на широкому масиві рекламних дискурсів, які функціонують у масовоінформаційному просторі, і спираючись на наявні рекламні формули впливу, а також враховуючи наслідки проведених експериментальних досліджень [6], можемо запропонувати узагальнені формули впливу, що максимально увиразнять сугестивне навантаження повідомлень комерційної, політичної та соціальної реклами, зважаючи на векторну скерованість навіювання, та вагомо розширять спектр впливових ефектів: 1) **інтенсифікація позитиву (позитивація):** $P \rightarrow P^2 \rightarrow P^3$; 2) **інтенсифікація негативу (негативація):** $Nv \rightarrow Nv^2 \rightarrow Nv^3$; 3) **зміна вектора емоційної скерованості (чи полюсу оцінки):** $Nv^2 \rightarrow N \rightarrow P$, де P – позитивація, Nv – негативація, N – нейтралізація.

1). **Інтенсифікація позитиву (позитивація):** $P \rightarrow P^2 \rightarrow P^3$. В аспекті позитивного скерування впливу рекламного дискурсу у всіх видах реклами (комерційній, політичній, соціальній) використовуються

лексеми з позитивним навантаженням, які містяться в семантиці, або ж набувають рис позитивності завдяки контекстуальному оточенню. Нагромаджуючи дискурс позитивною емотивною лексикою, можна інтенсифікувати позитивний вектор впливу, наприклад, у комерційній рекламі: *Майстер із пензлем. У взутті «Louis Vuitton» очевидні якість матеріалів, бездоганна обробка та ідеальні пропорції. Але інше помітити складніше: талант майстра, досконалість його елегантних рухів, які він незмінно повторює день у день. І останній штрих: шар темної фарби для захисту подошви та краси кожного Вашого кроку. «LOUIS VUITTON».* Застосовувані у комерційній рекламі позитивні лексеми *майстер, бездоганна, ідеальні, талант, елегантні, досконалість, краса* та ін. підкреслюють високу якість продукції, у політичній рекламі означена формула втілюється задля створення позитивного іміджу кандидата / партії, у соціальній – для пропагування моральної поведінки, патріотичних почуттів до міста, країни тощо.

2). Інтенсифікація негативу (негативація): $Nv \rightarrow Nv^2 \rightarrow Nv^3$. У рекламному дискурсі з негативним вектором скерування сприйняття використовуються відповідно негативна емотивна лексика, яка нагромаджуються в таких контекстах, і кожне наступне речення підсилює негативність попереднього. Така формула переважно застосовується в політичній рекламі з метою негативізації іміджу політичного конкурента, а також у соціальній рекламі, яка окрім пропагування високоморальних вчинків, має демонструвати й наслідки девіантної поведінки з метою формування відповідного емоційного ставлення до таких випадків як потужного складника сугестивного впливу, наприклад: *Мамо, чому я урод? У наркоманів не буває здорових дітей! Наявні лінгвістичні показники негативності урод, наркомани, не буває здорових дітей* викликають негативне ставлення реципієнта.

Отже, інтенсифікація позитиву чи негативу відбувається поетапно, де наступне речення з відповідно маркованими лексемами підсилює попереднє, максималізуючи впливові ефекти таких контекстів.

3). Формула зміни вектора емоційної скерованості (чи полюсу оцінки) $Nv \rightarrow N \rightarrow P$ має на меті негативний контекст замінити на позитивний. Тут спочатку подається негативна інформація (ланка Nv), яка має активувати негативні емоції (іноді – цілий спектр цих емоцій) для привернення уваги і створення більшої напруги. Далі ланка N (нейтралізація) – послаблення цієї напруги, але іноді ця ланка може бути й опущена. Ланка P (позитив) – позивні пропозиції, поради, які

викликають позитивні емоції через демонстрацію моральної поведінки або показі / заклику до певних дій, наприклад: *Указ царя Олексія про спалення українських книг. Указ царя Петра I про заборону друку книг українською мовою. Валувський циркуляр: «Української мови не було, немає і бути не може». Указ Миколи II про заборону української преси. Постанова пленуму ЦК про перехід українських шкіл на російську мову. Але українці зберегли рідну мову і вони захистять її сьогодні, адже мова – це запорука державності. Захисти мову! Збережи Україну! Українці – за НАШУ УКРАЇНУ! Політична партія «Наша Україна».* У цій політичній рекламі перша частина характеризується напругою, друга – містить позитивну інформацію. На думку І. Ю. Черепанової, повідомлення більш дієві, якщо не лише намагаються переконати людей у небезпечності й вірогідності небажаних наслідків, але й пропонувати ефективну стратегію захисту, побудовану на позитиві [див. 11, 442]. Таким чином, застосована у рекламних дискурсах емотивна лексика утворює семантичні комплекси з характерною позитивною / негативною оцінністю, які виступають вербальним керуванням людською поведінкою.

Отже, застосовуючи ті чи інші негативні / позитивні емоції, які актуалізуються в семантиці лексем або контекстуально, можна зпозитивовувати / знегативовувати вектор впливовості рекламного дискурсу, який викликає певний емоційний стан реципієнта, відповідний фон, що сприяє реакції на рекламне повідомлення, і як наслідок – придбання товару, голосування на виборах, наслідування моральної поведінки тощо. Перспективи вдосконалення різножанрових повідомлень реклами вбачаємо в подальших дослідженнях її сугестивного навантаження не лише на лексико-семантичному, а на інших мовних рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейян А. Реклама / А. Дейян ; пер. с франц. – М. : Сирин, 2002. – 144 с.
2. Іванченко Р. Г. Реклама : словник термінів / Р. Г. Іванченко. – К. : Патент, 1998. – 208 с.
3. Кармин А. С. Психология рекламы / А. С. Кармин. – СПб. : ДНК, 2004. – 512 с. – (Психология и культура).
4. Кеворков В. В. Реклама и паблик рилейшнз [Электронный ресурс] / В. В. Кеворков, С. В. Леонтьев. – Режим доступа : <http://cfin.ru/marketing/kevorkov-11.shtml>
5. Ковалевська А. В. Мета модель лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 /

- Анастасія Володимирівна Ковалевська. – Одеса, 2011. – 24 с.
6. Кутуза Н. В. Короткий асоціативний словник рекламних слоганів / Н. В. Кутуза, Т. Ю. Ковалевська. – Одеса : Астропринт, 2011. – 80 с.
 7. Песоцкий Е. А. Реклама и психология потребителя / Е. А. Песоцкий. – Ростов н/Д : Феникс, 2004. – 198 с. – (Серия «Психология бизнеса»).
 8. Рюмшина Л. И. Манипулятивные приёмы в рекламе: учеб. пособие / Л. И. Рюмшина. – М. : МарТ; Ростов н/Д : МарТ, 2004. – 240 с. – (Серия «Журналистика и реклама»).
 9. Социальная реклама / [Л. М. Дмитриева, Ю. С. Бернадская, Т. А. Костылева, С. С. Марочкина, Н. В. Ткаченко] ; под ред. И. Л. Дмитриевой. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 271 с.
 10. Ценёв В. В. Психология рекламы. Реклама, НЛП и 25 кадр / В. В. Ценёв. – СПб. : Речь, 2007.
 11. Черепанова И. Стрела времени. Направленная энергия мира / И. Черепанова. – М. : Профит Стайл, 2009. – 576 с.

УДК 81'255.4'373.4

Кушина Н.І.

ПОЕЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ПЕРЕКЛАДАХ ВІРИ РІЧ

У статті висвітлено перекладацьку діяльність однієї з найталановитіших сучасних перекладачів Віри Річ, спадщина якої дала можливість розширити межі англомовної україніани. Особливу увагу зосереджено на аналізі окремих перекладів творів Т. Шевченка, бо саме його поезія спонукала її вивчити українську мову й ознайомитися з українською історією та культурою.

Ключеві слова: Віра Річ, Тарас Шевченко, поезія, переклад, англомовна Шевченкіани.

Кушина Н.И. Поэзия Тараса Шевченко в переводах Вера Рич. В статье освещено переводческую деятельность одной из самых талантливых современных переводчиц Веры Рич, наследие которой позволило расширить границы англоязычной украиняны. Особое внимание сосредоточено на анализе отдельных переводов произведений Т. Шевченко, потому что именно его поэзия побудила ее выучить украинский язык и ознакомиться с украинской историей и культурой.

Ключевые слова: Вера Рич, Тарас Шевченко, поэзия, перевод, англоязычная Шевченкиана.

Kushyna Nadiya. Taras Shevchenko's poetry in Vera Rich's translations. The article elucidates Vera Rich's translation activity as one of the most talented modern popularizer of Taras Shevchenko in the Anglophone world whose heritage has enabled widening the Anglophone Ukrainiana boarderlines. A special attention is paid to her translation strategy of Shevchenko's works as it is Shevchenko's poetry that made her study Ukrainian and get acquainted with Ukrainian history and culture.

Key words: Vera Rich, Taras Shevchenko, poetry, translation, Anglophone Shevchenkiana.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Сучасна наука переконливо доводить, що час національних історій літератур, що оперують даними винятково внутрішнього розвитку, без виходу на світовий літературний процес, уже безповоротно минув. Тому-то найвизначніші письменники кожного народу належать водночас світовій літературі та людству. Для поетів, що пишуть мовами обмеженого користування, єдиний шлях до цього – переклад на найвищому художньому рівні.

Актуальність теми цієї розвідки зумовлена тим, що в Україні гостро відчувається необхідність осмислити входження українського художнього слова в англомовний світ. Обсяг нагромадженого на сьогодні фактичного матеріалу потребує узагальнення і системно-цілісного розгляду. Це підводить нас до необхідності вироблення загальних

критеріїв оцінювання перекладів та обґрунтування перекладацьких методів відомих перекладачів загалом та окремих майстрів, передусім таких, як Віра Річ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Англomовна україніана має двохсотлітню історію і налічує десятки імен перекладачів та сотні майстерних перекладів. Цікаво, що велика частка цих перекладачів – люди неукраїнського походження, для яких українська література стала своєрідним дивовижним відкриттям, захопивши їх на все життя. Серед них – англійська перекладачка Віра Річ, яка, без сумніву, належить до найобдарованіших перекладачів, що зробили чимало для збільшення резонансу української літератури у світі, її переклади творять цілу епоху в розбудові реалістичної традиції в англо-американській культурі та розвитку українсько-англійських культурних взаємин. Однак ця талановита перекладачка української літератури ще й далі залишається маловідомою в Україні, головню, через важку спадщину минулого.

Поетичний талант, наукові дослідження, широке коло інтересів Віри Річ, знайомство з культурою багатьох країн, громадська діяльність, висока ерудованість формують надійний ґрунт для її перекладацької діяльності. До популяризації її творчості великою мірою долучилися Р. Зорівчак, Д. Дроздовський, Г. Косів, Л. Коломієць та ін., які піднімають питання перекладацького методу Віри Річ і детально аналізують її творчий доробок у дисертаціях та окремих публікаціях.

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб осмислити основні риси перекладацького методу Віри Річ на різних рівнях, урахувуючи також прагматичний аспект рецепції перекладів Віри Річ поезії Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Віра Річ (насправді Faith Elizabeth Joan) (1936–2009) народилася і виховувалася в англійській родині. Хист до віршування прокинувся в неї рано: з десятирічного віку писала вірші, а з п'ятнадцятирічного – публікувала їх [5, 122]. Україніану Віри Річ започатковано понад півстоліття тому. Тоді молода перекладачка ще майже нічого не знала про Україну, але вирішила вивчити українську мову й ознайомитися з українською історією та культурою. І вже згодом вона не лише вивчала мову, використовуючи словник, поетичні збірники і т. п., а й, захоплюючись українством взагалі, відвідувала їх осередки, домівки, особливо коли від-

бувалися святкування, концерти, інші імпрези, і була вкрай здивована шанобливим ставленням українців до поезії, зокрема Шевченкової [12, 5]. Так розпочалася її перекладацька діяльність. Переклала навіть своє ім'я українською, увійшовши в літературу як Віра Річ.

1957 р. на сторінках англomовного лондонського журналу «Український вісник» вийшов друком переклад Віри Річ «Пролог» до поеми Івана Франка «Мойсей». Це був її дебют у відтворенні з української поезії. Переклад високо оцінили українські літератори в діаспорі, але аж на відзначення 40-річчя цієї події, вже в незалежній Україні, її нагородили премією імені Івана Франка [10, 250].

Після цього дебюту Віра Річ не розлучалася з українською поезією до кінця життя – як її дослідник, популяризатор, вірний і авторитетний перекладач. Ще 1961 року, коли весь культурний світ ушановував соту роковину українського пророка, у Лондоні вийшла перша книга вибраних творів Т. Шевченка у перекладі Віри Річ англійською мовою «*Song out of Darkness*» («Пісня з темряви»). Щоправда, вже були переклади кількох коротких віршів і до неї. Однак у її книзі вперше було охоплено аж 38 перекладів, що як з інтелектуального, так і з мистецького погляду були чи не найвидатнішим досягненням англійської перекладацької літератури.

1963 року у видавництві «Mitre Press» з'явилася книга Віри Річ «*Portents and Images*» («Сподівання і зображення»), де поруч з її власними оригінальними творами поміщено переклади з поезій Т. Шевченка, І. Франка та П. Филиповича, а також білоруських поетів. Уривок з перекладу Віри Річ «Кавказ» вибито на пам'ятнику Т. Шевченкові у Вашингтоні в США, що був відкритий 24 червня 1964 р.

Перекладацька діяльність Віри Річ у різні періоди оцінювалися неоднозначно. В енциклопедичній статті «Шевченківського словника» (Київ, 1977) у закид про «звуження ідейно-тематичного звучання творів» [14, Т. II, 168] вкладалося в обов'язкову тоді соцреалістичну риторику при оцінках українських і західноєвропейських письменників та перекладачів.

Проте це твердження суперечить висловлюванням англійських науковців на літературному вечорі з нагоди 40-річної співпраці Віри Річ із журналом «Український вісник», де акцентувалася увага на її подвижницькій праці. Це засвідчує і вельми похвальна оцінка її перекладацьких діянь. А в статті-некролозі від 2 січня 2010 р. в лондонській «Українській думці» було зазначено: «Віра була надзвичайно талановитим перекладачем. У нещодавньому інтерв'ю вона виражала

своє ставлення до перекладу, вказуючи на те, що перекладач мусить мати вроджений хист (талант від Бога, генетичну схильність), повинен тренувати свої мовні перекладацькі якості так, як атлети тренують м'язи перед тим, як виступити на Олімпійських іграх» [11]. Її перекладацький хист визнав Джеймс Дінрлі, лектор східноєвропейських студій у Лондонському університеті, зауваживши, «аби на такому високому мистецькому рівні перекладати поезію, треба мати Божий дар» [12, 5].

Попри перекладацьку діяльність Віра Річ друкувалася в «Українській думці», «Шляху перемоги», у вже згаданому «Українському віснику» та в багатьох англomовних журналах і часописах, зокрема і в «The Nature», «The Times», «Index on Censorship», «The Tablet», «The New Scientist» та інші. А ще через багато років видавала і редагувала журнал «Manifold» [2, 26]. Вона писала про події в Україні, про дисидентів і їх переслідування в советських гулагах, казематах і «психушках», про чорнобильську аварію і т. п.; і ця журналістська діяльність тривала все її життя. Віра Річ розповідала про важливі секретні завдання, пов'язані з пошуками інформації, була справжнім «спецом» у цьому. Її еталоном була журналістика: вона вірила, що зможе досягти свого ідеалу етики саме в цій царині.

Коли Україна стала самостійною, Віра Річ одною з перших відвідала Україну, передусім Канів. Зачарована сотнями шанувальників, вона під пам'ятником Т. Шевченка написала вірш, що возносив його до невідомих досі висот в англomовній літературі.

Не оминула вона й Дрогобиччину. Нам випала надзвичайно приємна нагода на сам Великдень 24 квітня 2006 року святкувати її 70-річчя біля дуба, де І. Франко писав своє оповідання «Олівець», а біля Франкової садиби слухати переклад англійською мовою його чудового опису Великодня 1848 р. У цей Богом благословенний день яскравіше поставала титанічна праця Каменяра, і цікавішими виглядали скульптурні композиції на його стежині, прекрасно змальовані нашим Золотоустом Миколою Геретою.

Та після важкої операції Віра Річ ледве ступала у супроводі наших доцентів і з болем піднімалася у маршрутку. Попри це вже в Світлий понеділок поїхала вона в Чорнобиль, щоб розділити наше горе 20-річної трагедії.

Нагородження Орденом княгині Ольги III ступеня 2007 р. британська сподвижниця сприйняла з великим зворушенням, назвавши цей факт «вершинною подією» в її житті. До цієї події долучилася

поява чудового видання вибраних поезій Т. Шевченка в перекладі Віри Річ (Шевченко Т. Вибрана поезія. Живопис. Графіка. – К.: Мистецтво, 2007. – 607 с). Книга вміщує 92 віршові твори поета, 39 із них перекладено англійською мовою вперше. У раніше зроблені переклади майстриня внесла чимало вдосконалень («Думка» («Тече вода в синє море...»), «Тарасова ніч», «Розрита могила», «Чигрине, Чигрине...» та ін.). Також вона переклала передмову І. Дзюби до цього видання [6]. Позитивним є й те, що книжка двомовна, де поряд із перекладами розміщені оригінали. Це розширює контекст інтерпретаційних можливостей для читача – як англомовного, так і україномовного. Адже зіткнення двох культур відкриває повніший доступ до прихованих смислів, непомітних при звичайному прочитанні текстів в оригіналі [9].

Попри підупале здоров'я і невиліковну недугу Віра Річ продовжувала виступати як лектор, викликаючи значне зацікавлення серед студентів. Невблаганна смерть застала її в процесі титанічно-амбітної праці. Вона прагнула завершити переклади англійською мовою всіх поетичних творів Кобзаря до березня 2011 р. (до 150-річчя його смерті). Левову частку цієї праці вже було зроблено [12, 5]. Віра Річ не вмila відпочивати. Це був марафон зі смертю, і лише праця давала можливість вижити духовно. «Її енергетика могла б рушити електрику в дротах... Справді, навіть у найтяжчі хвилини хвороби, коли тіло ревіло втому, свідомість цієї людини ні на мить не казала собі: я хвора, я втомилась, я прагну спокою», – пише у своїх спогадах Д. Дроздовський [3, 230].

Усе життя Віра Річ працювала як несамовита. Вона могла двадцять років працювати над перекладом «Заповіту» Т. Шевченка, доки всі слова не стануть у потрібному порядку. Вона не спішила, а відчувала «великий час», у якому живе кожний великий твір [3, 230]. Вона жила своєю Україною, в якій був Т. Шевченко.

Її переклади вражають точністю та художньо-метафоричною майстерністю. Вона знайшла свій «золотий перетин» форми та змісту в перекладах. Віра Річ володіла дивовижною поетичною обдарованістю. Лише невелика кількість людей розуміла, яку величезну вагу мала її діяльність [1, 10]. Коли думка спинялася над невідомим словом із художнього космосу Т. Шевченка, вона бралася за І. Франка. Віра Річ не знала такого поняття, як втома. Вона померла перекладаючи. Її переклади – не лише репрезент української ментальності для англо-

мовного перекладача, а й спроба національного українського самопізнання [1, 10].

Д. Дроздовський точно відзначив: «Віра Річ – це маленький гігант. «Маленький» у вимірі фізичному. Гігант – у вимірі духовному. Ця людина, перекладаючи українську літературу в діапазоні від Шевченка до Стуса, витворила самобутню «англійську Україну», зрештою, європейську Україну» [4]. Її «англійська Україна» включає понад 50 українських авторів. Окрім найулюбленіших перекладів Шевченкової та Франкової поезії у перекладацькому доробку Віри Річ – твори українських поетів XVII–XIX ст. – вірші І. Мазепи, М. Шашкевича, Лесі Українки, а також новітня українська поезія – твори Є. Плужника, П. Филиповича, В. Стуса, М. Зерова, Л. Костенко, Є. Гуцала, М. Ореста, Г. Кочура, А. Содомори та ін.

Віра Річ протиставляла свій метод загальноприйнятому і дотримувалася засад реалістичного перекладу. Настанова перекладачки спрямована на максимальний переклад, у якому визнається один дійсний центр – оригінал, при одночасному визнанні творчого характеру перекладу. Стосовно цільової мови – це повне використання її нормативних засобів і можливостей, щодо бажаної мети – прагнення досягнути об'єктивної межі перекладності. Ця настанова визначає послідовність перекладацького процесу, де перший етап становить прочитання – віднайдення та увиразнення духовної парадигми буття твору у часово-просторовій тяглоті, осягнення мелодики першотвору та робота з додатковими джерелами [8, 9]. Відзначимо гнучкість методу Віри Річ, що є свідченням її поетичного таланту..

Г. Косів виявила основні типові контексти виходу перекладу Віри Річ за межі інтерпретаційних ресурсів оригіналу при незмінній перекладацькій настанові, відповідно до соціокультурних чинників та концептуальної картини світу перекладача: релігійні, культурні/міфологічні, аксіологічні. Відтворення реалій у перекладі Віри Річ ґрунтується на культурознавчих дослідженнях. Це зумовлює домінування методів, що враховують прагматичний аспект значення: гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, уподібнення, транспозиція на конотативному рівні та ін., напр.: «Чурек і сакля» – «Bannock and croft». Тут конотативне значення оригіналу відтворено методом уподібнення за допомогою лексем, узятих із шотландського діалекту. При перекладі структурно-конотативних реалій: а саме суфіксів зменшуваності, переважає метод контекстуально-функціональної компенсації, напр.: «Сонечко вставало» – «The bright

sun was rising». Бачимо, що перекладачка вдається до конкретизатора, вираженого епітетом.

Відтворення стилістичних фігур оригіналу: повтору, паралельних конструкцій, інверсій у її перекладах характеризується високим ступенем адекватності, напр.:

*Минають дні, минають ночі,
Минає літо. Шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить,
і все заснуло* [16, 271]

*Days are passing, nights are passing,
Summer passes, yellow leaves
Rustle, sight dims, and thought, grown
drowsy,
Is slumbering, heart falls asleep;
All is asleep* [15, 62]

У перекладі влучно відтворено словесний, морфемний та звуковий повтор. Відтворення звукового повтору шляхом міжмовного ізовокалізму нерідко простежується в інтерпретаціях Віри Річ та вирізняє її з-поміж інших перекладачів. З огляду на відмінність традицій, для передачі інверсії перекладачка послуговується не лише прямим відповідником, а й методом компенсації, а також зрідка опускає цю фігуру.

Г. Косів вважає, що переклад творів, особливо складних у структурному плані, демонструє гнучкість методу В. Річ, яка виявляється і при передачі творів, що належать до різних літературних традицій [8, 11].

Найкраще про перекладача можуть розповісти його переклади. Найбільш вдалі, на нашу думку, є її інтерпретації поезій «Сонце заходить, гори чорніють», «Думи мої, думи мої...», «Заповіт», «Реве та стогне Дніпр широкий...». Саме тому ці поезії обрано для аналізу.

Стиль характеризується не лише тим, що в ньому є, але й тим, чого в ньому немає. Це важливо при перекладі поезій Т. Шевченка, де художня виразність досягається геніальною ощадливістю, стислістю вислову, розмовною органічністю й плавністю інтонації. Саме ця небогатослівність, «випрозорення» найосновнішого робить його стиль навдивовижу легким і природним, і тим самим надзвичайно складним для перекладу [7, 20]. На думку О. Фінкеля, який детально дослідив російськомовні переклади Шевченкового «Заповіту», «вартість будь-якого поетичного перекладу визначається ступенем наближення його до повноти змісту, що виявляється у відтворенні лексики, семантики, образності емоційного тону; ступенем збереження ритміко-інтонаційних особливостей та ступенем відтворення звукового оформлення (метр, римування, звукопис)» [13, 411].

Перераховані компоненти поетичного твору є єдиною системою і скеровані на виявлення змісту і їх неможливо абсолютно рівноцінно відтворити у перекладі. У кожного перекладача своє «розуміння всіх зв'язків між компонентами художнього твору і ролі їх у виявленні всієї глибини змісту» [13, 411].

Поетичну обдарованість виявила Віра Річ при перекладі вірша «Ре́ве та сто́гне Дні́пр широ́кий...». Вона осягнула своєрідність художньої манери Шевченка-лірика, передала гами емоційних тонів оригіналу, зберігши при цьому змістовну точність, стилістичні та естетичні функції й ритмічну структуру першотвору.

<i>Ре́ве та сто́гне Дні́пр широ́кий,</i>	<i>Roaring and groaning rolls the Dnipro,</i>
<i>Серди́тий віте́р завива</i>	<i>And angry wind howls through the night,</i>
<i>До́долу ве́рби гне́ висо́кі,</i>	<i>Bowing and bending the high willows,</i>
<i>Го́рами хви́лю підійма́...</i> [17, 3]	<i>And raising waves to mountain heights</i> [15, 73]

Особливо високої поетичної майстерності досягла Віра Річ при перекладі «Заповіту». Вона зберегла своєрідність художньої та інтонаційної манери поета при передачі особистих роздумів та полум'яних закликів до боротьби за волю. Вона майстерно відтворила багатство змісту та своєрідність стилю й динамічно-мінливу ритміку твору, а також постійні переходи від одного розміру до іншого, зумовлені бажанням автора якомога точніше передати власну думку, почуття та настрої. Порівн.:

<i>Як умру, то поховайте</i>	<i>When I die, then make my grave</i>
<i>Мене на могилі</i>	<i>Make my grave there – and arise,</i>
<i>Серед степу широкого</i>	<i>High on an ancient mound,</i>
<i>На Вкраїні милій...</i>	<i>In steppeland without bounds.</i>
<i>Поховайте та вставайте,</i>	<i>In my own beloved Ukraine,</i>
<i>Кайдани порвіте</i>	<i>Sundering your chains,</i>
<i>І вражою злою кров'ю</i>	<i>Bless your freedom with the blood</i>
<i>Волю окропіте...</i> [16, 274].	<i>Of foemen's evil veins!</i> [15, 321].

Для відтворення лексеми *окропіте* перекладачка віднайшла в англійському глобальному вертикальному контексті поняття, що символізувало б духовне очищення [10, 253] і зупинилася на лексемі «bletsian», що прийшла в англійську мову 1500 років тому з мови германських племен. Згодом це поганське слово піддалося християнізації і трансформувалося в «bless», що добре слугує їй.

У процесі перекладі стильових особливостей вірша «Думи мої, думи мої...» перекладачка прагнула зберегти образність поетичної мови Т. Шевченка, її емоційну насиченість. Вона підбирала відповід-

ні епітети, повтори, порівняння, мовностилістичні паралелі, що відтворювали б загальну будову поетичного твору і не суперечили узусу англійської лексики. І знову ж таки Віра Річ досягла повної змістовної адекватності у перекладі пісні й показала, що інтонаційна будова творчості Т. Шевченка може жити в новому мовному середовищі.

<i>Думи мої, думи мої,</i>	<i>O my thoughts, my heartfelt thoughts,</i>
<i>Лихо мені з вами!</i>	<i>I am troubled for you!</i>
<i>Нащо стали на папері</i>	<i>Why have you ranged yourselves on paper</i>
<i>Сумними рядами?.. [17, Т. 1, 124].</i>	<i>In your ranks of sorrow?.. [18, 8].</i>

Як чуттєва перекладачка Віра Річ намагалася максимально точно відтворити ритмомелодику художньої мови поета і передати зміст твору «Сонце заходить, гори чорніють». Її переклад звучить природно, легко, безпосередньо і дає достовірне уявлення про оригінал. Він поетично виразний, позначений високим ступенем точності відтворення образної чуттєвої картини літературної мініатюри. Перекладачка також точно відтворила музичну структуру оригіналу, не зруйнувала мелодії, а гармонійно поєднала з нею поетичну природу оригіналу й талановито відтворила його англійською мовою. І тут їй вдалося передати багатство Шевченкової поезії. Порівн.:

<i>Сонце заходить, гори чорніють,</i>	<i>The sun sets, and dark the mountains become,</i>
<i>Пташечка тихне, поле німіє,</i>	<i>The little bird hushes, the plain has grown dumb,</i>
<i>Радіють люде, що одпочинуть,</i>	<i>The people rejoice that slumber is nearing,</i>
<i>А я дивлюся... і серцем лину</i>	<i>And I look: and I fly with my heart in my</i>
<i>В темний садочок на Україну</i>	<i>dreaming</i>
<i>[17, Т. 2, 35].</i>	<i>To a dark orchard in far Ukraine [15, 353].</i>

Висновки. Усі йдемо ми до Тараса. Віра Річ, як видно з аналізу її перекладацької лабораторії, також упродовж усієї своєї творчості намагалася якнайближче підійти до нашого Кобзаря, і вона це, безумовно, зробила. Їй, як нікому іншому з англійських перекладачів, вдалося відтворити потужну енергетику Шевченкового слова, силу його емоційної напруги, особливу поетичну форму його віршів, що перевищувала форму народної поезії і досягла високого рівня словесно-образної виразності. Не будучи за походженням українкою, Віра Річ стала українкою за духом і тому змогла відтворити у перекладі світоглядні, естетичні й метафізичні особливості Шевченкового генія, допомогла англійському читачу відчувати та сприйняти емоційну потугу Шевченкового слова.

Перспективу цієї праці вбачаємо у тому, що творчий доробок Віри Річ потребує більш досконалого вивчення і активнішої популяризації як вищій, так і в середній школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Букет Є. Духовна онука Шевченка спочила в Каневі // Слово Просвіти. – 2011. – Ч. 16. – 26–27 квіт. – С. 10.
2. Дроздовський Д. Віра Річ: «Переклад для мене, наче дзеркало...» // Слово Просвіти. – Ч. 45(318). – 2005. – 10–16 лист. – С. 26.
3. Дроздовський Д. Віра Річ: ...in Мемогіам: до дня пам'яті перекладачки української літератури, члена Міжнародної ради журналу «Всесвіт» // Всесвіт: Журнал іноземної літератури. – К. : Видав. дім «Всесвіт», 2010. – № 1/2. – С. 227–231.
4. Дроздовський Д. Повернення Віри Річ [Електронний ресурс] // День: Щотижнева Всеукраїнська газета. – 2011. – № 76–77. – 29 квіт. – Режим доступу до газ.: <http://www.day.kiev.ua/209192>
5. Зорівчак Р. П. Перекладацький доробок Віри Річ // Визвольний шлях. – 1998. – Кн. 10. – С. 122–127.
6. Зорівчак Р. Українське слово в англomовному світі достойно репрезентувала англійка за національністю Віра Річ [Електронний ресурс] // Українська літературна газета. – 2010. – № 17(23). – 20 серп. – Режим доступу до газ.: <http://www.litgazeta.com.ua/node/903>
7. Коломієць Л. «Садок вишневий коло хати...» Тараса Шевченка у новому перекладі Віри Річ // Наукові записки. – Серія: філологічні науки. – Вип. 89 (1). – С. 20–25.
8. Косів Г. М. Перекладацький метод Віри Річ як інтерпретатора художньої літератури: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 «Перекладознавство»; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 19 с.
9. Косів Г. Посол української культури [Електронний ресурс] // Український тиждень. – Режим доступу до журн.: <http://www.ut.net.ua/art/168/0/3657/>
10. Косів Г. М. Творча особистість перекладача (штрихи до портрета Віри Річ) // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – Київ: Прайм-М, 2002. – С. 249–256.
11. Лесів М. Пам'яті Віри Річ (1936-2009) [Електронний ресурс] // Наше слово. – № 9. – 28 лютого 2010. – Режим доступу до газ.: <http://nslowo.pl/content/view/920/100/>
12. Томків В. Британка Віра Річ боролася за українців // Літературна Україна – 2010. – 10 трав. – С. 5.
13. Фінкель О. М. «Заповіт» Т. Г. Шевченка в російських перекладах // Черноватий Л. М., Карабан В. І., Подміногін В. О. та ін. О. М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства: зб. вибр. пр. – Вінниця: Нова книга, 2007. – С. 408–424.
14. Шевченківський словник / відп. ред. Є. П. Кирилюк: у 2-х т. – Т. II. – К. : Гол. ред. укр. рад. енциклопедії, 1977. – 412 с.

15. Шевченко Т. Вибрана поезія. Живопис. Графіка / упор. С. Гальченко; авт. вступ. ст. І. Дзюба; пер. англ. мовою творів Т. Шевченка Віри Річ. – К. : Мистецтво, 2007. – 607 с.
16. Шевченко Т. Кобзар. – Київ: Держ. вид-во худ. літератури, 1964. – 615 с.
17. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Редкол. Є.П. Кирилюк (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1989.
18. Shevchenko T. Song out of Darkness. Selected Poems / Tr. from Ukrainian by Vera Rich with preface by Paul Selver, a critical essay by W. K. Matthews, introduction and notes by V. Swoboda. – London: The Mitre Press, 1961. – 128 p.

УДК 811.111342

Ладиженська С.Ю.

МОДИФІКАЦІЯ ГОЛОСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЗВ'ЯЗНОМУ МОВЛЕННІ

Дослідження присвячено аналізу модифікації сегментних одиниць – голосних – в англійському зв'язному мовленні. Доведено, що на характер зв'язку голосних впливає тип голосних, які входять до сполучення, та характер дикторської реалізації.

Ключові слова: модифікація, голосні, характер зв'язку, дикторська реалізація.

Ладыженская С.Ю. Модификация гласных английского языка в связной речи. Исследование посвящено анализу модификации сегментных единиц – гласных – в английской связной речи. Доказано, что на характер связи гласных влияет тип гласных входящих в сочетание и характер дикторской реализации.

Ключевые слова: модификация, гласные, характер связи, дикторская реализация.

Ladigenskaya S.U. English vowels' modification in connected speech. The investigation deals with the analysis of vowel modifications in English connected speech. The conducted experiment made it possible to conclude that the type of vowel connection depends on the vowels itself and the character of announcer's realization.

Keywords: modification, vowels, type of connection, announcer's realization.

Дослідження присвячено вивченню модифікацій сегментних одиниць усередині однієї підсистеми (рівня), тобто взаємовпливу одиниць тієї ж підсистеми. Зокрема, досліджується внутрішньорівневе варіювання голосних в англійській мові. Кількісні модифікації голосних давно є предметом спеціального розгляду лінгвістів [Златоустова [3, 14]; Потапова [4, 33]; Стериополо [5, 67]; Егорова [1, 15]; Деркач [2, 13]; Шарандаченко [6,11]].

Актуальність дослідження визначається тим, що його об'єкт – поєднання однопорядкових елементів у мовленнєвому ланцюзі – дозволяє повніше розкрити механізми процесів коартикуляції, яка складає один з найбільш суттєвих аспектів мовленнєвиробництва.

Мета даного дослідження – виявлення модифікацій елементів міжслівних вокалічних сполучень, значимих для здійснення ними делімітативної функції, що проявляється в розмежуванні мовленнєвих одиниць різного ступеня зв'язності. **Об'єктом** вивчення є двоскладові сполучення монофтонгів на міжслівних стиках: усередині акцентної одиниці, між акцентними одиницями та між синтагмами.

Експериментальний матеріал склали розповідні фрази, в яких досліджувані вокалічні сполучення були поміщені в ідентичний складовий контекст з метою нівелювання коартикуляційних модифікацій під впливом попереднього та наступного приголосного.

Для дослідження модифікацій стикових алофонів голосних ми вирішили за доцільне об'єднати аналізовані сполучення в групи, враховуючи фактор наголошеності та поділ голосних на довгі/короткі, таким чином отримав 9 груп сполучень у залежності від типу голосних, або 44 сполучення.

Таблиця 1

Можливі комбінації елементів вокалічних сполучень

Г ₂	КУ	КБ	ДУ	ДБ
Г ₁				
КУ	-	-	-	-
КБ	+	+	+	+
ДУ	+	+	+	+
ДБ	+	+	+	+

ДУ – довгий наголошений;

ДБ – довгий ненаголошений

КУ – короткий наголошений

КБ – короткий ненаголошений

Для досягнення мети дослідження необхідно було вирішити наступні **завдання**:

- проаналізувати фонетичні властивості досліджуваного голосного;

- позиції голосного в сполученні (словокінцевий/словопочатковий);

Основним методом дослідження в даній роботі є аудитивний аналіз, який складався з кількох етапів.

Результати аудитивного аналізу.

На першому етапі аудитивного аналізу, експериментальний матеріал надавався викладачам фонетики англійської мови, які мають досвід слухового аналізу. Їм було запропоновано провести інтонаційну розмітку записаних на феромагнітну плівку фраз і вказати межі акцентних одиниць. Крім того, в завдання аудиторів входила оцінка темпу дикторських реалізацій. Аудиторам-фонетистам також пропонувало-

ся вказати, до якого типу стику – внутрішньоакцентно-му/міжакцентному/міжсинтагменому – відносяться реалізації аналізованих вокалічних сполучень.

Наступні етапи аудитивного аналізу проводились із залученням носіїв англійської мови. Основна мета, поставлена перед аудиторамі-інформантами, полягала в диференціації та ідентифікації ієрархічно різних типів вокалічного стику. Носіям мови на всіх етапах слухового аналізу надавались відсегментовані відрізки досліджуваних експериментальних фраз – суміжні слова з різним ступенем зв'язності стикових голосних. Обробка експериментального матеріалу на сегментаторі була проведена з тим, щоб усунути можливість граматичної або смислової корекції при сприйнятті, оскільки нас цікавила перцептивна ідентифікація вокалічного стику з опорою на інформацію фонетичного рівня мови. Аудиторам пропонувалось віднести надані мовленнєві відрізки до того чи іншого виду стику, виходячи зі ступеня зв'язності стикових компонентів. Для того, щоб зняти можливі труднощі під час аналізу, з інформантами була проведена попередня робота, і вони були відповідним чином підготовлені до виконання поставлених перед ними завдань. Свого роду тренувальний експеримент ґрунтувався на аналогічних прикладах вокалічних сполучень, які не зазнавали подальшого інструментального вивчення. Як еталонні орієнтири різних типів стику були відібрані найбільш яскраві приклади, які інтерпретуються однозначно, що полегшувало прийняття самостійних рішень при виконанні завдань. Обробка даних першого етапу аудитивного аналізу, який полягав у визначенні тотожності/нетотожності наданих у парах відсегментованих мовленнєвих відрізків, дозволив виявити деякі закономірності у сприйнятті досліджуваних сполучень при зміні характеру стикової позиції. Пари, що надавалися аудиторам, включали вокалічні сполучення в опозиціях: ВА (внутрішньоакцентний стик)/МА (міжакцентний стик); МА (міжакцентний стик)/МС (міжсинтагменний стик); ВА (внутрішньоакцентний стик)/МС (міжсинтагменний стик). З аналізу перцептивних рішень інформантів випливає, що за ступенем зв'язності стикових елементів максимально контрастують внутрішньоакцентна та міжсинтагмена позиції. Цей висновок підтверджується стовідсотковою диференціацією мовленнєвих відрізків даної опозиції всіма аудиторамі. Слід зазначити, що протиставлення стикових позицій ВА (внутрішньоакцентний стик) та МС (міжсинтагменний стик) не викликала сумнівів у інформантів навіть після одноразового показу. В той же час найбільш

ший відсоток помилкового ототожнення стимулів, що надавалися, зафіксований у парах, в яких протиставляються внутрішньоакцентна та міжакцентна реалізації досліджуваних вокалічних сполучень. У результаті аналізу виявлена залежність сприйняття вокалічних комплексів від наголошеності/ненаголошеності другого елемента сполучення (табл. 2).

Таблиця 2

Диференціація типу стику при сприйнятті (%)

Пред'являема Опозиція Тип сполучення	ВА≠МА	МА≠МС	ВА≠МС
КНе/КН	68,2	90,9	100
КНе/КНе	54,7	97,4	100
КНе/ДН	75,5	89,6	100
ДНе/КН	86,5	92,4	100
ДНе/КНе	73,6	98,2	100
ДНе/ДН	88,3	88,3	100
ДН/КН	-	100	-
ДН/КНе	-	100	-
ДН/ДН	-	100	-
	74,5	95,2	100

ДН – довгий наголошений;

Дне – довгий ненаголошений;

КН – короткий наголошений;

КНе – короткий ненаголошений;

ВА – внутрішньоакцентний стик;

МА – міжакцентний стик;

МС – міжсинтагмений стик;

Як впливає з таблиці, максимальний відсоток неправильних відповідей (45,3%) зареєстрований в групі сполучень КНе (короткий ненаголошений) / КНе (короткий ненаголошений).

Досить високим відсотком правильних відповідей (79,6%) у вказаних позиціях характеризується розбіжність вокалічних сполучень, другим елементом яких є наголошена голосна. Вбачається імовірним, що правильному віднесенню наданих у парі мовленнєвих відрізків до різних за характером стику позиціям сприяє регулярно фіксований у позиції МА (міжакцентний стик) перед наголошеним голосним глотальний проривний.

З отриманих даних випливає, що на аудиторську оцінку тотожності/нетотожності стимулів в парі впливає характер дикторської реалізації. Зокрема, відсегментовані відрізки висловлювань у виконанні дикторів найбільш точно розпізнаються як нетотожні на стиках ВА (внутрішньоакцентний стик)/ МА (міжакцентний стик).

Дані експерименту свідчать про перцептивно суттєві розбіжності міжакцентного та міжсинтагменого стиків. Відсоток ототожнення мовленнєвих відрізків при парному пред'явленні досліджуваних типів стику відносно невисокий – 4,8%.

Як виявилось з аналізу помилкового ототожнення різних за типом стику мовленнєвих фрагментів, в багатьох випадках невірне перцептивне рішення провокував пришвидшений темп.

На наступному етапі аудитивного аналізу завдання інформантів полягало в тому, щоб оцінити ступінь зв'язності вокалічних компонентів стику за умовною шкалою. Досліджувані сполучення пред'являлися в парах та окремо. Причому аудитори були попереджені, що пари об'єднують нетотожні мовленнєві відрізки. Це завдання є більш складним, оскільки виходить за межі простої констатації розбіжностей досліджуваних сполучень.

На основі даних, отриманих при аналізі результатів цього етапу, можна зробити висновок, що більш точна ідентифікація типу зв'язку елементів сполучень здійснюється при парному пред'явленні відсегментованих відрізків (91,4%) у порівнянні з окремо показаними сполученнями (76,2%). Як і потрібно було очікувати, індекс «О», що означає відсутність зв'язку, був одногосно присвоєний міжсинтагменим реалізаціям вокалічних сполучень. Тісний зв'язок був зафіксований аудиторами в 87,4%) внутрішньоакцентного стику. Що стосується міжакцентного стику, то в більшості реалізацій (78,7%) зв'язок між компонентами досліджуваних вокалічних сполучень визначався як «середній» та в 21,3% – як «тісний».

З результатів даного етапу слухового аналізу випливає, що перцептивне рішення про тип стикових алофонів у позиції МА (міжакцентний стик) обумовлено, як вже зазначалося, типом голосних та характером дикторської реалізації. Найбільша розбіжність в аудиторських оцінках спостерігається при пред'явленні окремих вокалічних сполучень груп КНе (короткий ненаголошений)/ КНе (короткий ненаголошений), ДНе (довгий ненаголошений)/КНе (короткий ненаголошений), ДН (довгий наголошений)/ КНе (короткий ненаголошений)

(тобто сполучення, другим елементом яких є короткий ненаголошений голосний).

На наступному етапі аудитивного аналізу інформантам було запропоновано зарахувати відсегментовані вокалічні сполучення до тієї чи іншої фрази, з якої вони були вичленовані.

В нашому експерименті не виявлені неправильні рішення у випадку міжсинтагменої реалізації досліджуваних комплексів, яка характеризується максимальним відсотком розпізнавання за всіма типами сполучень. Ускладнення викликало розподіл за фразами сполучень в позиціях ВА (внутрішньоакцентний стик) та МА (міжакцентний стик). В цілому, однак, відсоток правильного віднесення стимулів до початкових фраз досить високий – 78,4%). Як впливає з результатів даного етапу аналізу, характер помилкових рішень аналогічний описаному вище.

На підставі результатів аудитивного аналізу вокалічних сполучень, можна зробити наступні **висновки**:

1. При перцептивній ідентифікації характеру стику провідна роль належить семантичному факторові. При усуненні смислової опори фонетична інформація на стику істотна та часто достатня для ідентифікації характеру зв'язку акцентних одиниць. Підтвердженням цьому служить висока імовірність диференціації та ідентифікації досліджуваних вокалічних сполучень (76,6%).

2. Абсолютне адекватне упізнання (100%) опозиції ВА (внутрішньоакцентний стик)/МС (міжсинтагменний стик) свідчить про полярне протиставлення даних типів стику на перцептивному рівні з точки зору ступеня зв'язності їх компонентів. Менш чітко фіксується розпізнавання внутрішньоакцентної та міжакцентної стикових позицій (74,5%).

3. Перцептивне рішення про тип зв'язку обумовленого типом голосних, що входять до сполучення, та характером дикторської реалізації.

4. При збільшенні темпу мовлення відсоток правильного розпізнавання вокалічних стиків знижується.

5. Додатковим маркером міжакцентного зв'язку можна розцінювати глотальний проривний, який досить регулярно фіксується перед наголошеними голосними в позиції МА (міжакцентний стик).

ЛІТЕРАТУРА

1. Егорова Л.Ф. Пространственно-временная организация английского вокализма: Автореф. дис. ... д-ра филолог. наук: 10.02.04 / Моск. гос. ин-т иностр. яз. – М., 1996. – 33 с. Деркач С.В. Фонетические свойства гласных в связной речи: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.04 / Амурский гос. ун-т. – Благовещенск, 1996. – 23 с.
2. Златоустова Л.В. Фонетические единицы русской речи. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 105 с.
3. Потапова Р.К. К типологии временной организации речи в германских языках // Вопросы языкознания / Академия наук СССР, ин-т языкознания; Гл. ред. Ф.П.Филин. – М., 1981. – № 1. – С. 39-40.
4. Стериополо Е.И. Система гласных и её реализация в речи: (Эксперим.-фонет. исслед. на материале нем. яз.): Автореф. дис.... д-ра филолог. наук: 10.02.04. – Санкт-Петербург, 1995. – 36 с.
5. Шарандаченко А.С. Варіативність вокалізму і консонантизму в американських засобах масової інформації: Автореф. дис. 10.02.04./ Одеський Національний ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса 2011. – 20 с.

ІНФОРМАЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШЕВЧЕНКОВОГО СЛОВА В ЖІНОЧІЙ ПРЕСІ

Стаття присвячена вивченню прагматики інформаційно-стилістичного змісту журнальних публікацій про постать та мовотворчість Тараса Шевченка. У зв'язку з цим представлено основні теми-мотиви його поезій, що використовувалися з ідеологічною метою і далі репрезентують константи національної ціннісної картини світу.

Ключові слова: медіастилістика, прагматонім, мотив мовотворчості, мова Т. Шевченка

Мамич М. В. Информационно-стилистический потенциал Шевченковского слова в женской прессе. Статья посвящена изучению прагматики информационно-стилистического содержания журнальных публикаций о личности и словесном творчестве Тараса Шевченко. В связи с этим представлены основные темы-мотивы его стихов, которые использовались с идеологической целью и дальше представляют константы национальной ценностной картины мира.

Ключевые слова: медиастилистика, прагматоним, мотив словесного творчества, язык Т. Шевченко.

Mamich M.V. Informational and stylistic potential of T.Shevchenko's works in women's media. The article is dedicated to studying the pragmatics of the content and style of magazines' articles about the personality and works of Taras Shevchenko. Main themes of his poems used with ideological purpose and made into national values constants are represented.

Keywords: mediastilistic, pragmatonim, microtopic, language of T. Shevchenko

Мова публіцистики – газетної, журнальної, радіо- та телекомунікації – утвердилася як об'єкт лінгвостилістики, історії мови, культури мови, соціальних комунікацій та інформаційних технологій, психо- та прагмалінгвістики. На нашу думку, на сьогодні утверджується ще один важливий підхід – медіастилістичний, пов'язаний зі становленням комунікативного трактування функціональної стилістики, вивченням закономірностей функціонування мови ЗМІ у зв'язку зі змістом, метою та ситуаціями спілкування. Сучасна медіастилістика в Україні – це напрямок, що розвивається на основі попередньої методології нормативно-стилістичного (С. Я. Єрмоленко, О. Д. Пономарів, Н. П. Шумарова, О. А. Сербенська, М. І. Яцимірська, О. А. Стишов, Л. В. Струганець, Б. М. Ажнюк, І. Стецюк, Ю. Єлісовенко та ін.), а також нових – комунікативно-стильового (О. В. Шаповал, Г. Мінчак, М. І. Навальна),

комунікативно-прагматичного (Ф. С. Бацевич, Т. Ю. Ковалевська, Г. О. Денискіна, О. І. Андрейченко, С. П. Бибик та ін.) аспектів.

Зокрема, комунікативно-прагматичний напрямок в медіастилістиці передбачає вивчення функцій мови ЗМІ в соціальних інститутах, які обслуговує українська літературна мова. Саме в цьому аспекті важливо враховувати, що сучасна стилістика жанрових різновидів ЗМІ диференційована залежно від ситуацій і соціальних, гендерних груп сприймачів інформації. Тому один із аспектів медіастилістики – вивчення прецедентних феноменів, що впливають на формування мовної свідомості, лінгвокультури поколінь мовців. Такою є мова Т. Шевченка.

Відомо, що в публіцистичному дискурсі України минулого століття велике значення мали газетно-журнальні видання, спрямовані на формування громадської думки, естетики світосприйняття й слововираження, загалом – ідеології соціальних відносин. Одним із таких важливих джерел був громадсько-політичний ілюстрований місячник «Радянська жінка», що виходив у Києві з 1920 року (з дев'яностих років під назвою «Жінка»). Важливо, що журнал мав великі накладі, так у 1973 році він становив 1,7 млн примірників.

Така орієнтація видання, звичайно, пов'язана з тим, що в його прагматиці була закладена чимала інформаційно-стилістична частка, пов'язана з часово маркованими онімами, певними лінгвокультуремами тих чи інших відрізків доби в історії спільноти, що створювали ціннісну картину світу, в якій «Людина» посідає центральне місце. Таким інформаційно-стилістичним потенціалом наповнене ім'я Тараса Григоровича Шевченка. Щороку третій випуск журналу містить певну інформацію про цю важливу постать в історії української культури, літератури, мови. Сама повторювана з року в рік номінація **Тарас Шевченко** набуває ознак прагматоніма, тобто знака культури з виразною внутрішньою формою, національного знака-символу, прецедентного феномена (пор.: Ю. Карауловим [5], Д. Гудковим [3], І. Захаренко [4], В. Красних [6], О. О. Селіванова [6; 7] й ін.).

Які соціокультурні цінності національного буття пов'язані з його ім'ям? На нашу думку, маємо вести мову про наскрізні теми-мотиви його словесної творчості, які виявляють не скільки світоглядну позицію Шевченка, але й служать опертям у процесах спрямування свідомості читачів у потрібне ідеологічне русло, бо цитати з його творів прагматично впливають на соціум специфічними контекстами [8].

Автори текстів-повідомлень про життєдіяльність виданого українського письменника, генія і пророка нації утримують інформаційно-стилістичний потенціал Шевченкового слова, актуалізуючи назви його творів – поем «Гайдамаки», «Лілея», «Русалка», «Іван Гус», «Кавказ», «Варнак», «Чернець», «Катерина», «І мертвим, і живим, і ненародженим», повістей «Близнець», «Княгиня», віршів «Садок вишневий коло хати...», «Росли у купочці, зросли...», «Барвінок цвів і зеленів», «Рече та стогне Дніпр широкий», «Заповіт», «Полякам», «Холодний яр», «Давидові псалми», «Маленькій Мар'яні», «Минають дні», «Три літа». При цьому дописувачі наголошують: *Це нам тільки здається, що знаємо про Тараса Григоровича все уже з шкільної лави.* «Рече та стогне Дніпр широкий», «Заповіт», «Катерина»... (Жінка, 1996, №3). Назви творів митця фактично є прагматонімами-алюзіями поетичного доробку. До речі, саме з цих творів і наводиться найбільше цитат.

Другий момент, на якому ґрунтується інформаційно-стилістичний потенціал Шевченкового слова, – теми-мотиви.

Один із ключових мотивів мовотворчості Т. Шевченка – **мотив домівки й саду**, втілений у поезії «Садок вишевий коло хати». Саме так називає свій образок М. Костенко і розгортає ідею цих відомих рядків як втілення батьківського, покровительного начала старого могутнього українства: «Це – знакова система сили, що йде від розуміння чоловічої відповідальності за окремішне сімейне гніздо рідного народу. Бачимо ж: і сіла, й повечеряла бідна родина, і спати полягали з дрібними дітьми. А проте чоловіка – батька й охоронця – в ній немає. Чи чумакує, чи вбито десь по царських війнах, чи на заробітках, чи помер. Плугатарі йдуть із поля до своїх сімей, а в цій свого плугатаря не ждуть... Вірш – символіка найвищого розуміння суті людської. Чоловік, мужчина, князь свого роду-племені говорить запеченими вустами Шевченка. Справді великодушне князівське дбання про малу – сімейну державу, в якій для чоловіка єдино надійна духовна опора. Це стогін душі окраденого одинака, приреченого на німування поза рідним краєм. Стиснуте до крику крізь скупку сльозу нерозтрачене чоловіче почуття. Ця поезія, як жодна інша потім, доводить абсолютну несхитність Шевченка, готовність його за рідне стояти до останнього подиху. Бо то є і його українська сутність» («Жінка», 2007, №3, с. 3). Рядки цієї рефлексії стають основою для розгортання зіставлень із сучасним моральним станом суспільства, сучасними «нашими» цінностями родинного буття. Отже,

президентний феномен – поезія «Садок вишневий коло хати...» – ідилічна ціннісна картина, якій протиставлені прагматичні оцінки з негативним експресивним наповненням – *безлад, незгода, беззаконня, байдужість, наркоманія, розбещеність, роспушта, пиятика*. Саме їх автор статті об'єднує в метафору *хрущі*, що гудуть над вишнями.

Рядки з відомих читачам жіночих журналів віршів Тараса Шевченка стають ключем до актуалізації ще одного важливого мотиву – **ставлення поета до материнства, матері Катерини Якимівни, рідних сестер Ярини та Марійки**. Для публікації обрано цитату з поезії «У нашій раї на землі» – *«І перед нею помолюсь...»*. Через цитати з шевченківських поезій постають позитивні оцінки самих жінок (*найсвятіше, найкраще слово мати, матері святої, матір добрую мою*). Так само й – опосередковані оцінки Кобзаря-сина та брата. *Трепетне, шанобливе ставлення до жінки, жінки-матері, прекрасні жіночі образи, гіркота втрати, хлоп'я омивало слізьми свою сирітську долю* – такі аксіологічно марковані слова та висловлення створюють прагматичний зміст оніма *Тарас Шевченко*.

В інших дописах до шевченківських днів в Україні використовуються цитати-алюзії з інтимної лірики про особисте драматичне життя поета. Отже, у жіночій періодиці окреслено й **мотив самотності**. Поет ідеалізує таке подружнє життя, що його передають формульні народнорозмовні сентенції на зразок *жити душею-серцем*, асоціація подружнього життя як дороги без сварок (*Так одружитися і йти, / Не сварячись в тяжкій дорозі*); натомість зневажені почуття в поета асоціюються з народнопісенним образом барвінка при дорозі (*Барвінок цвів і зеленів, / Слався, розстилався; / Та недосвіт перед-світом / В садочок укрався. / Потоптав веселі квіти, / Побив... Поморозив... / Шкода того барвіночка / Й недосвіта шкода!*).

Автор статті, цитуючи Шевченкові слова *Поставлю хату і кімнату, / Садок-райочок насажу*, нагадує читачам про **наскрізний мотив** його поетичної творчості – **хата**, в якій самотинник облаштовує свій рай і оберігає з усіх сил.

Мовотворчість Тараса Шевченка, як засвідчують матеріали жіночих часописів, була і залишається своєрідним соціально-політичним, громадсько-політичним аргументом. Один із них – **мотив трагізму історії, моральної відповідальності за події**, що підтверджує цитування з Шевченкової поеми «Гайдамаки». Журналіст нагадує, як Гонта звертається до синів: *Поцілуйте мене, діти: / Бо не я вбиваю, / А присвята. / І далі: / Де ви, людоїди? / Де ви*

поховались? / З'їли моїх діток – тяжко / мені жити! / ... Тяжко мені плакати! / Праведнії зорі! / Сховайтесь за хмару. / Я вас не займав.

В одному з дописів постає **мотив братання народів**: «Шевченкова творчість допомогла спустити тугу нап'яту струну взаємної недовіри поміж поляками й українцями. Програмою нових взаємин став його вірш «Полякам», де є слова: *Неситії ксьондзи, магнати / Нас порізнили, розвели, / А ми б і досі так жили. / Подай же руку козакові І серце чистеє подай! / І знову іменем Христовим / Ми оновим наш тихий рай.* Під час польського повстання 1863-1864 років цей вірш ходив по руках вихованців Кадетського корпусу, пробуджуючи дух братерства серед учорашніх ворогів, об'єднуючи їх під глибоко революційним за своїм змістовим наповненням гаслом» («Жінка», 1995, №3, с. 3).

Чимало дописів у журналах «Радянська жінка»/«Жінка», де **Шевченкове слово** концептуалізується як **скарб, святиня**, що пов'язано насамперед зі словесною творчістю. Так, метафора – вторинна номінація «діамант у слові» означає оздоблений коштовностями «Кобзар», який підготували і виготовили працівники Київського ювелірного заводу в 2012 році. Прагматичний зміст шевченківської соціально акцентованої афористики має нове сучасне сприйняття, про що нагадує зміст статті «Шевченко як скарб», як-от: *Що вони на світі / На те тільки, щоб панувать... / Бо невчене око / Загляне їм в саму душу / Глибоко! глибоко! / Дознаються небожата, / Чия на вас шкура, / Та й засядуть, і премудрих / Немудрі одурять!* У саму душу заглядав Поет не одному поколінню читачів «Кобзаря».

Ще один ідеологічний мотив шевченківських номерів – **словозброя**. В одній із публікацій про події часів Другої світової війни вміщено особисті переживання фронтовика від сприйняття цієї збірки: *«Радіо передавало новини з Москви, а я жадав почути Київ. Написав листа молодшому братові Євгену, щоб вислав якусь книжку про Україну, й незабаром одержав «Кобзар». Гарний вибір. Бо хто ж краще розкаже мені про Вкраїну? Почалася війна... У ранці з солдатськими пожитками носив я фронтовими шляхами й цю дорогу книжку [...] Не зоглядівсь, як поринув у той далекий, до щему рідний світ. Ніби там, надворі, обабіч окопів шумлять верби, шелестить очерет, хлюпоче вода... [...] в «Кобзарі» є поле, степ, сад, луки, а на них усе, що посіяне, посаджене, природою дане: жито, пшениця, вишні, яблуні,*

очерет, осока, лобода, щиріця, барвінок... Налічив понад півтори сотні таких образів. Цілий світ!» («Жінка», 1993, №3, с. 9). Таке значення Кобзарєвого слова було передбачене, оскільки « [...] у квітні 1942 року в Уфі стотисячним тиражем вийшов «Кобзар» з передмовою П. Г. Тичини. В ній читаємо: «В численних листах червоноармійців до наших редакцій, до Академії наук, – є одне прохання, що без кінця повторюється, прохання надіслати «Кобзар» Шевченка на фронт!» («Радянська жінка», 1975, №3, с.21). І не лише словесні образи, мотиви, близькі теми зігривали воїнів, але й ті слова, що утверджували силу духу народу. Тому як ідеологеми сприймалися Шевченкові слова: «...На оновленій землі Врага не буде супостата, / А буде син, і буде мати, / І будуть люди на землі».

Отже, у журнальній жіночій періодиці поєднано інформаційно-стилістичні та емоційно-стилістичні функції констант-мотивів ціннісної картини світу українців, у внутрішній формі яких акумульовано ідеологічну, соціокультурну прагматику Шевченкового слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудков Д. Б. Межкультурная коммуникация: проблемы обучения / Гудков Д. Б. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 120 с.
2. Захаренко И.В. Прецедентные высказывания и их функционирование в тексте / И. В. Захаренко // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. – М. : Филология, 1997. – С. 92-99.
3. Караулов Ю. М. Русский язык и языковая личность / Караулов Ю. М. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
4. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія / Красных В. В. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
5. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Селиванова Е. А. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
6. Селіванова О. О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови) [Електронний ресурс] / О. О. Селіванова // Режим доступу: <http://selivanova.net/ru/publications/>
7. Торчинський М. М. Відбиття у власних назвах мовної свідомості українського народу / М. М. Торчинський // Українське мовознавство : міжвідом. наук. зб. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. – Вип. 36. – С. 20-25.

УДК 811. 24/138.7

Матиенко А.В.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ КЛАССИЧЕСКОЙ РИТОРИКИ В СОВРЕМЕННЫХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИЗЫСКАНИЯХ

Статья посвящена исследованию влияния классической риторики на развитие современной лингвистической науки. Рассмотрение основных этапов речевого цикла, изложенных в античной риторике – инвенции, диспозиции, элокуции, позволило выявить предпосылки для возникновения и развития базовых лингвистических дисциплин.

Ключевые слова: классическая риторика, речевой цикл, инвенция, диспозиция, элокуция.

Матиенко А. В. Використання елементів класичної риторики в сучасних лінгвістичних студіях. Статтю присвячено дослідженню впливу класичної риторики на розвиток сучасної лінгвістичної науки. Розглянуто основні етапи мовленнєвого циклу, викладених в античній риторичі – інвенція, диспозиція, елокуція, що дозволило виявити передумови виникнення та розвитку базових лінгвістичних дисциплін.

Ключові слова: класична риторика, мовленнєвий цикл, інвенція, диспозиція, елокуція.

Matienko A.V. The Use of Classical Rhetoric Elements in Modern Linguistic Studies. The article focuses on the study of classical rhetoric influence on modern linguistics development. The scrutiny of the basic stages of the speech cycle, presented in the antique rhetoric, namely, invention, disposition, elocution allowed to reveal the premises for fundamental linguistic branches origin and development

Keywords: classical rhetoric, speech cycle, invention, disposition, elocution.

Риторика (др.-греч. ῥητορικὴ – «ораторское искусство» от ῥήτωρ – «оратор») – филологическая дисциплина, изучающая искусство речи, правила построения речи. Это одна из древнейших наук, зародившаяся более двух с половиной тысяч лет назад. Становлению риторики как науки способствовала «рефлексия» (от лат. *reflexio* – *оглядка на себя*), «которая позволила выделить и осознать ее (риторику) как таковую на фоне простой аккумуляции эмпирических сведений» [1, 8].

За свою многолетнюю историю риторика претерпевала различные изменения, знала периоды расцвета и забвения. На каждом этапе своего развития она по-разному осмысливалась обществом, поэтому ей было дано множество определений, которые можно разделить на три основные группы. Первая группа определяет риторику как науку убеждать и восходит к Аристотелю; вторая, основывающаяся на работах Цицерона и Квинтилиана, считает риторику наукой о красно-

речии (или даже искусством красноречия); третья, получившая распространение в эпоху Возрождения, трактует риторику как искусство украшения речи.

В последнее время, пережив этапы пренебрежительного и даже негативного к себе отношения, риторика вновь становится объектом исследования лингвистики, социолингвистики и психологии.

На наш взгляд, существуют две основные причины возрождения интереса к риторике. Во-первых, все большую актуальность приобретают проблемы речевого воздействия адресанта на адресата (в особенности на массовую аудиторию). В настоящее время теория речевого воздействия даже «стремится к приобретению статуса отдельной лингвистической науки» [7,431], чему способствует и необычайная популярность относительно нового междисциплинарного направления оптимизации коммуникативных процессов и коммуникативного воздействия – нейролингвистическое программирование.

Во-вторых, все более тревожной становится тенденция снижения уровня культуры речевого взаимодействия. Это явление даже получило свои дефиниции в разных языках – *the decline of speech* (англ.) и *la decadence de la langue* (фр.). В современных лингвистических работах отмечаются «обюрокрачивание» языка, снижение разнообразия лексики в языке средств массовой информации, проникновение криминальной, жаргонной лексики в публичную речь [5, 47].

Целью настоящей статьи является исследование влияния классической риторики на развитие современной лингвистической науки. Для достижения поставленной цели в задачи исследования входило подробное рассмотрение каждого из пяти этапов пятичастного канона речевого цикла, которые послужили основой для возникновения и развития лингвистических дисциплин.

Как уже упоминалось выше, существует множество определений понятия риторика. Объяснение этому кроется в истоках развития риторики, к которым мы и обратимся.

Первые упоминания о риторике мы находим в V-IV вв. до Р.Х. у древних греков. В этот период в древней Греции возникают школы ораторского мастерства. Появляются первые теоретики науки о красноречии – Горгий, Исократ, Трасимах. Научное обоснование ораторскому искусству как особому виду человеческой деятельности, позволяющему управлять поведением людей в обществе, дал Аристотель. В своей работе «Риторика», написанной в 335 году до Р.Х., Аристотель определил риторику как науку «о способности находить

возможные способы убеждения относительно каждого данного предмета» [3,17]. Таким образом, ключевым понятием древнегреческой риторики был концепт убеждения. В основу теории Аристотеля было положено описание процесса речевого общения как системы, включающей в себя три основных элемента: оратор – публичная речь – аудитория. Изучение каждого из элементов и их взаимодействия и составляет классическую теорию ораторской речи.

По мнению Аристотеля, убеждение возникает в результате благоприятного взаимодействия характеристик говорящего (оратора), слушателей (их эмоционального состояния) и качеств самой речи. «Доказательство достигается с помощью нравственного характера говорящего в том случае, когда речь произносится так, что внушает доверие к человеку, ее произносящему, ... и это должно быть не следствием ранее сложившегося убеждения, что говорящий обладает известными нравственными качествами, но следствием самой речи... Доказательство находится в зависимости от самих слушателей, когда последние приходят в возбуждение под влиянием речи... Наконец, самая речь убеждает нас в том случае, когда оратор выводит действительную или кажущуюся истину из доводов, которые оказываются в наличности для каждого данного вопроса» [2, 19-20].

Большого расцвета ораторское искусство достигло и в другом государстве древнего мира – Римской республике. Основателями римской риторики считаются выдающийся политический деятель и оратор Марк Туллий Цицерон (106-43 гг. до Р.Х.) и ритор и преподаватель красноречия Марк Фабий Квинтилиан (35-95 гг.). В системе римского тривия (от лат. *trivium* – букв. трехдорожье, трехпутье – цикл так называемых «свободных искусств», включавших грамматику, риторику и логику) риторика была помещена между логикой, задача которой – говорить истину (*vere dicere*), и грамматикой, задача которой – говорить правильно (*recte dicere*). Задачей риторики являлось говорить хорошо (*bene dicere*) [10,28]. Определяя риторику как *ars bene dicere* (искусство говорить хорошо), Квинтилиан, во-первых, переставил акцент с убеждения на красноречие, а, во-вторых, положил начало разночтению в определении понятия «риторика».

Несомненно важным для современного языкознания является пятичастный канон речевого цикла, описанный в риторике Цицерона [8]. Риторический канон Цицерона представляет собой свод правил и законов по замысливанию и осуществлению речи; в нем описывается процесс поэтапного создания риторического произведения от комму-

никативного замысла до его произнесения. По этой теории риторическое произведение проходит пять этапов:

1. *Inventio* – изобретение (инвенция) – этап создания содержания будущей речи;

2. *Dispositio* – расположение (диспозиция) – этап создания образа будущей речи, ее композиции.

3. *Elocutio* – словесное выражение (элокуция) – этап работы над словесной оболочкой будущей речи.

4. *Memorio* – запоминание – этап запоминания основных положений будущей речи и последовательности их изложения.

5. *Promentiatio* – произнесение – этап предъявления речи слушателям.

По мнению современных исследователей, риторика Цицерона, сосредоточив особое внимание на первых трех этапах создания риторического произведения, «заложила парадигмы новейшей лингвистики» [9, 10].

Учитывая актуальность канона Цицерона для дальнейшего развития лингвистической науки, позволим себе подробнее остановиться на каждом из приведенных им этапов и рассмотрим влияние каждого из них на возникновение и развитие некоторых областей лингвистики.

Первый этап речевого цикла базируется на трех риторических проблемах: *этнос* (нравы), *логос* (аргументы) и *пафос* (страсти). На этом этапе происходит создание содержания будущей речи, где оратор, изучив ситуацию общения и аудиторию, перед которой предстоит выступление, создает концепцию речи, разрабатывает стратегию (цель, задача, основная идея) и вырабатывает тактику выступления – отбирает аргументативный материал.

По мнению ученых, многие лингвистические открытия, в частности теория частей речи, были связаны с первой канонической ступенью [6], так как этап «изобретение» предполагал использование «общих мест», или топосов. Среди основных моделей-топосов различали «определение», «род», «вид», «часть», «сходство», «причину», «следствие», «обстоятельства», «сравнение», «имя», «пример», «качество», «количество» и др. [9, 10].

Однако больше всего из этого этапа было взято лингвистикой текста, поскольку «текст возникает тогда, когда автор еще раз проходит путь от темы к тезису, который он для себя уже проделал, и тем самым дает возможность проследить этот путь читателю или слушателю» [9, 11].

Вторым необходимым этапом создания риторического произведения является расположение (диспозиция), в которой разрабатываются проблемы композиционной организации речи. Этот этап позволил в дальнейшем выявить такие фундаментальные качества речи (и текста в частности), как линейность, дискретность, когезия и ассоциативность. Набор полученных в результате расчленения темы «субконцептов, образующих смысловую парадигму, позволяющую представить содержание будущей речи, не может сразу стать речью, поскольку имеет нелинейную конфигурацию ... Линейный способ организации речи таким образом «провоцирует» определенную линейность в концептуальной структуре темы. Именно эта задача решается в диспозиции: элементы инвенции перегруппировываются и выстраиваются в ряд» [4, 29-34].

Третий этап, элокуция, представляет собой словесное выражение мысли. Здесь вырабатывается общая тональность речи (ритм и интонационные особенности), оформляются высказывания с помощью различных риторических (лексических, синтаксических, стилистических) фигур. Именно на этом этапе наиболее ярко проявляется индивидуальный стиль оратора, его языковая личность.

Во все времена риторы и лингвисты уделяли третьей ступени самое пристальное внимание, так как первые две ступени могли быть осознаны аудиторией только после вербального воплощения мысли. Многие лингвистические науки, в частности, поэтика, стилистика, синтаксис, морфология, лексикология, фонетика возникли и получили свое развитие благодаря осмыслению элокутивного этапа: в процессе описания и классификации различных грамматических и морфологических категорий, риторических фигур, исследования особенностей ораторского стиля, мысленного дробления текста на его составные части при аналитическом переходе от текста к слову и, наоборот, синтезирования от слова к тексту. В XX веке этап элокуции и связанный с ним анализ речевых поступков обусловил возникновение герменевтики, поскольку, по словам немецкого лингвиста Ф.Шлейермахера, «говорение есть средство обобществления мышления, и этим объясняется взаимосвязанность риторики и герменевтики. ... Единство состоит в том, что каждый акт понимания есть обратный процесс некоторого акта говорения» [цит. по 9, 13].

На четвертом этапе – запоминание – оратору необходимо запомнить основные положения речи, последовательность их изложения, наиболее удачные языковые конструкции. Учитывая, что психологи-

ческие характеристики человеческой памяти не входят в область наших исследований, ограничимся лишь упоминанием этого этапа, добавив, что этап «memoгiо» также тесно связан с процессом понимания, поскольку понимание текста уже предполагает осознание расположения, внутреннего порядка заданного смысла и, как следствие – запоминание.

И, наконец, этап произнесения ораторского текста – этап предъявления речи слушателям. Он напрямую связан с артистизмом исполнения, с речевым поведением оратора, с четкой ориентацией на эффективную коммуникацию. Здесь необычайно важны как лингвистические (в основном, интонационные) средства – тональность, высота, тембр голоса, темп произнесения, – так и паралингвистические особенности – внешность, жесты, поза, мимика и т.д.

Таким образом, риторический канон Цицерона, являясь по сути описанием технологии создания речи, последовательности и сущности действий оратора, послужил толчком к возникновению многих лингвистических дисциплин.

На основании вышеизложенного можно утверждать, что классическая риторика (как древнегреческая, так и древнеримская) не только сформировала базовый алгоритм речевого акта, но и явилась источником идей, которые уже нашли или еще находят свое воплощение в современной лингвистике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аверинцев С.С. Риторика и истоки европейской литературной традиции / с.с. Аверинцев. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – С.8-17.
2. Античные риторика / Под общ. ред. А.А.Тахи-Годи.- М.: МГУ, 1978. – 351 с.
3. Аристотель. Риторика / Аристотель. // Античные риторика.- М.: «Мысль», 1968. – С. 15-166.
4. Безменова Н.А. Очерки по теории и истории риторика / Н.А. Безменова. – М.: Наука, 1991.- 215 с.
5. Комлев Н.Г. Взгляд на русскую речь из Германии туманной / Н.Г. Комлев. – Книжное обозрение, № 41, 1997.- С. 46-53.
6. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1978. – 115 с.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
8. Цицерон Марк Тулий. Три трактата об ораторском искусстве / Марк Тулий Цицерон. – М.: «Ладомир», 1994. – 471 с.
9. Яковлева Е.А. Риторика как теория мыслеречевой деятельности (в применении к анализу художественных текстов, урботекстов и актуальных

номинаций) / Е.А. Яковлева // Научный доклад по опубликованным трудам, представленный к защите на соискание ученой степени доктора филологических наук. – Уфа, 1998. – С. 1-16

10. Enkvist N.E. Text and Discourse Linguistics, Rhetoric and Stylistics// Discourse and Literature. New Approaches to the Analysis of Literary Genres/ ed. by T.A. van Dijk.- Amsterdam, etc.: Benjamins, 1985.

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ І СТРАТЕГІЧНЕ ТЕКСТОТВОРЕННЯ

У статті розглянуто співвідношення народницької, модерністської та постмодерністської стратегій текстотворення з трьома типами репрезентативних систем: візуальною, аудіальною і кінестетичною. Висунуто гіпотезу про те, що концепція стратегічного текстотворення корелює з теорією нейролінгвістичного програмування на лексико-семантичному рівні, й цей зв'язок може бути виявлений шляхом аналізу сенсорновизначених слів.

Ключові слова: стратегії текстотворення, візуали, аудіали, кінестетики.

Монахова Т.В. Нейролингвистическое программирование и стратегическое текстообразование. В статье рассматривается соотношение народнической, модернистской и постмодернистской стратегий текстообразования с тремя типами репрезентативных систем: визуальной, аудиальной и кинестетической. Выдвигается гипотеза о том, что концепция стратегического текстообразования коррелирует с теорией нейролингвистического программирования на лексико-семантическом уровне, и эту связь можно выявить путём анализа сенсорноопределённых слов.

Ключевые слова: стратегии текстообразования, визуалы, аудиалы, кинестетики.

Monakhova T.V. Neurolinguistic programming and strategical text-building. The article deals with the correlation of populist, modernist and postmodernist text-building strategies with three types of representational systems: visual, auditory and kinesthetic. A hypothesis that the concept of text-building strategy correlates with the theory of neurolinguistic programming at the lexical-semantic level is given, and this relationship can be detected by analyzing sensor words.

Keywords: text-building strategy, visual, auditory, kinesthetic

Однією з мовознавчих дисциплін, що активно розвиваються, на сьогодні є психолінгвістика. Накопичивши доволі багато спостережень і знань про сенсорне сприйняття середовища й мову та зв'язок між ними, лінгвістика разом із психологією випрацювала окремий науково-практичний напрям, що отримав назву *нейролінгвістичне програмування*. Нейролінгвістичне програмування розшифровується досить просто: «нейро» – процеси в нервовій системі людини, що відіграють важливу роль у формуванні людської поведінки, а також нейрологічні процеси у сфері сприйняття; «лінгвістичний» – мовні моделі; «програмування» – спосіб, за допомогою якого людина організовує своє мислення, включаючи думки і переконання, щоб зрештою досягти поставлених цілей [1].

Метою статті є порушення питання про співвідношення, зв'язок і кореляцію репрезентативних систем і стратегій текстотворення. Завданням є з'ясування, чи існує зв'язок між візуальним, аудіальним, кінестетичним і народницьким, модерним та постмодерним способами мислення, які відбиваються в мові. Гадаємо, цей зв'язок можливо виявити на лексико-семантичному рівні.

У нейролінгвістичному програмуванні ті шляхи, якими людина отримує, зберігає й кодує інформацію у своєму мозку (малюнки в уяві, звуки, відчуття, запахи, смаки), мають назву *репрезентативні системи*. Репрезентативна система – це спосіб прийому та передачі інформації, який залежить від типу нервової системи людини. Прийом та передача інформації може здійснюватися, окрім природної мови (*вербально*), як мінімум ще у два способи: образним мисленням й сенсорикою. *Образне мислення* – сприйняття світу у вигляді малюнка. Під *сенсорикою* розуміють біоенергетичний спосіб обміну інформації, за якого людина нічого не говорить і нічого не демонструє (може навіть і не спостерігатися), але при цьому передає інформацію, що її сприймають комуніканти [1].

Нейролінгвістичне програмування оперує терміном *предикати*. Його розуміння кардинально відрізняється від класичного мовознавчого тлумачення предикативності, хоч і пов'язане з ним. Предикати в НЛП – це сенсорновизначені слова, кількісне переважання яких у мовленні конкретної людини допомагає визначити її тип репрезентативної системи. У мовленні людини можуть переважати лексеми, що описують відчуття; слова, що номінують процес слухання і звуки; слова, що називають процес бачення, те, як людина споглядає щось [1].

Репрезентативні системи в НЛП називаються модальностями, кожна з яких має підсистеми – субмодальності. Субмодальності – це певні типові схеми сприйняття світу, що реалізуються в мовленні. Якщо попросити співрозмовника описати певну подію, можна простежити, яким чином в його свідомості відтворюється досвід, який він вербалізує [1].

Висуваємо **робочу гіпотезу**: народницька стратегія текстотворення може співвідноситися з візуальною репрезентативною системою, тобто в мовленні народників переважатимуть візуальні сенсорновизначені слова; модерністська стратегія текстотворення може співвідноситися з аудіальністю; постмодерністська стратегія тексто-

творення може співвідноситися з кінестетичною репрезентативною системою:

Народництво → візуали

Модернізм → аудіали

Постмодернізм → кінестетики

Розуміючи під народництвом, модернізмом і постмодернізмом специфічні способи добору й вживання слів, побудови текстів тощо в мовленні людей, маємо справу з трьома надзвичайно великими сукупностями ідіолектів – тип людей, чиє мовлення позначене народництвом, різновид людей, що говорять відповідно до модерністської стратегії текстотворення, і тип мовців-постмодерністів. Саме тому будь-які узагальнення й висновки будуть ускладнені індивідуальними мовленнєвими особливостями досліджуваних текстів. Очевидно, у подальшому доведеться вдаватися до контент-аналізу для перевірки гіпотези. Контент-аналіз – кількісний аналіз текстових масивів (підрахунок чогось у вибраному навмання зразку певних форм комунікації) – дає змогу підтвердити чи спростувати інтуїтивні враження дослідника у числах.

Народницька стратегія текстотворення ↔ візуальність.

Народницький дискурс загалом може бути співвіднесений з візуальністю через традиційно велику кількість різноманітних описів – пейзажів, інтер'єрів, *ти. Треба вмертвити тіло, встиг подумати. Схрестив на грудях руки, розслабив пальці, зняв напруження, нарешті, припинивши дихання, довів серце до оніміння» [ВДП, 456-457].*

Однак слід зауважити, що тема тілесності в народницькій стратегії текстотворення позбавлена тієї оголеності, що притаманна модернізмові, і того часто непривабливого фізіологізму, що присутній у постмодернізмі. Табування теми тілесності, очевидно, відбувається в народницькій стратегії текстотворення саме через переважання візуального у текстах. Постмодерністи вербально «перебувають» у тілі, модерністи з їхнім одвічним прагненням протесту про тіло «кричать», а народники тіло «бачать», саме тому говорити про тілесність вважають за непристойне.

Окремий аспект цієї теми – гендерні дослідження, вивчення розбіжностей і особливостей в мопортретів, хронологічних описів подій, що вибудовуються у візуальний ланцюг з предметів, людей, довкілля.

Народницька візуальність полягає, можливо, не стільки у вживанні візуальних сенсорновизначених слів, скільки у загальному вра-

женні від тексту, що змальовує певні картини. У прикладі з тексту Євгена Пашковського «Безодня» наявні нейролінгвістичні предикати кін естетизму й аудіальності, однак загальний характер тексту є візуальним: *«А глупої осені снігопад прикидав намети і гримнув наказ прочищати шлях до їдальні та до бараку охоронців, де вівчарки кігтили підлогу й скавчали на ртутні шибки, – обвальна сніговиця скаженіла, падаючи на юрбу прокльонами неба, то один фіолетовий на мар мизі, згорбатілий лікар-отруювач присів, аби зігрітись, і ніхто його не шукав, потім привидом вирачував на подзвін рейки...»* [ВДП, 276].

Мовці-народники, так само, як і мовці-модерністи й постмодерністи, вербалізують відчуття людини. Так, у цитаті з тексту Миколи Закусила «Грамотка скорблячих» наявність кінестетичності в народницькій стратегії текстотворення засвідчено повною мірою: *«Плив у повітрі до ліжка. Легко приліг і вкрився ковдрою. Наказав легеням дихавленні жінок і чоловіків, а також ставлення до таких дослідів. Народники найчастіше дуже критично ставляться до проблеми гендеру, якщо це тільки не граматична категорія.*

Модерністська стратегія текстотворення ↔ аудіальність

Модерністська аудіальність може виявлятися в прямій номінації процесу й способів говоріння, наприклад: *«Він цілує її в плече під бретелькою сукні й бурмоче щось про своє розлучення, Дарка каже: «Заткнись, будь ласкавий», – і ще хоче додати: «А то я зараз закричу», тільки мужиських сповідей їй у цій хвилині бракує, – але вирішує облишити таку складну фразу до кращих часів, зосередившись натомість на поділянні ключем у двері, що вдається їй з третього разу»* [СС, 50-51].

Інколи значення «говоріння» може бути вжите дещо ширше – на позначення інших дій (контролювання, захоплення влади тощо), однак лексеми, що вживаються на позначення є сенсорновизначеними аудіальним лексемами: *«... операція була проведена блискавично, з допомогою хімічної зброї та колючого дроту...тепер вони зможуть остаточно навести порядок і оголосити вимріяну війну решті земної кулі, вони накажуть нам лягти долілиць на бруківку, а потім будуть командувати «встать – лечь», і ми вставатимемо, а потім знову лягатимемо за командою...»* [РЕК, 119].

Модерністська стратегія текстотворення також вербалізує візуальність. Оксана Забужко, зокрема, в одному зі своїх текстів прямо описує нейролінгвістичний процес візуальної пам'яті, коли певні об-

рази матеріального світу (предмети, в цьому випадку – портрети людей) закріплюються у спогадах у вигляді малюнків: *«Майже про всіх людей, що відіграли в її житті хоч трохи варту окремого епізоду ролі, в Дарки зберігся перший спогад – схований у пам'яті, як на дні шухляди, моментальний знімок іншого, чужого, за Бог його зна якими й прикметами з місця вирізненого, вихопленого оком з-поміж багатьох, з безладно захаращеного тла решти світу – як нехибна обіцянка майбутнього. Розкладені вряд, ці знімки явили б низку найрозмаїтіших і найнесподіваніших ракурсів – від блискавичного поділяння, навпроти себе, очима в очі, що викреслює межі двома вольтовою дугою найкоротшого зв'язку (очі сині, очі сірі, очі зелені, всі з однаковим заворожливо-скляним блиском старовинного кришталю – все чоловічі очі: втім, як знати, які в цю мить у тебе?), – і до зроблених ніби прихованою камерою, коли об'єкт іще тебе не бачить і не підозрює, що йому судилося кимось для тебе стати, – ракурси профільні, у три чверті й навіть зі спини, точніше, з потилиці: потилиці часом бувають несамовито виразні» [СС, 23].*

Не бракує модерністській стратегії і словесних виявів кінестетичності.

Наприклад: *«Тому що насправді у тебе була сестра. Вона мала зябра і, замість ніг, підібганий скорчений хвостик – на манір рачка чи морського котика. Дівчинка-пуголовок, чоласта, як усі в вашому роду. Очі їй, напевно, ще не прокліпнулися, бо, зрештою, й не мала на що дивитися: довкола була тьма. І вогкість. І тепло. Воля клітин була – ділитися, невтримно й неперервно: мабуть, там, усередині, це мусить відчуватися подібно як коли тіло б'є несамовитий дроз, одначе без тої панічної кволости, котра опосідає при цьому нас, уже свідомих того, що тіло має бути слухняне...» [СС, 6].*

Модерністи декларують, озвучують, наголошують на певних ідеях. Їхня аудіальність виявляється як на рівні сенсорновизначених слів, так і на рівні інтенцій. Мета модерністів – говорити про заборонене раніше й говорити не так, як раніше. Говорити, сповідувати, дискутувати – основний намір модерністів. Головно, він і становить умовну аудіальність модернізму.

Постмодерністська стратегія текстотворення ↔ кінестетичність

Постмодерністська кінестетичність є найбільш безпосередньою серед усіх трьох стратегій текстотворення. Мовці-постмодерністи не просто словами розказують про свої відчуття, вони намагаються яко-

мога фізіологічніше описати організм людини, прагнучи викликати якомога більше органолептичних асоціацій: запахових, тактильних, смакових тощо. Говорячи про тіло, постмодерністи прагнуть викликати в реципієнта майже фізичну реакцію, це може бути огида, свербіж, відчуття запаху тощо.

Наприклад: *«(коли ж її руки в той момент були моїми руками, що огортали її відразу за всю поверхню тіла, трималися за кожну пору тіла, за кожен рецептор зосібна, мої рецептори продовжувалися її рецепторами, хоча це вже був явний надмір, адже наші мізки давно переплелися всіма нейронами і пульсували в єдиному ритмі, і в тому ж ритмі пульсувало на периферії внутрішнього зору яскравосинє світло, в полі дим іржавий, німа ковильна нить, яложений кожух). ... вона зі свого нутра взяла мене і повела за собою углиб. Не питай дороги, хоч трупом ляж»* [ІЗД, 100].

Цікавим моментом є зміна візуальної конотації на кінестетичну: *«... життя тримається і рухається саме завдяки їхнім неправильним вчинкам, завдяки їхнім не прогнозованим рухам, вони своїми пальцями зі слідами опіків і татуювань знищують із грубої затвердлої поверхні життя, ніби зі старої афішної тумби, всі нашарування і все гівно, яким це життя обростає, вони не дають йому кінцево затверднути і відмерти, вони здирають своїми жовтими від тютюну і порошу нігтями стару хвору луску з жирних боків життя, вони б'ють своїми злими кулаками йому по ребрах і нирках, вони кричать йому – давай, рухайся, підіймай свою жирну задницю, навіть не думай про спокій...»* [ЖАД, 389] – у наведеному фрагменті тексту лексеми, що зазвичай належать до сфери візуального – *татуювання* і *жовтий* – набувають кінестетичного відтінку: сусідство іменника *татуювання* поряд з іменником *опіки* передає передовсім болісні відчуття шкіри, а вираз *жовті від тютюну нігті* не просто номінують предмет (нігті) жовтого кольору з указанням причини появи кольору, конотаціями: *гівно, яким обростає життя; бити по ребрах і нирках; жирна задниця* а викликають неприємні кінестетичні враження і навіть ольфакторні асоціації – тобто читач може викликати у своїй пам'яті навіть запах тютюну, що лишається на пальцях курця.

Постмодерністська кінестетичність часто позбавлена естетичності, краси. Вона швидше викликає фізіологічно неприємні відчуття. Якщо мовці-народники, вдаючись до опису тілесності, прагнуть показати красу тіла, мовці-модерністи – відтворити реалістичність зображеного, то постмодерністи прагнуть епатувати, викликаючи про-

гнозовану огиду реципієнта. Тому й вживають лексеми з яскраво негативними тощо.

Візуальність, наявна в постмодерністських текстах, також часто переплетена з кінестетизмом, проаналізуємо:

«Якщо по правді, художник сьоні взагалі не може нічого толком назвати – всьо уже назване. Натомість його задача, як учив Пабло Пікасса, роздивитись довкруг – і вкрасти саме лучче. І байдуже чиє воно, главне щоб пасувало, наче вєщ, куплена на секунді. Щоб, значить, ету назву не можна було зубами одірвать. Бо ж якщо ваяти по олдскулу і тужитись власним мозгом, шукать духмяні пампушки в коробках із сухарями, то можна ж докотитися до назв типу «Людина, що колекціонірувала піщу» або «Твій порок – закрита кімната, а ключ тіки в мене». А такі кравчучки народу непотрібні» [ШВЛ, 131-132] – говорячи про художника, ширше – митця, автор повсякчас вживає лексеми і авторські фразеологізми, що сприяють появі смакових, дистанційних, м'язових та інших фізичних асоціацій.

Як у всіх трьох стратегіях текстотворення, у постмодернізмі наявні абсолютно всі типи репрезентативних систем. Постмодерністська аудіальність, зокрема: *«Врешті мусив би взяти голос і я, однак немає в мене ні голосу, ні слуху, тому промовчу, тому виспівують моє CV сторонні кастелянші. Та повернімося до музики. Це була звичайна радіоточка. Наш «колгоспник», лише на венесуельський манір» [ІЗД, 113].*

Буває, наявні всі три репрезентативні системи, що співіснують у межах одного тексту, наприклад: *«Послухай, та він же мудака, чуєш, просто мудака він був разом зі своїм песеням. З таких, як він, тільки мудаки і виростають. Мені його анітрохи не шкода. Ти думаєш, він би змінився, якби виріс? Чорта з два. Я цих мудаків знаю напам'ять. Я їх за кілометр впізнаю. Я їх уже стільки бачив – просто з душі верне. Ох, брате, як я ненавиджу цю сволоту!» [ВОЦ, 17].*

Усі подальші дослідження з вияву аудіальності, візуальності чи кінестетичності стратегій текстотворення в українській мові повинні ґрунтуватися на великих текстових масивах і використанні статистичних методів. Очевидно, найбільш об'єктивні результати можна отримати, обстежуючи окремі ідіолекти письменників чи громадських діячів, мовлення конкретних телевізійних каналів чи видань. За допомогою моніторингу й обчислювання кількості візуальних, аудіальних і кінестетичних сенсорновизначених слів можливо зроби-

ти висновок про переважання однієї репрезентативної системи над іншими, а також виміряти це у відсотковому співвідношенні.

ЛІТЕРАТУРА

1. О'Коннор Джозеф, Сеймор Джон. Введение в нейролингвистическое программирование. Как понимать людей и как оказывать влияние на людей : Пер. с англ. А. Б. Бродского. / Предисл. Р. Дилтса, Д. Гриндера, Д. О'Коннора. 2-е изд., испр. – Челябинск : «Библиотека А. Миллера», 1998. – 272 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВДП – Вечеря на дванадцять персон: Житомирська прозова школа / Упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка. – К. : Генеза, 1997. – 544 с.

ВОЦ – Іздрик Ю. Р. Воцек & воцекургія / Юрій Іздрик. – К. : Фоліо, 1997.

ІЗД – Іздрик Ю. Р. Таке / Юрій Іздрик. – Харків : ВАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус», 2009. – 268 с.

ЖАД – Жадан С. В. Капітал / Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2007. – 797 с. **ЖАД** – Жадан С. В. Капітал / Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2007. – 797 с.

РЕК – Андрухович Ю. Рекреації. Романи. / Юрій Андрухович. – Київ : «Видавництво «Час», 1996. – 287 с.

СС – Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. / Оксана Забужко. – 4-те вид. – К. : Факт, 2009. – 260 с.

ШВЛ – Бриних. М. Шидеври української літератури. Хрестоматія доктора Падлючча. Том перший / Михайло Бриних. – К. : Laurus, 2013. – 264 с.

УДК 811.161.1'373.45:821.161.1:821.161.2

Намачинська Г.

ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНІЗМІВ У РОСІЙСЬКОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ Т. ШЕВЧЕНКА «НАЙМИЧКА» ТА М. ГОЛОЛЯ «СОРОЧИНСЬКА ЯРМАРКА»

У статті проаналізовано особливості функціонування лексико-семантичних українізмів, що позначають назви будівель та речей побуту, у творах Т. Шевченка та М. Гоголя. Досліджений матеріал може стати базою словника українізмів російської мови.

Ключові слова: лексико-семантичні українізми, словник українізмів, лексеми.

Намачинская Г. Функционирование украинизмов в русскоязычных художественных текстах Т. Шевченко «Наймичка» и Н. Гоголя «Сорочинская ярмарка». В статье проанализированы особенности функционирования лексико-семантических украинизмов, обозначающих названия зданий и их частей, а также названия предметов быта, в произведениях Т. Шевченко и Н. Гоголя. Исследуемый материал может быть использован при создании словаря украинизмов русского языка.

Ключевые слова: лексико-семантические единицы, украинизмы, словарь украинизмов.

Namachynska H. Ukrainianisms functioning in T. Shevchenko's «Najmychka» and N. Gogol's «Sorochinska Yarmarka». The article focuses on the features of functioning of lexical-semantic Ukrainianisms in the works written by T. H. Shevchenko and M. V. Hohol. The Ukrainianisms that mark the names of buildings and things have been analyzed. The analysed material will help in creating the dictionary of Ukrainianisms in the Russian language.

Keywords: lexical-semantic Ukrainianisms, the dictionary of Ukrainianisms, lexemes.

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Українська мова є мовою-донором для російської мови. Вона впливає на поповнення її лексико-семантичного й стилістичного ресурсу. Сьогодні нарізла потреба визначити особливості українізмів російською мовою та на основі опрацьованого матеріалу виокремити їх в лексикографічному джерелі. Немає сумніву, що українізми вже зафіксовані в лексикографічних джерелах, наприклад у «Толковом словаре живого великорусского языка», що укладений В. Далем, та у великому тлумачному академічному словнику сучасної російської мови в 17 тт., що перевидається в 20 тт., але словника українізмів, що функціонують в російській мові на сьогодні не існує.

Ступінь дослідженості проблеми. Запозичення як лінгвістична проблема систематично привертає увагу науковців через свою невичерпну актуальність, зокрема її досліджували Б. Ажнюк, Д. Баранник, Н. Диб'як, Ю. Жлуктенко, Т. Кияк, І. Кочан, Л. Мацько, О. Стишов,

Л. Струганець та ін. на матеріалі української мови, В. Аристова, Е. Володарська, Л. Єфремов, Л. Крисін, О. Ларіонова, А. Майоров, А. Молодкін, О. Сологуб, О. Шахрай на матеріалі російської мови. Російсько-українські мовні зв'язки досліджували Т. Космеда, Г. Їжакевич, О. Горбач, М. Кочерган, Г. Мацюк, Н. Озерова, Д. Мірошник, Т. Черторизька та ін.

Мета статті – описати особливості функціонування лексико-семантичних українізмів у творах Т. Шевченка та М. Гоголя, що позначають назви будівель та речей побуту. Матеріалом дослідження слугують художні тексти Т. Шевченка «Наймичка» та М. Гоголя «Сорочинська ярмарка».

Об'єкт дослідження – українізми, що позначають назви будівель і їх частин та предметів побуту. **Предмет вивчення** – лексико-семантичні характеристики українізмів, що функціонують у творах Т. Шевченка та М. Гоголя.

Виклад основного матеріалу. Російські повісті Т. Шевченка виокремлюються мовною своєрідністю, а також правописом і пунктуацією. В деяких з них російська мова несподівано переходить в українську – в словах тієї самої особи, іноді навіть у тому ж самому реченні – і, навпаки, в українську мову персонажа вкраплюються російські слова й звороти; окремі українізми трапляються і в російській мові самого автора або його героїв. До українізмів російської мови належать такі лексичні одиниці, як *хата*, *комора*, що позначають назви будівель. Розглянемо, наприклад, лексичну одиницю *хата*, що зустрічається в повісті «Наймичка»: *Вдоль берега Сулы растянулося большое село, закрытое тёмными зелёными садами; только кой-где из густой зелени прорезывается белое пятнышко, – это белая хата с соломенною крышею* [3; 75]. *Мать же своей прекрасной царицы со слезами благодарила девушек за оказанную честь и просила всех до свои хаты на вечерю* [3; 76]. *Напротив комор лёх с железными дверями, а в самом конце двора, под липами белеет хата, снопками крытая на польский лад. За хатою уже идет сад – с разными породами яблунь груш, слив, вишень, черешень и даже три старых дерева грецких орехов, вывезенных из Крыму еще дедом Якимом Гирла* [3; 79]. *Через несколько минут дверь осторожно отворилась, и в хату вошла бедно, но опрятно одетая молодая женщина. Она робко остановилась на пороге и, поклонясь, едва проговорила: – Боже, помогай!* [3; 83]. – *Постой же, я тебе покажу хату*, – сказала Марта – и вышла в тёмные сены. Потом отворила противоположную дверь свет-

лицы и ввела Лукию в просторную чистую хату [3; 86]. Ще одним прикладом українізму для позначення будівлі, що функціонує в повісті Т. Г. Шевченка, є слово *комора*, наприклад: *К первой пречистой чумаки, его наймиты, возвращались в город Крюков. Часть добра сваливалась в его коморах, а с другою половиною добра он уже сам отправлялся в город Ромен, с своею валкою [3; 73]. Войдя на двор хутора, вы увидите с правой стороны большую клуню, обставленную полускирдами разного хлеба, по левую сторону ворот загороды с сараями для разной скотины, а за клунею невдалеке, под старыми берегами, две дубовые коморы и возивня [3; 79]. – Перекрестися! Что ты там, как сыч на комори, вищуешь? [3; 92].* У наведених контекстах, як і в повісті загалом зустрічаються й інші лексико-семантичні і фонетико-граматичні українізми: *чумаки, загороды, молодиця, небога, ледащо, нікчемний, люлька, вовкулака, каганець, копа, олія, бублик, Лексеми хата, комора* увійшли до складу тлумачного словника В. Даля з відповідними позначками. Здійснимо порівняльну характеристику даних лексем з російськими еквівалентами, спираючись на відповідні словникові статті.

ДОМ м. строение для житья; в городе, жилое строенье; хоромы; в деревне, изба со всеми ужожами и хозяйством. Крестьянский дом, изба; **южн. хата**; княжеский и вообще большой, вельможеский, палаты, дворец; помещичий, в деревне, усадьба; маленький и плохонький, хижина, лачуга; врытый в землю, землянка [2; 465, т. 1].

КАМЕРА ж. лат. комната, покой; |присутственное место, дума, суд, заседание; палата; парламент; народное собрание или заседание выборных от сословий. Прокурорская камера. Камера пэров, депутатов. | В огневом оружии, камера, пустота в казенной части ствола, где кладется заряд. В должностях придворных камер- означает: комнатный, ближний, окольный, состоящий при внутренних покоях; камер-юнкер, -лакей. -гер и пр. Камора, камера, особ. в знач. артиллерийском: внутренняя пустота, пространство, простор в чем. каморка, -рочка, комнатка, покойчик; чулан, кладовая; **южн. амбар. Комора зап. южн. клеть, чулан, кладовая**; от чего коморник или коморначий, ключник [2; 82, т. 2].

М. Гоголь – типовий український романтик, один із творців великого українського міфу, автор значних художніх структур, орієнтованих на український фольклор, казку. М. Гоголь – родоначальник українського напряму, української школи в російській прозі, звідки вийшли А. Чехов, М. Булгаков та ін.. У творах письменника неодно-

разово зустрічаються українізми. Насиченим українізмами є також і текст повісті «Сорочинська ярмарка». Серед них є лексеми-українізми: *бурлак, крамар, баба, москаль, дружка, брага, галушка, барвінок, очіпок, свитка*. Лексичні одиниці, що позначають речі побуту також зустрічаються в тексті. Для прикладу розглянемо лексичні одиниці *макітра, люлька, секира*, порівн.: «Горы горшков, закутанных в сено, медленно двигались, кажется, скучая своим заключением и темнотою; местами только какая-нибудь расписанная ярко миска или **макітра** хвастливо выказывалась из высоко взгроможденного возу плетня и привлекала умиленные взгляды поклонников роскоши» [1; 8]. «И, посмеиваясь и покачиваясь, побрел он с нею к своему возу; а наш парубок отправился по рядам с красными товарами, в которых находились купцы даже из Гадяча и Миргорода – двух знаменитых городов Полтавской губернии, – выглядывать лучшую деревянную **люльку** в медной щегольской оправе, цветистый по красному полю платок и шапку для свадебных подарков тестю и всем, кому следует» [1; 14]. «Дурень и обрадовался; только масла никто и спрашивать не хочет. Эх, недобрые руки подкинули свитку! Схватил **секиру** изрубил ее в куски; глядь – и лезет один кусок к другому, и снова целая свитка. Перекрестившись, хватил **секирою** в другой раз, куски разбросал по всему месту и уехал» [1; 22].

Українізми *люлька, макітра, сакера* зафіксовано у словнику В. Даля. **Люлька** ж. люлечка / **южн. зап.** тамб. табачная трубка, качалка, тютюн да люлька [2, 285, т. 2]; **макітра**, макотра ж. **южн. зап.** макотертъ, большой, широкий горшок, в коем трут кием мак, табак. [2; 291, т. 2]; **сакера** ж. зап. сокира **южн.** топор, секира [2; 171, т. 3].

Отже, лексеми *макітра, люлька, секира, хата, комора* належать до українізмів російської мови, що засвідчує їх вживання в художніх творах М. Гоголя.

Висновки. Українізми активно використовують Т. Шевченко і М. Гоголь у своїх російськомовних текстах, збагачуючи російську мову, передаючи колорит української культури. Перехід слів з української мови в російську відбувся внаслідок тривалої історичної взаємодії мов та їхнього змішування. Зовнішньою причиною таких запозичень є культурні й політико-економічні контакти між російським і українськими народами, але це різні народи, що доводить і сучасна історія їхньої взаємодії. Запозичення слів – природний і необхідний процес мовного розвитку, який слід глибоко вивчати.

Для систематизації українізмів в російській мові необхідно створити словник українізмів російської мови, що і є **перспективною** дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоголь Н. В. Сорочинський ярмарок / Н. В. Гоголь // Повести. – Гос. изд-во худ. лит. – Москва-Ленинград, 1951. – С. 7-31.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 тт. – / В. Даль. – М. : Русский язык, 1978 : Т. 1. – С. 465; Т. 2. – С. 82, 285, 291; Т. 3. – С. 171.
3. Шевченко Т. Г. Наймычка / Тарас Шевченко // Повне зібр. тв.: в 10 тт. – Вид-во АН УРСР, 1949. – Т. 3 – Драматичні твори, повісті 1841–1855. – С. 73-131.

УДК 811.112.2:811.161.2 – 115: 316.46.058

Петлюченко Н.В.

ДИСКУРСИВНЫЕ ПОРТРЕТЫ ИСТОРИЧЕСКИХ ХАРИЗМАТИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ ГЕРМАНИИ И УКРАИНЫ

В настоящей статье рассматриваются универсальные и специфические черты исторических харизматических личностей Германии и Украины, которые представлены в форме дискурсивных портретов и учитывают исторические, социальные и индивидуальные особенности немецкой и украинской лингвокультур.

Ключевые слова: харизматическая историческая личность, дискурсивный портрет, лингвокультура, Германия, Украина.

Петлюченко Н.В. Дискурсивні портрети історичних харизматичних особистостей Німеччини та України. У статті розглядаються універсальні та специфічні риси історичних харизматичних особистостей Німеччини й України, які представлені у формі дискурсивних портретів та враховують історичні, соціальні та індивідуальні традиції німецької та української лингвокультур.

Ключові слова: харизматична історична особистість, дискурсивний портрет, лингвокультура, Німеччина, Україна.

Petyuchenko N.V. Discourse Portraits of Historical German and Ukrainian Charismatic Figures. This article deals with universal and specific personality features of historical German and Ukrainian charismatic figures, presented in the form of discourse portraits with account of historical, social and individual traditions of Ukrainian and German linguistic cultures.

Keywords: charismatic historical figures, discourse portrait, linguistic culture, Germany, Ukraine.

Цель настоящей статьи заключается в определении универсальных и специфических черт исторических харизматических личностей Германии и Украины, которые представлены в форме дискурсивных портретов и учитывают исторические, социальные и индивидуальные особенности немецкой и украинской лингвокультур. В проведенном исследовании набор признаков харизматической исторической личности (харизматического лидера) выделяется на основе анализа большого биографического, публицистического и художественного материала, содержащего факты из жизнеописания *исторических политических лидеров*, «харизматический» статус которых уже зафиксирован в ментально-культурном коде немцев и украинцев (напри-

мер, Вилли Брандт, Конрад Аденауэр, Богдан Хмельницький, Виктор Черновил и др.) [5] и трактовка харизмы которых основывается на концепции М.Вебера о харизматическом типе лидерства [10]. На значительном историческом и биографическом материале политических лидеров Германии и Украины установлены сорок индексов, которые могут составить в дальнейшем *речевой портрет* [4; 6] или *дискурсивный портрет* [7; 8] харизматической языковой личности политического лидера, которые, в свою очередь, классифицируются по четырем компонентам, а именно: 1) биологическому, 2) социальному, 3) психологическому, 4) индивидуальному.

Биологический компонент включает в себя пять индексов: 1) пол, 2) возраст (в период харизматического лидерства), 3) фенотип, 4) рост, 5) телосложение. Социальный компонент включает в себя одиннадцать индексов, таких как: 1) национальность (исконность, чужеродность), 2) происхождение/образование, 3) религиозность, 4) сфера деятельности, 5) семейное положение, 6) кризисная (революционная) ситуация, 7) преодоление ситуации, 8) выдвижение преемника, 9) правящая партия/оппозиция, 10) тип общества, 11) тип лидерства (должностной/выборный/ситуативный). *Психологический* компонент включает два индекса: 1) тип характера, 2) степень эмоциональности. *Индивидуальный* компонент представлен наиболее широко и включает в себя двадцать два индекса: 1) символические прозвища, 2) мужественность, героизм, 3) эротическая привлекательность, 4) магичность, иррациональность, 5) культ гения времени, 6) тип, характер политических действий, 7) театральность, склонность к эпатажу, 8) внешний вид, стиль, 9) отчетливая бойцовская позиция, 10) характер публичных выступлений, 11) апеллятивность, 12) тембральные особенности голоса, 13) просодические особенности речи, 14) культура речи (стандарт/диалект), 15) взгляд, 16) жестикуляция, мимика, 17) отличительный признак, 18) наличие болезни, 19) жесткость, закаленность, выносливость, 20) простота, 21) тип харизмы, 22) символическая (мифологическая) характеристика.

С позиций социально-статусного моделирования языковой личности можно выделить в указанных четырех подгруппах дискурсивного портрета харизматического политического лидера стабильные и вариативные характеристики языковой коммуникативной личности. К стабильным относим биологические и социальные индексы, к вариативным – психологические и индивидуальные индексы. Безусловно, вариативные индексы представляют собой уточнение постоянных

статусных индексов. Так, например, политический лидер определенного пола и возраста, определенного интеллектуального и имущественного уровня, относящийся к определенной этнокультурной и социальной группе, с которой он себя ассоциирует, будет вести себя в различных конкретных ситуациях в соответствии со стереотипами поведения, свойственными ему как носителю постоянных статусных индексов. Отклонения от принятых норм поведения могут лишь подтверждать это положение [3, 36].

Сопоставление указанных индексов дискурсивного портрета исторического харизматика позволило определить наличие интегральных и дифференциальных признаков у политических харизматов в каждой культуре и выделить различные типы носителей харизмы. Так, в *биологическом* компоненте дискурс-портрета исторических харизматических лидеров Германии и Украины мы находим ряд общих и различительных признаков. Прежде всего, все лидеры двух стран являются представителями мужского пола (индекс 1). Рассмотрение вопроса о женской харизме стало возможным только в начале 21 века, когда на политической арене появились сильные лидеры-женщины, сумевшие наравне с лидерами-мужчинами взять на себя руководство страной или политическими движениями. Попытка вывести среднюю возрастную границу харизматов в пределах 40-60 лет не увенчалась успехом (индекс 2). Действительно, большинство немецких и украинских лидеров проявляли свой харизматический потенциал в указанном возрастном промежутке (напр., Г. Гагерн, А. Гитлер, В. Брандт, В. Черновил и др.), однако солидный возраст К. Аденауэра (73-87), а также достаточно молодой у Н. Махно (29) и С. Бандеры (20) не позволяют отнести возрастную признак к универсальным индексам харизматических политических лидеров в двух группах.

Фенотипический индекс (3), связанный с принадлежностью лидеров к славянскому или германскому фенотипу, в значительной степени является дифференциальным для каждой группы политических харизматов. В таких физических характеристиках немцев и украинцев как рост и телосложение мы также выделяем определенные различия. Так, например, среди украинских харизматов преобладают лидеры маленького и среднего роста с обычным до худощавого телосложением (М. Грушевский, Н. Махно, Б. Хмельницкий, И. Мазепа), среди немецких – большого роста с крупным телосложением (все, за исключением А. Гитлера и В. Ульбрихта).

В *социальном* компоненте дискурсивного портрета немецких и украинских политических лидеров следующие индексы являются универсальными для двух национальностей: (1) национальность (исконность, чужеродность), (4) сфера деятельности, (6) наличие кризисной (революционной) ситуации. Так, в своей сфере деятельности (индекс 4) все немецкие и украинские лидеры являются публичными лицами, руководителями партий движений, при этом немецкие политики занимают, в основном, высокие государственные посты (главы правительств, президенты), в то время как украинские харизматические лидеры являются гетманами, атаманами, руководителями повстанческих и оппозиционных движений (исключение составляет М.Грушевский).

Также общим для двух групп исторических харизматических личностей является индекс кризисной ситуации (6), во время которой они осуществляли харизматическое руководство массами. При этом размах кризиса в каждой подгруппе имеет различный масштаб. Так, украинские харизматики, в основном, руководили восстаниями, национально-освободительными и диссидентскими движениями, открытой революционной борьбой и в условиях подполья. Немецкие политики проявляли лидерскую харизму в условиях мирных политических кризисов, послевоенного восстановления и последующего раскола Германии, хотя руководство в периоды военных действий является общим для обеих групп.

Национальная исконность (1) и религиозность (3) также являются общими индексами для всех исследованных нами немецких и украинских харизматических лидеров. Исключение здесь составляют А.Гитлер, будучи австрийцем по происхождению, а также искусственно харизматизированный В.Ульбрихт, который был атеистом, что только подтверждает универсальность признака религиозности для носителя харизмы. Другие индексы социального компонента дискурс-портрета харизматического политического лидера, такие как семейное положение, происхождение/образование, выдвижение преемника, нахождение в правящей партии/оппозиции варьируют в каждой из подгрупп и не являются стабильными.

В *психологическом* компоненте дискурсивного портрета общим для немецких и украинских политиков является индекс 2, характеризующий степень эмоциональности в лидерских стратегиях и тактиках. Причем данный индекс обладает различной степенью выраженности у отдельных политиков. Так, например, сильной эмоциональ-

ностью среди немецких харизматов характеризуются А.Гитлер и В.Брандт, среди украинских – Б.Хмельницкий, Н.Махно, В.Черновил. Отсутствие данного признака отмечено только у одного немецкого харизматика – Конрада Аденауэра.

В *индивидуальном* компоненте дискурсивного портрета сложнее всего найти общий для всех индекс в обеих группах политиков, поскольку именно здесь проявляются индивидуальные особенности политических лидеров как между национальными группами, так и внутри этих групп. Поиск индивидуальной универсалии ограничивается общими для всех политиков индексами «отчетливая бойцовская позиция» (9) и «высокая степень призывности» (11).

К сожалению, нам не удалось в данной группе индексов выделить общую просодическую, тембральную и жестовую универсалии, которая могла бы служить дифференциалом харизматической просодии и харизматической кинетики политического лидера в различных культурах. Так, например, в группе немецких харизматов ораторскую проявленность воодушевленной экстастики мы находим только у трех политиков: Г. Гагерна, А. Гитлера и В.Брандта. Внешняя выразительность и высокая степень призывности Г.Гагерна проявились в таких паравербальных компонентах речи, как мощный, сильный голос, активная мимика, а также в способности контролировать действия публики глазами. Харизматическая экстастика А.Гитлера отражается в рапсодической просодии его речей и чрезмерной преувеличенности жестикуляции. Патетика и призывность В.Брандта также проявились на уровне просодии и нашли свое выражение в неповторимой ритмике, комбинаторике замедлений, перерывов и индивидуального удара, создававшими у слушателя эффект «внутреннего обдумывания». В группе украинских политических лидеров ораторская харизма отмечается у Н.Махно, С.Петлюры, С.Бандеры, В.Черновила, у которых мы находим определенные фонационные специфики просодии и тембральных характеристик воодушевленного голоса. Особого внимания в этом контексте может заслуживать «чеканная» просодия и ясный звонкий голос С.Бандеры, певучий теноровый голос Н.Махно и его «торжественная» просодия, а также твердый, решительный голос В.Черновила

Характеризуя типологические особенности харизматических личностей исторических политических лидеров Германии и Украины, мы используем следующие пять типов харизматической идентичности: (1) харизматик–мессия; (2) харизматик–милитарист; (3) харизматик–популист; (4) харизматик–интеллигент; (5) харизматик–маргинал [2].

Так, обзор дискурсивных характеристик политических лидеров периода Объединенной Германии 1848-1918 гг. позволяет сделать вывод о том, что Генрих фон Гагерн и Отто фон Бисмарк обладали политической харизмой и в типологии харизматических лидеров могут быть охарактеризованы как харизматики-популисты. В свою очередь, Пауль фон Гинденбург, реализовавший себя наиболее активно в военной среде, относится к типу харизматика-милитариста. Сложным представляется определение харизматического статуса Вильгельма Второго, который, с одной стороны, не обладал лидерской харизмой, с другой стороны, проявлял определенные черты харизматика-мессии, исходя из своего религиозного убеждения в предназначении к власти [9, 64].

Сопоставление дискурсивных характеристик немецких политических лидеров Германии периода послевоенного раскола 1949-1989 гг. с определенным типом харизматического лидера позволяет охарактеризовать Вилли Брандта и Конрада Аденауэра как носителей гениальной харизмы и в типологии харизматических лидеров отнести их к группе харизматиков-маргиналов. Такое определение связывается с деятельностью этих лидеров в период пороговой экзистенциальной ситуации для Германии (послевоенное созидание и раскол). При этом необходимо подчеркнуть отсутствие амбивалентного характера у данного типа лидеров: Вилли Брандт и Конрад Аденауэр выступили исключительно в качестве созидательного начала, так как позволили немецкому обществу найти новые ориентиры в послевоенном развитии, не претендуя при этом на разрушение старой системы западного общества. В противоположность данным политикам тип Вальтера Ульбрихта может быть охарактеризован как харизматик-популист, харизма которого являлась исключительно инсценированной и представляла собой лишь попытку стилизации харизматичного образа политического лидера ГДР.

Говоря о типологии украинских харизматических политических лидеров, в частности, о харизматике военного и революционного периода 1900-1945 гг., можем сделать выводы о ее героическом характере и взаимосвязи с борьбой за национальный суверенитет Украины. Харизматический тип М. Грушевского может быть охарактеризован как харизматик-интеллигент, манифестирующий себя в гуманитарной сфере общества. В свою очередь, для Н.Махно, С.Петлюры и С.Бандеры определяемый нами харизматический тип является общим – это тип харизматиков-маргиналов, проявивших себя в пороговой

революционной ситуации в Украине в указанный период. Харизматический тип В.Черновила может быть определен как харизматик-мессия, обладающий истинной харизмой и яркими чертами пассионарности.

Проанализировав дискурсивные портреты немецких и украинских харизматических исторических личностей, мы можем сделать **вывод** о том, что набор частных признаков, которые складываются в общий признак «харизматический», достаточно неоднороден и варьирует от одного лидера к другому, не обладая при этом строгой фенотипической, гендерной и национальной соотнесенностью. Следовательно, представляется достаточно сложным выявить парадигму «харизматичный-нехаризматичный», которая позволила бы этому признаку придать категориальный статус. Таким образом, речь, скорее всего, может идти об идеально-типической парадигме, где харизматическое свойство определяется не числом признаков, а соответствием их структуры структуре идеального типа, то есть четко организованного списка признаков.

Так, для немецкого менталитета характерно восприятие выдающихся лидеров своей страны, прежде всего, в контексте конкретной исторической ситуации и той роли, которую они в ней сыграли. Этим определяются такие мифологические характеристики немецких политических харизматов, как «воплощение нации», «равный Германии» (Г.Гагерн), «железный Канцлер», «строитель рейха» (О.Бисмарк), «успокаивающий фактор для Германии в послевоенные годы», «памятник своего времени» (К.Аденауэр), «канцлер-объединитель» (Г.Коль). Для украинского менталитета, в свою очередь, характерна склонность к превращению человека в легенду, национального героя, символа национальной украинской идеи, что отражают соответствующие мифологические характеристики украинских харизматических политических лидеров: «выдающийся сын», «великий ученый», «патриот» (М.Грушевский), «легендарная личность», «революционер-бунтарь» (Н.Махно), «отважный борец за независимую республику» (С.Петлюра), «прирожденный вождь», «символ украинской национальной идеи» (В.Черновил). Также мы полагаем, что при сопоставлении дискурсивных портретов харизматических личностей Германии и Украины необходимо учитывать также специфику западного индивидуального и славянского общинного типов мышления и, соответственно, правил идентификации личностей в каждой из культур. В каждой революционной фазе немецкой и украинской истории арти-

кулируется желание народа найти незаурядного вождя, который бы соответствовал политическим ожиданиям и культурным стереотипам каждой из противоборствующих сторон. Полагаем, что в образе исторического харизматика отражается, прежде всего, коллективное сознание общества, каждая конкретная политическая ситуация заставляет народ искать своего политического идола.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики : монография / Донец П.Н. – Харьков : Штрих, 2001. – 386 с.
2. Зинев С.Н. Проблема влияния харизматических личностей на региональную политику в свете конфликтологической парадигмы / С.Н.Зинев // Актуальные проблемы политической регионалистики : сб. науч. ст. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2004. – Вып. 1. – С. 27-30.
3. Карасик В.И. Речевое поведение и типы языковых личностей / В.И. Карасик // Массовая культура на рубеже XX-XXI веков. Человек и его дискурс : сб. науч. тр. / под ред. Ю.А. Сорокина, М.Р. Желтухиной ; Ин-т языкознания РАН. – М. : Азбуковник, 2003.– С. 24-45.
4. Крысин, Л.П. Современный русский интеллигент: попытка речевого портрета / Л.П. Крысин // Русский язык в научном освещении. – 2001. – № 1 . – С. 90-107.
5. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с.
6. Потапова Р.К. Язык. Речь. Личность / Р.К. Потапова, В.В. Потапов. – М. : Языки славян. культуры, 2006. – 496 с.
7. Ухванова–Шмыгова И. Ф. Речевой портрет политического лидера : Новые подходы в рамках дискурс–исследований / И. Ф. Ухванова–Шмыгова // *Respectus philologicus*. – 2002. – № 1. – С. 24-40.
8. Черняк В.Д. наброски к портрету маргинальной языковой личности / В.Д. Черняк // Русский текст : рос–амер. журн. по рус. филологии. – СПб, 1994. – №2. – С. 115-130.
9. Jansen Ch. Otto von Bismarck: Modernität und Repression? Gewaltsamkeit und List. Ein absolutistischer Staatsdiener im Zeitalter der Massenpolitik / Christian Jansen // *Charismatische Führer der deutschen Nation*. – München : R. Oldenburg Verlag, 2004. – S. 63-84.
10. Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie* / Max Weber. – Paderborn : Voltmedia, 2006. – 1311 S.

УДК 821.161.2-144

Порожнюк А.Л., Мостова Л.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ БАЛАДИ «ТОПОЛЯ» Т. ШЕВЧЕНКА

У статті досліджується твір раннього періоду творчості Тараса Шевченка. Стаття висвітлює художньо-стильову специфіку романтичних балад поета.

Ключові слова: українська мова, балада, конотація, символ.

Порожнюк А. Л., Мостовая Л. Б. Особенности поэтического языка баллады «Тополя» Т.Шевченко. В статье исследуется произведение раннего периода творчества Тараса Шевченко. Рассматривается художественно-стилевая специфика романтической баллады поэта.

Ключевые слова: украинский язык, баллада, коннотация, символ.

Porozhniuk A. L., Mostova L. B. Peculiarities of T.Shevchenko's «Topolya» ballad's poetic language. The article investigates the early creative work of Taras Shevchenko. The article considers the art and stylistic specifics of the poet's ballads.

Keywords: Ukrainian, ballad, connotation, symbol.

Літературно-художня творчість Т. Шевченка привертала увагу дослідників завжди. Ще за життя поета з'являлися відгуки, рецензії, статті про його твори. Незважаючи на часовий діапазон, що пролягає між добою Т. Шевченка і сьогоднішнім, інтерес до його літературної спадщини не зникає. І понині науковці віднаходять у творах митця лакуни, що торкаються актуальних питань філософського, суспільно-політичного, морального життя наших сучасників, питань мови, культури, літературознавства, історії тощо. Пропоноване у цій статті дослідження ставить за мету з'ясувати жанрову та мовну специфіку раннього твору Т.Шевченка у контексті доби романтизму.

Романтизм, широко поширюючись у першій половині ХІХ століття, сприяв пробудженню української національної самосвідомості. Звернення до минулого, спроби осмислити його та знайти вихід на сучасність, подати його як певні символи та образи, закодовані у глибинах народного життя, послідовно простежуються у творах Т. Шевченка. Одним із провідних жанрів доби романтизму стає балада, в якій яскраво виявляється національний дух її творців, національний характер. Саме в баладі порушуються загальнолюдські ідеали – гідності, честі, совісті, справедливості-, порушується вічна тема бороть-

би добра і зла. Вже у ранній період творчості Т. Шевченко звертається до жанру балади, який представлений трьома творами – «Причинна», «Тополя», «Утоплена». Зазначені твори як зразки романтичної епохи змальовують споконвічний конфлікт між прагненням людини до щастя і перешкодами на шляху до нього.

Балада «Тополя» – один із найкращих творів поета, що порушує питання внутрішньої свободи людини. Іван Франко у своїй студії «Тополя Т. Шевченка» вбачав своєрідність Шевченкового романтизму у зв'язку його з європейською романтикою та з українськими літературно-фольклорними традиціями. У баладі «Тополя» оповідь йде про нещасливу долю дівчини, яка не дочекалась козака, бо той «пішов та й загинув». Дівчина тужить за коханим, а тим часом мати дочку «за старого, багатого нищечком єднала». Художня антиномія *мати-дочка* нерідко зустрічається в українських народних піснях та інших фольклорних жанрах. У баладі Т. Шевченка ця лексична пара опиняється в семантичному полі, що символізує обмеження волі, власного вибору та навіть насильство. Отже, Т. Шевченко накреслює у баладі соціальний конфлікт: дівчину хочуть оддати заміж за старого, багатого, але нелюба. Опинившись у драматичній ситуації, дівчина у відчаї йде до ворожки, а від ворожчиного зілля перекидається на тополя, зливаючись із природою. Метафори та порівняння, в яких самогубство стає актом перетворення людини в дерево, – це улюблений образ міфів усього світу [4]. При схожості сюжетних ліній (у Т. Шевченка, А. Міцкевича, В. Жуковського та ін.) у баладі «Тополя» виразно простежується національний колорит. Він виявляється передовсім у системі поетичних образів, народне підґрунтя яких органічно переплетено з атрибутами романтичної поетики. Лексика Шевченкової балади тематично окреслює реалії, притаманні питомо українському середовищу. Це насамперед номінації людей за родом їх діяльності (*чумак, козак*), назви просторово-рельєфного середовища (*луг, степ, долина, поле, море*), назви дерев (*калина, тополя, верба*), назви птахів (*соловейко, голубка, лебедонька*). У баладі наявна також низка слів, що окреслюють українські етнографічно-обрядові атрибути типу *сопілка, рушники, дружки, попи, ворожка*.

Улюбленим прийомом поетів – романтиків було використання метафоричної символіки. «Смислова та емоційно-оцінна місткість..., акумульована у вторинних номінаціях, засвідчує когнітивні схеми метафоричного переосмислення на основі... національних, фольклорних символів» [5, 83]. У баладі «Тополя» таку естетично-художню

функцію виконують лексеми *голуб* і *голубка*, які символізують закохану пару, а також лексема *тополя*, що є символом дівочої вірності. Етнонаціональний символ тополі, використаний Шевченком у баладі, є тією художньою деталлю, яка, на думку Д. Чижевського, стає символом внутрішнього світу персонажа [6]. Усталена в народній уяві асоціація *тополя – дівчина* формує візуальне сприйняття цілісного образу, який контекстуально відтворюється означуваними словами *тонка, гнучка, стан високий*. Не втрачають художньої вартості у баладі Т.Шевченка й узуальні метафори *серце, вітер*. У канві художнього тексту вони актуалізуються як персоніфіковані суб'єкти: *серце любить, знає, а вітер гуляє, виє, гне*. Т. Шевченко використовує символічно-метафоричну семантику лексеми *вітер* як домінуючу у прийомі композиційного обрамлення. Балада розпочинається і закінчується однаковими рядками: *По діброві вітер віє, Гуляє по полю, Край дороги гне тополю До самого долу*.

Спираючись на надбання українського фольклору, Т.Шевченко не оминає лексики, маркованість якої складалася протягом віків, зберігши при цьому ознаки етнонаціонального мовного колориту: *біле личко, щира правда, синє море* тощо.

Народні витоки поетичної мови Т.Шевченка простежуються і в таких стилістичних фігурах, як художній паралелізм. У баладі «Тополя» цей прийом пов'язаний з народнопоетичною символікою, з прадавнім анімістичним світоглядом українців: *Защебече соловейко В лузі на калині, Заспіває козаченько, Ходя по долині; Не щебече соловейко В лузі над водою, Не співає чорнобрива, Стоя під вербою*. Такого типу синтаксичні конструкції превалюють в українських народних піснях, забезпечуючи створення так званого психологічного паралелізму, який спостерігаємо і в аналізованому творі Т.Шевченка.

Народнорозмовні витоки мови Шевченкової балади простежується як на лексичному рівні, так і на рівні деяких граматичних форм. Так, зокрема, поет вживає дієслівні форми розмовної мови типу *ходя, стоя*: *Заспіває козаченько, ходя по долині. Не співає чорнобрива, стоя під вербою*. Зрідка трапляються і дієслова з суфіксом *-ова-* замість нормативного *-ува-*: *не вік дівовати; будеш пановати*. Стилізуючи оповідь балади під народнопісенну мову, Т. Шевченко використовує нестягнені форми прикметників та займенників *теє лихо, синєє море, чужії люде*, хоча в інших творах поета фіксуються й стягнені відповідники цих лексем. Варіативні граматичні форми має також вживане у тексті балади дієслово *співати*. Порівняймо: *Стануть*

собі, обіймуться,- *Співа соловейко; Не співає чорнобрива, стоя під вербою.* Усічені особові флексії дієслів першої дієвідміни характерні передовсім для розмовної мови, хоча використовуються вони і в сучасній літературній мові, особливо у віршованій. Наявність паралельних форм тих самих слів, як на нашу думку, зумовлена не лише бажанням автора наблизити мову балади до розмовного стилю оповіді, але й вимогами ритмомелодики самого тексту. Колориту розмовності надають баладі й деякі архаїчні граматичні форми типу *на сім світі, сего зілля, сего дива, сміються люде, зострічатися.* В них відбиваються риси староукраїнської мови, які, очевидно, зберігалися в розмовному середовищі за життя поета, у першій половині ХІХ століття.

Привертає до себе увагу і поетичний синтаксис балади «Тополя». Дослідники мови Т.Шевченка неодноразово зазначали, що для творів поета досить показовою ознакою є використання інверсії, відхилення структури речення від нормативного ладу рівня синтаксичної синтагматики [2]. У баладі «Тополя» інверсія простежується у різного типу синтаксичних конструкціях. Інколи це виявляється у постпозиції прикметника відносно означуваного іменника (*стан високий, лист широкий, море широкее*), але частіше спостерігається зворотний порядок розміщення головних членів речення. Поширеність інверсованих структур типово притаманна народнопоетичній стилістиці – казкам, пісням, думам тощо. У творах Т.Шевченка інверсія, вважає В.Ільїн [2], характеризує урочистість оповіді: *Поважно та тихо У ранню пору На високу гору Сходилися полковники* («У неділеньку святу»). На нашу думку, стилістичний відтінок, акцентований інверсією підмета й присудка, формується насамперед семантикою контексту. У баладі «Тополя» інверсія головних членів речення передає різні темпоральні відтінки дії, вираженої дієсловом-присудком, а саме: а) протяжність подій, станів, процесів сприйняття: *Минув і рік, минув другий...; Сох не вона, як квіточка; Не слухала стара мати; Все бачила чорнобрива;* б) повторюваність дії: *Співа соловейко; Не щєбече соловейко; Не співає чорнобрива.*

Виразним засобом стилістичного синтаксису балади «Тополя» є нагромадження присудків стосовно одного підмета. Така синтаксична однорідність забезпечує економність вислову, мовну експресію, емоційність сприйняття. Вважається, що чим більше в реченні однорідних членів, тим повніша в ньому однотипна розчленованість висловлюваної думки, тим вона ширша й багатша, тим повніше охоплюються нею певні реалії життя [1]. Синтаксичну однорідність у тексті ба-

лади репрезентують зокрема такі конструкції: *Чумак іде, подивиться Та й голову схилить; Хто догляне, розпитає, На старість pomoже?; Пішла, вмилаь, напилася, Мов не своя стала, Вдруге, втретє, та, мов сонна, В степу заспівала.*

Важливу стилістичну тональність виявляють речення, ускладнені звертанням. Особливістю Шевченкових звертань є те, що вони мають виразний живомовний характер. Структурно це різнорідні утворення. Найчастіше вживаються звертання-іменники з суфіксами -еньк-, -оньк-, -ус-, -к-: *бабусенько, бабусю, лебедонько, пташко*. Один раз вжито звертання, у складі якого є прикладка: *серце-тополенько*. Як інтимізуючий засіб у баладі використано звертання, до складу яких, крім іменника, входить присвійний займенник: *серце моє, моя сиза, моя пташко, моя доню, мамо моя, доле моя*. Усі наявні в баладі «Тополя» звертання створюють надзвичайно проникливу, задушеву атмосферу, що є відображенням щирості й теплоти душі українського народу.

Специфіку поетичного синтаксису балади визначає й те, що в ній, як і загалом у поезії Т.Шевченка, «речення будуються по-народному» [3]. У баладі «Тополя» фіксуються речення прості, складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові складні речення, речення з прямою мовою і різного роду складні синтаксичні конструкції. Найхарактернішою, об'єднуючою усі типи складних речень ознакою є те, що, за висловом І.Огієнка, «в Шевченковій складні панує так звана паратакса, цебто рівнорядні речення, а не накопичення підрядних речень до головного (гіпотакса). ...це робить Шевченкову мову ясною і простою. І цим Шевченко створив свій власний поетичний стиль, опертий на українську пісню не тільки мовою, але й ритмічною формою» [3, 147].

В результаті здійсненого дослідження можна дійти висновку, що в мові твору раннього періоду творчості Т. Шевченка органічно поєдналися риси тогочасної народнорозмовної мови з елементами давньої мови українців. І ці особливості Шевченкової мови простежуються у тексті балади на усіх мовних рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудик П.С. Стилістика української мови: Навчальний посібник / П. С. Дудик. – К.: ВЦ «Академія», 2005. – 368 с.
2. Ільїн В. Курс історії української літературної мови / В. Ільїн. – К., 1957.
3. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К.: Либідь, 1995. – 294 с.

4. Русанівський В. Історія української літературної мови / В. Русанівський. – К.: АртЕк, 2001. – 392 с.
5. Сукаленко Т. М. Типізовані образні парадигми словесного втілення концепту жінка в українській мові / Т. М. Сукаленко // Українська мова. – 2010. – № 3. – С. 81-98.
6. Чижевський Д. І. Порівняльна історія слов'янських літератур / Д. Чижевський. – К.: ВЦ «Академія». – 2005. – 288 с.
7. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12-ти т.- Т.1/ Редкол.: М. Г. Жулинський та ін. – К.: Наукова думка, 2001. – 784 с.

УДК 811.161.1'367

Романченко А.П.

ВСТАВЛЕНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті схарактеризовано вставлені одиниці, їхню структуру, семантику і функції. Зроблено акцент на комунікативний потенціал цих конструкцій у науковому лінгвістичному дискурсі.

Ключові слова: вставлені одиниці, науковий дискурс, Ю.Карпенко, функція, вплив.

Романченко А. П. Вставленные единицы как способ коммуникативного влияния в научном дискурсе. В статье охарактеризованы вставные единицы, их структура, семантика и функции. Акцентировано внимание на коммуникативном потенциале этих структур в научном лингвистическом дискурсе.

Ключевые слова: вставные единицы, научный дискурс, Ю. Карпенко, функция, влияние.

Romanchenko A. P. Insertive units as a mean of communicative influence in scientific discourse. The insertive units, their structure, semantics and functions are characterized. The communicative potential of these structures in scientific linguistic discourse is accentuated.

Keywords: insertive units, scientific discourse, Y. Karpenko, function, influence.

В українському мовознавстві існує чимало праць, у яких проаналізовано синтаксично ізольовані члени речення, зокрема висвітлено природу вставлених конструкцій, з'ясовано їхню семантику, схарактеризовано інтонування та пунктуаційне виділення таких структур (І. Вихованець, Н. Гуйванюк, П. Дудик, В. Жайворонок, А. Загнітко, Л. Кадомцева, В. Кононенко, Б. Кулик, Н. Плющ, І. Савченко, О. Семотюк, К. Шульжук та ін.). Досить часто увагу дослідників привертають стилістичні особливості функціонування названих конструкцій у різних стилях, зокрема у творчості письменників (О. Галайбіда, В. Грицина, М. Дорошенко, І. Житар, А. Коваль, А. Мойсієнко, І. Дегтярова). Останнім часом поживавився інтерес до вивчення комунікативного й текстового потенціалу вставлених одиниць (А. Мамалига, З. Олійник). Однак недослідженими залишаються проблеми структури й специфіки функціонування вставлених конструкцій в україномовному науковому дискурсі, що репрезентований працями відомих українських учених-лінгвістів.

У попередній статті ми розглянули вставлені речення в науковій спадщині Ю. О. Карпенка (у друці). Метою цієї розвідки є дослідження вставлених одиниць у науковому лінгвістичному дискурсі.

Для досягнення мети потрібно вирішити такі завдання: з'ясувати структуру, семантику вставлених одиниць як синтаксично ізольованих членів речення, встановити їх функційно-стилістичні особливості в науковому дискурсі Ю.О. Карпенка. Об'єкт дослідження – вставлені слова і словосполучення, предмет – структурно-семантична специфіка та особливості функціонування вставлених речень у жанрі наукової статті.

Матеріалом дослідження слугували речення з названими вставленими одиницями, дібрані з ономастичних статей, автором яких є Ю. О. Карпенко. Науковий світ знає Юрія Олександровича Карпенка як талановитого вченого, якого цікавили проблеми фонетики, фонології, українського народознавства, історії української мови, соціолінгвістики, славістики, діалектології, етнолінгвістики тощо. Творча спадщина непересічного науковця, інтелектуала, людини з енциклопедичними знаннями нараховує понад 500 праць, більшість з яких стосується питань ономастики. Ю. О. Карпенко є фундатором Одеської ономастичної школи, його називають творцем сутнісної концепції власної назви, засад літературної та когнітивної ономастики. Його роботи відомі як в Україні, так і далеко за її межами. У зв'язку зі сказаним вважаємо за необхідність зупинитись на такому багатому науковому матеріалі найвищого рівня.

В українському мовознавстві продовжує панувати думка про те, якою б неоднорідною синтаксичною групою стосовно змісту й структури не були б вставлені конструкції, вони виконують дві семантико-стилістичні функції в реченні, вставленими до якого вони є. Одна із цих функцій виявляється через уточнення, роз'яснення або доповнення до основної думки речення. Суть іншої функції полягає в реалізації побіжних зауважень, асоціацій автора, які меншою мірою пов'язані з основним змістом речення [6, 231]. На те ж саме звертає увагу Б. Кулик, зазначаючи, що вставлені слова, словосполучення і речення виражають «такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які поповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, вказуючи на якісь деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формування думки» [5, 180]. М. Каранська наголошує на тому, що вставлені конструкції настільки різноманітні за змістом, що їх неможливо класифікувати, оскільки «тут є і підкреслення якоїсь деталі, й уточнення за бажанням, і побіжні зауваження, певні додаткові відтінки зображення, і широкі доповнення пояснюва-

льного характеру, і роздуми та різні спогади, гострі емоційні й експресивні вислови» [4, 165].

У науковому мовленні Ю. О. Карпенка серед вставлених конструкцій варто розрізняти вставлені слова і словосполучення, які дослідники пропонують кваліфікувати як вставлені поширювачі базового речення [2]. Вставлені поширювачі речення виконують дві функції: вони є відповідниками або заміниками тих чи тих компонентів семантичної структури речення. Залежно від того, яку функцію виконують такі поширювачі речення, розрізняють кореляти й субститути синтаксем базового речення.

Перші з них співвідносяться з відповідними компонентами семантичної структури речення, функціонуючи в науковому мовленні Ю. Карпенка як кореляти субстанційних, атрибутивних і адвербіальних синтаксем. Наприклад: *Організація ономастики як науки (а не окремих побіжних розвідок) лягла на плечі Кирила Кузьмича Цілуйка...; Ось певна (але далеко не повна) ієрархія...; Вибір зумовлювався і об'єктивними ходами, художніми потребами та смаками, і – помітною мірою – звучанням імені та можливостями його мистецької обробки.* У наукових статтях ученого серед відповідників названих синтаксем можна виокремити кореляти-етимологізатори (*Відношення між гідронімами Слова і Словута – це стосунки віддієслівного іменника та дієприкметника (праслов'янське *slovont-)*), кореляти-ілюстратори (*П. Загребельний обрав ім'я Мотрона, уживаючи його в своєму романі 243 рази в 11 варіантах (Мотронка, Матрегна, Мотря, Реня та ін.) і з одною антомасією – Аврора*), кореляти-кваліфікатори (*В останньому рядку – натяк на поему Юрія Клена (неокласика Освальда Бурггардта) «Попіл імперій»*), кореляти-конкретизатори (*Особливо цінним тут є словник древніх мов (латинської, грецької, санскриту) та словники-реконструкції індоєвропейської мови*), кореляти-синоніми (*... в гідронімії практично завжди маємо парну опозицію вижній (вишній, горішній) – нижній (долішній)*), кореляти-варіанти (*Зазначимо, що день преподобного проповідника Теодора (Феодора) Начертанного ... вчені вважають днем народження Богдана Хмельницького*), кореляти-включення (*Однак дві статті викладають авторську концепцію методології (і методики теж) на рівні всієї лінгвістики*), кореляти-альтернативи (*Заміна прізвища (чи імені) на інше нібито схожа на псевдонім, однак не є ним, бо псевдонім обирає або приймає сам його носій, а йдеться про перейменування...*), кореляти-порівняння (*38 рефератів, де методологія*

представлена не дуже щедро (як у В. М. Калінкіна), але цілком нормально, відповідно до ваківських вимог, містять, якщо це дисертації радянського періоду (їх 12), таку чи таку згадку про марксизм-лінінізм...). Усі кореляти вносять різноманітну додаткову семантику в базове речення.

Поширювачами базового речення також є вставлені одиниці – субститути, які не мають у базовому реченні відповідних корелятивних синтаксем. Це субстанційні (*Між тим О. Трубачов (за І. Петлевою) реконструює цілий ряд праслов'янських діалектизмів...*), атрибутивні (*Найочевидніші її слов'янські вияви – південнобузька Вись (Велика й Мала) та польська Вісла – знаходяться за межами Карпат*) та адвербіальні замітники синтаксем. Останні можуть вказувати на спосіб дії, міру і ступінь, кількісні параметри або виражати семантику комплексно: *Міфологічність імен переважно залишається їх поетичним ореолом, а за змістом вони називають – у гармонії зі своїм міфологічним наповненням – речі сучасні, потрібні потові в даному творі; Коли зібрані слова докладно проаналізовані й згруповані описаним чином (а частіше – паралельно з цим процесом), вивчаються етимологічні словники та етимологічні дослідження...* Очевидно, різновидів заміників з адвербіальною семантикою може бути більше.

На думку К. Шульжука, вставлені конструкції за виконуваними функціями можуть бути уточнювальними, пояснювальними та доповнювальними [7, 171]. Перші з них конкретизують зміст речення, другі – пояснюють причину того, про що йдеться в базовому реченні, а треті – мають приєднувальний характер, виражаючи об'єктивну модальність.

Семантика вставлених одиниць є вторинною, додатковою до семантики базового речення, проте вона є важливою для автора, який таким чином намагається забезпечити найточніше розуміння написаного ним. Автор втілює свої комунікативні наміри за допомогою вставлених конструкцій, що завдяки своїй спрямованості вносять до основного повідомлення базового речення певні деталі, уточнення, зауваження, пояснення. Загальноприйнятою є думка про непередбачуваність аналізованих структур початковим задумом висловлення. Однак, на наш погляд, у писемному мовленні, зокрема в науковому стилі, є сенс говорити про певну стратегію мовця, який все ж бере до уваги комунікативні інтенції споживача інформації і в такий спосіб прагне їх задовольнити, тобто в подібній конструкції подати додатко-

ву інформацію, яка нашаровується на основну, вплинути на адресата. У цьому переконана О. Галайбіда, яка вважає, що поява вставлених конструкцій у писемній мові, зокрема в художньому стилі, зумовлена комунікативними, синтаксичними і стилістичними чинниками, на відміну від усного мовлення, де їх вкраплення є репліками, які виникають асоціативно, для уточнення або пояснення основної інформації. Їх уведення до базового речення пов'язане з комунікативним наміром автора, його бажанням досягнути повноти викладу за допомогою вираження своїх зауважень, доповнень, уточнень, оцінок, акцентування окремих слів [2].

Як стверджує О. М. Антонюк, вставлені конструкції можуть бути нейтральними та модально маркованими, в оформленні перших відсутній особливий емоційний підтекст, інші – є емоційно насиченими [1]. У писемному мовленні відомого українського ономаста зміст вставлених речень має раціональний аспект, як того й вимагає науковий підхід до вивчення будь-якого явища. Проте іноді вставлені одиниці характеризуються певною емоційністю, апелюючи до адресата, виражаючи сумнів, припущення, ймовірність, спонукання його поміркувати разом з автором тощо: *Я мав «щастя» пізнати ще в свої студентські роки і зокрема при вивченні (обов'язковому!) примітивних праць Сталіна з мовознавства; Решта імен є уподобаннями – кожне! – тільки одного ментального лексикону; Написання назви Піскава з і фіксує її зближення (вторинне?) з лексемою пісок. Усе це сприяє релевантному сприйняттю думки автора, уможлиблює порозуміння з його адресатом. Вважаємо, що в аналізованих структурах чітко реалізовано індивідуальні особливості наукового мислення й письма Ю. О. Карпенка.*

Вставлені поширювачі речення, на наш погляд, є суб'єктивно-оцінним засобом меншою мірою, ніж вставлені речення, що, безперечно, зумовлено структурою вставлених одиниць. Однак ті й інші, входячи до базового речення, виражають складну думку з усіма її нюансами, асоціативними зв'язками та взаємопов'язаністю явищ об'єктивної реальності. Вибір структури вставлених конструкцій, їх активність і функції пов'язані з комунікативно-прагматичними намірами автора. Виходячи з цього, вставлені одиниці кваліфікуємо як засіб авторської тактики, як засіб впливу на адресата в науковому мовленні.

Крім вставлених одиниць, учений широко використовує вставні слова і словосполучення, які мають свої особливості використання і

власний комунікативний потенціал, що стане предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О.М. Функціонування вставлених конструкцій у складі багатокомпонентних складних речень (на матеріалі прози І. С. Тургенєва): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02 «Російська мова» [Електронний ресурс] / О. М. Антонюк. – Харків, 2007. – Режим доступу: http://www.br.com.ua/referats/dysertacii_ta_autoreferaty/47277-13.html
2. Галайбіда О. В. Вставлені конструкції в українському художньому тексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / О. В. Галайбіда. – К., 2011.– Режим доступу: <http://www.lib.ua.net/diss/cont/353607.html>
3. Житар І.В. Структура та стилістичні функції вставлених конструкцій у науковому і публіцистичному стилях української літературної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / І. В. Житар. – К., 2011 – Режим доступу: <http://www.er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/695/1/Автореферат%20Житар.pdf>
4. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови: навч. посіб. / М. У. Каранська. – К.: НМК ВО, 1992. – 400 с.
5. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис: підручник / Б. М. Кулик. – К.: Рад. шк., 1961. – Ч. II. – 288 с.
6. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 516 с.
7. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2004. – 408 с.

УДК (811.134.2 + 811.161.2). 001.36:81'271:659.1

Фокша Ю.А.

ЦЕННОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТА СОВЕРШЕНСТВО В УКРАИНСКОМ И ИСПАНСКОМ РЕКЛАМНОМ ДИСКУРСАХ

Статья посвящена анализу ценностной составляющей концепта СОВЕРШЕНСТВО/PERFECCIÓН в украинском и испанском языках и способам ее реализации в рекламном дискурсе на материале Интернет-статей.

Ключевые слова: ценность, лингвокультурология, концепт СОВЕРШЕНСТВО, дискурс.

Фокша Ю.О. Ціннісні особливості лінгвокультурного концепту ДОСКОНАЛІСТЬ/PERFECCIÓН в українському та іспанському рекламному дискурсах. У статті аналізується ціннісний складник лінгвокультурного концепту ДОСКОНАЛІСТЬ/PERFECCIÓН в українській та іспанській мовах і засоби використання у рекламному дискурсі на матеріалі Інтернет- статей.

Ключові слова: цінність, лінгвокультурологія, концепт ДОСКОНАЛІСТЬ, дискурс.

Foksha J.O. Axiological peculiarities of PERFECTION/ PERFECCIÓН linguocultural concept in Ukrainian and Spanish advertisement discourse. The article deals with the analysis of the axiological component of the concept PERFECTION in the Ukrainian and Spanish cultural linguistics, the means of its realization in the advertising discourse on the material of the Internet articles.

Keywords: value, cultural linguistics, concept PERFECCIÓН, discourse.

Целью статьи является определение ценностных характеристик концепта СОВЕРШЕНСТВО/PERFECCIÓН в украинском и испанском рекламных дискурсах. В статье решаются следующие задачи: 1) исследование ценностных характеристик концепта; 2) анализ общих и отличных ценностных сторон концепта СОВЕРШЕНСТВО/PERFECCIÓН в двух лингвокультурах; 3) выявление и анализ словарных дефиниций и Интернет-статей. Объектом исследования является концепт СОВЕРШЕНСТВО/PERFECCIÓН в украинской и испанской лингвокультурах. Предмет анализа – ценностные особенности и средства вербализации концепта СОВЕРШЕНСТВО/PERFECCIÓН в испанском и украинском языках и его дискурсивное воплощение.

Материалом исследования послужили: Этимологический словарь украинского языка в семи томах [1]; Испанско-русский фразеологический словарь (Э.И. Левитанова, Е.М. Вольф, Н.А. Мовшович, И.А.

Будницкая) [2]; Практический словарь синонимов украинского языка (Караванский С.И.) [9]; Константы. Словарь русской культуры (Степанов Ю.С.) [5]; Толковый словарь современного украинского языка (В.С. Калашник) [6]; Diccionario de uso del español (María Moliner) [8], а также заголовки рекламных текстов из испанских и украинских интернет сайтов (imujer.com; elcochepperfecto.blogspot.com; wjournal.com.ua; samsung.com.ua и других).

Актуальность обусловлена заинтересованностью когнитивной лингвистики к изучению ценностной составляющей концептов и их дискурсивного воплощение в лингвокультурах, желанием исследовать механизмы и способы их вербализации в языках, а так же тем, что на сегодняшний день концепт СОВЕРШЕНСТВО малоисследован.

Основной единицей лингвокультурологии является культурный концепт – многомерное смысловое образование, в котором выделяются ценностная (выражает важность этого психического образования как для индивидуума, так и для коллектива. Данная сторона является определяющей при выделении концепта. Совокупность концептов, рассматриваемых, в аспекте ценностей, образует ценностную картину мира; в таком сложном ментальном образовании выделяются наиболее существенные для данной культуры смыслы, ценностные доминанты, совокупность которых и образует определенный тип культуры, поддерживаемый и сохраняемый в языке [3:107-108]), образная (зрительные, слуховые, тактильные, вкусовые, воспринимаемые обонянием характеристики предметов, явлений, событий, отраженных в нашей памяти, это релевантные признаки практического знания и понятийная (языковая фиксация концепта, его обозначение описание, признаковая структура, дефиниция, сопоставительные характеристики данного концепта к другим концептам) стороны [3: 91].

При изучении культурного концепта необходимо двигаться от психических, социально-культурных образований в сторону их вариантной фиксации в языке. Ю.С. Степанов утверждает, что концепт имеет не только описательно-классификационные характеристики, но и чувственно-волевые и образно-эмпирические, в силу того, что концепты не только мыслятся, но и переживаются, именно поэтому понимание концептов столь вариативно в современной лингвистике [6: 41].

Ценности, высшие ориентиры, определяющие поведение людей, составляют наиболее важную часть языковой картины мира; эти ценности не выражены в каком-либо тексте целиком, они существуют в культуре не изолированно, а взаимосвязано и составляют ценностную кар-

тину мира (часть языковой картины мира). Лингвистически такие ценности могут быть описаны при помощи культурных концептов, которые существуют в непрерывном культурно-историческом пространстве и ретранслируются из одной области познания в другую [4: 19].

Ценностные особенности лингвокультурных концептов активно используются в рекламном дискурсе, продуктом которого является рекламный текст. В языке рекламы выделяют устный и письменный дискурсы, последний мы и будем рассматривать в данной статье на примере лингвокультурного концепта СОВЕРШЕНСТВО.

Этимология концепта СОВЕРШЕНСТВО в украинском языке имеет польские корни: досконалий жін. р., доскональний [досконаний ж. р., доскональство ж. р.], удосконалення, удосконалити, удосконалювач, старе досконалый «довершений; цілковитий; чудовий» (XVI ст.); – російське доскональний «справжній, точний», білоруська дасканалы «довершений; детальний»; – запозичення з польської мови; польська *doskonały* «прекрасний, ідеальний», як і чеська, словацька *doskonały* «довершений», нижньолужицька *doskonały* «те саме», є префіксальним утворенням від праслов'янського дієслова *konati* «закінчити, виконати», що відповідає українському *конати*; первісне значення «завершений, виконаний, викінчений» [1: 114].

Концепт СОВЕРШЕНСТВО в українській лингвокультурі супроводжується лексемами ідеал, взірць, приклад (кращий з кращих), шляхетність. Толковий словарь современного украинского языка В.С. Калашник предлагает следующее определение лексемы совершенный: (1) який має належний ступінь довершеності, визначається повнотою позитивних якостей (довершений); 2) повний, абсолютний. Виявляємо наступне формулювання поняття довершеності: 1) про людину, предмет, що наділені тільки позитивними якостями, не мають будь-яких недоліків [7: 258]. «Практичний словник синонімів української мови» С.Й.Караванського наводить наступні варіантні форми: ідеальний, довершений, взірцевий, відмінний, бездоганний, безпомилковий, неперевершений, незрівнянний, неповторний, наполегливий [10].

С.И. Ожегов толкует совершенство следующим образом: полнота всех достоинств, высшая степень какого-либо положительного качества [8: 741]. В новом объяснительном словаре синонимов русского языка Ю.Д. Апресяна предлагается следующее определение синонимического ряда СОВЕРШЕННО, АБСОЛЮТНО, СОВСЕМ: в такой степени, что не может быть более совершенно, абсолютно, например:

Это лекарство совершенно безвредно; Он абсолютно уверен в своей правоте; Задача совсем простая. Данный синонимический ряд принадлежит к большому семантическому классу лексем, указывающих на высокую степень некоторого признака, таких как очень, предельно, ужасно, безмерно. Если обратиться к преамбуле ряда очень, мы увидим, что он выражает идею такой степени свойства или интенсивности состояния, которая существенно превышает норму [5: 747]. Слова ряда совершенно обозначают полноту меры признака, указывают на то, что признак достиг своего предельного значения. Рассматриваемый ряд противопоставлен двум группам наречий: очень, весьма, сильно и слишком, чересчур. Оба ряда описывают области на шкале степени признака, находящиеся по обе стороны от предела. Ряд очень обозначает высокую, а ряд слишком – чрезмерную степень признака [5: 1072].

Образцы дискурсивной реализации концепта СОВЕРШЕНСТВО в украинском языке иллюстрируем на примере заголовков Интернет-статей и разделяем на две группы.

1. О человеке/ для человека: а) «Як створити досконалий образ нареченої!?» (15); б) «Синдром відмінника або ілюзії досконалості (10); в) Пилатес – шлях до досконалості!» (16). І.І) Средства ухода и создания совершенного образа: а) «Досконалий догляд за волоссям» (12); б) «Л'Ореаль – Біла Досконалість» (11).

2. Предметы быта и роскоши: а) «Безбарвний діамант вагою 101,73 карата продано на аукціоні Christie's за 26 млн 737 тис. 913 дол. Про це повідомляє прес-служба Christie's в Росії та СНД. Камінь під назвою «Абсолютна досконалість» став найдорожчим безбарвним діамантом, проданим з аукціону. Знайдений в копальнях Ботсвани алмаз не тільки є найбільшим в світі діамантом грушоподібного огранювання з усіх, що коли-небудь виставлялися на торги, але і відноситься до числа найдосконалиших» (14); б) «Смарт-фотокамери – зручність і досконалість. Різні режими зйомки дають змогу завжди отримувати чудові фотографії. Скористайтеся 1.5-дюймовим переднім РК-дисплеєм, щоб створити ідеальні автопортрети. Крім того, за допомогою модуля Wi-Fi ви можете легко надсилати фотографії до соціальних мереж або на ваш ПК» (13).

Этимология лексемы *perfecsi6n* в испанском языке берет свое начало из латинского языка: *perfectio, perfectionis f* (ж.р.), что означает: 1) завершение, осуществления, выполнения 2) совершенство, высшее совершенство, идеал [11]. Толковый словарь испанского языке Марии

Молинеро трактує лексему *perfección* як: 1) *perfeccionamiento* (улучшение), 2) *cualidad de perfecto* (ідеальне якість), 3) *cosa perfecta* (ідеальна річ) (напр., *Este dibujo no es ninguna perfección*/ *Этот рисунок совсем несовершенный*), 4) *cualidad de perfecto* (отличное качество) (напр., *con los requisitos requeridos para la completa efectividad jurídica*/ с обов'язковими умовами, необхідними для повної правової ефективності, переважно в юридическому дискурсі) [9: 705]. В фразеологіческому словарі знаходимо наступну ідеому: *a la perfección = de manera perfecta*, що означає: 1) в совершенстві, вповне, 2) відлично, образцово, прекрасно, безупречно, ідеально, наприклад: «*Baila a la perfección*» / «Танцює безупречно» [2: 517].

Словар синонімів іспанського мови *SIGNUM* пропонує наступні варіанти лексики *perfección*, в яких представляються різні відтінки значення **СОВЕРШЕНСТВА**, а саме: *finura* (изысканность); *delicadeza* (деликатность, хрупкость, мягкость); *bondad* (доброта, добродушие); *refinamiento* (изящество); *esmero* (тщательность, исполнительность); *adorno* (украшение, наряд); *excelencia* (превосходство, преимущество); *lleno* (изобилие); *progreso* (прогресс, успех); *ideal, modelo* (идеал); *elegancia* (элегантность); *belleza* (красота); *elevación* (подъем, экзальтация); *magnitud* (важность, величие); *altura* (вершина)[12].

Розглянемо приклади втілення поняття **PERFECCIÓN** в іспанському рекламному дискурсі на матеріалі заголовків Інтернет-статей, які ми також розділяємо на дві групи:

1. О чловеку / для чловека: а) «*Cómo elegir la mejor escuela*» (як вибрати найкращу школу) (7); б) «*11 Reglas para ser una perfecta esposa*» (11 правил для совершенной женщины) (9); в) «*¿Cómo es la mujer perfecta (según los hombres) ?*» (какая она, совершенная женщина (по мнению мужчин?)) (6). К этой группе относятся также «Средства для ухода и создания совершенного образа»: а) «*La perfección para las uñas. Shellac*» (совершенство для ногтей) (1); б) «*Los 5 mejores delineadores de ojos*» (5 лучших подводок для глаз) (7); в) «*Las mejores bases para piel seca y sensible*» (лучшие основы для лица) (7); г) «*¿Cómo tener una piel perfecta?/ ritual básico para una piel perfecta/ consejos para mostrar una piel perfecta*» (як мати совершенную кожу?/ базовые меры для совершенной кожи/ советы для демонстрации совершенной кожи) (8).

2. Предметы быта и роскоши: а) «*El coche perfecto para hijos que corren demasiado*» (совершенная машина для детей, которые сильно

гоняют) (4); б) «El coche perfecto / Un blog sobre coches y el pan con chocolate» (совершенная машина / блог о машинах и хлебе с шоколадом) (2); в) «¿Que celular es ideal para ti ?» (телефон для тебя совершенный?) (1); г) «Bulgari y Maserati: la unión perfecta» (Bulgari и Maserati – совершенное сочетание) (5); д) «Maserati Quattroporte GTS: la berlina perfecta» (Maserati Quattroporte GTS – совершенный седан) (3).

Сравнение словарных дефиниций и дискурсивного воплощения концепта СОВЕРШЕНСТВО/PERFECCIÓN позволяет сделать вывод, что ценностный аспект лингвокультурного концепта заключается в стремлении улучшить жизнь человека, сделать её проще, комфортабельнее и, в зависимости от сферы применения, иногда даже роскошнее, это объясняется естественным желанием человека иметь то лучшее, что он может себе позволить и стремиться к большему. Рекламный дискурс имеет функцию внушения и апеллирует к подсознанию человека, навязывая ему желание овладеть предлагаемым объектом, который имеет исключительные характеристики. Данный концепт обозначает не просто качество, а может описывать внешний вид, характер, манеры и поведение человека, а также презентовать исключительные особенности, в данном случае, товара. Перспектива дальнейшего исследования заключается в выявлении определений контрастивных словарных дефиниций, лингвальных и паралингвальных признаков концепта СОВЕРШЕНСТВО/PERFECCIÓN в украинской и испанской лингвокультурах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови. У семи томах. Том другий Д – К (копці) Мельничук О. С. (головний редактор), Коломієць В. Т., Ткаченко О. Б. Видавництво наукова думка Київ 1985 – 573 с.
2. Испанско-русский фразеологический словарь: 3000 фразеологических единиц/ Э.И. Левитанова, Е.М. Вольф, Н.А. Мовшович, И.А. Будницкая. – М.: Русский язык, 1985. – 1080 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода // Концепты. Научные труды центроконцепта. Вып. I. Архангельск: узд-во Помор. Ун-та, 1997. – С. 11-35.
5. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Второе издание, исправленное и дополненное. Под общин руководством академика Ю.Д. Апресяна. – М.: Школа «Языковой славянской культуры», 2003. – 1488 с.

6. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М., Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
7. Тлумачний словник сучасної української мови/ За ред. д-ра філологічних наук, проф. В.С. Калашника. – Х.: Прапор, 2002. – 992 с.
8. Толковый словарь русского языка/ Российская академия наук. – 4-е изд., дополненное. – М.: ООО «ИТИ Технологии», 2003. – 944 с.
9. Diccionario de uso del español/ María Moliner. – Madrid: Editorial Gredos, 1988. – 1585 с.
10. Караванський С.Й. «Практичний словник синонімів української мови». Українсько-канадське спільне підприємство «Кобза», Київ. – 1993 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://do.gendocs.ru/docs/index-323147.html>
11. Онлайн словник та довідник з латинської мови [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.linguaeterna.com/vocabula/>
12. Diccionario de uso del español/ María Moliner. – Madrid: Editorial Gredos, 1988. – 1585 с.
13. Online Diccionario Etimológico de María Moliner [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.diclib.com/s/cat13/signum/PERFECCI%C3%93N>

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

- (1) Daypo tests online [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.daypo.com/celular-ideal-para-ti.html>;
- (2) El coche perfecto [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://elcochepperfecto.blogspot.com/>;
- (3) El confidencial [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: http://www.elconfidencial.com/cache/2007/10/13/3_maserati_quattroporte_berlina_perfecta.html;
- (4) El pais [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: http://elpais.com/elpais/2012/09/05/motor/1346840622_757624.html;
- (5) Embelezia. Luxury and Style [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: [http://www.embelezia.com/relojes-de-lujo/bulgari-y-maserati-la-union-perfecta](http://www.embelezia.com/relojes-de-lujo/bulgari-y-maserati-la-union-perfecta;);
- (6) Entremujeres [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: http://entremujeres.clarin.com/pareja-y-sexo/pareja/mujer-perfecta-segun-hombres-caracteristicas-fisicas-personalidad_0_952104832.html;
- (7) IMUJER todo para nosotras [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.imujer.com>;
- (8) L'oreal Paris [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.loreal-paris.es/tendencias/cuidados/como-tener-una-piel-perfecta.aspx>;
- (9) Tejiendo el mundo [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://tejiendoelmundo.wordpress.com/2010/11/13/11-reglas-para-ser-una-perfecta-esposa/>;
- (10) Інформаційно-пізнавальний журнал для жінок [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wjournal.com.ua/sindrom-vidminnika-abo-iljuzii-doskonalosti.html>;

(11) Косметична компанія «ПолуницяНет» [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.strawberrynet.com/skincare/l-oreal/#18187>;

(12) Офіційний сайт NIVEA MEN [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niveamen.ua/grooming-guides/hair/hair-you-care>;

(13) Офіційний сайт Samsung [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.samsung.com/ua/consumer/cameras-camcorders/smart-cameras/topic/flexible-and-flawless>;

(14) РБК Україна [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/society/brilliant-absolyutnoe-sovershenstvo-prodali-na-auksione-16052013085400>;

(15) Сайт Актуаль – Мережа салонів краси [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aktual.kiev.ua/jak-stvoriti-doskonali-obraz-narechenoi/>;

(16) Фітнес, мода й стиль [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.topsdiet.ru/upr-dly-pohud/pilates-shlyah-do-doskonalosti_1955.html;

(17) Інформаційний ресурс Здоров'я [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wumdieta.ru/parfum-kosmetik/shlyahi-do-doskonalosti_3601.html

УДК 82.09 «19»

Хамедова О.А., Новикова Ю.М.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ТВОРАХ Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА: ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ

Стаття продовжує студії, присвячені дослідженню творчості Б. Антоненка-Давидовича, зокрема рецептивної стратегії письменника в автобіографічних творах в аспекті художнього засвоєння поезії Т. Шевченка. Основну увагу приділено визначенню впливу особистості й поезії Тараса Шевченка на долю і творчість Б. Антоненка-Давидовича.

Ключові слова: автобіографічні твори, рецептивна стратегія, поетична творчість, народна мова, авторська концепція.

Хамедова О. А., Новикова Ю. Н. Тарас Шевченко в произведениях Б. Антоненко-Давидовича: особенности рецептивной стратегии. Статья продолжает студии, посвященные исследованию творчества Б. Антоненко-Давидовича, в частности рецептивной стратегии автора в автобиографических произведениях в аспекте художественного усвоения поэзии Т. Шевченко. Основное внимание уделено определению влияния личности и поэзии Тараса Шевченко на судьбу и творчество Б. Антоненко-Давидовича.

Ключевые слова: автобиографические произведения, рецептивная стратегия, поэтическое творчество, народный язык, авторская концепция.

Khamedova O. A., Novykova Y. M. Taras Shevchenko in B. Antonenko-Davydovich's works: receptive strategy peculiarities. The paper is devoted to the research of the B. Antonenko-Davydovich's works in the aspect of author – recipient. The writer interpreted the poetry of Shevchenko in his works. The influence of Shevchenko's personality and poetry on B. Antonenko-Davydovich's destiny and creation is determined.

Keywords: autobiographic works, receptive strategy, poetry, national language, author's concept.

Б. Антоненко-Давидович – видатний письменник, учасник національно-визвольних змагань 1917–1919 років, активний діяч національно-культурного Відродження, багаторічний в'язень сталінських таборів, ідейний натхненник українського «дисидентського» руху, який переслідувався радянською владою з ідеологічних міркувань. Питання взаємозумовленості біографічної та творчої сутностей митця залишається одним із важливих аспектів вивчення категорії автора у сучасному літературознавстві. Н. Шляхова відзначила, що в сучасних літературознавчих працях «особистість і творча індивідуальність письменника перебуває на чільному місці як активна креативна тексто-

породжуюча сила» [13, 72]. Дослідники наголошують на необхідності врахування особистості й долі автора для розуміння його творчості.

Художнє самовиявлення стало нагальною потребою митця-свідка, учасника трагічних суспільно-політичних катаклізмів, тому «персональна», «особистісна» тематика домінувала у його творчості.

Серед актуальних завдань сучасних літературознавців – неупереджене дослідження автобіографічних творів письменника. Важливий аспект цієї проблеми – рецепція особистості й поезії Тараса Шевченка у творах Б. Антоненка-Давидовича, а також інтерпретація витоків мовностильових особливостей їх творів. Мета статті – виявити рецептивну стратегію Б. Антоненка-Давидовича в автобіографічних творах в аспекті художнього засвоєння поезії Т. Шевченка.

Долі Тараса Шевченка і Бориса Антоненка-Давидовича багато в чому схожі: митці були активними діячами національно-культурного Відродження, переслідувалися владою, і зрештою, стали багаторічними політичними в'язнями. Б. Антоненко-Давидович, двадцять п'ять років перебуваючи у сталінських таборах, міг би сказати словами Т. Шевченка: «Караюсь, мучуся... але не каюсь!» [12, 401]. Він не зрікся своїх переконань, як свого часу і поет, тому, повернувшись на Батьківщину, продовжував свою діяльність для визволення рідного народу. Безперечно, автор відчував духовну спорідненість із великим класиком. Тому не випадково до художньої тканини творів Б. Антоненка-Давидовича майстерно вплетені цитати з творів Т. Шевченка, а самого Кобзаря автор неодноразово згадує у своїх художніх і художньо-документальних творах. Як слушно зауважує С. Жигун, «інкрустуючи у текст ... цитати, автор вдається до так званої реконструктивної інтертекстуальності, реєструючи спільність свого і Шевченкового тексту. Крім того, ці цитати залучаються у текст переважно без атрибування, утворюючи своєрідний код для своєї аудиторії і свого контексту» [8, 177].

Б. Антоненко-Давидович осмислював пережите, не раз повертався у своє дитинство, щоб зрозуміти самого себе, засвоїти ті «уроки», які дали йому рідні. Оповідання «Бабині казки» (1964), що має підзаголовок «З дитячих вражень», відзначається ескізністю і фрагментарністю, що загалом характерно для спогадів. У цьому оповіданні автор осмислює ті події раннього дитинства, які вплинули на формування його характеру і світогляду. Бабуся Бориска в дитинстві співала хлопчику «Заповіт» Т. Шевченка, хоча й без першої й останньої строфи: «Хтозна, чи вона не хотіла, чи просто не знала середини «Заповіту»,

як, можливо, через малописьменність свою, не знала й автора його, а тільки ні про Тараса Шевченка, ні про його заклик: «Кайдани порвіть і вражою злою кров'ю волю окропите!» вона й словом ніколи не обмовилася» [2, 583]. Автор згадує слова Шевченка-революціонера, які закликали до боротьби за щастя рідного народу. Проте відавторський наратор відзначив, що «Заповіт», як і українські казки, легенди, почуті від бабусі, вплинули на вразливого й допитливого Бориска, допомогли дитині, яка була «перекотиполем», відчутти кривий зв'язок із рідною землею. Отже, дитячі враження, спогади письменника, покладені в основу оповідання, піддалися обробці й художній трансформації відповідно до авторської концепції: показати першоджерела морально-етичних принципів, які визначатимуть подальше життя людини.

В автобіографічному нарисі «Про самого себе» навіть своє народження відавторський наратор зображує в контексті української історії ХІХ століття, позначеної творчою діяльністю Т. Шевченка і Валувським циркуляром. Б. Антоненко-Давидович наголошує, Шевченкове слово «будило з летаргії мій край» [2, 589]. Як бачимо, автор сприймає поезію Шевченка насамперед як чинник пробудження національної свідомості українців. Діяльність великого поета він називає визначальною подією української культури ХІХ століття.

Рецептивна стратегія Б. Антоненка-Давидовича чіткіше окреслюється в автобіографічній повісті «Удосвіта», першій частині задуманої тетралогії «Що коштує чорний хліб», над якою автор розпочав працювати у 1970-і роки. Повість «Удосвіта» – це історія формування письменника як особистості, громадянина і митця. На думку К. Дуба, автор у ролі автобіографа прагне перечитувати книгу своєї долі, вимірюючи її екзистенціаліями буття [7, 15].

У повісті, що має підзаголовок «Спогади з дитячих літ», розповідається про дитячі та гімназійні роки героя. Автобіографічний твір за своєю композицією традиційний, адже будується за хронологічним принципом. Філософсько-символічною назвою – «Удосвіта» – підкреслюється асоціативний зв'язок образу світанку з дитинством людини. За формою повість – це монолог персоніфікованого, але не названого оповідача (*alter ego* самого автора), що згадує події, учасником яких він був. Він намагається відшукати й зрозуміти витoki любові до Батьківщини, що надавала сенс його життю.

Родинні перипетії відтворюються на тлі історичних подій початку ХХ століття: російсько-японської війни, революції 1905 року, Першої світової війни. Проте ці історичні події зображені ескізно:

про них згадують принагідно персонажі твору, коли вони безпосередньо впливають на їхню долю.

Сучасники, зокрема Є. Михайлюк, дорікали автору за надмірність біографічних деталей. Проте, на нашу думку, автор акцентував увагу на тих подіях дитинства, які виявилися визначальними у формуванні його світогляду.

Світоглядне становлення юнака-гімназиста відбувалося в умовах революції, коли все українське сприймалося як «антицарське, антибюрократичне, передове» [2, 509]. Важливою подією свого життя Б. Антоненко-Давидович вважає прочитання нецензурованого «Кобзаря» Т. Шевченка. Відавторський наратор детально розповідає про те, що знайомий Бориса, бойовий офіцер, під час Першої світової війни приїхав із фронту і привіз галицьке видання «Кобзаря». Слід зауважити, що юний Б. Давидів (колишнє русифіковане прізвище Б. Антоненка-Давидовича), вже був обізнаний із творчістю поета. Відавторський оповідач відзначив величезну популярність поезії Т. Шевченка серед простого народу. Цьому сприяли книжки-«метелики», які поширювалися в провінційній Охтирці інтелігентами-«українофілами».

Промовисті свідчення цього зафіксовані й в автобіографічному оповіданні «Слово матері», епіграф до якого – «Якби ви знали, паничі...» [2, 190]. Автор підкреслює, що прості люди знали майже весь «Кобзар» напам'ять. Про типовість цього факту свідчить те, що «Кобзар» Т. Шевченка був настільною книгою у сільського коваля: «Чи йому тяжко стане на душі, чи невдача яка, чи просто в неділю на дозвіллі – розгорне він, бувало, свого «Кобзаря» і завжди знайде там і розвагу, й раду, й підтримку» [2, 191]. На прикладі сільського коваля Б. Антоненко-Давидович показав вплив Шевченкового слова на свідомість селян, адже «з «Кобзаря» почерпнув коваль свій суспільний ідеал, і Шевченкове слово спонукало його віддати свого сина вчитися» [8, 177].

Романтичного, запального юнака приваблював «не автор ідилічного «садка вишневого»..., а бунтар, непримиренний ворог усякого насильства й кривди, полум'яний пророк свого народу, що передрік його майбутнє» [2, 510]. Пророчі візії поета («І на оновленій землі / Врага не буде, супостата, / А буде син і буде мати, / І будуть люде на землі») імпонували самому героєві, який мріяв про щасливе майбутнє рідного народу. Вилучені революційні поезії Т. Шевченка стали для молодого Бориса «несподіваним відкриттям, коли я знайшов собі не тільки ідеал, який світив мені далі на всіх етапах життя, а водночас і

знайшов самого себе» [2, с. 508]. Автор згадує вірші «Стоїть в селі Суботові», «Заповіт», «Я не нездужаю, нівроку...» в контексті сучасних йому політичних подій.

Письменник певним чином дистанціюється від свого героя і неупереджено оцінює свої вчинки в юності. Тому й дещо іронічно відзначає «молодечий запал» свого героя: «Мені кортіло заманіфестувати десь свою відданість Шевченкові та його ідеям» [2, с. 510]. На уроці словесності він сміливо заявляє вчителю, вірному прислужнику російського царизму, про те, що Гоголь мав би писати свої твори рідною мовою, як це робив його сучасник, Т. Шевченко. Юнака-патріота допитував директор гімназії про те, де він набрався таких «шкідливих і небезпечних» ідей. Керівництво гімназії погрожувало гімназистові, що «перед ним зачиняться двері не тільки охтирської гімназії, але всіх середніх навчальних закладів Російської імперії» [2, с. 514].

Цьому епізоду автор приділив значну увагу в автобіографічній повісті, оскільки він став визначальним у формуванні світогляду майбутнього письменника, який офірував власне життя задля визволення України.

У свідомості героя моральний принцип дитячих років – «роду й землі триматися» – поєднується з ідеєю національно-визвольної боротьби, втіленої у творах Т. Шевченка. Свої переконання він реалізує у вчинках: організовує в Охтирці загальноміські збори учнів-українців. Хоча повість не закінчена, проте віднайдені її частини підтверджують, що автобіографічний герой зазнає світоглядної еволюції. У дитинстві він ще невиразно відчуває свою причетність до національного світу, а в гімназійні роки стає свідомим захисником національної ідеї, яку віднайшов у творах Т. Шевченка.

Окремо слід звернути увагу на особливості мови творів Б. Антоненка-Давидовича – істинного поціновувача й тонкого знавця української мови, автора ґрунтовної наукової праці зі стилістики «Як ми говоримо» [3]. Вивчення Б. Антоненка-Давидовича як мовної особистості розпочалося наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. Цю тему досліджували О. Божко [4], О. Божук [5], Г. Вишнеvsька [6], Н. Карікова [9], Л. Касян [10] та ін. учені.

Н. М. Карікова так пояснює джерела невичерпного мовного багатства й витонченості стилю митця: «Показово, що при визначенні нормативності тих чи тих форм Б. Антоненко-Давидович, окрім естетичного критерію, послуговувався іще критерієм *поширеності мовного явища у творах письменників-класиків*, а також критерієм *народної мови*, або

етнографічним критерієм». На підтвердження цієї тези дослідниця цитує Б. Антоненка-Давидовича: «Спробуймо пошукати відповіді в нашій класиці та мовній народній практиці» [1, 121], «Наведемо приклади з класики й народної мови ...» [1, 107], «В живій народній мові й класичних зразках ...» [1, 114] та ін. Уживаючи слово «класика», Б. Антоненко-Давидович мав на увазі мову таких відомих письменників, як І. Котляревський, Т. Шевченко, Леся Українка, Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, Ганна Барвінок, Ю. Федькович та ін. [9].

Мовностильові особливості творчості Б. Антоненка-Давидовича визначив його нерозривний зв'язок з народним життям, так само і «поезія Шевченка, починаючи з ранньої, була співзвучна з народною. Старанно вивчаючи народне життя, його поетичну творчість, поет насичував свою поезію думками і сподіваннями знедоленого, але нескореного народу» [11, 73].

Творчість Т. Шевченка стала зразком для створення нового естетичного й мовного зразка, який становлять твори Б. Антоненка-Давидовича. Мовні символи, що домінують у його творах, дають уявлення про глибоку народність художньої свідомості автора. Використовуючи потенційні семантичні можливості українських символів, Б. Антоненко-Давидович створює такі метафори: «товкти слова», «морочитися над синусами», «плавати на хвилях слави», «намацувати ідеї», «наламатися у панських покоях», «видертися в науку», «накидати личину дурника», «наводити пеню», порівняння: «коси ... затуляли золотим серпанком скроні», «спрагло, як риба на березі», «гарні, мов різьблені, пальці», «звела вгору, як на молитві, очі», активно використовує сталі звороти: «не ламати шапки», «з'їсти облизня», «пуститися світ за очі», «під тином умерти», «передати куті меду», «ступити на похилу площину», «стояти на сторожі», «хвосту волам крутити», «зав'язати світ», «пошитись у дурні», «подавати рушники», «бути першим учнем», «нічого за душею не мати» та ін. Синтагматика епітетних конструкцій реалізується в таких лексичних одиницях: «гучна слава», «невблаганна смерть», «страшна втрата», «страшна влада», «різьблені пальці», «тендітні вуха», «байдуже небо», «топтаний народ», зокрема в фольклорних: «ясне чоло», «гіркі сльози» тощо.

Лінгвостилістичний метод інтерпретації дає змогу порівняти стилістику творів Т. Шевченка і Б. Антоненка-Давидовича, що має спільні витoki – передовсім живиться народною українською мовою.

Отже, автор у своїх автобіографічних творах переосмислює поезію Т. Шевченка відповідно до свого художнього задуму: показати пробудження національної свідомості свого героя, співвіднести його «химерну» долю із долею власного народу. Поет у сприйнятті автора постає амбівалентним: це і лірик, співець краси України, і «бунтівничий Тарас», борець, пророк [7, 191]. Показово, що своє творче кредо Б. Антоненко-Давидович сформулював словами Т. Шевченка: «Ми не лукавили з тобою, / Ми просто йшли; у нас нема / Зерна неправди за собою...» [7, 598].

Рецептивна стратегія автора передбачає засвоєння творчості Т. Шевченка задля утвердження національної ідеї, втіленої в автобіографічних творах Б. Антоненка-Давидовича. Б. Антоненку-Давидовичу як людині «шевченківського типу» імпонували насамперед революційні мотиви творчості Т. Шевченка. Він активно цитує поезію Т. Шевченка, передовсім у пам'яті реципієнта актуалізуються ті твори, в яких ідеться про майбутнє визволення українського народу.

Нерозривний зв'язок із народним життям і Т. Шевченка, і Б. Антоненка-Давидовича став підґрунтям для формування основних мовно-стильових особливостей творчості митців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович Б. На сторожі слова. Замітки про мову творів молодих прозаїків / Б. Антоненко-Давидович // Про що і як. В літературі й коло літератури. – К. : Рад. письменник, 1962. – С. 98-127.
2. Антоненко-Давидович Б. Твори : в 2 т. / [упорядн. Бойко Л. С. ; гол. ред. Жулинський М. Г. та ін.] – К. : Наук. думка, 1999–. – Т.2 : Сибірські новели. Оповідання. Публіцистика. Спогади. Листування. – 1999. – 652 с.
3. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Рад. письменник, 1970. – 253 с.
4. Божко О. Лексико-семантичне поле «людина» в мові прозових творів Б. Антоненка-Давидовича / О. Божко // Лінгвістика : зб. наук. праць. – Луганськ, 2006. – № 4(10). – С. 243-250.
5. Божук О. Епітет український у прозі Б. Антоненка-Давидовича 20-30-х років ХХ століття / О. Божко // Культура слова. – 2002. – Вип. 61. – С. 24-27.
6. Вишневська Г. Питання української мови у творчій спадщині Б. Антоненка-Давидовича / Г. Вишневська // Українська мова в процесі національно-культурного відродження України : зб. наук. праць. – К., 1993. – С. 28-30.
7. Дуб К. Автобіографічний синерген / К. Дуб // Слово і час. – 2001. – № 4. – С. 15-23.
8. Жигун С. Тарас Шевченко у творчості Бориса Антоненка-Давидовича / С. Жигун // Шевченкознавчі студії : зб. наук. праць / Київський нац. ун-т

- ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – Вип. 13. – С. 174-180.
9. Карікова Н. М. «Останній могокан з періоду розстріляного відродження» : Б. Антоненко-Давидович як борець за культуру української мови / Н. М. Карікова // Український смисл : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2012. – № 1. – С. 24-41.
 10. Касян Л. Мовна особистість Бориса Антоненка-Давидовича в українознавчому вимірі / Л. Касян // Українознавство. – 2007. – № 2. – С. 196-200.
 11. Коломієць В. Художня трансформація фольклорних мотивів у ранній романтичній творчості Тараса Шевченка / В. Коломієць, О. Іванова // Шевченкознавчі студії : зб. наук. праць / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – Вип. 13. – С. 64-73.
 12. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – Харків : Видавничий дім «Школа», 2005. – 688 с.
 13. Шляхова Н. М. Теорії автора в сучасному літературознавстві // Автор і авторство у словесній творчості : зб. наук. праць / [відп. ред. Н. М. Шляхова]. – Одеса : Поліграф, 2007. – С. 57-77.

УДК 811.161.2'374.7:82Шевченко 1/7.08

Хрустик Н.М.

ІНВЕРСІЙНИЙ СЛОВНИК-ІНДЕКС ДО «СЛОВНИКА МОВИ ШЕВЧЕНКА» ЯК ДЖЕРЕЛО НАУКОВИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті йдеться про можливість «Інверсійного словника-індекса «Словника мови Шевченка» як джерела наукового дослідження Шевченкового слова, мови епохи, в яку поет жив, та самої постаті митця.

Ключові слова: Т. Шевченко, шевченківська лексикографія, Інверсійний словник-індекс до «Словника мови Шевченка», лінгвістичні дослідження.

Хрустик Н. М. Инверсионный словарь-индекс к «Словарю языка Шевченко» как источник научных лингвистических исследований. В статье рассматриваются возможности «Инверсионного словника-індекса до «Словника мови Шевченка» как источника научного исследования слова Шевченко, языка эпохи, в которую поэт жил, и самой личности художника.

Ключевые слова: Т. Шевченко, шевченковская лексикография, Инверсионный словник-индекс до «Словника мови Шевченка», лингвистические исследования.

Khrustyk N. M. Inversive codex-dictionary to «Shevchenko's Language Dictionary» as an origin of scientific linguistic researches. The potential of the index-vocabulary of inversion to the Shevchenko's Language Vocabulary as a source of Shevchenko's poetic word scientific research. The language of Shevchenko's epoch and the artist himself is considered in the article.

Keywords: T. Shevchenko, Shevchenko's lexicography, Index-vocabulary of inversion to the Shevchenko's Language Vocabulary, linguistic research.

Одним зі шляхів вивчення творчості Т. Шевченка та пізнання особистості геніального митця й великого українця є створення лексикографічних праць. Нині шевченківська лексикографія налічує 20 різних словників, з яких два – енциклопедичні видання.

Дослідник словників філологічного типу шевченківської лексикографії С. П. Бевзенко зазначає, що першою спробою словника мови українських творів Т. Шевченка був «Словник Шевченкової мови», укладений Нестором Літописцем (псевдонім відомого мовознавця Н. М. Малечі), виданий у Миколаєві 1916 р., у якому була вміщена майже вся лексика (7 тис. слів) «Кобзаря» за ред. В. Доманицького (СПб, 1907). У 1917 р. цим же автором була здійснена ще одна спроба лексикографічного опрацювання «Кобзаря» – «Українсько-російський словник до «Кобзаря» Шевченка» (Херсон, 1917), який містив близь-

ко 3500 слів, узятих із Шевченкових поезій і перекладених російською мовою. Наступним етапом на шляху до створення повного словника мови творів Т. Шевченка була невелика книжка «Шевченкова лексика. Словопоказчик до поезій Т. Г. Шевченка», підготовлена В. С. Ващенком і П. О. Петровою (Харків, 1951), у якій наводиться повний реєстр слів, вживаних у поезіях поета, із вказівкою на перше вживання за першим виданням перших двох томів десяти томного видання творів письменника [2, 6]. У 1964 р. у видавництві «Наукова думка» виходить, укладений колективом авторів, двотомний «Словник мови Шевченка» – найбільш повне на сьогодні лексикографічне опрацювання україномовних творів поета [8]. У цьому словнику вміщено разом з додатками 10 тис. слів. Протягом 1985 – 1986 рр. вийшов у тому ж видавництві також двотомний «Словарь русских произведений Т. Г. Шевченко», у якому фіксується близько 17500 слів [7]. З появою цієї праці відбулось повне лексикографічне опрацювання творів Т. Шевченка.

У передмові до «Словника мови Шевченка» В. С. Ващенко зазначає, що «словник мови письменника – це праця особливого типу. Його значення не обмежується лише лінгвістичними інтересами. В своїй основі він може бути схарактеризований як довідник, що повинен задовольняти широкі запити філологічної науки» [8, 4]. Вихід кожної нової лексикографічної праці хоча б частково розширює горизонти наукового бачення. Відкриваються досі приховані аспекти вивчення творчої спадщини письменника, створюються нові можливості для її пізнання. Словник сприяє полегшенню праці дослідника. Сказане повною мірою стосується «Інверсійного словника-індекса до «Словника мови Шевченка», укладеного Т. Г. Шевченком (автор – повний тезка поета) [3]. Довідник виданий у Запоріжжі в 2000 р. тиражем 300 примірників.

Мета нашої статті – розглянути можливості «Інверсійного словника-індекса до «Словника мови Шевченка» як джерела наукового осмислення Шевченкового слова, мови епохи, в яку поет жив і творив, та самої постаті великого Кобзаря. Прагнемо цим привернути увагу до словника шевченкознавців, мовознавців, зокрема молодих дослідників.

«Інверсійний словник-індекс...» – обернений одноджерельний словник-індекс до двотомного «Словника мови Шевченка». Усі слова в ньому розміщуються за алфавітом у зворотному, оберненому (інверсованому) порядку, тобто за кінцевими літерами. Кожне слово в «Ін-

версійному словнику-індексі...», зазначає укладач словника, – це окрема словникова стаття. До окремих словникових статей уналежено фонетичні і словотвірні варіанти, які у «Словнику мови Шевченка» подаються в одній словниковій статті. Слова-омоніми також розміщені в одній словниковій статті. Наголос у слові не ставиться. Винятком є слова, у яких наголос виконує фонематичну функцію. Складноутворені слова подаються в Додатку. У реєстр «Інверсійного словника-індекса...» введені також слова, що пропущені у «Словнику мови Шевченка». Їх подають рецензенти словника та дослідники мовної спадщини Тараса Шевченка. Це близько 140 слів [3, 4-5]. Як зазначає у передмові до «Інверсійного словника-індекса...» його укладач – Т. Г. Шевченко, словник створений за критеріями, які вироблені професором С. П. Бевзенком (див. [4; 5]) [3, 4]. «Інверсійний словник-індекс...» – третій за хронологією інверсійний словник в українській лексикографії після двох згаданих вище інверсійних словників, укладених викладачами кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова [4; 5]. До цього такі типи словників уже існували в польській та російській лексикографії.

С. П. Бевзенко зазначає: «Інверсійні словники використовуються як посібники для наукових досліджень різних структурних рівнів мови, зокрема словотвору, фонетики, морфології, у програмах машинного опрацювання текстів тощо. З деякими застереженнями ними можна користуватися і як словниками рим» [9, 204 – 205]. Зупинімося на більш детальному розгляді потенціалу «Інверсійного словника-індекса...» як джерела проведення наукових досліджень.

Важко переоцінити важливість значення «Інверсійного словника-індекса...» в галузі фундаментальних лінгвістичних досліджень. Насамперед це стосується таких розділів мовознавчої науки, як морфеміка та словотвір. Словник є джерелом вивчення морфемно-словотвірної системи української мови, яка функціонувала в середині XIX ст. Він слугує також для досліджень цієї системи на діахронічному рівні, для проведення порівняльно-типологічних спостережень. За допомогою словника можна визначити продуктивність та регулярність афіксальних способів словотворення, лексико-синтаксичного способу словотворення та складання. «Інверсійний словник-індекс...» дає можливість визначити й описати словотвірні типи (підтипи), словотвірні моделі, які функціонували в мові за часів Шевченка. За цим джерелом можна визначити й схарактеризувати морфемікон української мови середини XIX ст. Відтак, опираючись на інші словники,

дослідити його динаміку. Вивчення зазначеної проблематики могло б посприяти розвитку українського історичного словотвору. «Історія словотвірної системи української мови досліджена ще дуже слабо. Щоправда, слабо досліджено історію словотвору усіх слов'янських мов. Лише з історії словотворення польської мови маємо найсолідніші як узагальнюючі, так і монографічні праці», – зазначає в одній зі своїх праць С. П. Бевзенко [1, 15]. Лекційний курс «Історія української мови», який читається для студентів філологічного факультету університетів, зводиться до вивчення лише фонетики та морфології, і лише в кращому випадку згадуються окремі питання історичного словотвору. Дослідження з морфеміки та словотвору на основі «Інверсійного словника-індекса...» пролили б також світло на чимало питань у суміжних галузях мовознавчої науки.

«Інверсійний словник-індекс...» відкриває нові можливості для вивчення частиномовних парадигм та їх репрезентативної маркованості у творах Т. Шевченка, а тим самим – в українській мові середини ХІХ ст. З'являються засади для опрацювання різних частин мови, лексико-граматичних груп слів з погляду діакронії.

«Інверсійний словник-індекс...» може слугувати надійним посібником при дослідженні фонетики кінця слова, виконувати допоміжну функцію при вивченні орфоепічних норм української мови шевченківської доби та в осмисленні процесу їх становлення. Довідником можна скористатися при опрацюванні правописної системи української мови ХІХ ст. «Інверсійний словник-індекс...» дозволяє розширити і поглибити бачення ролі Шевченка у процесі формування граматичних і орфоепічних норм.

Результати наукових досліджень, здобуті при вивченні різних розділів української літературної мови за допомогою «Інверсійного словника-індекса...», послугують вагомим інформаційним доповненням при опрацюванні історії української літературної мови, зокрема для глибшого й більш аргументованого пояснення місця та ролі Т. Шевченка у процесі формування сучасної української літературної мови.

Довідник – допоміжний інструмент, який дозволяє побачити такі мовні особливості, які можуть залишитися непоміченими для дослідника при прочитанні творів поета. Тому «Інверсійний словник-індекс...» може ефективно використовуватися при дослідженні ідіолекту митця.

Одне із актуальних завдань сучасної гуманітарної науки – вивчення особливостей національного світобачення. Кожен етнос прагне до самопізнання і тим самим до самовдосконалення. Т. Шевченко – не лише геніальний український поет, мислитель, пророк, про творчість якого дуже багато написано. Він – один із представників українського етносу. Безсумнівно, Т. Шевченко – кращий представник своєї нації, який «репрезентує сильну українську національну елітарну мовну особистість» [6, 91]. Саме найкращі представники нації, зазначає Т. А. Космеда, моделюють типову мовну поведінку її представників – відповідної мовної спільноти, – ментальні стереотипи з характерними позитивними й негативними виявами [6, 92]. Таким чином, досліджуючи психофізіологічну організацію постаті Т. Шевченка, можна більше дізнатися про специфіку національної вербальної поведінки. «Інверсійний словник-індекс...» – той інструмент, який допомагає пізнати психофізіологічну організацію особистості через призму її морфемно-словотвірної реалізації в мові.

Важко навіть передбачити всі можливі випадки використання «Інверсійного словника-індекса...». Словник дає поштовх для нових ідей. Його специфіка дозволяє абстрагуватись від функціональних ознак досліджуваного матеріалу і побачити його зовсім з іншого, незвичного боку. За допомогою «Інверсійного словника-індекса...» можна успішно проводити як науково-дослідну роботу, так і науково-навчальну роботу зі студентами.

Одним із актуальних завдань сучасної лексикографії, на наш погляд, є створення інших інверсійних словників, зокрема обернених словників до словників мови письменників. Ці лексикографічні праці відкривають нові перспективи для лінгвістичних досліджень, а також полегшать процес наукового пошуку. Актуальним залишається подальше лексикографічне опрацювання творчості Т. Шевченка за допомогою різних типів словників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Український словотвір в історичному висвітленні / С. П. Бевзенко. – Одеса: ОДУ, 1979. – 59 с.
2. Бевзенко С. П. Шевченківська лексикографія / С. П. Бевзенко // Т. Г. Шевченко і загальнолюдські ідеали: тези доп. та повідом. на обл. міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяченій 175-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, 19-21 квітня 1989 р. – Одеса, 1989. – Ч. II. – С. 6-7.
3. Інверсійний словник-індекс до «Словника мови Шевченка»: довідк. видан. / уклад. Т. Г. Шевченко. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 115 с.

4. Інверсійний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1985. – 811 с.
5. Інверсійний словник української мови. – Одеса, 1971 – 1976. – Вип. 1-3.
6. Космеда Т. А. Мовна особистість Тараса Шевченка: новий погляд / Т. А. Космеда // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Чернівці: Букрек, 2013. – Вип. XVII. – С. 83-93.
7. Словарь русских произведений Т. Г. Шевченко: у 2 т. – К.: Наук. думка, 1985–1986. – Т. 1, 2.
8. Словник мови Шевченка: у 2 т. – К.: Наук. думка, 1974. – Т. 1, 2.
9. «Українська мова». Енциклопедія. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

РОЛЬ ІНТОНАЦІЇ В ОФІЦІЙНОМУ І НЕОФІЦІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

В роботі здійснена спроба оцінити ступень офіційності / неофіційності спілкування за допомогою інтонації. Встановлено роль соціальних факторів, які впливають на характер відносин у міжособовій комунікації.

Ключові слова: соціальні фактори, міжособові, комунікація, інтонація, офіційність / неофіційність

Хурані О.О. Роль интонации в официальном и неофициальном общении. В данной работе предпринята попытка оценить степень официальности/ неофициальности общения посредством интонации. Установлена роль социальных фактов, влияющих на характер отношений в межличностной коммуникации.

Ключевые слова: социальные факторы, межличностная коммуникация, интонация, официальность / неофициальность.

Khurani O.O. Role of intonation in official and non-official communication. The article deals with the attempt to evaluate the degree of officiality/ non officiality of communication by means of intonation. There has been established the role of social factors, influencing the character of relations in interindividual communication.

Keywords: social factors, interindividual communication, intonation, officiality / non officiality.

Результати фоностилістичного дослідження останнього десятиліття довели, що норма RP (Received Pronunciation) стилістично диференційована засобами інтонації. За ступенем офіційності найбільш послідовно і чітко протиставляються: публічний виступ (ораторське мовлення, проповідь, лекція), офіційна бесіда (наприклад, інтерв'ю) і неофіційна бесіда (наприклад, спонтанний діалог між колегами на побутову тему).

Метою пропонованого дослідження є встановлення ступеня офіційності обстановки спілкування, характер стосунків з співрозмовником і тематичний зміст досліджуваних стилів мовлення, а також визначення чи є ці фактори значущими в міжтематичному спілкуванні.

Завдання роботи – з'ясувати характер впливу вищенаведених факторів на інтонацію мовців.

Матеріалом дослідження стали записи аутентичного мовлення носіїв англійської мови, виконані в Лабораторії Експериментальної

фонетики ОНУ імені І.І. Мечникова. Кількість випробуваних 6 осіб. Час звучання матеріалу 1 година, 40 хвилин.

Основними методами аналізу записаного матеріалу є аудиторський аналіз.

Аудиторами виступили 6 викладачів кафедри теоретичної і прикладної фонетики англійської мови, які мають досвід аудіювання. Їхнім завданням було визначення ступеня офіційності звучного мовлення, а також інтонаційних параметрів, що беруть участь в диференціації текстів різного ступеня офіційності.

У числі першорядних фоностилестичних ознак офіційного стилю опиняється часовий компонент інтонації: темп вимови, тривалість синтагм, частотність пауз, виділених складів тощо, а також висотний рівень (а не діапазон), гучність звучання [3, 4, 7].

Усі вищезазначені ознаки інтонаційного оформлення офіційного ораторського мовлення спрямовані на реалізацію його основної комунікативної функції – функції впливу. Таку ж функцію виконують ритуальні дії англіканської церкви, які також відносяться до реалій англійського життя. Аналізуючи інтонацію проповіді, Д.Крістал також виділив монотонність та ритмізація усіх показників, висотний рівень гучності та висотний мелодійний рівень, уповільнений темп, вузький тональний діапазон, особливу резонансну якість голосу [Крістал].

Прикладом офіційної бесіди є інтерв'ю як найбільш поширений в сучасній практиці спосіб добору думок різних громадських діячів і просто пересічних громадян для засобів масової комунікації, для наукових цілей. Інтерв'ю у сфері масової комунікації виконує кілька функцій: функцію впливу (формування громадської думки), інформативну функцію (повідомлення новин політичного, культурного характеру), функцію ідентифікації. Остання полягає в тому, що масовий слухач або глядач розпізнає за звучанням певний тип вимови, що відповідає певному звуковому стереотипу, відтворює звуковий образ, «імідж» авторитету, популярної особистості або людини, схожої з ним самим. Важливим моментом у масовій свідомості є ідентифікація мовця як частини свого «я». «Він такий же, як я, я теж так говорю, думаю».

Дослідження, виконане на матеріалі американського радіо- і телеінтерв'ю встановило його квазіспонтаний характер, що й визначає особливості інтонаційного оформлення: більш високий мелодійний рівень вимови підготовленого, клішованого мовлення й менш сталий

темпорально, знижений відносно рівня мелодики й гучності, наповнений паузами обмірковування стиль вимови нової інформації [2]. Інтерв'ю, таким чином, здається нам проміжним етапом між підготовленим публічним виступом типу лекції і доповіді, з одного боку, і розмовним мовленням неофіційного характеру, з іншого. Сигналом цих зсувів убік розмовного мовлення може служити загальне зниження тонального рівня, варіативність темпу й гучності, наявність більшої кількості пауз хезитації.

І, нарешті, дружня неофіційна бесіда спонтанного характеру, що займає останнє місце в ряді за ступенем офіційності, але далеко не останнє в міжособистісному спілкуванні, де здійснюються найрізноманітніші функції: контактовстановна (фатична), інформативна і, меншою мірою, функція впливу.

Інтонаційно клішовані засоби встановлення й підтримки контакту створюють тло, на якому виділяється основне повідомлення [5]. Це визначає в цілому інтонаційний характер неофіційного спілкування: у деяких роботах відзначається знижений (щодо читання) рівень гучності, невисокий звужений мелодійний діапазон, прискорений темп. До цього ми можемо додати варіативність як ознаку, що досягає в спонтанній бесіді свого граничного вираження. При загальному відносно низькому рівні вимови, що встановлюється на основі усереднених даних, необхідно відзначити, що в спонтанному мовленні спостерігаються різкі «сплески» тонального і силового діапазону, контрастні зміни темпу, більша варіативність у тривалості пауз, тобто найбільше відхилення від середнього значення ознаки в порівнянні з підготовленим мовленням [6]. Особливо характерні явища хезитації: вокалізовані паузи, виправлення, повтори, самоперебивання, невірний початок фрази або слова. Але, проте, навіть у спонтанній бесіді всі зміни інтонаційних ознак підпорядковані певним ритмічним законам, пов'язаним із психофізичними можливостями людини (наприклад, з подихом), із цільовими настановами співрозмовників, зміною ролей тощо [1].

У порівняльному викладі функціонально-стилістичних відмінностей інтонації за принципом зниження ступеню офіційності ми не зупинялися на особливостях мелодики, оскільки цей компонент не є визначальним. Домінуючий характер спадного тону є загальновідомою характеристикою англійського мовлення, але його відсоткове співвідношення змінюється залежно від багатьох факторів. Цікаво відзначити специфічне збільшення рівних тонів у двох полярих за

ступенями офіційності стилях: ораторському мовленні (високий і середній рівні тони) і розмовному мовленні (середній і низький), що, мабуть, пов'язане зі звуженням діапазону за рахунок верхнього і нижнього регістрів відповідно.

Вивчення вкрай несхожих один на одного стилів або регістрів мовлення, наприклад, ораторського мовлення і дружньої бесіди, безперечно, забезпечить виявлення контрастних ситуативних характеристик в інтонації. Однак для академічної обстановки у вищому навчальному закладі характерна більш тонка градація за ступенем офіційності в таких ситуаціях: лекція, консультація, бесіда після занять. Важливо й те, хто бере участь у бесіді: лектор або тьютор, студент-лідер у громадському житті або студент-приятель. І нарешті, навіть у лекції, як було відзначено раніше, бувають відступи від академічної теми з метою перемикання уваги, встановлення контакту з аудиторією.

Експеримент полягав у наступному: дикторам – носіям англійської мови (6 людей) було запропоновано зіграти по-черзі ролі лектора, викладача в студентській групі, голови студентського клубу, батька і студента, при цьому в кожній розмові постаратися обговорити дві теми: навчання і відпочинок. Усі ситуації були розподілені по зонах: високого ступеня офіційності (лекція і бесіда викладача зі студентом), середнього ступеня офіційності (бесіда голови студентського клубу зі студентом – членом клубу), низького ступеня офіційності (розмова батька з дочкою-студенткою і двох студентів між собою). За ознакою природності звучання було відібрано 4 диктора з 6.

Аналіз інтонації виявив релевантність усіх параметрів – мелодики, гучності і темпу, для диференціації текстів різного ступеня офіційності. Цікавим у цьому експерименті виявилось те, що диктори використовували в мовленні схему переходу від неофіційної до офіційної форми мовлення, більш характерної для регіональної групи, ніж для RP (Received Pronunciation) – за рахунок опори на гучність, а не на мелодію. Таким чином, диктори демонструють деякі інтонаційні ознаки регіональної інтонації.

З точки зору вираження соціальних відносин експеримент переконливо довів, що у провідній ролі, тобто в ролі вищого за статусом мовець перевершує свого співрозмовника не тільки за рівнями максимальної гучності і мелодії, але й за діапазоном варіювання цих параметрів, а також за характерним уповільненням темпу. Це особливо помітно в офіційних ситуаціях у бесідах між «викладачем» і «студен-

том». У неофіційній ситуації проявляється тип відносин між батьками і дітьми, традиційний в англійському суспільстві: намічається така ж відмінність, як між викладачем і студентом, тобто більша соціальна дистанція.

У неофіційній бесіді між рівними за статусом студентами, дівчиною і юнаком, провідна роль належить останньому. Таким чином, у цьому діалозі можна говорити про специфічну чоловічу і жіночу роль, що є провідною і залежною відповідно, що становить собою результат виховання, дії традицій, стереотипів.

І, нарешті, тематичний зміст бесід також виявився істотним для інтонаційного оформлення мовлення. Проте, тут відзначається деяка варіативність. Так, наприклад, односпрямоване зниження рівня гучності при переході від строго академічної до побутової теми, тобто при зниженні ступеня офіційності мовлення, спостерігається тільки в мовленні «лектора», «викладача», «студента». У ситуації середнього ступеня офіційності перехід до побутової теми спостерігається тільки в мовленні провідного учасника бесіди, голови студентського клубу. У неофіційних ситуаціях при зміні теми зміна гучності відбувалась як за висхідною, так і за спадною лінією у зв'язку з тим, що в цій сфері спілкування неофіційна тема – центральна, предмет найбільшого інтересу, пожвавлення. Сама неофіційність бесіди припускає більші можливості самовираження, але, як показали дані інтонаційного аналізу, не всіх учасників бесіди рівною мірою.

При нерівних статусах, наприклад, у бесіді «батька» з «дочкою», іде підвищення гучності, у більш авторитетного, старшого співрозмовника, а в молодшого гучність залишається практично незмінною, навіть трохи знижується. При рівних статусах спостерігається односпрямоване зниження рівня гучності в неофіційній частині бесіди.

Отже, у всіх ситуаціях у мовців у провідній ролі відзначений більш сильний ступінь змін інтонаційних показників: підвищення гучності, максимального діапазону голосу, прискорення темпу при переході до неофіційної теми.

Оцінюючи ступінь впливу заданих в експерименті ситуативних факторів на інтонацію, можна встановити наступну ієрархію: соціальна роль > ситуація > тема. Це значить, що найважливішим фактором є характер соціальних відносин між учасниками бесіди. Разом з тим мовлення кожного мовця, у тому числі його інтонація, є результатом взаємодії цих перехресних факторів, що нашаровуються в процесі міжособистісного спілкування.

Отримані результати говорять про існування певного мовного етикету в англійському суспільстві, який необхідно дотримувати вивчаючим англійську мову. Найбільше часто вживаним у цьому зв'язку терміном є слово «доречність». Підвищення і зниження рівнів голосового тону і гучності, прискорення і уповільнення темпу, також як і використання невербальних засобів комунікації, тобто міміки, кінестики, проксемики, як і сміху, плачу, шепоту – усе повинно підпорядковуватись вимогам доречності для певної конкретної ситуації, у спілкуванні з конкретними людьми, під час обговорення певної теми. Так, наприклад, використання інтонаційних форм, властивих офіційному мовленню, у неофіційному спілкуванні може бути сприйняте або як жарт, або як прагнення підкреслити соціальну дистанцію, вираження невдоволення. З іншого боку, недотримання норм інтонації в офіційному мовленні, наприклад, у лекції може розцінюватися як неповага до аудиторії або некомпетентність лектора. І в тому, і в іншому випадку ускладнюється процес комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурая Е.А. Ритмическая организация спонтанной диалогической речи // Сборник научных трудов Московского государственного педагогического института им. М. Горького. – М., 1985. – Вып. 171 – С. 164-178.
2. Великая Е.В. Просодия в стилевой дифференциации языка. М: Прометей, 2009. – 256 с.
3. Гродобык Н.С. Просодические характеристики устного собственно публицистического монолога (на материале английского языка) : автореферат дис. ... канд. филол. наук. – Минск : Минская ГПИИЯ 1974. – 24 с.
4. Данилина В.В. Политическая ораторская речь в ритмике текстологическом аспекте (на материале английского языка) : автореферат дис. ... канд. филол. наук.: 10.02.04 М., 2002. – 24 с.
5. Докуто Б.Б. Просодические корреляты социального статуса коммуниканта (экспериментально-фонетическое исследование) : дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.04 Пятигорск, 1999. – 199 с.
6. Златоустова Л.В., Гяляшина Е.И. Распознавание индивидуальных и групповых характеристик говорящего по звучащей речи [Электронный ресурс] // Сайт филологического факультета МГУ, 2008. URL: <http://old.philol.msu.ru/rus/gorn/arso/zlat2.htm>
7. Коваль Н.О. Просодичні іміджові характеристики політичної ораторської промови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі британського варіанту англійської мови) автореферат дис. ... канд. филол. наук. Одеса, 2010. – 21с.
8. Crystal D. How language Works. Penguin books, 2006. 500p.

УДК(811.134.2+811.161.2).001.36:808.53

Чернякова В.А.

ЖЕНСКИЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ИСПАНИИ И УКРАИНЕ (КОНТРАСТИВНЫЙ АСПЕКТ)

В статье рассматриваются лингвальные и просодические особенности женской публичной речи в испанском и украинском политическом дискурсе. Исследование проведено на материале устных выступлений испанских и украинских женщин-политиков.

Ключевые слова: политический дискурс, речевой акт, метафора, эпитет.

Чернякова В.А. Жіночий політичний дискурс в Іспанії та Україні (контрастивний аспект). У статті розглядаються лінгвальні та просодичні особливості жіночого політичного дискурсу в Україні та Іспанії. Дослідження проведено на матеріалі усних виступів іспанських та українських жінок-політиків.

Ключові слова: політичний дискурс, мовленнєвий акт, метафора, епітет.

Cherniakova V. Female political discourse in Spain and Ukraine (contrastive aspect). The article deals with the language and prosodic features of the female speech in a Spanish and Ukrainian political discourse. The research has been made on a basis of oral performances of Spanish and Ukrainian female politicians.

Keywords: political discourse, speech act, metaphor, epithet.

Цель данной статьи заключается в контрастивном исследовании лингвальных и просодических особенностей современного женского политического дискурса Испании и Украины. Языковым **материалом** являются устные выступления испанских женщин-политиков, а именно испанского политика, действующего мэра Мадрида Анны Ботельи, испанского политика, основателя и председателя партии «Союз, прогресс и демократия» Росы Диез Гонсалес, а также украинских деятелей: советника президента Анны Герман, депутата Верховной Рады Ирины Фарион, министра социальной политики Наталии Королевской и экс-примьер-министра Юлии Тимошенко. В соответствии с поставленной целью в **задачи** исследования входит: анализ теоретических подходов к изучению политического дискурса, выявление лингвальных и просодических особенностей испанской и украинской женской политической речи.

Актуальность исследования обусловлена общенаучным интересом к особенностям женского политического дискурса и к публичным выступлениям женщин-политиков. Количество женщин-

политиков в Испании и Украине невелико, что способствует интересу к их публичным выступлениям.

Особой разновидностью дискурса является *политический дискурс*, который имеет своей целью завоевание и удержание политической власти. В лингвистической литературе политический дискурс представлен как многоаспектное и многоплановое явление (Е.И. Шейгал, А.Н. Баранов, Т.В. Юдина, В.Г. Костомаров, Н.В. Петлюченко и др.). В.З. Демьянков считает, что *политический дискурс* является сложным объектом исследования, поскольку находится на пересечении разных дисциплин – политологии, социальной психологии, лингвистики и связан с анализом формы, задач и содержания дискурса, употребляемого в определенных («политических») ситуациях [3: 36]. Также политический дискурс рассматривается, как совокупность всех речевых актов, используемых в политических дискуссиях, и правил публичной политики, освященных традицией и проверенных опытом. Общая характеристика политического дискурса помогает определить его особенности и функции [2: 108]. Е.И. Шейгал определяет следующие функции политического дискурса: гармонизация участников политического процесса, акциональная функция, функция интерпритации, контролирующая и регулятивная функции. В задачи политического дискурса входит вживление в общественное сознание определенных представлений. Изучением политического дискурса занимается значительное число украинских и зарубежных ученых. Среди лингвистов изучением украинского политического дискурса занимались Н.В. Петлюченко, А.И. Бащук, А. Литовченко, Л.Е.Бессонова, К.С. Серажим, Л.А. Ставицкая, Г.М. Яворская, И.С.Преображенский, Л.Г. Фишман и др. В свою очередь, исследованием испанского политического дискурса занимались лингвисты: Гарсиа Сантос, Нунес Кабезас, Герреро Салазар, А.О. Уржумцева, Рохас Торрес, Ирена Васиалчис де Гиральдино, Ю.С. Волкова.

Основной особенностью современного политического дискурса служит то обстоятельство, что его равноправными участниками являются как мужчины, так и женщины. При этом существует факт наличия в данной области различий гендерного характера, что дает основание выделить *женский политический дискурс*.

Женский политический дискурс характеризуется употреблением лексики с семантикой восприятия действительности на уровне чувств

и ощущений, что подтверждает распространенный стереотип об их склонности прямо говорить о своих чувствах, не стесняться их. Также женщины-политики чаще употребляют эмоционально-оценочную лексику, междометия, слова выражающие сомнение, неуверенность, вероятность, неточность [5: 92].

Отдельным элементом женского политического дискурса является *женская публичная речь*. Публичная речь произносится с целью информирования слушателей и оказания на них желаемого влияния. По своему характеру она представляет собой монологическую речь, то есть рассчитанную на пассивное восприятие, не предполагающую ответной реакции [11: 245]. Как отмечает А.Н. Дудецкая, исследовавшая особенности речи немецких женщин политиков, женщины-политики используют широкий диапазон стилистически маркированной лексики – метафоры, эпитеты, лексические повторы, противопоставления. Их активное употребление обусловлено коммуникативной интенцией женщин политиков в экспрессивной форме сообщить читателю/слушателю о внутригосударственных и мировых событиях, более эмоционально охарактеризовать своих политических противников. Речь женщин импульсивна и поэтому характеризуется широким диапазоном, несколько ускоренным темпом и более частым использованием высоких нисходящих тонов [4:11]. В свою очередь, анализ дискурса американских женщин-политиков, проведенный Н.Е. Ковтуновой, показал, что для нее характерным является употребление сложных синтаксических конструкций, вежливых форм в обращении к собеседнику. Женской речи свойственно ассоциативное соскальзывание с темы разговора, а также дополнение констатации факта или какого-либо утверждения примерами из личной жизни [6: 2].

Исследуя языковые особенности женской испанской политической речи, мы выявили, что испанским женщинам-политикам также свойственна большая концентрация эмоционально-оценочной лексики (*carino – дорогой, mis queridos – мои любимые, estoy encanta – я очарована, con toda mi alma – со всей душой, con el corazon – всем сердцем, сердечно*)(2). Так в публичных выступлениях Анны Ботельи и Росы Гонсалес присутствуют лексемы, обозначающие различные эмоциональные состояния: как положительные, такие как *no tengo duda – я не сомневаюсь, creo – верю, estoy convencida – я уверена, estoy contenta – я довольна, так и отрицательные: dudo que – я сомневаюсь, что, me preocupo – я*

беспокоюсь, temo que – я боюсь, что(3). Мы можем отметить, что для испанских женщин-политиков характерным является употребление слов, выражающих сомнение, неуверенность, вероятность *es posible – возможно, es probable – вероятно* и свойственен оттенок значения должествования, необходимости, передающийся с помощью глаголов *necesitar – нуждаться, deber – быть должным* и грамматической конструкции *tener que – быть обязанным*. Реплики женщин-политиков Испании также богаты эпитетами (*enorme responsabilidad – великая ответственность, el profundo amor – глубочайшая любовь, enorme emoción – огромная эмоция*)(3) и сравнениями.

Исследуя испанскую женскую политическую речь, необходимо отметить, что ей присуще частое использование риторических фигур с целью выделения особо важной информации, доступного донесения сказанного широкому кругу слушателей, привлечение внимания, установление контакта с аудиторией, появление симпатии, фиксирование сказанного в сознании аудитории[1: 80]. Так, для испанского политического дискурса является характерным использование такой фигуры, как композиционный стык, например: *Las comunidades autónomas tienen parte de ciertos tributos. De ciertos tributos concretos.*(2). Также речь испанских женщин-политиков богата на риторические вопросы, которыми женщины приглашают адресатов присоединиться к ним в их негодовании на существующие проблемы, обратить внимание на определенные идеи, например: *¿Quiénes de aquí son casadas? – Кто из вас замужние?, ¿Como pueden demostrar nuestro gran valor? – Как мы можем показать наше мужество?*(3).

Все перечисленные языковые особенности характеризуют речь испанских женщин-политиков высокой экспрессивностью, темпераментом. Их речи направлены к чувствам слушателя, а не к рассудку.

В свою очередь, анализируя речь украинских женщин-политиков, мы выявили то, что они, также как испанские женщины-политики, прямо говорят о своих чувствах, дают волю эмоциям. Так, например, Инна Богословская расплакалась в одном из эфиров, заявляя, что будет говорить не как политик, а как мама и бабушка. Исследуя языковые особенности речи украинских женщин-политиков, мы выявили, что она также насыщена тропами и риторическими фигурами. А именно, в своих публичных выступлениях, Анна Герман использует эпитеты, например: *болюче питання, неприваблива роль,*

прозорий судовий процес(5), а также метафоры например: *воюють із нам'ятниками(5)*, *поливають брудом, йшло глибоко з серця(6)*. В свою очередь, публичные выступления Ирины Фарион насыщены риторическими вопросами, например: *Як довго це триватиме? Як допомогти вам?(7)*.

В свою очередь, среди стилистических особенностей женской украинской политической речи, выявлено употребление однородных членов предложения, например: *які живуть у нашому колонізованому, окупованому, спроституйованому і звироднілому інформаційному просторі (8)*. Украинские женины-политики используют также иностранную лексику: *думав по-російськи и робив spell так(5)*, *як воно звучало російською(5)*; *думала про те, що ми, радники і спічрайтери; на бекграунді фото ви побачити(6)*. Таким образом, преследуется прагматическая цель показать свою образованность, знание иностранных языков. Преследуя цель показать свою эрудицию, для украинских женщин-политиков также является характерным цитирование великих писателей, ораторов и др. исторических авторитетов. Ирина Фарион, в своих пламенных речах, цитировала Т.Шевченко, И.Франко, Сократа. Так, во время визита в одну из школ Львова по случаю празднования Шевченковских дней Ирина Фарион заявляет, что именно в школах воспитывается нация, уважающая свою свободу, национальность, язык и прибегает к словам из завета великого Кобзаря: *і вражою злою кров'ю волю окропите(10)*.

Анализируя просодические особенности женской политической речи, было выявлено, что речь испанских женщин-политиков отличается, правильностью произношения, красотой и полнотой звучания. Так, например, в выступлении Анны Ботельи мы отметили мелодичность, низкий темп, выразительность ее речи, которая может увлечь слушателя эмоционально и способствовать некритическому принятию ее содержания(3). При этом, для женской украинской политической речи также характерна правильность произношения, и высокая тщательность. Так, речь украинского депутата Ирины Фарион отличается стремлением говорить четко, правильно артикулируя звуки, придерживаясь высокого стиля произношения. С целью придать речи естественность или акцентировать на чем-либо внимание, политик прибегает к незаполненным паузам. Также, важно заметить, что голос Ирины Фарион хриплый и низкий, что обусловлено ее эмоционально-патриотической речью. В свою очередь, голос другого украинского политического деятеля, Юлии

Тимошенко, отличается высокой звонкостью, полнотой звучания и преувеличенной монотонностью, что напоминает женскую жалобность, плач, «крик чайки» [9: 276].

Все вышеизложенное позволяет сделать **вывод**, что существует ряд общих языковых и просодических особенностей в женской политической речи представительниц Испании и Украины. Испанскому и украинскому женскому политическому дискурсу свойственна эмоциональность, употребление эпитетов, употребление слов, выражающих сомнение, а также сложных синтаксических конструкций, которые отражают повышенную женскую эмоциональность, характерную для представительниц обеих лингвокультур. Проведенный анализ имеет практическую ценность и **перспективу** для выявления других лингвальных и паралингвальных особенностей женской публичной политической речи в Испании, и ее контрастивного исследования с украинским женским политическим дискурсом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Артюхова А.А. Риторико-просодические особенности немецкого митингового дискурса (инструментально-фонетическое исследование): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Анна Александровна Артюхова; Одесский нац. ун-т им. И.И. Мечникова. – Одесса, 2012. – 203 с.
2. Баранов, А. Н. Политический дискурс: прощание с ритуалом // Человек. 1997. № 6. С. 108-118;
3. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политической филологии. Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С. 32-43
4. Дудецкая А.Н. Гендерная специфика коммуникативного поведения немецких политических деятелей (на материале речевого жанра «интервью»): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук (10.02.19 – Теория языка) / А. Н. Дудецкая ; ГОУ ВПО «Волгоградский государственный педагогический университет». – Волгоград, 2009. – 22 с.
5. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Особенности мужской и женской речи // Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект. М., 1993.– С. 90-135.
6. Ковтунова Н.Е. Стилистические особенности женского политического дискурса. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.rae.ru/forum2010/17/79>
7. Кожемякин Е. А., Кротков Е. А. «Методологические проблемы изучения дискурсных практик» [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.madipi.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=137%3Adiscursologia-proyecto-enciclopedico&catid=134%3Adiscursologia-proyecto-enciclopedico-&Itemid=55;

8. Кубрякова Е.С. Текст и его понимание // Русский текст, 1994, № 2. – С. 18-27.
9. Петлюченко Н.В. Харизматика: мовна особистість і дискурс. Монографія. – Одесса «Астропринт», 2009. – 435 с.
10. Потапов В.В. Сопоставительный подход в фонетической гендерологии (русско-немецкие параллели) // Сб. науч. трудов к юбилею проф. Л.В. Златоустовой «Язык и речь: проблемы и речеведения». – МГУ, 2004. – С.46-62.
11. Потапова Р.К. Потапов В.В. Язык, речь, личность. – М: Языки славянской культуры, 2006. – 496 с.

ИЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

(1) Discurso de Rosa Diez. Toma de protesta 08/02/2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://esradio.libertaddigital.com/fonoteca/2014-02-08/luis-del-pino-entrevista-a-rosa-diez-69681.html>;

(2) Discurso íntegro de Rosa Diez 25/02/2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.libertaddigital.com/espana/politica/2014-02-25/rosa-diez-reprocha-a-rajoy-que-no-haya-recordado-a-las-victimas-del-terrorismo-1276511681/>;

(3) Discurso de Anna Botella de 18/05/2012 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.youtube.com/watch?v=2JZ_8It-imw;

(4) Discurso de Anna Botella [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.elplural.com/2012/06/08/ana-botella-muestra-su-preparacion-para-alcaldesa-nuestro-ideario-es-grecia-roma-cristianismo-europa/>

(5) Речь Анны Герман за 26/02/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://glavred.info/politika/ganna-german-timoshenko-potriben-spravedlivi-y-i-publichniy-sud-244183.html>;

(6) Речь Анны Герман за 01/10/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://sled.net.ua/node/7042>;

(7) Речь Ирины Фарион за 20/12/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.youtube.com/watch?v=4ItUF2oabRI>;

(8) Речь Ирины Фарион за 22/11/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://sled.net.ua/node/7042><http://lenta-ua.net/novosti/politika/37730-zhurnalisty-potrebovali-ot-svobody-provesti-vospitatelnuyu-besedu-s-irinoy-farion-video.html>;

(9) Речь Ирины Фарион [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.youtube.com/watch?v=4oqcraQmDg0>;

(10) Речь Ирины Фарион [Electronic resource]. – Mode of access: <http://tsn.ua/ukrayina/farion-zaklikala-ditey-vrazhoyu-zloyu-krov-yu-volyu-okropiti.html>.

УДК (811.134.2+811.161.2).001.36:81'271

Якімова С.Е.

СИМВОЛІКА ПОЗНАЧЕНЬ КОЛЬОРУ В ІСПАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТАХ

Статтю присвячено порівняльному дослідженню символіки позначень кольору в іспанських та українських художніх текстах, засобам її вербалізації, а також аналізу подібностей та відмінностей позначень кольору у двох лінгвокультурах.

Ключові слова: символіка, позначення кольору, лінгвокультура, репрезентація.

Якімова С.Э. Символика обозначений цвета в испанском и украинском художественных текстах. Статья посвящена сопоставительному исследованию символики цветообозначений в испанских и украинских художественных текстах, способам ее вербализации, а также анализу сходств и различий цветообозначений в двух лингвокультурах.

Ключевые слова: символика, цветообозначение, лингвокультура, репрезентация.

Yakimova S.E. Color designation symbolics in Spanish and Ukrainian literary texts. The article is dedicated to the comparative research of the colour naming in the Spanish and Ukrainian literary texts, methods of their verbalization and the analysis of the similarities and diversities of the color naming in two linguocultures.

Keywords: symbolism, colour naming, linguoculture, representation.

Метою даної статті є дослідження символіки позначень кольору в українському та іспанському художньому текстах. У статті вирішуються наступні **задачі**: 1) досліджується поняття «інтерпретація тексту»; 2) аналізуються мовні репрезентації базових позначень кольору в іспанських та українських художніх текстах. **Матеріалом** дослідження обрано іспанській тлумачний словник *Diccionario etimológico de español* [14], українські тлумачні словники *Словник синонімів української мови онлайн* [9], *Великий тлумачний словник сучасної української мови* [1], *Словарь символов* [11], *Енциклопедия знаков и символов* [12], а також художні твори Габрієля Гарсія Маркеса («*Осінь патріарха*»), Тараса Шевченка («*Княгиня*»), Юрія Андруховича («*Дванадцять обручів*»).

Актуальність даного дослідження обумовлена підвищеною увагою сучасної лінгвістики до текстового втілення авторської картини світу. Важливість вивчення кольору з позиції когнітивної лінгвістики визначається тим, що кольорові концепти є однією з ключових скла-

дових загальнолюдською концептуальної картини світу та авторської поетичної картини світу.

Вивчення символіки кольору є актуальним напрямом абсолютно різних галузей знання: психології, культурології, мовознавства, літературознавства, лінгвокогнітології та інших, що визначає міждисциплінарний характер об'єкту дослідження. Інтерес лінгвістики є спрямованим на виявлення лінгвоспецифічних характеристик менталітету через аналіз його семантичних складових, що займають важливе місце у колективній мовній свідомості. В нашому дослідженні ми розглядаємо символіку позначень кольору, що представлена в художніх творах українських та іспанських письменників.

Текст тлумачиться як завершений, цілісне змістовний та структурно-мовленнєвий твір, продукт виробництва мовлення, відчужений від суб'єкта мовлення (мовця), в свою чергу є основним об'єктом його сприйняття і розуміння. Функціональна спрямованість тексту визначається його місцем і роллю в процесах спілкування: художній (особливо поетичний), учбовий, інформаційний, юридичний і т.д. Тексти взаємно відрізняються цілісністю (змістовно-композиційною структурою), зв'язністю (когезією), а також відбором лексичних і стилістичних засобів в межах відповідного жанру. Сприйняття тексту передбачає виділення в ньому структурно-змістовних опор. Будь-який текст також задовольняє вимогам конситуативності (співвідношення з ситуацією спілкування) і контекстуальності (співвідношення з іншими текстами); з іншого боку, він служить контекстом для окремих висловлювань, які входять до його складу [3].

Зазвичай необхідність наукового підходу до тлумачення тексту і створення відповідної методики обґрунтовують специфічними властивостями художньої літератури. Говорять про те, що мистецтво у цілому являє собою особливу семіотичну систему, яка безперервно змінюється, особлива мова, і що навіть кожен окремий художній текст говорить с читачем по-своєму; що ідейний зміст втілено в складному комплексі всіх його елементів, в системі цих елементів [3, 5].

Різноманітність підходів до інтерпретації тексту дає не тільки неосяжний простір для досліджень, а й нові складнощі при оцінюванні особливостей тексту як матеріальної форми твору. Одна з них є пошуком точного критерію для інтерпретації того чи іншого елемента тексту у відповідному ключі – як символу або як знака, а також для інтерпретації тексту як системи цих елементів. Складається враження нескінченної множини можливостей тлумачення будь-якого тексту.

Окрім індивідуального сприйняття, художньої обізнаності, велику роль у сприйманні художнього твору відіграють суспільні умови та середовище, в якому відбувається комунікативна діяльність.

Важливу роль для інтерпретації художнього тексту має символічна функція позначень кольору та їх коректне декодування носіями різних лінгвокультур, у нашому випадку іспанців та українців. Пізнання кольору – це усвідомлення образів архетипів, канонізованих світовою культурою. Системи кольорових позначень і кольорових символів в різних мовах та культурах доводять вплив рідної мови на характер кольорової класифікації [7,3]. Аналіз позначень кольору є необхідним для вияву ролі кольору у побудові візуального простору людини та обумовленості функціонування у мові, враховуючи культурно-історичні традиції різних менталітетів.

Культурні та історичні традиції іспанського та українського народів важко назвати схожими. Специфічними рисами представників *романської культури*, в нашому випадку *іспанців*, є їх психоемоційна експресивність та спонтанність у проявах душевного настрою [6]. Представники ж *слов'янської культури*, до якої належать *українці*, славляться своєю миролюбністю, несхильністю до агресії та насильства. Для них є характерною така риса, як індивідуалізм, вони, в основному, інтроверти, найвищу цінність для яких представляє власна родина і дім [11]. Усі ці якості спостерігаються у розумінні символіки кольору даними народами.

Естетика кольору виростає з тонкого сприйняття *іспанцями* и *українцями* навколишньої дійсності. Передача інформації за допомогою кольору заснована на виникаючих асоціаціях, які мають декілька шарів: загальні природні, більш пізні шари – вплив культурних традицій народу, до якого належить людина, а вже потім кольорові асоціації особистих переживань та вражень. Позначення кольору іспанської та української мов співвідносяться із семіотичною, ціннісною і філософсько-світоглядною картиною світу. Розглядаючи символіку кольору в іспанських художніх текстах ми виявляємо не тільки феномен кольору як своєрідний концепт світосприйняття, відмінний від українського, але й систему символіки кольору як вбудовану у лексичну базу давню міфологічну систему.

Так, у іспанській лінгвокультурі ядро концептосфери кольору презентується лексемою *rojo*, яка має значення *червоний*. Синонімічним варіантом лексеми *rojo* є позначення кольору *colorado*, яке означає *червоний* і/або його відтінок *червонуватий*[12]. Саме червону му-

лету (*muleta roja*) використовує тореадор під час кориди (*rojo* як символ крові). Червоний колір використовується також в одязі та деталях (*falda roja, flor roja en el pelo*), наряді танцівниць фламенко (*bata de cola roja*) (*rojo* як символ пристрасті, любові, темпераменту). Позначення кольору *colorado* вельми часто зустрічається у романі Габріеля Гарсія Маркеса «Осінь патріарха», зокрема для опису червоних шапочок, які правитель зобов'язував носити усіх, хто прислужував у президентському домі задля позначення їх невисокого статусу: «*todo el mundo en la casa presidencial tenía puesto un bonete colorado (червону шапочку)*» (3, 55); «*los paralíticos en las escaleras y los leprosos en los Rosales se paseaban con bonetes colorados (у червоних шапочках) de domingo de Carnaval*» (3, 55); «*y nos cambiaban todo lo que teníamos por estos bonetes colorados (ці червоні шапочки)*» (3, 56). Таким чином червоні шапочки були маркером низького статусу людини, а саме прислуги, за якими можна було ідентифікувати їх статус.

Також символічним для іспанської лінгвокультури є і жовтий колір (*amarillo*), який є символом сонця, тепла, весни і квітів (*genista hispanica amarilla*). Даний колір разом із червоним є кольором іспанського прапора, символічне значення кольорів якого уходить коріннями у наступну легенду: один з королів Арагона, бажаючи мати власний прапор, зупинився на прапорі із гладким золотим полем (*amarillo* – золото), по якому він провів два пальця, зануривши їх у кубок свіжої крові тварин (*rojo* як символ крові) [14: 172]. Дуже красномовно використовує колір *amarillo* у своїх творах Габріель Гарсія Маркес як символ хвороби (*enfermedad*): «*me pareció cansado y solo, con la piel amarillenta (жовтянична шкіра) del hígado malo*» (3, 73); а також як символ старості (*envejecimiento*) та заходу життя (*ocaso de la vida*): «*se durmió en el acto, más solo que nunca, arrullado por el rumor del reguero de hojas amarillas de su otoño (жовте листя його осені)*» (3, 47).

В свою чергу в українській мовній картині світу основними є позначення кольору *жовтий* и *блакитний*, які являють собою кольори українського прапора, а також є символами пшениці і неба над головою [4]. Також жовтий колір трактується у рамках сонячного культу праукраїнців – верховного божества *Дажбог-Сонця*, колір якого є священним. Саме тому жовтий колір супроводжував київських князів на клейнодах, запорізьких казаків на прапорах, також золотим кольором прикрашали куполи християнських храмів. Синій колір при цьому, як колір неба, символізував водночас увесь світ: «Синь – це буття,

це природа, це земний устрій, породжений богом для людини, а насамкінець – людиною для людини» [5, 173]. Також вельми символічним для української художньої літератури є малиновий (*малиновий*) колір. Прапори цього кольору були вельми розповсюдженими в українській історії, хоч і не були домінуючими. Символи жовтого, синього та червоного кольору ми знайшли у творі Юрія Андруховича «Дванадцять обручів»: «Крім того була осінь, **червоно-жовте цвітіння лісів, павутинне повітря, синє небо** – з тих, які трапляються лише у жовтні» (1, 12).

Також у художніх творах українських авторів часто зустрічається *зелений* колір як символ весни та Трійці, наприклад: «Отак от вони цілу зиму просодомили та прогоморили, **а навесні дивимося: наше поле не зеленіє, – ні трава, ні жито, ні пшениця не зеленіють. Минули й Зелені Свята, а поле чорне, наче на ньому нічого й не сіяно**» (2, 3); «Добре, що можна так лежати у цій **зеленій** весняній воді» (1, 3). Також українські автори використовують *зелений* колір як символ молодості, наприклад: «Ще мій сміх молодий і душа ще **зелена**» (1, 16). Юрій Андрухович використовує *зелений* колір як символ молодості та незрілості, розповідаючи про підлітків, які мають триматися саме зеленої смуги через свій юний вік: «Отже, підлітки відстають і лишаються на своїй **зеленій заправній смугі**. Їм не можна на той бік Річки, але й до лісу їм теж не можна. І так вони тут існують, поміж двома забороненими теренами, на вузесенькій ділянці між страхом учораїшнього і страхом прийдешнього» (1, 9).

Неможливо залишити без уваги й позначення кольору *negro/чорний*. В іспанській літературі чорний колір (*negro*) є символом кінця (*el final*), тіні (*la sombra*), темноти (*la oscuridad*), ночі (*la noche*), страху (*el horror*), злочину (*el crimen*), смерті (*la muerte*). В ході нашого дослідження нам зустрілись наступні іспанські словосполучення з позначенням кольору *negro/чорний*: «*corazón negro*» (*чорне серце* як символ поганої, недоброї людини), «*oveja negra*» (*чорна овця* – символ людини, яка відрізняється від інших своїми негативними якостями), «*ver todo negro*» (*бачити все чорним* як символ песимізму). У художніх творах іспанської літератури колір *negro/чорний* зустрічається вельми часто й несе негативний відтінок. Наприклад, героїня роману «Осінь Патріарха» Г.Г. Маркеса розповідає про чорну суботу, коли її силою змусили стати королевою вмираючої від лепри держави. У її оповіданні позначення кольору *negro/чорний* має відтінок трагічності: «*no quería saber nada de la*

vida desde el sábado negro (чорна субота) en que me sucedió la desgracia de ser reina» (3, 91); вона також розповідає про особисті якості свого правителя і вважає, що від його брехні і боягузтва його обручка зробилась чорною «*la mala virtud de sus manos...había renegrido (зробила чорною) el oro de su anillo matrimonial»*. (3, 192).

В українських художніх творах позначення кольору *negro/чорний* символізує смерть, ніч, горе, похорон. Позначення кольору *чорний* ми зустріли у творі Тараса Шевченка «Княгиня»: «*Зостався тільки сад, зчорнілий од диму; стоїть собі осторонь і такий чорний та страшний, що я й дивитись на нього боялась»* (2). Юрій Андрухович у своєму творі «Дванадцять обручів» використовує позначення *чорний* з негативним відтінком: «*Під кінець дев'яностих Україна потрапила відразу до кількох чорних списків, проваджених надміру безсторонніми спостерігачами з усіляких міжнародних структур»* (1, 6). Чорні списки у цьому контексті символізують відмову Україні у певних привілеях та діях.

У перебігу нашого дослідження ми виявили, що в іспанських художніх творах існують фразеологізми, де ядром порівняння виступають назви комах: *más negro que una hormiga* (чорніше за мураху) [8, 323]. В українській літературі ми також знайшли схожий фразеологізм: *чорний як жук* [8, 323].

Також ми побачили, що схожість в українській та іспанській літературах відмічаються в позначенні кольору *amarillo/жовтий* для характеристики таких понять як *солнце, тепло*, а також в позначенні кольору *negro/чорний* для характеристики таких понять як *ніч, смерть*, в той час як позначення кольору *rojo* в іспанській літературі є символом любові, пристрасті, вогню, позначення кольору *зелений* використовується як символ молодості та весни, а позначення кольору *малиновий* символізує незайманість, чистоту. Послідовність мовних репрезентацій символів кольору полягає не тільки в домінуванні червоного, жовтого, чорного, зеленого і синього кольорів в художніх текстах письменників Іспанії та України. Реалізація символіки кольорів в художній літературі Іспанії та України здійснюється з опорою на національну лінгвокультурну свідомість і тісно пов'язана з національними та сучасними колективними кольоровими домінантами (червоний, жовтий, зелений, чорний, синій) в мовній свідомості. При подальшому дослідженні символіки кольору в іспанській (латиноамериканській) і українській художній літературах необхідно враховувати їх етноспецифічні розбіжності, пов'язані з історичними, культурними та гендерними факторами.

Перспективою даного дослідження є контрастивне вивчення символіки кольору у художньому дискурсі на матеріалі творів сучасних іспанських (Мигель де Унамуно, Едуардо Мендоса), латиноамериканських (Габриель Гарсія Маркес, Хорхе Луис Борхес) та українських (Оксана Забужко, Тарас Прохасько, Юрий Андрухович, Марія Ряполова, Дара Корний, Марина Соколян, Андрей Дмитрук) авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Перун, 2005. – 1728 с.
2. Головин. С.Ю. Словарь практического психолога. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/25/word/tekst>
3. Долинин К.А. Интерпретация текста: Французский язык: Учебное пособие. Изд. 4-е. – М.: КомКнига, 2010. – 304 с.
1. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник–довідник Жайворонок В.В. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
2. Крисаченко В.С. Екологічна культура. Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
3. Мельчакова Ю.С. Испанская национальная картина мира: взаимодействие искусства и религии. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/1709/1/urgu0500s.pdf>
4. Морозова Т.А. Концептосфера цвета в китайской языковой картине мира. Тема диссертации и автореферата по ВАК 10.02.19. – Бийск, 2008. – 217 с.
5. Півторак Л. Колоратив чорний у фразеології як вираження лінгвоментальності (на матеріалі іспанської, англійської, української та російської мов) / Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 54. – С. 322-325. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/35737>
6. Словник синонімів української мови онлайн – Режим доступа: http://ycilka.net/slovnyk_syn.php
7. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – С. 40-76.
8. Таранець В. Г. Українці: етнос і мова. – Монографія. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2013. – 364 с.
9. Трессидер Д. Словарь символов. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/JekTresidder/
10. Энциклопедия знаков и символов. – Режим доступа: <http://www.znaki.chebnet.com/s10.php?id=342>
11. Якимова С.Э. Подходы к изучению концептосферы «цвет» в контрастивной лингвистике // Мова. Культура. Комунікація: Образ майбутнього у картинах світу та знакових системах. – Чернігов: Чернігів, 2013. – С. 170-172.

12. Diccionario etimológico de español – Mode of access: <http://etimologias.dechile.net/?color>.
13. Eduardo Mora-Anda. Los Colores en la literatura, la poesía y la vida. – Mode of access: <http://www.afese.com/img/revistas/revista56/coloreslit.pdf>
14. Manlio Brusatin. El cofre de los colores. – Mode of access: <http://missgati.blogspot.com/2012/10/concepto-color.html>

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

1. Андрухович Юрій. Дванадцять обручів. – Критика, 2004. – 40 с.
2. Шевченко Тарас. Княгиня. – Режим доступу: <http://taras.co.ua/knyaginya/>
3. Gabriel García Márquez. El otoño del patriarca. – Mode of access: <http://www.instituto127.com.ar/Bibliodigital/GarciaMarquez-lotoniodelpatriarca.pdf>

НАШІ АВТОРИ

- Азарова
Лариса Євстахіївна** доктор філологічних наук, професор,
Віницький національний технічний
університет, Україна
- Антонюк
Олена Всеволодівна** доцент, Одеський національний уні-
верситет імені І.І. Мечникова, Україна
- Ануфрієва
Наталя Дмитріївна** старший викладач, Національний уні-
верситет «Одеська юридична акаде-
мія», Україна
- Артюхова
Анна Олександрівна** кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Одеська
юридична академія», Україна
- Бибик
Світлана Павлівна** доктор філологічних наук, старший на-
уковий співробітник, Інститут україн-
ської мови НАН України
- Боєва
Евеліна Володимирівна** кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Одеська
юридична академія», Україна
- Дружинець
Марія Львівна** кандидат філологічних наук, доцент,
Придністровський державний універ-
ситет імені Т.Г. Шевченка, Придні-
стров'я, Одеський національний уні-
верситет імені І.І. Мечникова, Україна
- Єрмоленко
Світлана Яківна** доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, Ін-
ститут української мови НАН України
- Завальська
Любов Володимирівна** асистент, Національний університет
«Одеська юридична академія»

Ігнатенко Діана Анатоліївна	асистент, Бельцький державний університет імені Алеку Руссо, Молдова
Кісельова Анастасія Андріївна	кандидат філологічних наук, асистент, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна
Климентова Олена Вадимівна	доктор філологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Ковалевська Анастасія Володимирівна	кандидат філологічних наук, асистент, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна
Ковалевська Тетяна Юріївна	доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна
Кондратенко Наталя Василівна	доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна
Кравченко Ніна Олександрівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна
Крупеньова Тетяна Іванівна	кандидат філологічних наук, доцент, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Україна
Кутуза Наталя Валеріївна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Кушина Надія Іванівна	кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Ладиженська Сюзанна Юріївна	спеціаліст, Одеська національна морська академія, Україна
Мамич Мирослава Володимирівна	кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна
Матієнко Ганна Валеріївна	асистент, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна
Монахова Тетяна Василівна	кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна
Мостова Людмила Борисівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна
Намачинська Галина Ярославівна	викладач, Дрогобицький державний педагогічний університет імені І.Франка, Україна
Новикова Юлія Миколаївна	кандидат філологічних наук, доцент, Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Україна
Петлюченко Наталя Володимирівна	доктор філологічних наук, професор, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна
Порожнюк Алла Леонтіївна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Прісовська Галина Євгеніївна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний політехнічний університет, Україна
Романченко Алла Петрівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна
Фокша Юлія Олександрівна	викладач, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна
Хамедова Ольга Анатоліївна	кандидат філологічних наук, доцент, Донецький національний університет, Україна
Хрустик Надія Михайлівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна
Хурані Олена Олександрівна	старший викладач, Одеська національ- на морська академія, Україна
Чернякова Валерія Олексіївна	викладач, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна
Якімова Світлана Едуардівна	аспірантка, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ «ОДЕСЬКОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО ВІСНИКА»

Матеріали для опублікування приймаються від фахівців у таких галузях: германські, слов'янські, східні мови, контрастивна лінгвістика, теорія і практика перекладу, теорія та історія соціальних комунікацій. Зміст статей повинен відповідати вимогам ДАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, польська, англійська, німецька.

Обсяг публікацій: 9 -12 стор.

Координати редакції: проф. Наталія Володимирівна Петлюченко (головний редактор): моб.0678048480, доц. Анна Олександрівна Артюхова (відповідальний секретар): моб. 0963932114. Адреса: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, к. 201, тел. 048 719 8810, german_lang@onua.edu.ua)

Правила оформлення рукописів

- Рукопис подається у форматі *.doc (MS Word), а також роздрукований (1 примірник): гарнітура Times New Roman, **кегель 14**, міжрядковий інтервал 1,5, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-); при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами; сторінки мають бути пронумеровані.
- Згідно з вимогами ДАК України публікації у фахових виданнях повинні супроводжуватись УДК, анотацією (обсяг 3-5 рядків) та переліком ключових слів (3-5) українською, російською та англійською мовами. Анотація і ключові слова наводяться **перед** текстом статті, **кегель 12**, міжрядковий інтервал 1, курсив, ключові слова напівжирним (див. зразок).
- Статті повинні мати такі необхідні елементи: 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор, із зазначенням невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; 3) формулювання мети і завдань статті; 4) виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

- Посилання на теоретичні джерела подаються у тексті згідно переліку літератури у квадратних дужках наступним чином: [№ джерела, цитована сторінка; № наступного джерела, цитована сторінка] або [№ джерела; № джерела], якщо не наведені сторінки джерела. Наприклад: [4, 154; 6, 768] або [4; 6], де 4; 6 – номери джерел, 154; 768 – номери сторінок. Посилання на джерела ілюстративного матеріалу подаються у круглих дужках. Ілюстрації нумеруються у межах статті і супроводжуються підписом під малюнком. Таблиці теж нумеруються в межах статті і супроводжуються назвою розміщеною над таблицею по центру. Приклади ілюстративного матеріалу виділяються курсивом.
- Перелік цитованих джерел під назвою ЛІТЕРАТУРА друкується **12 кеглем** одразу після тексту статті: спочатку подають теоретичні праці, написані кирилицею, потім ті, що написані латиницею, в алфавітному порядку згідно вимог державних бібліографічних стандартів, далі подають словники та довідкову літературу, згодом **ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**. Нумерація наскрізна.
- На окремому аркуші подають **відомості про автора**: 1) прізвище, ім'я, по-батькові, 2) науковий ступінь, 3) вчене звання, 4) статус аспіранта, докторанта, пошукача (в разі наявності такого), 5) місце роботи і посада, 6) номер телефону, адреса, e-mail.
- Подані матеріали не рецензуються і не повертаються. Статті аспірантів та пошукачів мають супроводжуватись рекомендацією до друку, підписаною науковим керівником.

УДК 81-115 [811.111+811.161.2]

Саф'ян Ю.О.

КОНЦЕПТ CHARMER/ ЧАРІВНА ЛЮДИНА В АНГЛИЙСКОЙ И УКРАИНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

Статья посвящена исследованию понятийных и образных особенностей концепта CHARMER/ЧАРІВНА ЛЮДИНА в английской и украинской лингвокультурах, его семантики и способам вербализации на основе словарных дефиниций, а также анализу сходств и различий когнитивных признаков данного концепта в двух лингвокультурах.

Ключевые слова: концепт CHARMER/ЧАРІВНА ЛЮДИНА, вербализация, понятийный, образный, когнитивный, лингвокультура

Саф'ян Ю.О. Концепт CHARMER/ ЧАРІВНА ЛЮДИНА в англійській та українській лінгвокультурах. *Статтю присвячено дослідженню понятійних та образних особливостей концепту CHARMER/ЧАРІВНА ЛЮДИНА в англійській та українській лінгвокультурах, його семантики та засобам вербалізації у формі словникових дефініцій, а також аналізу спільних та відмінних когнітивних ознак цього концепту у двох лінгвокультурах.*

Ключові слова: концепт ЧАРІВНА ЛЮДИНА, вербалізація, понятийний, образний, когнітивний, лінгвокультура.

Safyan, Yu.O. The CHARMER concept in the English and Ukrainian linguistic cultures. *The article focuses on the study of the notional and figurative specifics of the CHARMER concept in the English and Ukrainian linguistic cultures, its semantics and means of verbalization based on dictionary definitions, as well as common and distinctive cognitive attributes of the CHARMER concept in both linguistic cultures.*

Key words: CHARMER concept, verbalization, notional, figurative, cognitive, linguistic culture.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С.В. КІВАЛОВА.....	3
Азарова Л.Є. «ЗОЛОТА» ПРОПОРЦІЯ ЯК ВИЯВ ГАРМОНІЇ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	4
Антонюк О.В., Прісовська Г.Є. РЕПРЕЗЕНТАНТИ КОНЦЕПТУ ВОДА У ТВОРАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА	13
Ануфрієва Н.Д. МОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В ЮРИДИЧНОМУ ПІДСТИЛІ УКРАЇНСЬКОГО ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	19
Артюхова А.А. КОММУНИКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В МИТИНГОВОМУ ДИСКУРСІ	25
Бибик С.П. ВЗАЄМОДІЯ УСНО-РОЗМОВНОГО ТА НАРОДНОПІСЕННОГО В ПОЕТИЦІ ЕПІЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «КАТЕРИНА», «НАЙМИЧКА», «ПЕТРУСЬ»	33
Боева Е.В. АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ УКРАЇНА У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА.....	45
Дружинець М.Л. КОДИФІКОВАНА ВИМОВА ЗВУКОСПОЛУК НА СТОРІНКАХ ПЕРШОДРУКІВ ТА РУКОПИСІВ Т.Г. ШЕВЧЕНКА.....	51
Єрмоленко С.Я. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	57
Завальська Л.В. ПРОБЛЕМА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ	68

Ігнатенко Д.А.	
НАЙМЕНУВАННЯ МЕБЛІВ ТА ХАТНЬОГО НАЧИННЯ У ТВОРАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА ТА В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ НА ПІВНОЧІ МОЛДОВИ	76
Кісельова А.А.	
ФАКТОР МОВИ ЗМК У НАЦІОНАЛЬНІЙ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ	84
Климентова О.В.	
ЛІНГВО-СУГЕСТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРАГМАТИЧНОГО ТЕКСТУ: ЕМОТИВНА КОРЕЛЯЦІЯ.....	90
Ковалевська А.В.	
МЕТАМОДЕЛЬ ЛІНГВІСТИЧНОЇ СУГЕСТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ.....	99
Ковалевська Т.Ю.	
АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОГО ВПЛИВУ	110
Кондратенко Н.В.	
ПРИЧИНИ ВОЗНИКНОВЕННЯ КОММУНИКАТИВНИХ НЕУДАЧ В ПОЛІТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ: ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ....	118
Кравченко Н.О.	
МЕЛОДИКА АНГЛОМОВНОЇ ПРОПОВІДІ ТА МОЛИТВИ.....	124
Крупеньова Т.І.	
ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ В ІДІОЛЕКТИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	133
Кутуза Н.В.	
ФОРМУЛА ВПЛИВУ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ.....	138
Кушина Н.І.	
ПОЕЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ПЕРЕКЛАДАХ ВІРИ РІЧ	146
Ладигенська С.Ю.	
МОДИФІКАЦІЯ ГОЛОСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЗВ'ЯЗНОМУ МОВЛЕННІ.....	157
Мамич М.В.	
ІНФОРМАЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШЕВЧЕНКОВОГО СЛОВА В ЖІНОЧІЙ ПРЕСІ.....	164

Матиенко А.В.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ КЛАССИЧЕСКОЙ РИТОРИКИ
В СОВРЕМЕННЫХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИЗЫСКАНИЯХ 170

Монахова Т.В.

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ
І СТРАТЕГІЧНЕ ТЕКСТОТВОРЕННЯ 177

Намачинська Г.

ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНІЗМІВ У РОСІЙСЬКОМОВНИХ
ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ Т. ШЕВЧЕНКА «НАЙМИЧКА»
та М. ГОЛОЛЯ «СОРОЧИНСЬКА ЯРМАРКА» 185

Петлюченко Н.В.

ДИСКУРСИВНЫЕ ПОРТРЕТЫ ИСТОРИЧЕСКИХ ХАРИЗМАТИЧЕСКИХ
ЛИЧНОСТЕЙ ГЕРМАНИИ И УКРАИНЫ..... 190

Порожняк А.Л., Мостова Л.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ БАЛАДИ «ТОПОЛЯ»
Т. ШЕВЧЕНКА 198

Романченко А.П.

ВСТАВЛЕНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАТИВНОГО
ВПЛИВУ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ 204

Фокша Ю.А.

ЦЕННОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО
КОНЦЕПТА СОВЕРШЕНСТВО В УКРАИНСКОМ И ИСПАНСКОМ
РЕКЛАМНОМ ДИСКУРСАХ..... 210

Хамедова О.А., Новикова Ю.М.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ТВОРАХ Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА:
ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ 218

Хрустик Н.М.

ІНВЕРСІЙНИЙ СЛОВНИК-ІНДЕКС ДО «СЛОВНИКА
МОВИ ШЕВЧЕНКА» ЯК ДЖЕРЕЛО НАУКОВИХ
ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 226

Хурані О.О.

РОЛЬ ІНТОНАЦІЇ В ОФІЦІЙНОМУ
І НЕОФІЦІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ 232

Чернякова В.А.

ЖЕНСКИЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ИСПАНИИ И УКРАИНЕ (КОНТРАСТИВНЫЙ АСПЕКТ)	238
--	-----

Якімова С.Е.

СИМВОЛІКА ПОЗНАЧЕНЬ КОЛЬОРУ В ІСПАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТАХ.....	245
--	-----

НАШІ АВТОРИ.....	253
------------------	-----

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ «ОДЕСЬКОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО ВІСНИКА» ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ.....	257
---	-----

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**ОДЕСЬКИЙ
ЛІНГВІСТИЧНИЙ
ВІСНИК**

Випуск 3

Спеціальний випуск,
присвячений 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка

Адреса редколегії:

Україна, 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, к. 201
Національний університет
«Одеська юридична академія»
Реєстраційне свідоцтво № 20331-10131 Р
серія КВ від 8 липня 2013 р.

Видання та друк – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон: +38 0552 399580

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.

Підписано до друку 17.03.2014 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.

Ум.-друк. арк. 15,58. Тираж 300. Замовлення № 0314-20.

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.